TALÁLKOZÁSOK LENINNEL

V. V. Adoratszkij · I. H. Bodjaskin · V. D. Boncs-Brujevics
J. V. Bos · V. Brjuszov · A. Bezimenszkij · M. V. Fofanova
A. M. Gorkij · A. Karavajeva · V. A. Karpinszkij
A. E. Kazakevics · M. Sz. Kedrov · A. M. Kollontaj
G. M. Krzsizsanovszkij · N. K. Krupszkaja · P. N. Lepesinszkij
A. V. Lunacsarszkij · P. D. Malkov · N. L. Mescserjakov
K. Pausztovszkij · N. I. Podvojszkij · John Reed · Romain Rolland
Rudas László · M. Saginjan · Szamuely Tiborné · I. V. Sztálin
J. D. Sztaszova · M. K. Tyer-Arutyunjanc · Varga József
I. Volnov · H. G. Wells · A. R. Williams · Clara Zetkin
V. V. Adoratszkij · I. H. Bodjaskin · V. D. Boncs-Brujevics
J. V. Bos · V. Brjuszov · A. Bezimenszkij · M. V. Fofanova
A. M. Gorkij · A. Karavajeva · V. A. Karpinszkij
A. E. Kazakevics · M. Sz. Kedrov · A. M. Kollontaj
G. M. Krzsizsanovszkij · N. K. Krupszkaja · P. N. Lepesinszkij
A. V. Lunacsarszkij · P. D. Malkov · N. L. Mescserjakov
K. Pausztovszkij · N. I. Podvojszkij · John Reed · Romain Rolland
Rudas László · M. Saginjan · Szamuely Tiborné · I. V. Sztálin
J. D. Sztaszova · M. K. Tyer-Arutyunjanc · Varga József
I. Volnov · H. G. Wells · A. R. Williams · Clara Zetkin

EZT A KÖNYVET

VLAGYIMIR ILJICS LENIN

SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁRA

JELENTETTE MEG

A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

Találkozások Leninnel

KORTÁRSAK

VISSZAEMLÉKEZÉSEI

ÉS TÖRTÉNELMI

RIPORTOK

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST · 1970

FORDÍTOTTA:

BENKŐ GYULA

CSIBRA ISTVÁN

HANGAY SÁNDOR

HOLLÓS ALFRÉD

KENDE LÁSZLÓ

KÖVES ERZSÉBET

B. MÉSZÁROS VILMA

S. NYIRŐ JÓZSEF

RADÓ GYÖRGY

SIKLÓSI MIHÁLY

Z. VIDOR EMMA

ZALAI EDVIN

SZERKESZTETTE:

SZABÓ MÁRIA

V. I. Lenin:

Beszéd az OK(b)P moszkvai bizottságának V. I. Lenin 50. születésnapja tiszteletére rendezett gyűlésén 1920. április 23-án

Elvtársak! Mindenekelőtt természetesen két dologért kell köszönetet mondanom önöknek: először mai üdvözletükért, másodszor, s még inkább azért, mert megkíméltek a jubileumi beszédektől. Azt hiszem, hogy talán így fokozatosan, persze nem egyszerre, bevezetjük majd a jubileumoknak megfelelőbb módját, amely egészen más lesz, mint az eddig szokásos, olykor pompás karikatúrákra alkalmat adó mód. Itt van egy karikatúra, melyet egy kiváló művész rajzolt egy hasonló jubileumra. Ma kaptam egy rendkívül barátságos levél kíséretében, és minthogy az elvtársak annyira figyelmesek voltak, hogy megkíméltek a jubileumi beszédektől, átadom önöknek ezt a karikatúrát, nézzék meg, s remélem, hogy a jövőben általában meg fognak kímélni minket az efféle jubileumi ünnepségektől.

Ezek után pár szót szeretnék mondani a bolsevik párt mostani helyzetéről. Egy írónak 18 évvel ezelőtt, 1902-ben írt sorai juttatták ezt eszembe. Ez az író Karl Kautsky. Ma már messze elváltak útjaink, és a leghatározottabban harcolnunk kell ellene, de azelőtt ő volt a proletárpárt egyik vezére a német opportunizmus elleni harcban, és valamikor mi is együttműködtünk vele. Akkor nem voltak bolsevikok, de a jövendő bolsevikok, akik együttműködtek vele, valamennyien nagyra becsülték őt. Ez az író 1902-ben a következőket írta: „Jelenleg azonban (1848-cal ellentétben) feltehető, hogy a szlávok nemcsak hogy a forradalmi népek sorába léptek, hanem a forradalmi gondolat és a forradalmi cselekvés súlypontja is egyre jobban a szlávok felé tolódik el. A forradalom központja Nyugatról Keletre tolódik el. A XIX. század első felében a forradalom központja Franciaország, időnként Anglia volt. 1848-ban Németország is a forradalmi nemzetek sorába lépett... Az új évszázad olyan eseményekkel kezdődik, amelyek arra a gondolatra késztetnek, hogy a forradalom központjának további eltolódása várható, mégpedig *Oroszországba*... Oroszország, amely annyi forradalmi kezdeményezést vett át Nyugattól, most talán képes arra, hogy maga legyen Nyugat forradalmi erőforrása. Meglehet, hogy a lángra lobbanó orosz forradalmi mozgalom lesz az a roppant tényező, amely kiirtja az ernyedt nyárspolgáriasságot és a hidegen számító politikai törtetésnek sorainkban terjedni kezdő szellemét, s újból lobogó lángra lobbantja majd a harci kedvet, a mi nagy eszményeink iránti lelkes odaadást. Oroszország már régen nem az az ország, amely Nyugat-Európa szempontjából egyszerűen a reakció és az abszolutizmus támasza. A dolog most alighanem éppen fordítva áll. Nyugat-Európa válik az oroszországi reakció és abszolutizmus támaszává... A cárral az orosz forradalmárok talán már rég elbántak volna, ha nem kellene egyúttal szövetségese – az európai tőke – ellen is harcolniuk. Reméljük, hogy ezúttal sikerül nekik mindkét ellenséggel elbánniuk, és hogy az új »szent szövetség« gyorsabban omlik majd össze, mint elődei. De bárhogy végződjék is az Oroszországban most folyó harc, a vértanúk – akiket, sajnos, túlontúl nagy számban fog szülni – nem ontják hiába vérüket, szenvedésük nem lesz hiábavaló. A kiontott vér és a szenvedés meg fogja termékenyíteni az egész civilizált világon a társadalmi forradalom hajtásait, bujább és gyorsabb növésre fogja serkenteni ezeket a hajtásokat. 1848-ban a szlávság kemény fagy volt, amely elpusztította a népek tavaszának virágait. Most talán a vihar szerepét

szánta neki a sors, amely megtöri a reakció jegét, és feltartóztathatatlanul meghozza a népek számára az új, boldog tavaszt."*

Így írt 18 évvel ezelőtt az oroszországi forradalmi mozgalomról egy kiváló szocialista, akivel most olyan határozottan szakítanunk kellett. Szavai azt a gondolatot keltik bennem, hogy pártunk most igen veszélyes helyzetbe kerülhet, az olyan ember helyzetébe, aki elbízta magát. Ez meglehetősen ostoba, szégyenletes és nevetséges helyzet. Ismeretes, hogy politikai pártok kudarcait és hanyatlását igen gyakran olyan helyzet előzte meg, amelyben ezek a pártok elbizakodhattak. Valóban, az orosz forradalomhoz fűzött várakozások, melyeket mostani legádázabb ellenségünktől idéztem, mérhetetlenül nagyok. Eddig ragyogó sikereinket és fényes győzelmeinket olyan viszonyok közt arattuk, amelyek között a legnagyobb nehézségeket még nem oldhattuk meg, olyan viszonyok közt, amikor katonai feladatok, a földbirtokosi és cári, tábornoki reakció ellen vívott legközvetlenebb harc feladatai nehezedtek vállainkra; ily módon a szocialista forradalmi átalakulás lényegét alkotó feladatokat háttérbe szorították a kispolgári szervezetlenség, szétforgácsoltság, elaprózottság mindennapi megnyilvánulása elleni harc szervezési feladatai, vagyis a harc minden ellen, ami visszahúz a kapitalizmushoz. Azok a feladatok gazdaságilag is, politikailag is háttérbe szorultak: nem volt módunk rá, hogy megfelelő módon nekilássunk ezeknek a feladatoknak. Ezért minden bolseviknak külön-külön és a bolsevikoknak mint politikai pártnak kétszeresen kell számolniuk azzal a veszéllyel, amelyre az idézett szavak ráirányítják figyelmünket. Meg kell értenünk, hogy a legutóbbi pártkongresszus határozatait mindenáron végre kell hajtani, ez pedig azt jelenti, hogy óriási munka előtt állunk, és sokkal többet kell dolgoznunk, mint eddig dolgoztunk.

Befejezésül azt kívánom, hogy pártunkat semmi szín alatt se juttassuk egy elbizakodott párt helyzetébe.

* Részlet K. Kautsky *A szlávok és a forradalom* c. cikkéből.

V. Brjuszov | Leninről

Nem akartam felszólalni,* nem éreztem magam eléggé kompetensnek. Csupán néhány szót mondok: az én személyes véleményemet. Tegnap Makszim Gorkijnál voltam, és eszünkbe jutottak a költő, Tyutcsev szavai:

Boldog, ki akkor járt e földön,
Midőn sorsdöntő volt a pillanat.

Ilyen sorsdöntő pillanatokat élünk át most mi is.
Itt sok az olyan fiatal ember, aki nem érti, hogy látjuk mi a dolgokat. Az ő gyerekkoruk 1905 táján ért véget, az ifjúságuk egybeesett a háborúval, s most a szocialista forradalmat élik át. De a mi számunkra, akik a csehovi Oroszországban éltük le ifjúságunkat, a mostani események valósággal mesébe illők. Mi mindnyájan a távoli jövőbe képzeltük a szocialista forradalmat. Most pedig már arról hallunk, hogy az ember kapcsolatot teremthet más bolygókkal. Ám azt aligha remélheti közülünk bárki, hogy egyszer el is jut oda. Az orosz forradalom épp ilyen távolinak tetszett számunkra. Azt megsejteni, hogy a forradalom nincs is olyan távol, hogy már most el kell indulnunk felé – erre csak óriási bölcsességgel megáldott ember képes. És ez nyűgöz le engem Leninben leginkább.

Tudjuk, hogy minden heroizálás idegen Lenin világszemléletétől; mindnyájan megtanultuk, hogy a Föld forog a Nap körül, ez azonban nem akadályoz meg bennünket abban, hogy gyönyörködjünk a napfelkeltében és a napnyugtában, vagy a zeniten álló déli napban.

Jönnek egymás után a nemzedékek, és ők is gyönyörködni fognak a napfelkeltében, és tanulmányozni fogják Lenin elvtárs alakját, és csodálattal fognak felnézni rá.

* Brjuszov ezt a beszédet 1920 áprilisában mondta el a Moszkvai Sajtószékházban Lenin 50. születésnapja alkalmából rendezett ünnepi gyűlésen.

Anna Karavajeva | Iljics szülőföldjén

Az ablakból kilátni a Volgára. A folyót a magas part, a Venyec lábánál a parti föveny fakósárga csíkja és a távoli erdők galambszürke karimája kíséri. Innen a Venyecről, az öreg fák lombsátra alól úgy látszik, mintha a Volga ezüstös vize mozdulatlan és néma volna, mint valami festményen, mintha csak zúgó viharban láthatnánk fehér tarajú hullámait és érezhetnénk a fenséges orosz folyam mély lélegzését. Innen a magasból egyszerűen azért látszik oly festményszerűnek a Volga, mert messze van a várostól; hogy meghalljuk hullámainak csobogását és érezzük arcunkon szelének frisseségét, elég sokáig kell lefelé gyalogolnunk buckák, dombok, vízmosások, eső meg vadvíz porhanyósította tágas szurdokok mentén, amelyek függőlegesen átmeg átszabdalják a magas part szikláit.

1925-ben, amikor megérkeztem erre a vidékre, a gyümölcsösökkel borított parti lejtők buján zöldelltek. Emlékszem, tavasszal a Venyec zöld bércei alatt minden fehér és rózsaszínű almavirág-zuhatagban úszott. Nyár utóján pedig, a lejtők sűrű lombjai között csak úgy lángoltak Uljanovszk csodálatosan zamatos almái. A langyos koraőszi napokban az érett alma fanyar illata szállt mindenütt: ezeken a gondosan ápolt lejtőkön, meg a város sok utcáján is, különösen ott, ahol a régi gyümölcsöskertek voltak, meg a Volgára lefutó úton is.

A rakpartokon feltámad a szél, a Volgán fehér hullámtarajok villódznak, az alacsony hullámok ruganyosan csapódnak vissza a szurkos hajófalakról. Mint egy kiterjesztett szárnyú hattyú, gőzhajó ereszkedik lefelé a kikötőhöz. A hullámok, mintha csak versenyt futnának, pezsegve és csobogva érik el a partot. Kellemesen csap arcunkba a nagy folyó frissesége; igen, itt már nem néma a Volga, hanem óriási őselem, amely roppant széles melléből lehel ránk.

Ha a Volga partjáról feltekintünk a Venyecre, a hegy távolinak látszik, kedvünk támad felmenni egészen a csúcsig... Nem véletlen, hogy Alekszej Mihajlovics cár hadvezére, Hitrovo bojár éppen a magas szimbirszki (vagy ahogy akkor mondták: szinbirszki) hegy gerincén választott helyet a városépítéshez. Itt, a Venyecen favárost, erődöt építettek, melyet négyzet alakban várfallal vettek körül. Az erőd védte a folyót és a környező földeket a nagaj és tatár rajtaütésektől. Ha a Venyecen a Szverdlov-park felé megyünk, alattunk látható a Csuvin-félsziget, ahonnan 1670-ben elindította betyárcsapatát a város elfoglalására Sztyepan Razin. A Venyechez közeli utcákat legendák lengik körül Sztyepan Razinnak a cári csapatokkal vívott csatáiról. Elmesélték, hogy Sztyepan Razin egyik kemény csatája Jurij Barjatinszkij cári hadvezér sztrelec ezredei ellen a mai Sztrelec utca környékén zajlott le; akkoriban ez az utca sokkal rövidebb volt, és a szimbirszki erődön belül helyezkedett el.

Kétszáz évvel ezután, 1870-ben a Sztrelec utcában született Vlagyimir Iljics Lenin, az emberiség legnagyobb lángelméje.

Szimbirszk-Uljanovszk város története nem szűkölködik nagy nevekben, az orosz kultúra sok híres egyénisége élt vagy született itt, és sok helyütt elevenen él az emlékük. De semmihez sem foghatóan erős és mély, szinte áhítatos emlékeket őriz a nép Vlagyimir Iljics Leninről s az egész Uljanov családról... Oly közvetlenek és frissek ezek az

emlékek, hogy az idő semmit sem koptatott rajtuk. Az egyik elmeséli a látogatónak, melyik úton járt Vologya Uljanov a gimnáziumba; a másik arra emlékszik, hogy melyik utcában lakott Vologya barátja; a harmadik megmutatja azokat az utcákat, amelyeken az Uljanov család a Szvijagára járt fürödni; a negyedik elmondja, hogy az Uljanov család tagjai milyen gyakori vendégei voltak a város legrégibb könyvtárának, a Karamzin-könyvtárnak, s a legbuzgóbb olvasói közé tartoztak.

Századunk középkorú és ifjú nemzedéke örökségül kapta ezeket az emlékeket az idős barátoktól és tanítóktól, különösen azoktól a tanítóktól, akiknek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy Ilja Nyikolajevics Uljanov vezetése alatt dolgozhattak. Ugyanabban az esztendőben, 1925-ben találkoztam Vera Vasziljevna Kaskadamovával. Valamilyen társasági esten mutattak be neki. Amint megpillantottam, rögtön arra gondoltam, hogy az öregség is lehet a maga módján szép és derűs. Ezüstös ősz haja és csöppet sem öregesen pirospozsgás, nyájas mosolyú arca kiapadhatatlan életszeretetről és az emberek iránti jóindulatú érdeklődésről tanúskodott. Vera Vasziljevna igen szívesen és élénken mesélt Uljanovék családjáról, ahol mindig szívesen látták őt, éppúgy, mint a többi fiatal pedagógust, akiket Ilja Nyikolajevics, a Szimbirszk kormányzósági népiskolák igazgatója irányított. A hallgató képzeletében megjelent a haladó gondolkodású pedagógusnak, az ifjú nemzedékek nevelőjének nemes alakja. Kaskadamova szeretettel írta le az Uljanov család életét, az Uljanov gyerekek külsejét, jellemét, játékait, édesanyjuk kedves alakját. Látva, hogy egyre jobban érdekelnek a történetei, megértő mosollyal mondta:

– Szívesen elkísérem magát Lenin otthonáig. Különben is szeretek arrafelé sétálni.

Sokáig álldogáltunk az Uljanov család háza előtt. Csendes téli este, enyhe fagy, ragyogó hold, habkönnyű hóbuckák kékes sziporkái, ősi fák és az aprótermetű Kaskadamova fekete bundában, ódivatú kalapkával hófehér haján. Két kezét muffjába fúrta, kissé megemelte fejét, s csak nézte, nézte annak a háznak az ablakait, ahol hajdan a számára oly kedves emberek éltek.

– Mintha csak az imént láttam volna mindannyiukat...

Azóta a számomra oly emlékezetes találkozás óta sok év telt el, és ezt a bensőséges, hervadhatatlanul eleven „mintha csak az imént láttam volná"-t ma még gazdagabbnak, nagyszerűbbnek, jelentőségteljesebbnek érzem. „Mi Lenin szülőföldje vagyunk", „mi Lenin városa vagyunk" – mondogatják ma is az uljanovszkiak; s amikor megkérdezik a jövevényt: „Látta-e már Vlagyimir Iljics emlékművét?" – szeretet és büszkeség hallatszik ki a kérdésükből.

A főbejárat világos, tágas folyosóra vezet. Fehér ablakkeretek, világoskék, a friss olajfestéktől enyhén fénylő falak. A kis előszobából a nappaliba lépünk. Az ablakon fehér vászonfüggönyök, az ablakközben négyszögletű, fakeretes falitükör, puha dívány és két pamutszövettel bevont karosszék, évelő növények, egyszerű szőnyeg a festett padlón. A régi zongora tetején kották hevernek. A déli nap ragyogó sugarai játszanak a padlón, a régimódi bútoron, visszaverődnek a zongora tükörsima felületéről. Úgy rémlik, hogy mindjárt belép Marija Alekszandrovna Uljanova a múlt század hetvenes éveinek viseletében, csipkefőkötővel felfelé fésült haján, ahogy a régi családi fényképek mutatják. Keze ráérősen felnyitja a zongora tetejét, megzizzennek a kották, s egy lágy, mély akkord megtöri ezt a sűrű csendet.

A nappaliból Ilja Nyikolajevics szerény dolgozószobájába lépünk. Az íróasztalon porcelánernyős petróleumlámpa, írókészlet, amit a tanítványaitól kapott ajándékba pedagógusi tevékenységének 25. évfordulóján, mellette a pedagógus-tanfolyamokról és a tanító-kongresszusokról készített jelentések fogalmazványai. A szoba sarkában álló szekrény tömve van pedagógiai irodalommal. A szezon előtti asztalkán folyóiratok: az *Otyecsesztvennije Zapiszki*, a *Szovremennyik*, a *Vesztnyik Jevropi*, amelyeket Ilja Nyikolajevics rendszeresen olvasott. Ha belelapozunk az asztalkán levő folyóiratokba, megcsap bennünket Csernisevszkij és Dobroljubov korának lehelete, akiknek eszméit oly nagyra becsülte és igyekezett megvalósítani az életben ez a fáradhatatlan orosz értelmiségi, Ilja Nyikolajevics Uljanov népiskolai igazgató.

Belépve az ebédlőbe, az Uljanov család legnagyobb és legkedveltebb szobájába, ismét felrémlik előttünk annak az életnek a képe, amely néhány évtizeddel ezelőtt folyt

itt. A hosszú ebédlőasztal mellett, a nagy függőlámpa fényénél készítették a gyerekek a leckéjüket, sakkoztak, szombat esténként pedig a szülők jelenlétében fénylő szemmel olvasták fel és vitatták meg kéziratos újságjukat, a *Szubbotnyik*-ot.

Ebben a derűs uljanovszki házban a legegyszerűbb tárgyak is megindítják, meghatják az embert: Marija Alekszandrovna könyvei és kottái, a játékok, a díványpárna Ilja Nyikolajevics dolgozószobájában, amelyet Olga Iljinyicsna hímzett ajándékba apjának, a kenyérkosárka, amelyet Alekszandr Iljics faragott ajándékba anyjának, két gyerekkéz írta levélke, amelyek közül az egyiket (amelyik kék papíron van) Anna Iljinyicsna írta kiskorában. Felmegyünk a félemeletre a falépcsőn, melynek fokai hajdan vidáman csikorogtak a gyerekek gyors léptei alatt. A lépcső a gyerekszobákba vezet, a kicsik, Dmitrij és Marija meg Anna és Olga szobájába, meg a „fiúk" szobáiba, Alekszandréba és Vlagyimir Iljicsébe.

Ebben a kis szobában, amelynek egyetlen ablaka az udvarra néz, töltötte gyermekkorát és ifjú éveit a bolsevik párt megalapítója, a szovjethatalom megteremtője.

Itt minden jelentőségteljessé vált azóta. Az ifjú Vlagyimir Uljanov kis házi könyvtára, Puskin, Nyekraszov, Szaltikov-Scsedrin, Gogol, Dobroljubov és mások könyvei mutatják, milyen széles körű volt a szellemi érdeklődése ennek a korán férfiasodó ifjúnak. Így is jelenik meg a szemünk előtt, e lekopott munkaasztalnál ülve: barna szemű, bölcshöz illően magas homlokú ifjú. Szemei ezt a zöldellő kis udvart látták, az öreg lugast, az alma- és meggyfákat, a virágoskertet (ma is ugyanolyan virágok tarkállnak benne, mint akkor), a kutat, amelyből a gyerekek minden este szaporán pumpálták a vizet a kert öntözésére.

De a Csernisevszkijt, Piszarevet és Dobroljubovot olvasó ifjú éles tekintete már akkoriban jóval messzebbre látott a hétköznapi valóság jelenségeinél. Vlagyimir Iljics már ifjúkorában tudta, milyen nehéz a paraszt élete, milyen bőszen védelmezi az önkényuralom rendőri-katonai gépezete a nemesség „szent jogait".

Élénken el tudjuk képzelni, miképpen hangzottak ennek a régi háznak a falai között Vlagyimir Iljics profétikus szavai, amikor megkapták a hírt, hogy a cár kivégeztette a bátyját, Alekszandrt: „Nem, mi nem ezt az utat választjuk. Nem ezt az utat kell járni." Ezek a szavak nemcsak a bátyja korai pusztulása miatti megrendülését és bánatát fejezték ki. Ezek már a gondolkodásmódját sejtették a fiatal géniusznak, aki a történelem legnagyobb forradalmának ihletője lett.

Kimegyünk a csendes Moszkovszkajára, amelyet ma Lenin utcának hívnak. E régi családi házak mellett haladt el Vologya Uljanov a gimnáziumba menet. Íme, itt az egykori szimbirszki gimnázium – ma középiskola – épülete. A sötét, hűs árnyékot vető terebélyes fák akkor bizonyára még vékonyka csemeték voltak, engedelmesen meghajoltak a volgai szélben. Innen már csak egy kőhajításnyira van a város legszebb helye, a Venyec. A Venyecen áll a Lenin nevét viselő könyvpalota épülete, a nagy területi könyvtár, Iljics kulturális emlékműve, amely halálának első évfordulóján nyílt meg. A múlt század hetvenes éveiben ebben az épületben volt a nemesi kaszinó, s a földszinten működött a város első közkönyvtára, a Karamzin-könyvtár. Ma ezekben a szobákban a könyvpalota gyermek-könyvtára kapott helyet. Az ajtóval szemközti falon függ a gimnazista zubbonyt viselő Vologya Uljanov nagy, színes arcképe. Az első, amit itt hall a kis olvasó: „Ebben a szobában gyakran megfordult Lenin!"

A Venyec magas bércéről, az árnyékos ősi fák mögül elénk bukkan az ezüstös Volga, amelyet zöldellő hordalékszigetek szabdalnak számtalan ágra. Kicsit rézsút megyünk, s kiérünk egy nagy térre. A bronz emlékmű igen szép. Lenin magas talapzaton áll, s mintegy megszemléli szülővárosát és a volgai térségeket. Mintha csak gyors járás közben egy pillanatra megállt volna. A vállára vetett kabátot vitorlaként fújja a ruganyos szél. Gyönyörű homlokának boltozatán a nap arany foltja lángol, s a szeme sűrű, kusza, kissé összevont szemöldöke alól mindent átfogó éles tekintettel néz előre.

Marietta Saginjan | *A történelemtétel*

A gimnázium utolsó, nyolcadik osztálya, vagyis ahogy az iskolai értesítőkben írják: az 1886/87-es tanév hozta Vologya Uljanovnak a második lelki csapást. Épp tavasszal, amikor a vizsgákra kellett készülni, jött a hír, hogy Alekszandr Iljicset letartóztatták. Ilja Nyikolajevics halála után megváltozott az Uljanov család helyzete a városban. Először is, nehezebbé vált az életük: a nyugdíj nem fizetés, és az özvegy gyerekei immár nem a város rangos hivatalos személyének a gyerekei. Másodszor, felelősségteljesebb lett az életük. Az idősebbek már félig-meddig elhelyezkedtek, de Vlagyimir még csak most fog végezni, s utána még ott van Olga és a két legkisebb. Az iskola elvégzése után nem gondolhatott csupán magára és a saját jövőjére. Beköszöntött a havas, hózivataros szimbirszki február, s vele a vizsgaláz; keresgélték a szükséges kézikönyveket és tankönyveket, feliratkoztak a Karamzin-könyvtárban a kapós kötetekre. Vologya Uljanov sokat olvasott ezen a télen, sok volt a leckéje is. De hajlandó lett volna akár azonnal vizsgázni. A húga, Olga szintén eminens tanuló volt. De a bátyjuk letartóztatásának híre mélyen lesújtotta őket. Marija Alekszandrovna nyomban csomagolt és felutazott Pétervárra. Varvara Grigorjevna, a dajka – testes öregasszony, aki nagyon ragaszkodott a családhoz és különösen első „saját" neveltjéhez, Vologyához (még gimnazista korában is „kis gyémántom"-nak becézte) – éppen nem volt a házban, hazalátogatott a szülőföldjére, Penza kormányzóságba. A magukra maradt gyerekek valahogy idősebbnek érezték magukat, és csendesebben viselkedtek. Minden idegszálukkal vigyáznak kellett, nehogy a kicsik megsejtsék, miféle újabb baj szakadt a családra, mert miként a közmondás tartja: A baj sosem jár egyedül. A Moszkovszkaján levő Uljanov-házat, amelyet korábban annyira irigyeltek a városban – Marija Alekszandrovna ügyes gazdálkodásáért, a gyerekek gondos neveléséért, tanulmányi sikereikért, s főleg azért, mert ebben a házban soha nem hallani egy hangos szót sem, s nincs miről pusmogni meg pletykálni – ezt a rendhagyó házat kezdték elkerülni az ismerősök. Olga, a nyíltszívű, vonzó arcú s a nagyobbik bátyjához hasonlóan csillogó fekete szemű, büszke Olga, mintha mi sem történt volna, a legszebb köténeyeit vette fel a vizsgákra. A városba azonban beköszöntött az igazi tavasz, s tavasszal szörnyű hírek érkeztek Pétervárról. A letartóztatott Szása helyzete rendkívül súlyosnak bizonyult. Azzal vádolták, hogy merényletet akart megkísérelni a cár ellen. A családban a gyerekek is tudták, mit jelent ez, senki sem felejtette el 1881 márciusát és a „március elsejeiek" kivégzését. De Szását oly közelinek, oly fiatalnak és életerősnek érezték; fent a félemeleten, Vologya szobája melletti kis szobájában még megvoltak, szinte még őrizték kezének melegét akkurátusan rendben tartott kémcsövei; a tiszta törülköző még a gazdájára várva ott lógott a fogason; a könyvespolc még átrendezés alatt állt, és Vologya levette Szása Draper-ét*. Az ebédlőben a kenyeret azon a szép fatálcán szolgálták fel, amelyet Szása faragott ajándékba az édesanyjának, s amelynek közepére rávéste: *Brot*. Rettenetes volt arra gondolni, hogy a bátyjuk bör-

* John William Draper amerikai tudós *History of the intellectuel development of Europe (Az európai szellemi fejlődés története)* c. művéről van szó.

tönben ül! Vlagyimir tudta, hogy Szása számára „nagyon rosszul végződhet a dolog". Manyása éjszakánként sirdogált és a mamát szólongatta. De uralkodniuk kellett az idegeiken. Büszkén kellett járniuk az utcán, nyugodtan válaszolni a kérdésekre, elsiklani a célozgatások és a csipkelődések felett. S Olga meg Vlagyimir, mintha csak összebeszéltek volna, mintha családjuk becsülete ezen állt vagy bukott volna: mindketten ámulatba ejtették osztálytársaikat csodálatos kitartásukkal és nyugalmukkal.

A vizsgák nagyszerűen sikerültek. Május volt, a város hársfaillatban úszott, kivirágzott a jávorfa az édesapa sírján, megduzzadtak az orgonarügyek a Karamzin téren. Vologya Uljanov, a gyerekesen duzzadt ajkú, rőtes hajú, nagyhomlokú, komoly, sőt kissé komor fiú, mint nyolc éven át mindennap, a Moszkovszkaján, a gimnáziumba menet elhaladt az őrszoba mellett, de most új szemmel pillantott a fogda rácsos ablakára – a rácson át látta a letartóztatottak sápadt arcát –, majd a német evangélikus templom és Sesztyernyikov hintókereskedő üzlete mellett, az egyik, a másik és a harmadik iskolatársa otthona mellett. A tavaszi illattal teli, cirógató májusi levegőben hangosan elütötte a nyolcat a híres toronyóra, amelyet az idős Orlov-Davidov gróf ajándékozott Szimbirszknek. Vologya Uljanov éppen ekkor haladt el Tolsztoj grófék háza mellett. Petya Tolsztoj, az osztálytársa, ha gyalog ment a gimnáziumba, rendszerint csatlakozott hozzá. De most nem mutatkozott, egy másik osztálytársa pedig, mikor meglátta Uljanovot, gyorsan megkerülte a kolostor kerítését, s csak a fülei lángoltak a gimnazista sapka alatt.

A gimnázium dísztermében ma igen nehéz vizsgára került sor: a történelemre. A történelemtanár kötekedő természetű ember volt, és nyakatekert tételeket állított össze. Sok kérdésére – például IV. Károlyra vonatkozólag – nem is lehetett a tankönyv alapján válaszolni, hanem emlékezni kellett arra, miket mondott róla annak idején a tanár úr, vagy a tanulónak saját magának kellett kikeresnie a lexikonokban. Máskor mindig egész csapat tolongott Uljanov körül, aki mindig és mindent tud, de ezúttal senki sem kérdezett tőle semmit. Csak ismét érezte magán a ragadós, hernyóként kúszó, vizslató, sanda tekinteteket. Vologya Uljanov megérkezett, kikapcsolta a könyveit összefűző szíjat, s feltekerte az ujjára, mint máskor. Leült, mint máskor. Igaz, roppant sápadt volt. A városban megtudták az emberek, hogy a bátyját, Alekszandrt felakasztották. Az egyik tanítónőnek, Kaskadamovának, az Uljanov család bizalmas barátjának írták meg először, s Vologya már mindent tud. Sőt, van, aki azokról a szavakról is hallott, amelyeket Vologya a hír elolvasása után mondott: „Nem, nem ezt az utat kell járni..." Miféle „utat"? Az ilyen kisvárosban mindenki tud mindent mindenkiről. Míg Vologya magán érezte iskolatársainak tekintetét, a leánygimnáziumban a halálsápadt Olga a francia vizsgán kitűnő kiejtéssel, határozott hangon felelt a kérdésekre. Ám a lányok, akik általában kíváncsiskodóbbak, de jobb szívűek is a fiúknál, a nemrég még víg kedélyű Olga barátnői most szerették volna csendben megszorítani a kezét ennek a hűvös és sápadt lánynak, aki mintha egy fejjel megnőtt volna, s mintha hirtelen idegenné vált volna az osztályban.

Uljanov előtt Tolsztoj ment oda a vizsgáztató asztalhoz. Ujjai reszkettek, amikor kihúzta a tételt. Akadozó feleletére hármast kapott. Tolsztoj után Vlagyimir Uljanov következett. Már sokszor volt alkalmam elmesélni, milyen remek tételt húzott a vizsgán Iljics. Az agyafúrt történész a sors különös szeszélye folytán összeállított egy olyan tételt, amelyben – mintha csak szántszándékkal történt volna – ki kellett térni a világtörténelmen végigvonuló forradalmak és osztályharcok csomópontjait érintő kérdésekre. Az első kérdés így hangzott: Beszéljen a hegyre felvonuló plebejusokról, akik harcra keltek jogaikért a büszke római patríciusokkal. És az a IV. Károly, akitől az egész osztály rettegett, ugyancsak ebben a tételben szerepelt. Uljanov tudta, hogy most nem egyszerűen vizsgázik. Az elmélyülten figyelő, összevont szemöldökű tanárok előtt, iskolatársai kíváncsi-riadt tekintete előtt, ez előtt az egész ósdi és álmatag nemesi Szimbirszk előtt abból vizsgázott, hogy joga van-e tovább élni, művelődni, beiratkozni az egyetemre. Tegnap még ő is olyan volt, mint bárki más az osztályból – ma viszont már a felakasztott férfi öccse, magányos, és mint a pestisest, úgy zárták ki ezek itt a maguk köréből; most érzi első ízben igazán, mennyire valóságos ez a kör, ezek a válaszfalak... A bátyja le akarta dönteni a válaszfalakat, egyenlőkké akarta tenni az embe-

reket. De vajon csak a bátyja akartá ezt? Elolvasta a kihúzott tételt: a plebejusok harca a patríciusok ellen, a reformáció, Bogdan Hmelnyickij – nem, nemcsak a bátyja akarta, az egész világtörténelem harccal van tele. De nem magányosan, nem így, nem ezen az úton... Vlagyimir Uljanov belekezdett a feleletébe. Hangosan, világosan, nyugodtan beszélt, félig még gyerekhangon, enyhén racscsolva; a tanár, aki automatikusan firkált valamit egy papírlapra, csak bólogatott, s a vizsgáztatók összekacsintottak: olyan ragyogó felelet, hogy semmibe se lehet belekötni. Kerenszkij, a gimnázium megöregedett és elhízott igazgatója – akinek a fia, a majdani Alekszandr Fjodorovics* házitanító segítségével készült ugyanezen gimnázium első osztályába – gondolatban szintén bólintott: bár kockázatos, de nincs mit tenni, az aranyérmet ennek a fiúnak oda kell ítélni, nem lehet nem odaítélni, Uljanov egy fejjel kimagaslik az osztályból.

* A. F. Kerenszkij, az 1917-es februári forradalom vezére.

G. M. Krzsizsanovszkij | Vlagyimir Iljicsről

I

Míg Vlagyimir Iljics élt, mi, akik abban a szerencsében részesültünk, hogy közeli munkatársainak vallhattuk magunkat, talán a legszívesebben éppen őróla beszélgettünk volna, mert hiszen a közvetlen közelében éltünk és dolgoztunk, s természetesen másoknál előbb megértettük és megéreztük, hogy milyen ember az, akivel együtt dolgozunk. Rendkívüli szerénysége azonban meggátolt bennünket abban, hogy akkoriban beszéljünk róla.

Most viszont, amikor már mindenki tudja, milyen szoros kötelékek fűzték őt népünk nagy tömegeihez, most, amikor az egész világ őt emlegeti, egészen más okból esik nehezünkre, hogy róla beszéljünk: sehogy sem tudunk megbékélni azzal a gondolattal, hogy örökre eltávozott körünkből.

Most már persze nagyon sokan tudják, hogy Vlagyimir Iljics személyében olyan embert veszítettünk el, aki oly közel állt a dolgozók milliós tömegeihez, mint senki más; hogy egészen kivételes képességű ember volt, aki olyan történelmi utat tett meg, amelynek óriási jelentőségét senki sem vitathatja, mint ahogy nem lehet elvitatni azt a tényt sem, hogy hozzá hasonló egyéniséget még nem szült hazánk.

De nem is olyan könnyű behatolni zsenialitása titkába, és úgy tárni fel fő jellemvonásait, hogy az igazsághoz híven jellemezzük azokat a sajátosságait, amelyek Lenint messze valamennyiünk fölé emelték.

Amikor az emberiség történetében nagynéha olyan emberek bukkannak fel, akik eleven lángoszlopként világítják meg mások előtt az élet útját, s amikor az ilyen embereket lángeszű embereknek nevezzük, gyakran képtelenek vagyunk megmagyarázni, miben áll a zsenialitásuk. Valóban, lássuk, hogyan is szokták jellemezni a lángeszű embert.

Van például egy ilyen meghatározás: a lángész pozitív tulajdonságok sajátosan sikeres felhalmozódása egy emberben. A lángész szemléletes példája annak, hogyan változik át a mennyiség minőséggé. Tegyük fel, hogy itt áll előttünk egy derék, ügyes, tehetséges ember; adjunk hozzá még valamit, ami viszonylag nem sok, de a tulajdonságok adott kombinációja szempontjából különösen sokat nyom a latban – és máris nem egy csupán tehetséges, hanem zseniális emberrel van dolgunk. De ha csak ilyen általánosan fogalmazzuk meg a dolgot, ez olyan, mintha semmit sem mondanánk. Ezzel egyáltalán nem magyarázzuk meg a zsenialitás titkát.

Van egy ilyen meghatározás is: a zsenialitás valami egészen különleges munkaképesség, csaknem mindig valami roppant nagy, koncentrált munkabírás eredménye. Csakhogy nyomban eszünkbe jut, hogy sok olyan embert ismerünk, aki rengeteget dolgozik, és mégsem nevezhető lángésznek. Nyilvánvalóan be kell látnunk, hogyha a lángész fogalmára általános meghatározást keresünk, helytelenül tettük fel a kérdést; hogy ezt csakis konkrét esetekben, külön-külön oldhatjuk meg, s különböző személyeket illetően egészen különböző megoldásokra fogunk jutni.

Ha így vetjük fel a kérdést, azonnal rájövünk, milyen nehéz feladat maradéktalanul megvilágítani egy olyan óriás nagyságát, amilyen Vlagyimir Iljics volt. S én nem is

vállalom ezt a feladatot, mindössze néhány dolgot emelek ki. És ez sem csekély feladat.

Első látásra Lenin nem keltett különösebb benyomást. De emlékezzünk csak Marx szavaira, milyen sajátosságok különböztetik meg a proletárforradalmakat a polgári forradalmaktól. Ha igaz az, hogy maga a proletármozgalom lényege nem tűri meg e forradalom főhősének, a néptömegnek cselekedeteiben a külső csillogást, a harsány drámaiságot, akkor vajon nem joggal várhatjuk-e el, hogy sajátos egyszerűség jellemezze azokat a személyeket is, akiknek az a nagy történelmi szerep jutott, hogy a proletariátus igazi vezérei legyenek? Vlagyimir Iljicsben mindenesetre nyoma sem volt e külsőséges, talmi csillogásnak.

Kezdjük akár Vlagyimir Iljics egyszerű, szerény külsejével. Közepes termetével, egyszerű ellenzős sapkájával feltűnés nélkül elvegyülhetett bármelyik gyárnegyed emberáradatában. Kissé keleties, kellemes barna arca volt – ennél többet nem is igen mondhatnánk a külsejéről. Ha parasztruhát ölt, bármikor épp ilyen könnyen elvegyül akár a volgai parasztok között is; volt valami az arcában, ami arra vallott, hogy közvetlenül az egyszerű népből származott, hogy vérrokonság fűzte hozzá. De mihelyt belenézett valaki Vlagyimir Iljics szemébe – ezekbe a nem mindennapi, átható pillantású, belső erőt és energiát sugárzó, sötétbarna, majdnem fekete szemekbe –, mindjárt megérezte, nem mindennapi emberrel van dolga.

Vlagyimir Iljics arcképeinek nagyrésze nem tudja visszaadni azt a különleges képességeket sejtető összbenyomást, amely nyomban felváltotta az egyszerű külső nyomán keletkezett első benyomást, amint valaki közelebbről szemügyre vette az arcvonásait. Nem véletlen, hogy egy ismert franciaországi szobrászt, aki aligha látta előre Vlagyimir Iljics későbbi történelmi pályafutását, annyira meglepte és magával ragadta Lenin csodálatos homloka, hogy valósággal üldözte ajánlataival Párizsban, hadd mintázza meg – mint mondta – különleges szellemi szépséget kifejező fejét. Úgy látta, Vlagyimir Iljics homloka rendkívül hasonlít a nagy ókori gondolkodó, Szókratész szobraihoz.

Vlagyimir Iljics szellemének lényege azonban sokkal inkább megmutatkozott az emberekkel való érintkezése során, mint a külsejében. Sokszor voltam Vlagyimir Iljiccsel olyan emberek közt, akik régebbről nem ismerhették, s mindig előre tudtam, hogy mi fog történni. Az történt – bárhol és bármilyen környezetben jelent is meg Vlagyimir Iljics –, hogy ha látogatása lényegbevágó dolgok megvitatásával függött össze, eleve biztosra lehetett venni, hogy személye nyomban a figyelem középpontjába kerül. Egyetlen feltűnő, hangos szó sem hagyja el az ajkát, de amit mond, az olyan súlyos és fontos, olyan találó és kifejező, hogy mindenki előtt azonnal nyilvánvaló: aki így tud beszélni, annak kivételes képességei vannak.

L. N. Tolsztojról szokták mondani, hogy beszélgetés közben, ha szükségét érezte, néha áttért a választékos angol vagy francia nyelvre, s ezzel értésére tudta adni partnerének, aki tolakodóan bizalmas közelségébe akart férkőzni hozzá, mekkora távolság választja el őt az efféle nyárspolgároktól. Vlagyimir Iljics nem tért át ugyan az angol vagy a francia nyelvre, de neki is megvolt ez a képessége, csak talán még nagyobb mértékben: hűséges barátja és figyelmes elvtársa volt igaz barátainak, mindenkinek, aki annak a proletárpártnak volt a munkása, amelyet Lenin egész életén át fenntartás nélkül szolgált, de mindig és mindenütt kíméletlenül küzdött mindennemű filiszterség és nyárspolgáriasság ellen, könyörtelenül elítélt mindenféle, bármilyen mezzel álcázott megalkuvást a mocsárba rántó környezettel. Vlagyimir Iljics jelenlétében, anélkül, hogy ő bármiféle látható erőfeszítést tett volna ennek érdekében, mindig valami sajátosan tiszta és emelkedett légkör alakult ki; valahogy önmagától úgy adódott, hogy ahol ő jelen van, ott nincs helye a fölösleges szószaporításnak, az üres beszédnek, s még kevésbé az útszéli fecsegésnek.

Természetesen Vlagyimir Iljics zseniális alakjának csak néhány vonását rajzoljuk meg azzal, ha elmondjuk, hogy külseje első pillantásra egyszerűnek látszott, de csak az első pillantásra, mert később ugyanez a külső szokatlan vonzerővel hatott sajátos szellemi szépségének ragyogásában; ha elmondjuk, hogy egyszerűen beszélt, de szavait úgy fűzte egymáshoz, hogy nyomban megmutatkozott szellemi képességeinek koncentrált, nem mindennapi ereje. Kétségtelenül óriási munkabírású, sokoldalú tehetségű (nem véletlen, hogy éveken át a gimnázium legjobb tanulója volt) és pompás szervezetű ember volt. Valahogy fur-

csán hat, amikor azt olvassuk – és a Vlagyimir Iljicsről szóló életrajzi feljegyzésekben sűrűn esik erről szó –, hogy rendkívül erős szervezete volt. Vlagyimir Iljics közepes termete valahogy nem egyezik a nagyerejű ember szokásos fogalmával. És mindennek ellenére így volt: ebben a zömök, keménykötésű testben valósággal forrt, pezsgett az életerő, s nem csupán a szellem energiája, hanem az erős, egészséges, normális fizikumú ember energiája is. Emlékszem, amikor egyszer, még a szibériai száműzetésben beszélgettünk, elmeséltem neki, hogyan határozza meg az egészséges embert Billroth, egy akkoriban híressé vált sebész: az egészség az érzelmi élet tisztaságában és határozottságában fejeződik ki. Vlagyimir Iljics rendkívül meg volt elégedve ezzel a meghatározással.

„Pontosan így van – mondotta –, ha egy egészséges ember enni akar, akkor valóban jól akar lakni; ha aludni akar, akkor annyira akarja, hogy nem fogja mérlegelni, puha ágyban alhat-e vagy sem, és ha gyűlöl, hát azt is amúgy istenigazában..." Ránéztem kipirult arcára, belepillantottam csillogó, sötét szemébe, és arra gondoltam; íme itt áll előttem az egészséges ember pompás megtestesülése.

Földi életünk útja sajnos rövid. Ezért rendkívül szerencsésnek mondhatják magukat azok, akik már kora ifjúságukban rátalálnak önmagukra, és meg tudják szabni a fő célkitűzéseiket. Vajon nem ez a legnagyobb szerencse az életben? Ha igen, akkor Vlagyimir Iljicsnek roppant szerencse jutott osztályrészül. Egy ízben elmondta, hogy már az ötödik osztályban egyszer s mindenkorra végzett minden vallási kérdéssel: leszedte a falról a keresztet, és a szemétbe dobta. Amikor pedig – 23 éves korában – először találkoztam vele, olyan ember állt előttem, aki még nem kristályosodott ki ugyan teljesen, de már határozottan sejtette azt az acélkemény embert, akinek a jövőben országvilág előtt meg kell mutatnia hallatlan erejét.

Lelki szemeim előtt feltűnnek a régi Pétervár részletei, eszembe jutnak a múlt század kilencvenes éveinek elején működő pétervári forradalmi diákkörök. Megkísérlem Vlagyimir Iljics pétervári tevékenységének első időszakán keresztül bemutatni, milyen célkitűzései voltak ennek az igazán nem mindennapi ifjúnak. Azt hiszem, ezzel bizonyos fokig világossá válik majd kivételes egyéniségének az a sajátos struktúrája, amely a rendkívül tehetséges, életerős Vlagyimir Iljics Uljanovot a lángeszű Leninné formálta. Mi a tudományos szocializmus tanítását a dolgozók szempontjából a legnagyobb jelentőségű és legfontosabb tudománynak tartjuk. Ez a tudomány lehetővé teszi, hogy megértsük a legfontosabbat: hogyan kell élnünk, hogyan kell harcolnunk ahhoz, hogy úgy változtassuk meg, úgy alakítsuk át magát az életet, hogy mindenkinek mindenki elleni harcát harmonikus, örömteli, testvéri rend váltsa fel. Marx és Engels munkái kovácsolták ki a dolgozók számára azokat a hatalmas fegyvereket, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való nehéz átmenet megvalósításáért folyó harchoz szükségesek. A nyugat-európai politikai események azonban úgy alakultak, hogy a nyolcvanas és kilencvenes években viszonylagos csend honolt az osztályharc frontján. Igaz, Engels azt mondta, hogy a németországi szociáldemokrata párt a lassú fejlődésnek ezekben az éveiben megemberesedett, de végül is az történt, hogy azt az értékes fegyvert, amelyet a jövendő nagy kovácsai, Marx és Engels kikovácsoltak, e „legális ellenzékké" süllyedt szociáldemokrácia tartalékba rakta, és ott hagyta rozsdásodni ártalmatlan fegyvertárában.

S egyszer csak a mi északi síkságunkon megjelenik egy rendkívüli ember, aki mindenki másnál jobban felismerte a lángeszű Marx alkotta fegyver ellenállhatatlan erejét. Az ő felfogása szerint a marxista elsősorban forradalmár. A fergeteg erejével tör be a német szociáldemokráciának ebbe a tartalék-fegyvertárába, lekapdossa a falakra aggatott fegyvereket, feltépi az ajtókat és az ablakokat, harci riadót fúj, és zászlaja alá hívja a dolgozók millióit, kezükbe adva a marxi fegyvert, hogy élethalálharcra keljenek a kapitalizmus és a tőke szolgái ellen. Ilyen ember volt Vlagyimir Iljics Uljanov-Lenin.

A legjobb politika az elvhű politika. Ebben az értelemben Vlagyimir Iljics utolérhetetlen politikus volt: nagyszerűen forgatta a marxi tanítás vezérelveinek fegyverét.

A jó politikusnak azonban azzal a sajátos érzékkel is rendelkeznie kell, melyet a valóság iránti érzéknek nevezünk. Vlagyimir Iljics a három oroszországi forradalomban kifejtett tevékenységével igazán szemléletesen mu-

tatta be, hogyan kell mesteri módon áttekinteni és megérteni a valóságot.

1889-ben, 17 éves koromban szellemileg teljesen kiforratlanul érkeztem Pétervárra, s beiratkoztam a pétervári műszaki főiskolára. Másodéves hallgató voltam, amikor csatlakoztam az akkori diákmozgalom balszárnyához. Emlékszem, bennem is, meg új barátaimban is, akik a legkülönbözőbb vidékekről sereglettünk össze, az első időkben valami meghatározhatatlan, de leküzdhetetlen törekvés élt, hogy „felégessük magunk mögött a hidat", vagyis megszabaduljunk azoktól a nyárspolgári béklyóktól, amelyekben felnőttünk. Különböző utakon jutottak el hozzánk azok a fénysugarak, melyeknek világánál apránként megismerkedtünk azoknak a hős forradalmároknak a harcával, akik éppen itt, ugyanennek a városnak a falai között tették meg dicső, „hősies és nemes útjukat". A hatvanas évek vegyesrendű forradalmárainak a *Szovremennyik* és az *Otyecsesztvennije Zapiszki* megsárgult lapjairól elénk táruló útkeresése, Szaltikov-Scsedrin leleplező erejű írásai, Mihajlovszkij publicisztikájának szabadságvágyat sugárzó villanásai, Lavrov súlyos dikciói, a zemlevolecek és narodovolecek egyes füzetei és végül az a csodálatos szózat, amely életünk tavaszán a Munka Felszabadítása csoport kiadványaiból hangzott felénk – ez volt az az irodalmi füzér, amelynek szemeit morzsolgatva bizonytalan néprajongókból teljesen kiforrott marxistákká váltunk. S mint valami égbenyúló szirt, mely ezen az úton a fordulat kezdetét jelzi, ott állt Marx hatalmas alkotása: *A tőke*...

Csak akkor kezdtünk szilárd talajt érezni a lábunk alatt, és csak akkor találtunk támpontot ahhoz, hogy bíráló szemmel nézhessük a százféle árnyalatban jelentkező narodnyikságot – bármilyen forradalmi mezbe tetszelegjen is –, amikor ennek a könyvnek minden egyes lapját alaposan átgondoltuk. Csoportunkban – amely főleg a műszaki főiskola hallgatói közül került ki – hamarosan kialakult egy sajátságos Marx-kultusz.*

* A csoport tagjai közé tartozott: Sz. I. Radcsenko, G. B. Kraszin, A. A. Vanyejev, V. V. Sztarkov, N. K. Krupszkaja, P. K. Zaporozsec, M. A. Szilvin, N. K. Nazvanov, a Nyevzorov-nővérek, A. A. Jakubova stb. – *G. K.*

Ha új emberekkel kerültünk össze, legelőször azt kérdeztük tőlük, hogyan vélekednek Marxról. Jómagam például mélységesen meg voltam győződve arról, hogy aki nem vette át kétszer-háromszor *A tőké*-t, attól soha semmit sem várhatunk... Sajnos nemcsak a diákkoponyákkal szemben támasztottunk ilyen szigorú követelményeket, hanem majdnem ugyanilyen nagyigényűek voltunk azokkal a munkásokkal szemben is, akikkel már akkor igyekeztünk rendszeres kapcsolatot teremteni, tanulókörökbe csoportosítva őket. Még most is lelkiismeretfurdalást érzek, valahányszor eszembe jut, mennyit gyötörtük a munkásosztály soraiból kikerült első barátainkat *A tőke* első fejezetében szereplő „kabáttal" és „vég vászonnal". Forradalmi munkásköreink rengeteg kulturális jellegű munkát is végeztek, amit nagymértékben elősegített az a kimondhatatlan szellemi éhség, amelyben az akkori idők haladó munkásai szenvedtek.

1893 ősze hozta el körünkbe V. I. Uljanovot. Megjelenése talán az aranyat érő májusi zivatarhoz hasonlítható. Ettől a pillanattól kezdve új élet kezdődött számunkra. Amikor 1893 őszén visszatértem a nyári üzemi gyakorlatról, körömben szokatlan élénkség uralkodott, ami annak volt köszönhető, hogy a Volga mellől érkezett új barátunk, Vlagyimir Uljanov igen rövid idő alatt szervezetünk vezetője lett. Már egymagában az a körülmény, hogy testvére volt Alekszandr Iljics Uljanovnak, az utolsó narodovolecek egyikének, akit 1887-ben kivégeztek, elég volt ahhoz, hogy őszinte barátsággal fogadjuk. Ha most visszatekintek a múltba, és emlékezetembe idézem az akkor 23 éves Vlagyimir Iljicset, most is világosan látom csodálatos lelki tisztaságát és azt az olthatatlan lángolását, amely egyértelmű a hőstettekre és a teljes önfeláldozásra való állandó készenléttel. Lehet, hogy ezeket a vonásokat családjának tragédiája, bátyjának hősies példája oltotta belé, s ez másfajta szálakkal fűzte őt az addigi hősies forradalmi küzdelem hagyományaihoz, mint bennünket. Nekünk azonban, akiknek a marxizmus jelentette az alfát és az omegát, sokkal jobban imponált az, hogy mesterien értett a marxi fegyver forgatásához, és hogy kitűnően, elképesztően jól ismerte – mégpedig eredeti statisztikai gyűjtemények alapján – az ország gazdasági helyzetét.

Én Z. P. Nyevzorova lakásán találkoztam első ízben Vlagyimir Iljiccsel; előadást tartott körünknek a „piackérdésről". Vlagyimir Iljics olyan sok statisztikai adattal illusztrálta előadását, hogy valósággal lélegzetelállító gyönyört éreztem, amikor rájöttem, milyen félelmetes fegyver a marxizmus saját gazdasági életünk megismerésében. Körünk egyes tagjait egy kicsit meg is döbbentette, hogy valaki egy annyira elméleti jellegű kérdést, mint a fejlődő kapitalizmus piaca kialakulásának kérdése, ennyire konkrét módon fejt ki. Vlagyimir Iljics Oroszország gazdasági fejlődésének konkrét tényeivel halomra döntötte a kapitalista gazdaság fejlődéséről alkotott összes zavaros, mesterkélt elképzeléseiket.

Magas, máris kopaszodó homloka és nagy tudományos felkészültsége miatt Vlagyimir Iljicsre valahogy mindjárt ráragadt az „Öreg" név, noha szöges ellentétben állt igazi fiatalra valló mozgékonyságával és forrongó ifjúi energiájával. Alapos tudása azonban, amit olyan mesterien alkalmazott ez a fiatalember, különleges tapintata és kitűnő kritikai érzéke, amellyel az élet kérdéseihez és a legkülönbözőbb emberekhez közeledett, s az a páratlan képessége, hogy bármely munkáskollektívába azonnal bele tudott illeszkedni, mert soha nem a fölényeskedő tanár szemével nézte a munkásokat, hanem mindenekelőtt a barátjuk és elvtársuk volt – mindez elég volt ahhoz, hogy jó ideig rajtaragadjon Vlagyimir Iljicsen ez a név, amelyet mi adtunk neki. Alig néhány hónapja ismertem még csak ezt a nem mindennapi „Öreget", és máris rájöttem, hogy ha együtt vagyunk, vagy ha barátilag beszélgetek vele, valami különös öröm tölt el. Mihelyt elmegy – mintha tüstént elhalványodna a világ, és a gondolataim is vele szállnának...

Vlagyimir Iljics, miután alaposan megismerkedett körünkkel, haladéktalanul hozzálátott a forradalmasításához. Először is azt követelte, hogy ezekről a „roppant elmélyült" tanulóköri foglalkozásokról, amelyekbe csupán néhány kiválasztott munkást vontunk be, térjünk át a proletariátus nagyobb tömegeinek a befolyásolására, a propagandáról az agitációra. Ebből a célból az összes pétervári marxista munkáskört Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására néven egy szervezetben egyesítette.

1894 telétől kezdve Pétervár besúgó- és rendőrapparátusa kénytelen volt mind nagyobb mértékben foglalkozni a „becsempészett röplapok" „lázító" irodalmával. Ezek a röplapok ugyanis, melyeket hektográfon sokszorosítottunk, rendkívül kezdetleges formájuk ellenére ettől az időtől kezdve feltűnően terjedni kezdtek a legnagyobb pétervári üzemekben. A röplapokat a munkásokkal folytatott beszélgetéseink alapján állítottuk össze, és igyekeztünk mindennapi gondjaikból, az egyes üzemek konkrét helyzetéből kiindulni, majd minden felesleges szószaporítás nélkül áttértünk azokra a politikai jellegű jelszavakra, amelyek nyilvánvalóan következtek azokból az akadályokból, melyeket a cári kormány a munkások útjába gördített, még ha a harc csupán gazdasági helyzetük javítását célozta is. Röpgyűlések, rendszeres május elsejei titkos összejövetelek, végül állandó jellegű sajtószerv – ez következett természetszerűen azokból a feladatokból, amelyeket az agitáció jelszava felvetett. Természetesen tudtuk, hogy a munkásokkal való közvetlen kapcsolat – még akkor is, ha csak közös tanulókörök formájában áll fenn – elkerülhetetlenül nagy veszteségekkel fog járni a mi kezdeményező csoportunkra nézve, mert nagyon is egyenlőtlen harcot kellett vívnunk azzal az agyafúrt rendőrségi gépezettel, amelynek az akkori „hivatalos" Pétervár eleven megtestesülése volt. A munkástömegekkel való kapcsolatunk kibővítése, amire Vlagyimir Iljics az agitáció sürgetésével ösztönzött bennünket, természetesen még nagyobb ilyen irányú veszélyt rejtett magában, és jó előre megjósolhattuk, hogy előbb-utóbb letartóztatás és börtön vár ránk. Annál inkább igaza volt Vlagyimir Iljicsnek, amikor örökké szidott bennünket azért az értelmiségiekre való gondatlanságért, amelyet személyes kapcsolataink terén tanúsítottunk. Bizony megvolt az a hibánk, hogy túl gyakran kerestük fel egymást, mégpedig nem is fontos ügyekben, hanem egyszerűen azért, hogy „kiönthessük a szívünket"; ráadásul akkori konspirációs módszereink is rendkívül kezdetlegesek voltak.

1895-ben Vlagyimir Iljics súlyos tüdőgyulladást kapott, és hogy az egészsége rendbejöjjön, egy időre külföldre kellett utaznia. Utazásának legfőbb célja azonban az volt, hogy közvetlen kapcsolatot építsen ki a Munka Felszaba-

dítása csoporttal. Gondolhatják, milyen sokat jelentett számunkra ez az útja, és milyen türelmetlenül vártuk a hazaérkezését. Végre eljött a várva várt nap, és a mi „Öregünk", lobbanékonyan és mozgékonyan, mint a higany, visszatért körünkbe. Beszámolt arról, milyen benyomást tett rá Plehanov, Akszelrod és Zaszulics, amikor megismerkedett velük. Sokkal jobban megmaradt azonban emlékezetemben, hogyan írta le előttünk a párizsi proletariátussal való találkozását. Az átlagos francia munkás – Vlagyimir Iljics szavai szerint – meglehetősen kulturált, rendkívül fogékony és közvetlen természetű, pontosan az az emberanyag, amelyhez joggal fűztek olyan nagy reményeket a forradalmár marxisták. Éppen ebből az időből származik Plehanovnak az a Sztruvéhoz írt levele, amelyben, mint később megtudtuk, leírta, milyen benyomást tett Vlagyimir Iljics a Munka Felszabadítása csoportra. Azt írta, hogy sok évi külföldi tartózkodása alatt számos oroszországi ember megfordult nála, de úgyszólván senkihez sem fűz annyi reményt, mint ehhez a fiatal Uljanovhoz. Ha emlékezetem nem csal, megemlítette ebben a levélben Vlagyimir Iljics bámulatraméltó tudományos felkészültségét, töretlen forradalmi világnézetét és kifogyhatatlan energiáját is.

Vlagyimir Iljicsnek ez a külföldi útja korántsem afféle kéjutazás volt. Ettől kezdve közvetlen összeköttetésben álltunk a Munka Felszabadítása csoporttal, és természetesen ennek a kapcsolatnak a segítségével haladéktalanul hozzáfogtunk oroszországi ismeretségi körünk kibővítéséhez. Ebben az időben kerültünk közeli kapcsolatba Martovval, Ljakovszkij doktorral, továbbá a nyizsnyij-novgorodi, moszkvai, ivanovo-voznyeszenszki, vilnai és egyes volgamenti városokban alakult szociáldemokrata körökkel. Még egy külföldi ajándékkal örvendeztetett meg akkoriban bennünket Vlagyimir Iljics: duplafenekű bőröndjében sikerült hazacsempésznie külföldről egy mimeográfot, amelyet abban az időben kezdtek használni. Ez a mimeográf a későbbiek során rendkívül hasznosnak bizonyult a pétervári proletariátus felvilágosítására irányuló munkánkban.

Vlagyimir Iljics már abban az időben is igen termékeny tollú publicista volt, és apró gyöngybetűivel szélsebesen rótta tele egyik vaskos füzetet a másik után, alaposan odamondogatva az akkori narodnyik mozgalom „gyászvitézeinek". Agitációs röplapjaink iránt is komolyan kezdtek már érdeklődni, ugyanakkor lehetőségünk nyílt arra, hogy irodalmilag együttműködjünk a Munka Felszabadítása csoporttal. Mindez természetszerűleg arra a gondolatra vezetett bennünket, hogy külön munkásújságot adjunk ki. Sajnos a *Rabocseje Gyelo* első száma, melyet maga Vlagyimir Iljics szerkesztett, mégpedig igen gondosan, sőt anyagának háromnegyed részét is ő állította össze, nem a nyomdába került, hanem egyenesen a csendőrök kezébe. Pedig ez a szám egy egész évtizedre előre kijelölte a szociáldemokrata munka irányvonalát. Arra törekedtünk, hogy a pétervári üzemekből kapott konkrét anyagok segítségével olyan fokra emeljük a pétervári proletariátus öntudatát, hogy világosan lássa a forradalmi politikai munkáspárt szükségszerűségét, s ezt, ahogy ma visszagondolok rá, elég ügyesen csináltuk. Amennyire tudomásom van róla, a *Rabocseje Gyelo* e számának anyaga nagyrészt elveszett, mint ahogy nem maradtak fenn kéziratban Vlagyimir Iljics más írásai sem, amelyekben akkortájt Pétervár forradalmi köreihez fordult. Szerencsére megmaradt annak a brosúrájának a háromnegyed része, amelynek címe: *Kik azok a „népbarátok" és hogyan harcolnak a szociáldemokraták ellen?* Vlagyimir Iljicsnek ez a tanulmánya világos elemzését, átütő erejét és prófétai előrelátását tekintve valóban bámulatos írás. Aki ma olvassa, az is érzi, hogy csak úgy árad belőle a friss levegő, pedig ezek a sorok 60 esztendővel ezelőtt íródtak. A munkásosztály szerepe Oroszországban és az oroszországi forradalom sorsában, a munkásosztály kapcsolata a parasztsággal, a politikai harc nyílt, egyenes útja, az oroszországi kommunista forradalom győzedelmes kimenetelének előre látása, forradalmunk szükségszerű összefüggése a proletár világforradalom sorsával – mindez világos és eleven formában megtalálható ebben a brosúrában. De bemutatkozik benne Vlagyimir Iljics egy másik erős oldaláról is: mint félelmetes vitázó, aki méregbe mártott tollal dönti halomra mindazok érveit, akik az önálló forradalmi proletár gondolat útjába állnak, akik így vagy úgy akadályozzák, hogy a proletariátus megértse és helyesen fogja fel nagy történelmi szerepét.

Ilyennek láttam Vlagyimir Iljicset pétervári találkozásunk első időszakában. Amint látják, már korán rátalált önmagára, rátalált arra a vonalra, amelynek tántoríthatatlan követése a dolgozó tömegek nagy barátjává és vezérévé tette. Egész csodálatos munkaképességét, szenvedélyes lelkének minden energiáját egyetlen, mindennél fontosabb cél szolgálatába tudta állítani, s ez a cél: a forradalmi proletártömegek megszervezése, mozgósítása és harcbavitele az élet legfontosabb alapjainak megváltoztatásáért, vagyis a termelés társadalmi folyamatában egymással szemben álló emberek viszonyának megváltoztatásáért.

II

1895 telének végén sűrű viharfellegek tornyosultak felettünk. Az volt a legrosszabb, hogy a rendőrkopók megfigyelési rendszere időnként meglehetősen titokzatos formát öltött. Kilép az ember a házból, a konspiráció szabályai szerint igyekszik eltüntetni maga mögött a nyomokat – és egyszer csak valahol útközben váratlanul, mintha csak a földből nőtt volna ki, feltűnik a nyomozó félreismerhetetlen alakja. Később már, ha ilyesmit vettünk észre, sokkal praktikusabb megoldást találtunk: más személyi igazolványt szereztünk, és más vidékre költöztünk. Abban az időben azonban még tapasztalatlan újoncok voltunk. Ehhez járult még a természetes ifjúi hév, amely azt diktálja, hogy a legjobb a merész frontális támadás, s amely nem szívesen megy bele a „józan ész" által követelt kompromisszumokba. Bárhogy is volt, 1895. december 8-án, késő éjjel mi mindenesetre abban a Spalernaja utcai titokzatos házban ocsúdtunk fel, melyet a pétervváriak „predvarilká"-nak* neveztek. Kerek 14 hónapot kellett eltöltenünk e ház falai között. Az aktív forradalmi munkából egyszerre belekényszerülni a magánzárka kínzó rendszerébe, melyet a hozzánk közel álló személyek sorsa miatt érzett gyötrelmes bizonytalanság és a közeljövő szerfelett komor kilátásai még súlyosabbá tettek, magától értetődően nem volt könnyű dolog.

Két elvtársunkkal ez a bebörtönzés egyszer s mindenkorra végzett: A. Vanyejev súlyos tüdőbajt kapott, ami hamarosan sírba vitte, P. Zaporozsec pedig gyógyíthatatlan üldözési mániába esett. Nekem és a többi elvtárs nagy részének felbecsülhetetlen segítséget és támaszt jelentett Vlagyimir Iljics barátsága. Az akkori „predvarilka" hallatlan szigorú rendje ellenére sikerült a börtönkönyvtár révén és látogatóink közvetítésével közeli kapcsolatot teremtenünk egymással.

Ma már nemigen tudnám részletesen ismertetni Vlagyimir Iljiccsel folytatott buzgó börtönlevelezésünket, de egy valamire határozottan emlékszem: a tőle kapott levél mindig olyan volt, mint egy különösen üdítő, erősítő ital, elolvasása után az ember nyomban felélénkült, és lelki nyugalma helyreállt. Ebben az emberben olyan roppant lelkierő rejlett, annyira értett ahhoz, hogy jó irányban és kellő értelemben befolyásolja az erre rászorulókat, hogy már egymagában ez a tulajdonsága pótolhatatlan elvtárssá tette minden körülmények között – hát még a börtönben!

A vizsgálati fogház celláiban az ablakok úgy voltak elhelyezve, hogy csak ágaskodva lehetett a rácson keresztül kilátni a börtönudvarra, ami korántsem volt valami könnyű feladat, annál is inkább, mivel a felügyelők a súlyos, zárt ajtó kukucskálóján át úgyszólván állandóan vizsla szemmel figyeltek, nehogy a letartóztatottak ilyesmiket elkövethessenek. Ennek ellenére semmiféle hatalom nem tudott visszatartani engem ettől azokban az órákban, amikor megfigyelésem szerint Vlagyimir Iljicsnek a sétára kijelölt ketrecszerű, szűk udvarban kellett tartózkodnia, melyet cellám ablakából láthattam. S ő ugyanígy meg volt győződve arról, hogy ennek a távolsági találkozásnak bizonyos esetekben nagy a valószínűsége, és a börtön-ábécé szerint jelbeszéddel – ujjaink segítségével – nyomban szóba elegyedtünk. Mintha most is látnám a szeretett arcot, a sietős jelzéseket, s ahogy közben akaratlanul is oda-odasandított a sétára kijelölt kör közepén járkáló mogorva őrre. Most rámnéz, tekintete valami sajátos vidám feszültséget tükröz, és sebesen pergő ujjakkal „táviratozza": „Alattad van a hohol!"* Máris lehasalok gyűlölt cellám

* Vizsgálati fogház.

* Az ukránok orosz gúnyneve.

padlójára, s a fűtés vascsöve körüli keskeny hézagon keresztül lekiabálok a szomszédnak... Legügyesebb konspirátorunk, az ukrán Sz. I. Radcsenko, aki ma már szintén nincs az élők sorában, fojtott hangon üdvözöl: „Te volnál az?" Bizony a börtönigazgatóság ezúttal alaposan melléfogott: ugyanannak a pernek a vádlottjai egymás közvetlen közelébe kerültek, anélkül, hogy – mint általában – közönséges bűnözőket ékeltek volna közéjük. Vlagyimir Iljics azonnal kihasználta ezt a helyzetet. Az ügyészt és a csendőröket azután alaposan meglephette, hogy az újonnan letartóztatott Radcsenko vallomása szóról szóra megegyezett a mieinkkel, s hogy oly kitűnően ismerte perünk állását; mindezt persze a szerencsés szomszédságnak köszönhettük.

Vlagyimir Iljics tehát a legközvetlenebb kapcsolatban volt valamennyiünkkel, de nem feledkezett meg eközben a „szabadokról", a börtön falain kívüli világról sem. Számos röpcédulát és egy brosúrát írt ebben az időben a sztrájkokról – sajnos ez a brosúra nem jelenhetett meg, mert a Népakarat párt pétervári illegális nyomdája lebukott –, továbbá belekezdett *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című művébe, melyet azután a száműzetésben fejezett be, és V. Iljin álnéven adott ki.

A fogdában töltött 14 hónap alatt egyetlenegyszer sem sikerült összetalálkoznom Vlagyimir Iljiccsel a „predvarilka" hosszú folyosóin. Valahányszor sétára vagy kihallgatásra vitték valamelyikünket, az óvóintézkedések egész rendszere előzte meg a cellából való kilépésünket, még hosszú füttyjelekkel is figyelmeztették az épület többi szárnyának börtönfelügyelőit a találkozás veszélyére. De amikor ugyanezeken a folyosókon kosárszám vonszolták végig nagy zajjal a könyveket, pontosan tudtam, hogy ezek a könyvek mind Vlagyimir Iljicsnek kellenek. Volt egy bámulatraméltó tulajdonsága: hallatlanul gyorsan tudott olvasni, de akkor is meg tudott ítélni egy-egy könyvet, ha csak futólag nézte át – mint mondják, a jó finánc messziről is megérzi a szűzdohány szagát. Megesett, hogy ott, a szemem láttára lapozott át egy vaskos kötetet, és nyomban rátalált azokra a sorokra, amelyek félreérthetetlenül leleplezték a szerzőt. És ha valaki kézbevett egy olyan könyvet, amelyet ő már elolvasott – s ezek a kötetek rendszerint csak úgy tarkállottak a margóra írt megjegyzéseitől és a lényeget kiemelő aláhúzásaitól –, sehogy sem tudta függetleníteni magát Vlagyimir Iljics kritikájától, amely ilyen csípős és rendkívül találó indulatszavakból áradt: „hm, hm!", „ha-ha!" stb.

Szükségtelen bővebben kitérnem arra, mennyire hatott ránk Vlagyimir Iljics példamutatása, aki a börtön falai között is szüntelenül tanult, és hogyan igyekeztünk vele együtt mi is valamiféle sajátos egyetemmé változtatni rabságunkat. E tekintetben azonban még nagyobb szerepet töltött be Lenin egész körünkre nézve a száműzetés idején.

Mi voltunk az első szociáldemokraták, akik Kelet-Szibériába kerültek, és a régi száműzöttek a kíváncsisággal vegyes bizalmatlansággal fogadtak bennünket. Az új típusú politikai harcosnak azonban valamennyiünk közül éppen Vlagyimir Iljics volt a legkiforrottabb képviselője.

Vlagyimir Iljicset, V. V. Sztarkovot és engem három évre a minuszinszki körzetbe száműztek. Sztarkovnak és nekem Tyeszinszkoje falut jelölték ki tartózkodási helyünkül, Vlagyimir Iljicsnek pedig Susenszkojét, amely több mint 100 verszt távolságra esett tőlünk. Ez azonban nem akadályozott meg bennünket abban, hogy állandó kapcsolatot tartsunk fenn, s természetesen Vlagyimir Iljics volt hármunk közül a legszorgalmasabb levélíró. Hetenként kétszer is kaptunk levelet tőle, így állandóan tudtuk, min dolgozik, és tudomást szereztünk azokról a hírekről is, amelyekhez kiterjedt levelezése révén jutott. Ez a levelezés nemcsak azért alakult ki, mert Vlagyimir Iljics levelei mindig a „lényegre" tapintottak rá, s mindig alaposan átgondolt, lényegbevágó, tömör és rövid feleletet adtak a feltett kérdésekre, hanem azért is, mert Vlagyimir Iljics ebben a tekintetben is példátlanul lelkiismeretes és fegyelmezett volt: azt meg tudta tenni, hogy éles hangú, polemikus választ írjon a kapott levélre, de hogy húzza-halassza, vagy pláne még a füle botját se mozdítsa a hozzá érkezett kérdésekre – azt teljesen megengedhetetlennek tartotta.

Szomorúan gondolok arra, hogy Vlagyimir Iljicsnek az a számtalan levele, melyet a száműzetésben kaptam tőle, később a sok hányattatásban mind elveszett, illetve részben magam semmisítettem meg az állandó rendőri üldöz-

tetés veszélye miatt. Pedig ezek a levelek értékes anyagot szolgáltattak volna annak a nagyarányú előkészítő munkának a jellemzéséhez, amelyet Vlagyimir Iljics a száműzetésben végzett. Megvitattunk vele olyan kérdéseket is, amelyek *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című, akkoriban írt könyvének legkülönbözőbb problémáival függtek össze; megtárgyaltuk az orosz és a német irodalom különböző újdonságait, amelyekhez hozzá tudtunk jutni, és mindazt, amit akkortájt lényegesnek és időszerűnek tartottunk. Ez a levelezés, gondolom, meglehetősen híven érzékeltetné Vlagyimir Iljicsnek azt a különleges készségét és képességét, hogy közvetlenül, minden kertelés nélkül, nyomban meg tudta ragadni bármely kérdés lényegét. Éppen ennek a sajátos képességének köszönhető rendkívül egyszerű és félreérthetetlen irodalmi stílusa. S valószínűleg nehezen tudnánk még egy olyan írót mutatni, aki ugyanilyen szigorúan tartotta volna magát Nyekraszovnak ehhez a tanácsához: „Adj tág teret gondolataidnak, de fogd szűkre a mondókádat."

A susenszkojei parasztoknak a sajtóban azóta megjelent megemlékezései mutatják, milyen hatással volt rájuk az a rendkívül szorgos és példás életmód, amelyet Vlagyimir Iljics a száműzetésben folytatott. Minthogy igen jártas volt a jogi kérdésekben – állandóan a könyveket búj ta, és bármikor jogi tanáccsal tudott szolgálni –, igen gyorsan nagy tekintélyre tett szert.

Ha nem tévedek, már a száműzetés első esztendejében sikerült valamilyen kifogással engedélyt kapnom arra, hogy néhány hétig Susenszkojében tartózkodjam, s ezek a Vlagyimir Iljiccsel együtt töltött napok ma is élénken élnek emlékezetemben. Ebben az időben még teljes magányban élt, és elejétől végig alaposan átgondolt munkanapjában egy-egy jókora adag munka rövid pihenőkkel váltakozott. Vlagyimir Iljicset reggelenként rendszerint majd szétvetette az életerő és az energia, s ilyenkor szívesen kiállt egy kis viaskodásra. Emiatt aztán sokszor voltam kénytelen birokra kelni vele, míg csak le nem csillapodott a heves ellenállás hatására. Ezt rövid reggeli séta követte, majd hozzáfogtunk tárgyanként a tanuláshoz. Meghatározott órákat töltöttünk irodalmi jellegű munkával, statisztikai anyagok kivonatolásával, filozófiával, a hazai és a nyugati közgazdasági irodalom olvasásával, pihenésképpen pedig szépirodalmi műveket vettünk elő.

Természetesen óriási késéssel kaptuk meg az újságokat, de akkor aztán kötegszám. Vlagyimir Iljics azonban kisütötte, hogyan lehet rendszerezni ilyen körülmények között is az újságolvasást: úgy osztotta be, hogy mindennap csak azokat a számokat olvasta el, amelyek a késés ütemének megfelelően mintha éppen arra a napra érkeztek volna. Így azután úgy festett, mintha mindennap kapott volna újságot, csak éppen nagy késéssel. Amikor megpróbáltam felborítani ezt az ütemezést, és gonoszkodva idézgettem a legfrissebb számok híreiből, Vlagyimir Iljics befogta a fülét, és elszántan védelmezte az ő módszerének előnyeit.

Vlagyimir Iljics nagyon szerette a fagyos, tiszta levegőt, szeretett gyorsan járni, korcsolyázni, sakkozni és vadászni. El sem tudják képzelni, milyen vidám, élénk és közlékeny partner volt a pihenés óráiban a friss levegőn vagy a sakktábla mellett!

Így teltek-múltak a száműzetés hetei. Hallatlanul üdítően és ösztönzően hatott ránk ennek a nem mindennapi embernek a megfeszített iramú munkája, aki a szemünk láttára minden áldott napot kihasznált, hogy valamiképpen gazdagítsa tudományos felkészültségét. Jelenlétében mindnyájan szerettünk volna jobbak lenni, s ellenállhatatlan erővel lépett fel bennünk a vágy, hogy minél közelebb kerüljünk ehhez az oly életvidám emberhez.

Nem akarok itt „kor- és erkölcsrajzot" adni az akkori minuszinszki száműzetésről. Csupán annyit jegyzek meg, hogy a mi szociáldemokrata társaságunk, Vlagyimir Iljicscsel az élén, állandó viszály kiindulópontja volt a száműzöttek között. Ez a kis külön világ két részre oszlott, de megjegyzendő, hogy a munkások mind a mi oldalunkon voltak. Amikor a minuszinszki sztyeppére eljutott Kuszkova asszony üzenete, ama nevezetes *Credo*, amelyben azt igyekezett bebizonyítani, hogy meggondolatlanság a proletariátus körében politikai agitációt folytatni, mert a proletariátus számára a közeljövőben csak a gazdasági harc útja járható, a politikai harcot pedig teljes egészében át kell engednie a „nemes rétegeknek", vagyis a liberális uraknak és a vegyesrendű értelmiségieknek, a száműzöttek igen különböző álláspontra helyezkedtek ezzel az üzenettel

kapcsolatban. Egyedül Vlagyimir Iljics látta világosan, mekkora veszéllyel járna az, ha az oroszországi liberalizmus előtti teljes behódolás és meghunyászkodás elhomályosítaná a proletár öntudatot; csak ő látta teljes egészében a pusztán gazdasági harc e „praktikus" híveinek rövidlátását. A *Credo* visszautasítása 17 kelet-szibériai száműzött levele formájában, amely azután egész Oroszországban elterjedt, teljes egészében Vlagyimir Iljics tollából származik. Vlagyimir Iljics ilyen alkalmakkor mindig résen állt, valósággal forrt benne a felháborodás, ha ilyen ellenfelekkel állt szemben.

A száműzetés lassan végéhez közeledett. Én már előbb engedélyt kaptam arra, hogy a Szibériai Vasútnál dolgozhassam. Örökre emlékezetes maradt számomra egyik legutolsó sétám Vlagyimir Iljiccsel a szélesen hömpölygő Jenyiszej partján. Fagyos, holdvilágos éjszaka volt, körös-körül vakító fehéren csillogott a végtelen szibériai hólepel. Vlagyimir Iljics lelkesen mesélte, mi mindent szándékszik csinálni, ha majd visszatér Oroszországba. Legtöbbet arról beszélt, hogy meg kell alapítani a párt sajtószervét, a kiadást át kell helyezni külföldre, és meg kell szervezni a pártot ennek a központi lapnak a segítségével, amely tehát afféle sajátos állványzat lesz, amelyről felépíthetjük a proletariátus forradalmi szervezetének épületét. Nekem, mi tagadás, eleinte úgy tűnt, hogy Vlagyimir Iljics túlbecsüli egy ilyen pártlapnak a szerepét, s hogy ez csupán annak a következménye, hogy a hosszú száműzetésben kénytelen-kelletlen kizárólag irodalmi tevékenységet végzett.

Az élet bebizonyította, hogy az út, amelyet Vlagyimir Iljics kijelölt, helyes út volt.

III

Az élet bebizonyította, hogy az az időpont, amikor Vlagyimir Iljics a szibériai száműzetés után külföldre ment és belevágott az *Iszkra* kiadásába, fordulópontot jelentett pártunk történetében. Mint ismeretes, az *Iszkra* címe alatt ez a jelmondat állott: „Szikrából lobban a láng." S ebből a lángból szemünk előtt lobbant fel Október hatalmas tüze, melynek bíbor fénye ujjongva jelezte a leigázott világ vörös hajnalát. Ha most átfutjuk a régi *Iszkra* egyes számait, meggyőződhetünk róla, milyen óriási szerepet játszottak e lapnak lángoló szavai az oroszországi proletariátus forradalmi akaratának felébresztésében. Láthatjuk, hogy a ragyogó tollú publicisták sorából, akik Vlagyimir Iljics elgondolása szerint az *Iszkra* zászlaja alá sereglettek, milyen magasan kiemelkedik Vlagyimir Iljics központi, irányító alakja, milyen plasztikusan kidomborodnak egyszerű és világos gondolatai, haraggal és elszántsággal teli lángoló szavai, amelyek szüntelenül újabb csatákra szólítottak a proletariátus ügyének ellenségei ellen. A régi *Iszkrá*-ról mindig példát vehetünk, megtanulhatjuk tőle, hogyan kell irányítani a pártsajtót, ha azt akarjuk, hogy útmutató, magához hívó, a veszélyekre figyelmeztető világítótorony s egyszersmind a forradalmi szenvedélyt és tettrekészséget felszító, ellenállhatatlan erejű harci riadó legyen. A régi *Iszkra* zászlaja alatt kezdtek gyülekezni Oroszországban azok az erők, amelyek a későbbiek során példátlan történelmi méretekben mutatták meg a lenini taktika, a lenini „gyakorlatba átültetett marxizmus" lenyűgöző erejét.

Nem írok most az *Iszkra* terjesztésére alakult első oroszországi sejtekről, amelyek a későbbi bizottságok első csírái voltak, nem írok a pártkongresszus összehívására alakult első szervező bizottságról s a szamárai központban végzett munkáról sem, hanem áttérek forradalmi tevékenységem kijevi időszakának (1903–1905) emlékeire.

Gondoljanak vissza a párt 1903-ban tartott II. kongresszusára és az épp hogy csak megalakult OSZDMP soraiban bekövetkezett első szakadásra. A kongresszus beválasztott a Központi Bizottságba, és így a legközvetlenebb kapcsolatba kerültem a genfi központtal.

Az akkori Kijevben, ahol a KB legfontosabb sejtje működött, az első időkben hallatlan nehézségekkel kellett megküzdenünk.

A KB viselte a felelősséget az egész oroszországi munka megszervezéséért. Egységes egésszé kellett kovácsolni az első ízben létrejött bizottságok szétforgácsolt, kicsiny csoportjait, támogatni kellett a harcoló elvtársakat abban a hallatlanul egyenlőtlen küzdelemben, amelyet a pusztulását már érző, de a történelem roppant tehetetlenségi erejé-

nél fogva még mindig erős cárizmus zubatovi szervezeteivel* és rafinált rendőrgépezetével szemben vívtak.

Nagyszerű felszabadító célok, a nép millióinak egyre észrevehetőbben mozgásba jövő, ellenállhatatlan elemi ereje és a hivatásos forradalmárok kicsiny vezető rétege, szűkös anyagi források, örökös lebukások és örökös „újjászervezés" – ilyen helyzetben kellett kiépítenünk országos méretekben a párt apparátusát. Nem is lehet eléggé felbecsülni, milyen végtelenül sokat jelentett számunkra a párt alapjainak kiépítéséért folytatott harcban az, hogy az *Iszkra* rendszeresen megjelent. Már maga az a tudat, hogy ott, ahova a rendőrség keze nem tud elérni, szüntelenül dolgoznak a „hatok"** Vlagyimir Iljiccsel az élen, a legnehezebb pillanatokon is átsegített bennünket. Elképzelhetik, milyen lesújtóan hatott ránk az a hír, hogy az 1903. évi pártkongresszus első „eredménye" éppen az *Iszkra* szerkesztőségének kettészakadása volt, és hogy Vlagyimir Iljics, akiről régóta tudtuk, hogy a központi lap szerkesztésében övé a fő és döntő szerep, teljesen magára maradt.

Ilyen körülmények között nagyon nehéznek találtam a felelős munkát Kijevben. Illegálisan útlevelet szereztem, és haladéktalanul külföldre utaztam. Genfben azután az emigránsok közti civódás valósággal fortyogó katlanába kerültem. Amikor régi barátaimmal találkoztam, alig ismertem rájuk az egymás iránti gyűlölködésnek abban a stádiumában, ameddig eljutottak. S ennek a hangyabolynak a dühe főleg Vlagyimir Iljics ellen irányult. Különösen jól emlékszem Plehanov panaszos filippikáira, aki mindenáron meg akart győzni arról, hogy az *Iszkra* régi szerkesztőségének, ennek a szerinte „győzhetetlen ármádiának" az egységéért sokkal nagyobb áldozatot is érdemes volna hozni, mint amit a párttagságról szóló paragrafus értelmezésében teendő ilyen vagy olyan engedmény jelentene.

Magától értetődik, hogy ezekben a zűrzavaros napokban a legtöbb időt Vlagyimir Iljiccsel töltöttem; ő volt a legnyugodtabb és a legkövetkezetesebb ezek között a bizonytalankodó emberek között. Tisztán láttam, hogy szándékosan a legkevésbé sem igyekszik „megagitálni" engem; hagyta, hogy magam jöjjek tisztába egészen elfogulatlanul a szakadás körülményeivel. A sors ez alkalommal igen kegyetlen volt hozzám, és az ütköző rendkívül hálátlan szerepét rótta rám, aki még nem is szakítottam az előbb említett oroszországi körülményeink sajátos prakticizmusával. Valóban minden erőmet latba vetve igyekeztem összebékíteni őket, akik nemrég még jó barátok voltak.

Vlagyimir Iljics, belső énjének bámulatos egysége mellett, lényegében rendkívül szerény, minden önteltségtől mentes ember volt. Emlékszem, egyszer késő éjszakáig vitatkoztunk. Tudtam, mennyire fontosnak tartja oroszországi forradalmi munkánknak éppen a gyakorlati szükségleteit, s én ezért a szakadásnak éppen a gyakorlatra nézve katasztrofális hatását vázolva igyekeztem meggyőzni őt a kibékülés szükségességéről. „Végül is – mondottam –, gondoljon arra, Vlagyimir Iljics, milyen helyzet adódik elő. Hiszen lényegében mindenki, a szó szoros értelmében mindenki ön ellen van! Még a között a néhány ember között is, aki önnel együtt szavazott, szerintem akadnak olyanok, akik ezt főleg az ön iránti személyes hűségből tették. A helyzet úgy fest, hogy ön egymagában áll mindenkivel szemben."

Mint ismeretes, a genfi tárgyalásoknak ebben az időszakában létre is jött bizonyos fegyverszünet Lenin, Plehanov és Martov között. E három ember személyi összetartásának különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam, és ez a személyi mozzanat látszólag rendeződött is. Milyen súlyos árat kellett fizetnem később azért, hogy ennyire túlbecsültem ezt a körülményt, és politikailag ilyen rövidlátó voltam!

Kevéssel utóbb újra Kijevben voltam, és biztosítottam kijevi barátaimat arról, hogy a szakadás veszélye elmúlt, és a mi régi *Iszkrá*-nk ismét az a „győzhetetlen ármádia", amely azelőtt volt. De jaj! – alig múlt el néhány hét, és nagy csomó levelet kaptunk külföldről olyan írásos anyagokkal együtt, amelyek a szemben álló felek visszavonhatatlan szakadásáról tanúskodtak. Ismét fellángolt a harc az egész vonalon, mindössze azzal a különbséggel, hogy mindkét fél alaposan és joggal teremtett le engem „mo-

* Zubatov csendőrezredes, a politikai titkosrendőrség főnöke kezdeményezésére alakított legális munkásszervezetek; céljuk a munkásosztály elterelése a politikai harctól.

** Az Iszkra hat-tagú szerkesztősége.

csárba rántó" kísérletemért. A további események pedig félreérthetetlenül megmutatták, hogy valóban egyedül Vlagyimir Iljics volt történelmi értelemben előrelátó. És ha a zsenialitás éppen az események előrelátásában rejlik, abban, hogy valaki előre látja a bekövetkezendőket, soksok évvel azelőtt, hogy az átlagemberek tömege megértené a lényegüket, a mensevikek bűnbeesésének ebben a korai felismerésében különösen szemléletesen megmutatkozott Vlagyimir Iljics zseniális történelmi éleslátása.

A bolsevizmus és a mensevizmus egymással homlokegyenest ellenkező nézeteket vallott a dolgok objektív lényegéről. De egészen félreérthetetlenül ez csak a további események során derült ki, mégpedig annál világosabban, minél nagyobb arányokban épültek és sokasodtak Oroszország síkságain a népfelkelések barikádjai.

IV

Az 1905-ös események még Kijevben találtak, ahol tevékenyen részt vettem a nagy vasutassztrájkban, felhasználva azt a kedvező körülményt, hogy személyi összeköttetéseim révén sikerült elhelyezkednem a Délnyugati Vasútigazgatóságnál. A sztrájk utolsó szakaszában a sztrájkbizottság elnöke voltam – az igazgatóság legnagyobb felháborodására; igazán nem szívesen vették, hogy éppen egy okleveles mérnök tölti be ezt a szerepet. A vasutasok és a vasúti tisztviselők seregére támaszkodva bátran támadtunk, és hamarosan nemcsak a vasútvonalakon, hanem magában a városban is mi voltunk a helyzet urai. A hatóságok megzavarodtak, de azt sem mondhatnám, hogy mi világosan láttuk volna magunk előtt a követendő utat, s egyre ijesztőbb nyugtalanság fogott el bennünket, mert nem tudtuk, hogyan zárjuk le helyesen vég nélküli gyűléseink láncolatát. Az október 17-i kiáltvány* akkor jelent meg, amikor a vasutasok és a hozzájuk csatlakozott különféle kijevi forradalmi szervezetek már szemmel láthatólag nem tudták, mihez kezdjenek. Az a nyárspolgári tömeg, amelyet magával ragadott az egész országra kiterjedő sztrájkmozgalom gigászi hulláma, lényegében arra vágyott, hogy végre bevitorlázhasson a legközelebb eső kikötőbe, vagyis beérte annyival, hogy az eddigi nyomorúságos gazdasági és politikai jogait megtoldják valamivel. Elképzelhető, milyen nehéz volt ehhez a környezethez olyan felhívással fordulni, hogy ne higgyenek ezekben az alkotmányos illúziókban, hanem aktívan készüljenek fel az elkerülhetetlen fegyveres harcra az álnok ellenséggel szemben.

A kijevi októberi napok azzal értek véget, hogy sortüzet vezényeltek és lovasrohamot indítottak a Krescsatyikon és a városi duma épülete előtt összegyűlt sok ezer főnyi tömeg ellen. Ezután irtózatos zsidópogrom következett, majd kevéssel később a fellázadt utászok harcának még véresebb elfojtása. Magam is csak úgy menekülhettem meg a letartóztatástól, hogy sürgősen Pétervárra utaztam, oda, ahol Vlagyimir Iljics tartózkodott, és ahonnan már előbb is olyan sokatmondó figyelmeztetések érkeztek hozzánk, hogy mindenekelőtt tartsuk szárazon a puskaport.

Kijev, a pogromváros után egyszerűen csodálatosnak láttam Pétervárt, mely akkor még az „alkotmányos szabadságjogok" örömmámorában úszott. Kijevben már egészen hozzászoktam ahhoz, hogy egyetlen lépést se tegyek revolver nélkül, és mindig készen álljak a feketeszázasok támadására – hiszen a *Kijevljanyin* című feketeszázas újság minden számában hazaárulással vádolt bennünket, akik a sztrájkoló vasutasok élén álltunk –, itt pedig, Pétervár utcáin a legélesebb hangú leleplező írások valóságos özöne fogadott, s a rikkancsfiúk, miközben fürgén árulták a gomba módra megszaporodott újságokat és élclapokat, féllábon szökdécselve énekelték a miniszterelnökről: „Witte táncol, Witte ugrál, Witte szépen kornyikál..."

A kijevi pusztulás képei, amelyek mindmáig elevenen élnek emlékezetemben, s egész sereg hozzám közel álló ember lefogása persze nemigen segítette elő, hogy optimista szemmel nézzem ezeket a pétervári örömöket. Nem mindenkinek adatott meg az, hogy a sas sebes szárnyalásával tudjon átrepülni az élet szörnyű szakadékai felett.

* 1905. október 17-én a forradalomtól megrémült cár kiáltványban ígérte meg a polgári szabadságjogokat a népnek.

A kijevi események valósággal fejbevertek, s ezért főként attól féltem, hogy túlbecsüljük saját erőinket és lehetőségeinket. Emlékszem, emiatt sokat vitatkoztam Vlagyimir Iljiccsel. Ugyanakkor csodálattal töltött el az a hallatlanul erélyes munka, amelyet Vlagyimir Iljics ebben az időben Pétervárott végzett. Mondhatnám, ez volt az első „próbaútja" az illegalitás után, most lépett ki első ízben a történelem hatalmas színpadára, de most már mindenki, akinek volt szeme, világosan láthatta, milyen gigászi történelmi személyiséggé válhat ez az ember, ha ilyen széles, nyílt területen fejtheti ki tevékenységét. Úgy láttuk, hogy a parasztfelkelések lángcsóvája, a fenyegető katonalázadások első fecskéi, a viharos gyorsasággal terjedő sztrájkok első hullámai benne egymagában olyan vezetőre lelnek, akiben megvan az a képesség, hogy bölcsen összegezze az eredményeket, akit nem zavarnak meg a veszteségek, sem a felkelők harcában oly gyakran változó szerencse mérlegének ingadozásai; aki a forradalom hajóját éppen abba a kikötőbe kormányozza, amelyik minimális veszteség mellett a forradalmi vívmányok maximumát biztosítja.

Vlagyimir Iljicsben még nem mindenki ismerte fel, sokan még csak félig sejtették meg benne a nagy vezért, de már elég sok volt azoknak a száma, akik benne látták az oroszországi proletárforradalom hajójának egyedüli méltó kapitányát. „Egy nap: egy esztendő!" – ez a jelszó vezérelje a forradalmak idején azokat, akik a nagy forradalmi vívmányokért küzdenek. Vlagyimir Iljics következetesen ennek a jelszónak a szellemében járt el. Nem érte be azzal, hogy ő maga teljes mértékben kihasználta élesre hegyezett tollával a szabad sajtó adta szólási lehetőséget, s most már mellőzött minden ezópuszi kifejezést, hanem ő volt az, aki serkentette és szervezte pártunk tollforgatóinak körét, nehogy egyetlen értékes pillanatot is elveszítsünk a néptömegek széles körű és valóban forradalmi felvilágosításáért vívott harcban. Ha most átlapozzuk Vlagyimir Iljicsnek az első orosz forradalom idején írt nagyszámú munkáját, csak csodálni és bámulni tudjuk éleslátását, pontosan célba találó csapásait, prófétai előrelátását és azt a hatalmas munkát, mellyel lerántotta a nép ellenségeiről az álarcot, amelyet azok oly szívesen öltenek magukra, amint a népben ébredezni kezd a forradalmi tettvágy.

Emlékszem Vlagyimir Iljicsnek egy felszólalására, amelyet a Panyina grófnő palotájában nyitott Népházban mondott el egy óriási gyűlésen. A szónoki emelvényen egymást váltogatják Pétervár közismert szónokai. A kadetok és trudovikok legjobb erői emelkednek szólásra.* S egyszer csak ugyanezen szónoki emelvényre egy újabb szónok lép fel, akit még nem ismer a tömeg. Csak szokatlanul magas, domború homloka, csillogó, kissé ferde vágású szemének áthatható pillantása tűnik fel azonnal. Alig tíz percig beszél, de máris tisztán látni, hogy ez a szónok teljesen a hatalmába kerítette és valósággal megbűvölte a szavát leső, feszülten figyelő ezer és ezer tekintetet... Nem kétséges, hogy félelmetes erejű népszónok áll előttünk. Vaslogikával elemzi hallgatói előtt a szemük láttára lejátszódó eseményeket, és mindenki világosan megérti, hogy ezeket az eseményeket nem lehet másképpen értelmezni, mint ahogy nem lehet kételkedni abban sem, hogy kétszer kettő négy. Ha pedig ez így van, akkor a történelem ítéletének roppant erővel kell lesújtania azokra, akik nem értették meg ezeket az eseményeket, és nem vették észre, hogy a döntő szerep most a néptömegek mozgalmáé. De még nagyobb megvetés jut osztályrészül azoknak, akik szántszándékkal igyekeznek elkenni az események valódi értelmét, akik erőnek erejével meg akarják téveszteni a dolgozó tömegeket, meg akarják bénítani akaratukat afféle mesékkel, hogy már elérték a békés kikötőt. Kik ezek az árulók és csalók tulajdonképpen, kik azok, akik semmivé teszik azokat az óriási áldozatokat, melyeket a proletariátus hozott a nemcsak önmaga, hanem minden dolgozó felszabadításáért vívott harcban? Ha megvizsgáljuk, kiderül, hogy szép vagy kevésbé szép szavak leple alatt ilyen árulást követ el minden párt, beleértve a mensevikeket is, és egyedül a bolsevikok törekednek vaskövetkezetességgel az igazi, nem pedig látszólagos forradalmi eredmények elérésére.

* Kadetok – az Alkotmányos Demokrata Párt, a liberális monarchista burzsoázia pártja 1905 után; trudovikok – kispolgári-paraszti csoportosulás az Állami Dumában.

Ennek a szónoknak minden egyes szavából érezhető az alapos megfontoltság, a szenvedélyes meggyőződés, amely erősebb minden szóvirágnál és keresett, számító hanghordozásnál. Tapsvihar közepette lép le az emelvényről; a taps lelkes ünneplésbe megy át, s megfigyelhetjük, hogy ebben az egyöntetű, kitörő lelkesedésben még azok is részt vesznek, akiket az imént leplezett le! Hiszen éppen ebben mutatkozik meg az igazi népszónok ereje, aki a legvegyesebb összetételű tömeget is meg tudja hódítani. Ilyen népszónok volt a mi Vlagyimir Iljicsünk, és bizony sok konspirációs cselfogásra volt szükségünk ahhoz, hogy nagyszerű felszólalásaival kapcsolatban minél kevesebbet emlegessék az Uljanov-Lenin nevet.

A decemberi moszkvai felkelést leverték. Pétervár komoran hallgatott. Vlagyimir Iljics talpa alatt egyre forróbb lett a talaj. Mind kíméletlenebbül számoltak le az első orosz forradalom kiemelkedő harcosaival. A párt érdekében határozatot hoztunk arra, hogy Vlagyimir Iljics a lehető leggyorsabban utazzék külföldre – de mekkora nehézségeket kellett legyűrnünk ehhez! Mint a süllyedő hajó kapitánya, mondhatni, a szó szoros értelmében utolsónak hagyta el a hajót. Eleinte még arra is alig tudtuk rávenni, hogy legalább Finnországba menjen át.

Jól emlékszem egyik beszélgetésünkre, nem sokkal elutazása előtt. Egyik este sikerült eljutnia a lakásomig. Kimerítő munkanap állt mögötte, de olyan élénk, olyan emelkedett hangulatban volt! Persze a legutóbbi eseményekről folyt a szó. Én azt bizonygattam, hogy a tömegmozgalom visszaesése a roppant nekilendülés után nem jó talaj az egymástól elszigetelt partizánmegmozdulások számára, és hogy az ilyen részleges terrorcselekmények meg ezek a különféle önhatalmú akciók a forradalmi lendület hanyatlását jelzik. Vlagyimir Iljics ellenkező véleményen volt, szerinte ez kedvező lehetőséget nyújt két-három főből álló elszánt forradalmár-csoportok szervezéséhez, ami előkészíti a tömegmozgalom újabb hullámát. Végeredményben Vlagyimir Iljicsnek lett igaza, aki azt mondta, hogy 1905 vetése olyan talajrétegekbe hullott, amelyeket terméketleneknek tekinteni annyi, mintha azt állítanánk, hogy egy erőtől duzzadó országnak megállt az érverése. Már az 1905-ös események ékesen bizonyították, hogy néhány ezer hivatásos forradalmár is mozgásba tudja hozni a proletárok és a hozzájuk közelálló „útitársak" százezreit, a következő alkalommal pedig a párt zászlaja alatt megszervezett százezrek milliókat fognak mozgásba hozni, akkor pedig kétségtelenül győzni fogunk.

P. N. Lepesinszkij | Két évszázad mezsgyéjén

Vlagyimir Iljicset először 1898 végén Minuszinszkban láttam, ahol sok száműzetésben élő elvtárs gyűlt össze az új év megünneplésének ürügyén.

Még korábban, amikor közelebbi kapcsolatba kerültem a Vlagyimir Iljics által Pétervárott szervezett kör tagjaival (1897-ben utaztam száműzetésbe egy fogolyszállítmánnyal: G. M. Krzsizsanovszkijjal, V. V. Sztarkovval, J. O. Cederbaummal, A. A. Vanyejevvel és Zaporozseccel együtt), sok, nagyon megtisztelő nyilatkozatot hallottam az „Öregről", a rendkívüli tehetségű forradalmárról, a különlegesen ragyogó eszű, nagyon képzett marxistáról, aki vitathatatlanul a legalkalmasabb az orosz szociáldemokrácia vezérének szerepére. Ennek a jellemzésnek hallatán azonban valahogy az a kép alakult ki bennem, hogy az egyszerű halandókhoz képest nagyon magas régiókban járhat.

Ez az Iljicsről alkotott, előítéletektől éppenséggel nem mentes és a valóságnak egyáltalán nem megfelelő véleményem először akkor rendült meg, mikor a nálam előbb száműzött feleségemtől levelet kaptam, s abban leírta, milyen volt a hajóútjuk végig a Jenyiszejen, Krasznojarszktól a minuszinszki járásig. Együtt utazott Vlagyimir Iljicscsel, aki útközben védőszárnyai alá fogadta őt és Sztarkov feleségét, Antonyina Makszimiljanovnát. A feleségem valósággal el volt bűvölve Vlagyimir Iljicstől. Ilyen kedves, tapintatos, szívélyes emberrel még sosem találkozott. Mintha nem is lett volna más gondja, csak az, hogy minél kényelmesebben utazhasson a két asszony meg a többi utas, akivel a sors hat vagy hét hosszú napra – eddig tartott az út ezen a kihalt, zord tájon át – összezárta. Amikor a Jenyiszejen vánszorgó kis gőzösön élelmezési nehézségek támadtak, Lenin vállalkozott rá, hogy a szomszédos falucskában, a parasztoktól szerez élelmiszert, s máris elindult fölfelé a meredek parton.

Már az első minuszinszki találkozásom Vlagyimir Iljicscsel végképp eloszlatta azt az elképzelésemet, hogy afféle „tábornok a mozgalomban". Valósággal elbűvölt kedvességével és egyszerűségével. Egyáltalán nem éreztette intellektuális fölényét, szívesen megosztotta velünk intim gondolatait és érzéseit, egy-egy frissen elolvasott könyvről kialakult véleményét, a legújabb politikai eseményekről szerzett értesüléseit. De ha csak annyit mondok, hogy megosztotta velünk intellektuális kincseit, keveset mondok: rendszerint szenvedélyesen kívánta, hogy magunk is birtokunkba vegyük ezeket az intellektuális értékeket, azt szerette volna, ha mi is ugyanolyan szenvedélyesen, ugyanolyan izzó lelkesedéssel fogadjuk elménkbe a világnézetünket gazdagító elméleti értékeket, ahogy ő kereste általában az újat az olvasott vagy tanulmányozott könyvekben.

Emlékszem például, hogy éppen akkoriban tanulmányozta Hegel *Logiká*-ját. S élvezettel beszélt nekünk, a környezetében levő elvtársaknak ennek az értekezésnek a gondolatgazdagságáról; nyilván észre sem vette, hogy sokan közülünk (legalábbis magamról bátran elmondhatom) még nem készültek föl eléggé a hegeli filozófia eszméinek megértésére.

A legnagyobb gyöngédséggel és tapintattal gondoskodott minden elvtársáról, akivel összehozta a sors és a forradalom közös ügye. Vlagyimir Iljicsnek erről a jellemvoná-

sáról rengeteg megindító esetet hallhattunk már. Hadd említsek meg most én is egyet családom életéből, amelynek emléke sohasem fog elhalványodni előttünk.

1921-ben kislányom, akit Vlagyimir Iljics és Nagyezsda Konsztantyinovna kicsi babakora óta ismert, nagyon legyengült és sokat betegeskedett. Heveny tuberkulózis kifejlődésétől kellett tartanunk. Családunk nagyon elkeseredett; az volt a tervünk, hogy mindannyian lemegyünk a Kaukázusba, és ott töltjük a nyári hónapokat a dél áldásos melegében. Csakhogy attól féltünk, hogy tervünk nehézségekbe ütközik, nem lesz elég a pénzünk, és a többi.

M. Sz. Olminszkij, aki ismerte a helyzetünket, elhatározta, hogy beleegyezésünket sem kérve, a hátunk mögött elmondja nehéz helyzetünket Vlagyimir Iljicsnek. Csak utólag tudtuk meg Olminszkij elbeszéléséből, hogy amint Iljics előtt csak célzást tett pillanatnyi súlyos gondjainkra, Vlagyimir Iljics nyomban tollat ragadott és egy cédulára néhány sort írt, majd odaadta Olminszkijnak. E néhány sorban megmutatkozott az egész Iljics, a régi elvtársakról való figyelmes gondoskodása.

Ez a baráti gondoskodása azonban csak azokra az elvtársakra terjedt ki, akikről tudta, hogy azonos nézeteket vallanak vele. Azokkal szemben, akik ideológiailag távol álltak tőle és a marxista világnézettel szemben ellenséges álláspontra helyezkedtek, nagyon is tartózkodó, kimért, sőt a harcok idején rideg tudott lenni.

Ami leginkább szembe tűnt első találkozásunkkor, az a temperamentuma, szokatlan dinamizmusa, egész idegrendszerének állandó feszültsége volt. Ha könyvet olvasott, látó és gondolkozó apparátusa olyan gyorsan működött, hogy a kívülállók szemében egyszerűen csodának tűnt. Tüneményesen gyorsan tudott olvasni.

Feleségemnek, miközben a gőzösön együtt utaztak Krasznojarszkból Minuszinszkba, nemegyszer nyílt alkalma megfigyelni Iljicset olvasás közben. Így emlékszik vissza rá:

Fekvőhelye szomszédos volt Vlagyimir Iljicsével. Iljics kezében valamilyen komoly könyv volt (úgy látta, hogy idegen nyelvű). Alig telt el fél perc, ujjai máris tovább lapoztak. Feleségem megkérdezte, sorról sorra végigolvassa-e, vagy pedig csak átfutja szemével a könyv lapjait. Vlagyimir Iljics a kérdésen némileg elcsodálkozott, majd mosolyogva válaszolt:

– Természetesen elolvasom. Méghozzá nagyon figyelmesen, mert a könyv megérdemli...

– De hogy tudja ilyen gyorsan elolvasni egyik oldalt a másik után?

Vlagyimir Iljics azt felelte, hogy ha lassúbb ütemben olvasna, nem tudná elolvasni mindazt, amivel meg kell ismerkednie.

S magam is emlékszem olyan esetekre, amelyek élénken megmaradtak az emlékezetemben. Emlékszem, egyszer Genfben, beszélgetés közben, valamilyen gondolaton fellelkesülve, egy könyvecskéből vett idézetekkel akarta azt alátámasztani. Szaporán, megakadás nélkül olvasott fel vagy egy fél oldalnyi szöveget; az volt a benyomásom, hogy nagyon gördülékeny, irodalmilag csiszolt mondatokat. A könyv felkeltette érdeklődésemet, közelebb ültem Iljicshez, hogy belepillanthassak – és legnagyobb csodálkozásomra azt láttam, hogy nem is orosz, hanem német könyvet tart a kezében.

Lenin számára még a pihenés vagy a szórakozás sem volt sohasem öncél, ami teljesen elkülönült volna egész tevékenységétől. Életének célja és lételeme a fáradhatatlan harc volt a pártért, a proletariátus ügyéért, a világ forradalmi átalakításáért a dolgozók javára. E cél érdekében nem kímélte sem az erejét, sem az egészségét, még az életét sem. A kimerült szervezet és a megviselt idegrendszer azonban időről időre sürgetően követelte a pihenést, és arra kényszerítette, hogy elszakadjon az erejét túlterhelő, megfeszített munkától. S ha az akaratától független körülmények (például a száműzetés) valamivel több időt hagytak a pihenésre, mint amennyi egyébként jutott, ő ezeket az úgynevezett „előirányzaton felüli" órákat céltudatosan igyekezett az egészsége megerősítését szolgáló tevékenységgel eltölteni, hogy megeddze magát az eljövendő nehezebb időkre.

A fizikai testedzések közül különösen a vadászatot szerette. Vadászkirándulásai – a lőtt vad mennyiségét tekintve – általában nem jártak valami ragyogó eredménnyel. Ez azonban korántsem szegte a kedvét Vlagyimir Iljicsnek. Az ő vadászösztönét kielégítette az is, ha sikerült

ravaszul odalopóznia a kiszemelt áldozathoz, amely gondtalanul üldögélt valamely faágon, vagy ha „szakértő" pillantással fölmérte a távolságot, amely a szerencsétlen harkályt elválasztotta a puska csövétől, és szívvel-lélekkel örült a „pontos" célzás várható sikeres következményének, de nem keseredett el különösebben akkor sem, ha a halálra ítélt vad a „halálos találat" után ahelyett, hogy lefelé bukfencezett volna, fölreppent, és hamarosan elnyelte az ég kékje.

Száműzetésben élő szociáldemokrata közösségünk néhanapján előzetes megbeszélés alapján összegyűlt valamely meghatározott helyen, hogy közösen, elvtársi családunkban töltse el az időt.

Rendszerint Minuszinszkban gyűltünk össze, néha azonban Susenszkojéban, Iljicsék vendégszerető házában, két-három alkalommal pedig Jermakovszkojéban, ahol én laktam a feleségemmel, továbbá Vanyejevék, Szilvinék, Kurnatovszkij és Panyin.

A lakást, ahol az összesereglettek szorongtak, betöltötte a lárma, vidám nevetés. Mindenki egyszerre akart beszélni, kedvére hahotázni, vitatkozni. De mindig Iljics volt a legmozgékonyabb, legélénkebb, legéletvidámabb ebben a társaságban. Az elmúlt hetekben rengeteg kérdés gyűlt össze, amelyeket szeretett volna velünk együtt megvitatni. A *Rabocsaja Miszl* legutóbbi száma, amelyben a „fiatalok"* az ostoba opportunista nagyképűsködés valóságos csimborasszóit produkálták, igazán megérdemli a figyelmet. S Kautsky *Anti-Bernstein*-jéről is bőven van mit beszélni. Aztán itt van a sokat emlegetett neokantiánizmus, amit ugyancsak alaposan meg kell vitatni, különösen Lengnyik elvtárssal, aki még nem igazodott el teljesen ennek a hóbortos filozófiának a kitalálásai közt, és hajlandó megvédeni a neokantiánusokat...

Egyszóval az a két-három nap, amelyet a sors a minuszinszki rendőrfelügyelő személyében juttat nekünk, Vlagyimir Iljics számára olyan gyorsan elrepül, mintha csak egyetlen boldog óra lett volna.

De nem lehet örökké vitatkozni és megállás nélkül beszélni. Ha éppen nyár van, Vlagyimir Iljics más vadászok társaságában kimegy vadászni. Télen pedig pompás mulatság a befagyott folyón korcsolyázni, különösen ha valaki úgy tud és szeret korcsolyázni, mint Iljics.

Énekkarunk számainak megválasztása közben gyakran összekapott Sztarkovval, aki szerette volna azt minél változatosabban összeállítani. Iljics hevesen tiltakozott énekkari hagyományaink megváltoztatása ellen, és hogy elejét vegye a további vitának, gyorsan rázendített:

Fel vörösök, proletárok,
Csillagosok, katonák...

S ha úgy látta, hogy a többiek nem eléggé temperamentumosan hangsúlyozzák a dal legfontosabb részeit, égő szemmel, kezével energikusan vezényelni kezdett, türelmetlenül dobogott a lábával, és a neki tetsző részeket harsány hangon, teli torokból énekelte, mégpedig Sztarkov rémületére gyakran félhanggal magasabban, mint ahogy kellett volna:

Világot megváltó szabadság
Zászlaját fújja a szél...

Iljics sportemberi erényei leginkább sakkozás közben mutatkoztak meg. Mint tudjuk, Marx is, Engels is, Liebknecht is nagyon szeretett sakkozni, s egy-egy elvesztett parti Marxot mindig roppant felingerelte, valósággal megrendítette. Vlagyimir Iljics azonban soha nem mérgelődött, soha nem fakadt ki, ha kudarcot vallott, pedig legalább úgy szeretett sakkozni, mint Marx.

Amikor Minuszinszkban megismerkedtem Vlagyimir Iljiccsel, az ismerkedés első percei után nyomban leültünk a sakktábla mellé. Sztarkov és Krzsizsanovszkij, akiket addig mindig legyőztem, igen nagyra becsülték sakktudásomat, s igyekeztek „egymásra uszítani" a két „nagymestert". Magamban én is abban a reményben ringatóztam, hogy hamarosan kétvállra fektetem legújabb ellenfelemet. De már az első, majd a második, a harmadik és a negyedik partit is elvesztettem, úgy hogy kénytelen voltam elismerni ellenfelem nyilvánvaló fölényét, majd beleegyezni abba, hogy némi előnyt adjon, vagyis a játszma elején mindjárt

* Az „öregekkel", a száműzetést megjárt, majd emigrációban élő forradalmárokkal szemben az Oroszországban maradt pártmunkások egy csoportja nevezte így magát.

feláldozza egy könnyebb tisztjét, futárt vagy lovat, ami kiegyenlítheti esélyeinket.

Egyik legkellemesebb emlékem azonban a levélben lefolytatott sakkpartink. Minden postafordultával levelet kaptam, amelyben a következő lépésen kívül Iljics az irodalmi terveit is közölte velem. Ezeket a leveleket, amelyekből tizenkettő gyűlt össze, a rendőrök később, egy házkutatás alkalmával elkobozták és a titkosrendőrség valamelyik irattárában tűntek el.

Vlagyimir Iljics azonban még a sakknak, e kedvenc játékának is csak morzsákat juttatott az idejéből. Emlékszem például, hogy jutottam fel 1917 novemberének végén Petrográdba. Az Októberi Forradalom vidéken (Orsa városában) ért, ahol az elvtársak egy csoportjával minden igyekezetünkkel azon voltunk, hogy a helyi vasúti csomóponton visszatartsuk azokat a fegyveres katonai szerelvényeket, amelyeket a nyugati frontról küldtek a megdöntött burzsoá kormány hívei Kerenszkij megsegítésére. Vlagyimir Iljicset attól a naptól fogva nem láttam, hogy elutazott második emigrációjába, így aztán nem nehéz elképzelni, milyen mohó türelmetlenséggel vártam, hogy viszontlássam, miután engedélyt kértem tőle, hogy tíz-tizenöt percre találkozhassunk a Szmolnijban.

E tizenöt perces beszélgetésünkbe rengeteg sok gondolatot kellett beszorítanom; attól féltem, hogy a találkozás rövid ideje oly gyorsan elmúlik majd, mintha csak egyetlen pillanat lett volna, és semmi fontosat, semmi hasznosat nem sikerül elmondanom. Így is lett. Számból holmi jelentéktelen mondatok törnek elő, az egészsége, a közérzete és hasonló dolgok felől érdeklődöm – csak a szemem nem vesztegeti hiába az időt, igyekszik fürkészőn végigszántani Iljics drága arcán, leolvasni róla az átélt izgalmak, az álmatlan éjszakák nyomait, a történelemmel szembeni óriási felelősség érzését „az egek vakmerő megrohamozásáért" s az általa átélt forradalmi lelkesedés jeleit.

– Nos, Vlagyimir Iljics – szólalok meg egyszer csak tréfálkozva –, nem játszanánk le egy parti sakkot? Emlékszik még a régi szép időkre?

Ó, istenem, micsoda harsány hahotázás tört elő kérdésem hallatán Iljicsből! Szeme már nem a messzeségbe révedt, hanem megjelent benne a szokott ravaszkás csillogás, amint szemügyre vette azt a csodalényt, aki éppen a „legjobbkor" emlékezteti a sakkozásra.

– Nem – mondta végül komolyan, miután kissé lecsillapult felszabadult jókedve. – Most nincs időm sakkozni. S valószínűleg már nem is lesz rá időm.

De térjünk vissza minuszinszki száműzetésünk idejéhez, melynek végre közeledett az utolsó napja.

A boldog Vlagyimir Iljics tele volt tettvággyal és türelmetlenséggel, egyetlen napot, egyetlen órát sem akart elvesztegetni, s nyomban a száműzetés befejeztének napján, 1900 februárjában útnak indult Oroszországba.

Vele együtt utaztak Sztarkovék és Krzsizsanovszkijék. Mi is csak a kislányunk betegsége miatt kényszerültünk még maradni feleségemmel, és szomorúan vettünk búcsút az elutazó elvtársaktól. Nekünk csak 1900 nyarán sikerült visszatérnünk az európai Oroszországba.

Pszkovba utaztamban (ahova Vlagyimir Iljics „telepített le" mint a születőben levő *Iszkra* ügynökét) Moszkvából előbb Iljicshez mentem Podolszkba (ez 1900 júniusának derekán volt), hogy pontos utasításokat kérjek új pártfeladatom elvégzéséhez.

A következő három évben aztán nem láttam Lenint, csak levelezés, az *Iszkrá*-nak küldött tudósítások és „ügynöki" munkánk menetéről szóló hivatalos tájékoztatások útján tartottam vele a kapcsolatot.

Csak 1904 elején találkoztam vele újból személyesen, amikor, minthogy nem nagyon csábított az a kilátás, hogy hat évet kell elüldögélnem az isten háta mögötti Jakutföldön, Minuszinszkból (ahova már az ítélet meghozatala előtt elvittek) Genfbe szöktem.

Genfben csak Plehanov címét ismertem, s mihelyt megérkeztem, a pályaudvarról egyenesen hozzá indultam. Szívélyesen fogadott, tejszínes kávéval vendégelt meg, de amint beszélgetni kezdtünk, rögtön úgy éreztem magam, mintha letaglóztak volna.

– Bátyuska, maga nyilván nem tudja, hogy nálunk itt a kongresszus után olyan csetepaté tört ki, hogy hamarosan mindkét fél felfalja egymást, és nem marad belőlük más, csak a csontjaik.

Kiderült, hogy a sors iróniája folytán nem az enyéimhez, nem Leninékhez kerültem, hanem az ellenség táborába,

mert Plehanov, hiába kérkedett azzal, hogy ő nem vesz részt a verekedésben, sőt, azt a hálátlan feladatot vállalta magára, hogy szétválasztja a magukról megfeledkezett „verekedőket", valójában „a barikád túlsó oldalára" állt.

A mensevikek minden külföldre érkező elvtársat „megkörnyékeztek", „magukhoz édesgettek". Dan és Martov minden követ megmozgatott, hogy meggyőzzön: a pártot a szakadás veszélyével fenyegető marakodásnak, amely a kongresszuson tört ki istenigazában, Lenin volt az oka. A két jóbarát egymással versenyezve igyekezett a kongresszusról szóló anekdotákkal „felvillanyozni", egymás szavába vágtak – pontosan úgy, mint Bobcsinszkij és Dobcsinszkij Gogol halhatatlan vígjátékában –, hogy mielőbb megnyerjenek maguknak, és elérjék, hogy én is csatlakozzam a mensevik előénekesek kórusához.

Alig húzták ki a lábukat, újabb látogató kopogtatott az ajtómon: P. A. Kraszikov. Jót mulatott azon, hogy a megérkezésem után rögtön a mensevikek ölelő karjaiba futottam. Azután kezdett beavatni a harc epizódjaiba.

– De mit is magyarázom itt! Gyerünk Vlagyimir Iljicshez. Majd ő egykettőre felvilágosítja – kapott észbe végül Pjotr Ananyics.

S újból látom Iljicset. Fáradt, elcsigázott ember benyomását kelti.

Néhány kérdést tesz föl: hogy vagyok, hol van most a családom, és a többi. Végül Kraszikovnak eszébe jut:

– Vlagyimir Iljics, de hiszen én azért hoztam ide ezt az atyafit, hogy oszlassa el minden kétségét.

– Minek? – mosolyodott el Lenin. – Igazodjék csak el ő maga. Itt van a kongresszus jegyzőkönyve. Olvassa el figyelmesen, és vonja le maga a következtetéseket.

Tanácsa a lehető legésszerűbbnek látszott.

Egyszer s mindenkorra a bolsevikok oldalára álltam.

Lenin arcára szomorkás mosolyt csalt, valahányszor szóba került, milyen aljas módon küzdöttek a mensevikek a kongresszus óta a párt és a kongresszusi határozatok ellen. Vlagyimir Iljics 1904 február elején megfogalmazott és *A párthoz* címet viselő felhívásában lehangoló képet rajzolt erről az arcátlan, agresszív, uralomra törő mensevik taktikáról, amelynek legfőbb mozzanatai a mensevik vezérek által egymás után benyújtott ultimátumok voltak, hogy kooptáljuk a párt valamennyi központi szervébe az ő híveiket, ami teljesen ellentétes volt a II. kongresszus világosan kifejezett akaratával.

Vlagyimir Iljics ebben a felhívásában a következőket írja:

„Az a körülmény, hogy az *Iszkra* felveti a Központi Bizottságba való kooptálás kérdését, szertefoszlatja ezt a reményt (ti. a párt válságának leküzdéséhez fűzött reményt. – *P. L.*). Már nem tartjuk lehetségesnek, hogy újra megkezdjük a helyekért való alkudozást, mely utálatot kelt bennünk. Sőt, más megoldás híján, inkább átadnók az *összes* karmesteri pálcákat a kisebbségnek, ha már teljesen képtelen a pártban másként dolgozni, mint a vezető helyeken. Erre a lépésre való hajlandóságunk olyan mértékben fokozódik, amilyen mértékben mozgalmunk új, undorító betegsége állandósul, s amilyen mértékben krónikussá válnak ezek a kicsinyes civódások, amelyek annál elviselhetetlenebbek, minél kicsinyesebbek.

De először is szeretnénk megismerni minél pontosabban a párt véleményét, szeretnénk számolni a forradalmi világ, különösen az oroszországiak közvéleményével is."* Csakhogy éppen ettől féltek leginkább a mensevik vezérek!

A III. pártkongresszus összehívásának gondolata már 1904 elején megérlelődött Leninben. Ezért nagy reményeket fűzött a párttanács soron következő, 1904 január végére kitűzött üléséhez. Nem azért, mintha valami sikerre is számított volna a Tanács határozatainak kidolgozásakor, hiszen jól tudta, hogy a mensevikek hármasa (Plehanov, Martov és Akszelrod) minden kérdésben csúfolódva meg fogja kerülni a bolsevik kettőst (Lenint és Lengnyiket), s így a bolsevikok egyetlen javaslatának sem lesz esélye arra, hogy a tanács elfogadja. Ezért Lenin úgy ment a tanácsba, hogy idegileg előre felkészült a paragrafusok csavargatásához kiválóan értő Martov epés csipkelődésére és az örökké a koronás Jupiter szerepében tetszelgő Plehanov gúnyos megjegyzéseire. Lenin számára fontos volt, hogy dokumentumokkal, a mensevik vezéreknek a párttanács előtt elhangzott nyilatkozataival fegyverkezzék fel, s ezáltal mozgósíthassa a párt közvéleményét is és agitációt fejt-

* *Lenin* Összes Művei. 8. köt. Budapest 1965. 164. old.

hessen ki egy újabb kongresszus összehívása érdekében.

A bolsevikok számára rendkívül fontos volt, hogy ki legyen a tanács titkára. Blumenfeld titkársága ellen Lenin és Lengnyik a leghatározottabban tiltakozott, s tiltakozásukat azzal támasztották alá, hogy Blumenfeld nem tud eléggé konspirálni, nagyon közlékeny természetű.

Lenin és Lengnyik a titkár szerepére Bicskovot jelölte (én érkeztem Oroszországból Bicskov névre szóló hamis útlevéllel, és egy ideig ezt az álnevet viseltem külföldön).

Válaszul Plehanov, miután elfogadta „az önök részéről" (vagyis a tanács bolsevik tagjai részéről) Bicskov jelöltségét, a szerkesztőség nevében F. I. Gurvicsot (vagyis Dant) javasolja. Dant azonban Lenin és Lengnyik nem akarja. Az elutasítás indoka: Dan megengedhetetlen viselkedése a Központi Bizottsággal szemben; Dan magatartását a bolsevik fél a tanács elé szándékozik terjeszteni.

„...amikor a tanácsot úgy értékeltük, mint az egyesülés és az összehangolás (nem pedig a széthúzás és a torzsalkodás) eszközét, *nyomban* javasoltunk is olyan titkárt, aki *semmilyen formában* nem vett részt a viszályban, és aki ellen a másik félnek sem volt kifogása".*

Mivel magyarázható Leninnek ez a nagyfokú igényessége a titkár megválasztásának kérdésében? Nagyon egyszerű: Lenin nagy reményeket fűzött a jegyzőkönyvekhez mint olyan okmányokhoz, amelyek megmondják az igazat az egész pártnak, s az, hogy ki vagy kik fogják jegyzőkönyvileg megfogalmazni a tanácsban lefolyó vitákat, rendkívül fontossá vált. Plehanov és a tanács többi mensevik tagja viszont, akik szilárdan eltökélték, hogy nem engedik nyilvánosságra hozni a tanács jegyzőkönyveit, ezt a kérdést nem tartotta annyira fontosnak. A jegyzőkönyvek, mondták, „úgyis az irattárba kerülnek, igazán nem fontos, hogy a titkárok mit irkálgatnak beléjük".

Nem szólok a tanács azon üléseiről [1904. január 15–17 (28–30)], amikor a bolsevikok részéről nekem kellett titkárként a jegyzőkönyvet vezetnem a vitákról. A jegyzőkönyvek szinte gyorsírói pontossággal tükrözik a tanács tagjainak beszédeit, s erre személy szerint büszke is vagyok. De semmiképpen sem bocsáthatok meg magamnak egy mamlaszságot, amely rendkívül feldühítette és elkeserítette Vlagyimir Iljicset.

Rendbe raktam jegyzőkönyvi feljegyzéseimet, egyeztettem őket a mensevik titkár észrevételeivel, és az egész vaskos füzetet átadtam aláírásra Vlagyimir Iljicsnek.

Lenin bizonyos módosításokat és kiegészítéseket tett a saját felszólalásaira vonatkozó feljegyzésekhez, majd a jegyzőkönyvet aláírta. Majd Lengnyik is ellátta kézjegyével. Már csak Plehanov, Martov és Akszelrod aláírása volt hátra. Vlagyimir Iljics azt tanácsolta, hogy a legnagyobb fokú óvatossággal járjak el, amikor ezzel a langyos társasággal kerülök szembe, és egy pillanatra se tévesszem szem elől az értékes okmányt. Elindultam Martovhoz.

– Itt a tanácsülés jegyzőkönyve, Julij Oszipovics... NN-nel (a mensevik titkárral) együtt állítottuk össze, úgyhogy igazán nem férhet kétség a tárgyilagosságához. Kérem, írja alá.

– Hagyja itt a jegyzőkönyvet, majd átnézem, és holnap visszaadom.

– Nem, Julij Oszipovics, nagyon kérem, hogy most nézze át. Szeretném mielőbb letudni ezt a dolgot. Ön után még Plehanovhoz is elmegyek.

– De hiszen én magam is tovább adhatom a jegyzőkönyvet Plehanovnak és Akszelrodnak! Tulajdonképpen mi nyugtalanítja?

– Tudja, kérem... a jegyzőkönyv csak egyetlen példányban van meg... esetleg elveszhet... S mint titkár személyesen felelősnek érzem magam az okmány sorsáért...

– Hogy veszhetne el?! Nem szoktam fontos okmányokat elveszíteni. Megmondtam, hogy a jegyzőkönyvet egykettőre visszajuttatom... Ha óhajtja, becsületszavamat adom rá. Vagy magának még ez sem elég?

Martov becsületszava kirántotta alólam a talajt. Kiadtam kezemből az értékes okmányt.

Nehéz szívvel mentem vissza Leninhez, hogy beszámoljak neki.

Amikor megtudta, hogy „másnapig" Martovnál hagytam a jegyzőkönyvet, olyan dühbe gurult, ahogy még sem azelőtt, sem azután nem láttam soha. A legkíméletlenebb szavakkal rontott rám.

* *Lenin* Művei. 34. köt. Budapest, 1956. 222. old.

– Ha ilyen ártatlan, gyermeteg lélek – vágta a szemembe –, mi az ördögnek vállalkozik komoly politikai feladatokra?!

– De hiszen Martov a becsületszavát adta – próbáltam mentegetőzni csüggedten, majdnem sírva.

– Jaj, legalább hallgasson! Micsoda szent együgyűség!

S mit gondol az olvasó, megtartotta-e Martov a „becsületszavát"? Természetesen nem. Még csak magyarázatot sem óhajtott adni nekem az üggyel kapcsolatban.

Így tudtam meg, milyen ember is valójában, és mennyit ér a mensevikek „becsületszava".

1904-ben a genfi bolsevik csoport elhatározta, hogy különösen ünnepélyes formában emlékezik meg a Párizsi Kommün évfordulójáról. Hiszen ez a mi ünnepünk, amelyre az „újiszkrások" – a mensevikek – nem is gondoltak, mert mit számított nekik a Kommün?! Egy semmitmondó történelmi dátum, jelentéktelen epizód volt csupán, amely a napnál is világosabban bebizonyította az egész világ előtt, hogy a kommünároknak nem kellett volna fegyvert ragadniuk.

A gyűlés céljára jókora termet választottunk, melyet az ünnepi órára színültig mégtöltöttek a részvevők. Csoportunk engem bízott meg az elnöki teendőkkel, vagyis a gyűlés levezetésével, s a megnyitó beszédben az előre kidolgozott program szerint beszélnem kellett az 1848-as németországi forradalomról is. Mint szónok nem voltam valami híres; iskolás módra szajkóztam Marx gondolatait a kétezer főnyi hallgatóság előtt. Csak arra emlékszem, hogy beszédem valamelyik részénél Iljics hirtelen rámtekintett, s a szeméből mintha kérdést olvastam volna ki. Nyilván valamit rosszul mondtam, s ez bántotta Iljics fülét. Zavartan és elbátortalanodva valahogy befejeztem a mondókámat, majd a gyér taps után gyorsan átadtam a szót Vlagyimir Iljicsnek. Ő pedig elemében volt, látszott, hogy legalább erre az egy órára szeretné elfelejteni a genfi civakodást, a kooptációs csetepatékat, Martov hisztérikus kirohanásait, Dan arcátlan kétkulacsoskodását, az öntelt és hiú Trockijt, Akszelrod talmudista jóslatait; szeretné mindezt elfelejteni, s csupán a Párizsi Kommün tetteinek értékelésére gondolni.

Amikor a tömeg a gyűlés után oszladozni kezdett, magam is hallottam néhány egyszerű mensevik vélekedését Lenin beszédéről.

– Ez igen! – mondták. – Ez aztán az igazi vezér! Hej, ha nekünk is volna ilyen!

Miközben az *Egy lépés előre, két lépés hátra* című brosúráján dolgozott, Vlagyimir Iljics annyira szükségét érezte a pihenésnek, hogy Nagyezsda Konsztantyinovnával egyik napról a másikra elutazott a hegyekbe, hogy hátizsákkal a hátukon, gyalogosan barangoljanak egy kicsit.

Mi, egyszerű bolsevikok, ösztönszerűleg úgy éreztük, hogy a frakciós marakodás adott körülményei között ugyanolyan módszereket kellene alkalmaznunk a mensevikekkel szemben, amilyeneket ők alkalmaznak miellenünk. Egyenesen bele a pofájukba! Ha ők megengedik maguknak, hogy kigúnyoljanak bennünket az új *Iszkra* hasábjain, akkor mi is hasonlóan gonosz tréfákat, pamfleteket, karikatúrákat fogunk az ellenfél képébe vágni.

Az *Iszkra* például megvetően kijelenti a külföldön élő bolsevikokról, hogy önkényesen nyilvánították magukat a párt tagjainak. Erre Ljadov nyílt levelet ír Plehanovnak (az igazság az, hogy az egész kollektívánk együtt fogalmazta meg ezt a levelet egy kávéházban – akárcsak Repin képén a török szultánnak levelet író zaporozsiak), s a felbőszített medve kitör barlangjából, és bömbölve „ijesztget" bennünket: „Alulírott Georgij Valentyinovics Plehanov tambovi nemes..." Mire a mi csapatunk átveszi a hangnemet: „Éljen a tambovi nemes! Utat a tambovi nemesnek!"

A mensevikek szemében azonban a legféktelenebb, legkibírhatatlanabb gúnyolódó a fáradhatatlan pamfletíró Galerka (Olminszkij) volt, akinek irodalmi szerepkörét ebből az időszakból mindenki jól ismeri, aki tanulmányozta pártunk történetét.

A mensevikek elleni irodalmi harcban bizonyos szakképzettségre tett szert e sorok írója is.

Az *Iszkra* 1904. június 1-i, 67. számának mellékleteként jelent meg L. M. (Martov) cikke ezzel a címmel: *Előre vagy hátra?* A cikk alcíme pedig így hangzott: „Sírbeszéd helyett". Martov cikkében igyekszik jó arcot vágni a vesztett játszmához, s azt a látszatot kelteni, mintha Lenin *Egy lépés előre, két lépés hátra* című könyve nem talált

volna célba (pedig a brosúra megjelenését az újiszkrások ugyancsak riadalommal fogadták).

Boldogult ifjúkoromban karikatúrák rajzolásával szórakoztam: tanítóimat pécéztem ki. Most újból ceruzát ragadtam. Martov „sírbeszéde", aki azt képzelte, hogy politikailag eltemeti Lenint, azt az ötletet adta, hogy megrajzoljam, amint az egerek eltemetik a mancsánál fogva fölakasztott macskát. Fél óra alatt elkészült a *Hogyan temették el az egerek a macskát?* című karikatúra. Hatása minden várakozásomat felülmúlta. Iljics a hasát fogta, úgy nevetett, s meghagyta, hogy az „egereimet" kőnyomásos röpcédula formájában terjesszem.

Attól fogva minden karikatúrám, amelyet a bolsevik pártkassza finanszírozásával adtunk ki, Vlagyimir Iljics tanácsai szerint és jóváhagyásával készült el, aki szemlátomást helyeselte a mensevikekkel szemben alkalmazott „harci módszereinket", s csak azt követelte meg, hogy ne lépjünk ki a politikai támadások köréből, és ne süllyedjünk arra a nyárspolgári színvonalra, hogy ellenfeleinknek holmi személyes tulajdonságain kuncogjunk. Emlékszem például, hogy miközben mosolyogva nézte az egerekről készült rajzomat, amelyet már előkészítettünk a sokszorosításra, hirtelen elkomorodott, összevonta a szemöldökét.

– Mondja csak, mi a politika ebben a célzásban: „nem innánk egy kis kefirt?"

Tudniillik a *Hogyan temették el az egerek a macskát?* című karikatúrasorozat harmadik rajzán az Akszelrod vonásait viselő agg egérnek, aki már-már a végét járta, úgy kikészítette a kandúrral való leszámolás, ezt a mondatot adtam a szájába: „Nem innánk egy kis kefirt?" – amivel arra akartam célozni, hogy Pavel Boriszovics Akszelrodnak Svájcban kefirüzeme volt, s ennek jövedelméből tartotta fenn magát. Ez az ostoba és tapintatlan célzás, amelynek semmi politikai értelme nem volt, nagyon sértette Iljics fülét. Zavartan igyekeztem gyorsan kijavítani a hibámat.

Különösen gyűlöltük Trockijt a *Politikai feladataink* című brosúrájáért, amelyben ez a gyorsan hevülő renegát a régi *Iszkrá*-t gyalázta, s afféle demokratikus tucatlapocskának állította be, amelyet a radikális polgári értelmiségnek szántak, s közben mindenféle rágalmakat szórt Leninre is. Ezért politikai karikatúráimon különös előszeretettel ábrázoltam Trockijt, ezt a Balalajkint és önimádó Narcisszuszt, hol mint fékevesztett kisegeret, aki kánkánt táncol a föltámadni készülő macska tetemén, hol mint alacsony rangú rendőrt, aki „őkegyelmessége" (az őrsparancsnok) megbízásából a telefont nyaggatja stb., stb.

Az *Egy lépés előre, két lépés hátra* megjelenése után Lenin tanácskozásra hívta össze Genfbe a 22, vele egyformán gondolkodó bolsevikot, hogy kidolgozzák a bolsevikok platformját a III. pártkongresszus összehívásáért folytatandó harc jelszavával.

A bolsevikok ügye kezdett jól állni. Saját újságot adtak ki és saját központot szerveztek (a Többségi Bizottságok Irodáját), maguk köré csoportosították a párt valamennyi egészséges elemét, és előkészítették a III. kongresszus összehívását. A mensevikek viszont egyre jobban eljátszották a becsületüket azzal, hogy elképesztően opportunista taktikát folytattak.

Egyszer ősszel, 1904 novemberében mi, genfi bolsevikok, utasítást kaptunk, hogy egy bizonyos napon délben gyülekezzünk Olin étkezdéjében (ez volt pártunk „klubja"). Az étkezde benépesedett. A genfi bolsevikok egész csoportja megjelent. Ott volt Lenin is.

Régen láttunk arcán ilyen ragyogó, boldog mosolyt. Elégedetten dörzsölgette a kezét, vidáman nevetgélt jellegzetes torokhangján, a szeme is a régi volt: csupa jókedv és csillogás. Olyan volt, mint a szerencsés vadász, aki sokáig figyelt és követett egy ritka madarat, míg végül sikerült megfognia.

S valóban, ezúttal nagyon jellemző opportunista hazugságon kapta rajta a mensevikeket. Az *Iszkra* szerkesztősége leközölt egy levelet a pártszervezetekhez csakis a párttagok részére, s ebben kifejtette híres „bankett"-tervét a zemsztvo-kampányhoz. Nem szándékszom ismertetni a levél tartalmát, sem Lenin válaszát, amely – *A zemsztvo-kampány és az „Iszkra" terve* – megtalálható műveiben. A párt meggyőződhetett, s a későbbiek során egyre több alkalma nyílt rá, hogy még inkább meggyőződjön róla: a mensevikek a *szervezeti* kérdésekben fennálló nézeteltérésekhez újabb nézeteltéréseket kapcsoltak – a taktikai kérdéseket illetőleg, s Lenin nyomban rajtakapta őket.

N. L. Mescserjakov | Emlékeim Leninről

Leninnel 1902 tavaszán ismerkedtem meg. 1901 nyarának végén külföldre utaztam, hogy villamosipari tanfolyamon vegyek részt az egyik belga egyetemen, s elsősorban kipihenjem magam, minthogy előzőleg nagyon sokat dolgoztam az üzemben, és ugyancsak fáradt voltam. Pihenés céljából utaztam Svájcba. Spitzben találkoztam Vlagyimir Iljics nővérével, Anna Iljinyicsnával, s az ő közvetítésével hamarosan kapcsolatba léptem és levelezni kezdtem Nagyezsda Konsztantyinovnával, akivel régi barátok voltunk még a kilencvenes évekből, bár akkor még más-más forradalmi táborba tartoztunk: ő lelkes és meggyőződéses marxista volt, én pedig még a Népakarat szervezetében dolgoztam. Akkoriban végtelen vitákat folytattunk, amelyek közelebb hoztak bennünket egymáshoz. 1901-ben aztán beléptem a Szociáldemokraták Külföldi Ligájába, amelyet Lenin a *Rabocseje Gyelo* körül csoportosuló „ökonomistákkal" szembeni harcban igyekezett felhasználni. Nekem Belgiumban kellett élnem, ezért kineveztek a Liga belgiumi képviselőjévé.

Lenin, akárcsak az *Iszkra* többi szerkesztője, akkoriban Münchenben élt. Ott volt Martov, Vera Zaszulics és Parvus is. Mindnyájan meg voltak róla győződve, hogy ez a délnémet városka nem fogja felkelteni a hatóságok figyelmét, minthogy az oroszok ott még soha nem alakítottak forradalmi szervezetet. Nem számoltak azonban az orosz diáksággal, amely igen nagy számban élt Münchenben. A diákok megtudták, hogy a városban rangos forradalmárok élnek, érdeklődni kezdtek irántuk, és az iszkrások köré egész diáksereg csapódott. Ha valamelyik étterembe vagy bárhová betértek, nyomban ott termett egy csapat diák, a diákok iránt viszont természetesen a rendőrség érdeklődött. Így azután el kellett hagyniuk Münchent, e viszonylag kis várost, ahol ismernek minden többé-kevésbé rangos lakost, s új támaszpontot kellett választani, ahol elmerülhetnek a lakosság tömegében, és a rendőrség is kevésbé ügyel rájuk, mint a monarchikus Németországban. Londonra esett a választás, ahova 1902 tavaszán az iszkrások egész kompániája áttelepült. Belgiumon át utaztak oda, közben megálltak abban a városkában, ahol én éltem.

Addig nemhogy Lenint láttam volna, de még egy fényképét sem. Emlékszem, amikor először találkoztam vele, kissé csalódottnak éreztem magam, mert korántsem azt a romantikus alakot láttam magam előtt, akit vártam. A leghétköznapibb orosz volt, kissé keleties arccal, s az egyetlen, ami megragadott benne, a szeme volt. A szemét nem lehetett elkerülni. Rendkívül átható tekintete volt.

Ez az együttlétünk Liège-ben két napig tartott, majd együtt indultunk tovább Brüsszelbe.

Kisebb forradalmi fellobbanás idején értünk oda. Az általános választójogért folyt a harc elég szerény keretek között, úgy, ahogy a külföldi forradalmárok körében általában. Amikor Brüsszelbe érkeztünk, magammal vittem Vlagyimir Iljicset, hogy megmutassam neki a várost, a munkáspárt intézményeit, az ottani híres szövetkezetet stb. Amikor eljöttünk a szövetkezetből, hirtelen nagy tömeg munkást pillantottunk meg az utcán. A forradalmi mozgolódás egyik epizódjának tanúi voltunk: tüntetők verődtek össze, a rendőrség szétkergette őket, mire ők nyomban futni kezdtek, minthogy a munkáspárt vezérei a munkásokat minden áron igyekeztek mérsékletre és rendre inteni.

Sztrájkot hirdettek, amely azonban nem fejlődött általános sztrájkká. Lenin e tömeg láttán nyomban fölélénkült, látszott rajta, hogy legszívesebben csatlakozna a tüntetőkhöz. Valósággal bele kellett csimpaszkodnom, hogy valamiképpen visszatartsam. Ekkor hirtelen ott termett a rendőrség, és elvágott bennünket a tömegtől. Lenin nem sokáig maradt Brüsszelben; innen utazott tovább Londonba.

Kevéssel előbb járt Brüsszelben Plehanov, akivel beutaztam egész Belgiumot. Plehanov, amint egy-egy forradalmi gyűlés végetért, nyomban elvonszolt valamelyik képtárba, mert a képeket nagyon szerette. Emlékszem, amint Liège-be érkeztünk, mindjárt valamelyik művész egyik híres képéről kezdett faggatni. Én nem ismertem se a képet, se a művészt, jóllehet már egy éve éltem ott. Lenint az ilyesmi nem érdekelte. Őt teljesen lekötötte a munkásmozgalom.

Cjavlovszkij, aki később az Ohrana, a cári titkosrendőrség okmányai alapján összeállította *Bolsevikok* című könyvét, közölte velem, hogy amikor az Ohrana 1917-es okmányait átvizsgálta, két ügyiratot is talált Leninről. Az egyik egy könyvjegyzék volt, amelyet a határon állított össze egy rendőr a Lenin által magával vitt könyvekről. Ebből a jegyzékből látható, hogy csak két szépirodalmi könyvet vitt magával külföldre: Nyekraszov verseit és Goethe *Faust*-ját. A többi mind közgazdasági mű volt.

*

Következő találkozásunkra 1902 őszén került sor Londonban. A tanfolyam befejeztével vissza kellett térnem Oroszországba, de előbb Londonba utaztam, hogy átvegyem az előttem álló forradalmi munkára vonatkozó utasításokat. Ekkori találkozásunk nagyon hosszúra nyúlt. Két héten keresztül alig néhány lépésnyire laktam Lenintől, s naponta, sőt napjában többször is találkoztam vele.

Köztudomású, hogy Lenin nagyon szerény életmódot folytatott külföldön éppúgy, mint Oroszországban. Hihetetlenül szerényen élt. Szerette a rendet, dolgozó- és hálószobájában mindig makulátlan rend volt, ellentétben például Martov szobájával: Martovnál mindig kaotikus rendetlenséget talált az ember, mindenütt cigarettacsikkek és hamu, a cukor összekeveredett a dohánnyal, úgyhogy a vendégek, akiket Martov teával kínált, gyakran zavarba jöttek. Ugyanez volt a helyzet Vera Zaszulicsnál. Leninnél ezzel szemben szokatlanul nagy volt a rend, és mindig friss volt a szoba levegője. Ha rágyújtottak a szobájában – bár akkor még nem volt tilos dohányozni a jelenlétében –, mindjárt a homlokát ráncolta, kinyitotta a szellőzőablakot, és általában látszott rajta, hogy nagyon nem tetszik neki a dolog. Lenin londoni élete rendkívül egyhangúan folyt. Reggel fölkelt és elment dolgozni a British Museumba, majd megebédelt valamelyik olcsó étteremben, ebéd után megbeszélte a tennivalókat Zaszuliccsal, Martovval és Nagyezsda Konsztantyinovnával, utána hazament, és az estét megint munkával töltötte.

Amikor Lenin visszatért Oroszországba, ugyanilyen szerényen élt továbbra is. Hogy miért? Talán természettől fogva aszkéta volt? Nem, Lenin nem volt aszkéta-természet, nem is lehetett az. A proletariátus azért harcol, hogy az élet szebb, gazdagabb, teljesebb legyen, hogy az emberek földi életükben élvezhessék az élet áldásait. Lenint rendkívüli sokoldalúság jellemezte. Szerette a verseket, különösen Puskint. Nagyon szerette a zenét. A zene kedvéért néha még a munkáját is félbeszakította egy-egy órára; környezete ezt használta föl arra, hogy legalább néha egy kis pihenésre kényszerítse. Szeretett vadászni. Általában szerette a természetet, és különösen Svájcban, ha csak tehette, nagyokat sétált. Nagyon jól sakkozott, úgy játszott, hogy nem is nézte a táblát. Gorkiban két nyarat töltöttem el vele, s néha gorodkit* játszottunk.

A gorodki-játékban mindig részt vett Buharin is. Lenin rosszul játszott, Buharin viszont mindkettőnknél jobban, s erre igencsak büszke volt, még büszkébb, mint irodalmi munkásságára. Lenin mindig kicsúfolta érte. Buharin botja, ha nem talált, mindig balfelé röpült, s Lenin azt mondta, hogy ez azért van, mert Buharin még mindig nem szabadult meg a „balosságtól".

*

* A métához hasonló népi labdajáték.

Egyévi külföldi tartózkodás után visszatértem Oroszországba. Hamarosan letartóztattak Moszkvában, s egyévi börtönbüntetés után a Jakutföldre vittek. Arrafelé nem végeztek semmiféle komoly forradalmi munkát, s ezért nem is újítottam föl a levelezést Nagyezsda Konsztantyinovnával, aki akkoriban az *Iszkra* szerkesztőségi titkáraként dolgozott.

Egy jakut nomád telepen éltem, s egyszer levelet kaptam külföldről. A levél alatt számomra teljesen ismeretlen aláírás. Mégis fölismertem Nagyezsda Konsztantyinovna kezeírását. A legsemmitmondóbb levél volt. A vegyvizsgálat azonban egészen más eredménnyel járt: számos forradalmi hírt közölt velem, s az én közvetítésemmel más elvtársakkal is, akiket ideiglenesen elszakítottak a forradalmi munkától. Újból megindult köztünk a levelezés, és Nagyezsda Konsztantyinovna állandóan ellátott a legfrissebb forradalmi hírekkel, s az én közvetítésemmel a többi száműzöttet is. Ezt a tényt csak azért említem, hogy megmutassam, milyen figyelmes volt ez a két ember – Lenin és Nagyezsda Konsztantyinovna –, mennyire törődtek mindig elvtársaikkal. Amikor másodszorra Jenyiszejszk kormányzóságba száműztek, megint csak Nagyezsda Konsztantyinovna volt az, aki megkeresett engem és ismét felélesztette a levelezésünket. Jellemző vonása volt ez Leninnek: soha nem hagyta el a száműzött elvtársakat. Vagy még egy példa. I. A. Teodorovics elvtársat kényszermunkára ítélték. Egyáltalán nem volt miből élnie, pedig felesége és gyerekei is voltak. S egyszer csak 10 rubelt kapott postán – Lenintől. Iljics rendszeres időközökben segítette Teodorovicsot, mindaddig, amíg az talpra nem állt. Teodorovics szenvedélyesen szeretett olvasni, és Lenin állandóan ellátta irodalommal.

Lenin akkor is ugyanilyen megindító módon gondoskodott minden régi elvtársáról, amikor már a Népbiztosok Tanácsának elnöke volt. Amikor Goldenberg meghalt – régi bolsevik volt, de a februári forradalom kezdetekor a bolsevikok közül átállt a *Novaja Zsizny* hívei közé,* majd később visszatért hozzánk –, Ganyeckij megmutatta nekem Lenin levelét, amelyben ezt írta: „Goldenberg elvtárs a Külügyi Népbiztosságon dolgozott és igen nehéz körülmények között élt. Tettek-e valamit ezért az emberért? Kellett volna tenni. Most pedig, amikor meghalt, eszükbe jutott-e a felesége? Az asszony egyáltalán nem gyakorlatias, minden elképzelhető segítséget meg kell adni neki." Jenukidze elvtársnak egész paksaméta feljegyzése volt Leninről, amelyekben különféle kisebb szolgálatokat kért az elvtársaknak: az egyiket egy kis élelemmel kellene ellátni, mert sokat éhezik, a másiknak segíteni kellene lakást keresni, és a többi. Ilyen ügyekben Lenin soha nem parancsolt, csak kért.

A magam holmija közt is találtam egy feljegyzést, amely nagyon jellemző Leninre; ebben Vlagyimir Iljics arra kért bennünket, hogy a beszédeit soha ne adjuk ki az ő engedélye nélkül, mert – ezek az ő szavai – általában nagyon rosszul jegyzik le. Ismétlem, hogy ezekben a feljegyzéseiben soha nem volt egyetlen utasítás sem, mindig csak kérés.

Meg kell mondanom, hogy egyesek ugyancsak visszaéltek Vlagyimir Iljicsnek azzal a készségével, hogy bármikor segítsen elvtársain, és mindenféle piszlicsáré ügyben hozzá fordultak. Ebéd kellene a Népbiztosok Tanácsának étkezőjéből, szoba vagy valami más – gyerünk egyenesen Leninhez. És ő soha nem utasította vissza, hogy segítsen. Nyevszkij elvtárstól tudom, hogy egyszer a nagy éhínség idején beszélgetett Leninnel. Amikor a beszélgetést befejezték, Nyevszkij bocsánatot kért Lenintől, amiért munkája közben zavarta. „Semmi baj, erről beszélnünk kellett – válaszolta Lenin –, hanem a telefon, az a sok telefon... Minden semmiséggel hozzám fordulnak."

*

Még néhány emlékemet idézem a Leninnel való találkozásaimról.

1906 tavaszán Lenin Moszkvába utazott, hogy megvitassa az ottani elvtársakkal a bolsevikoknak a stockholmi kongresszusra kidolgozott téziseit. Akkoriban a moszkvai körzeti bizottság tagjaként tevékenykedtem. Bár mind a bizottságban, mind a szervezetben a túlnyomó többség a bolsevikokat támogatta, a mensevikekkel szem-

* Mensevik irányzatú petrográdi napilap 1917–1918-ban.

Lenin. 1887

Uljanovszk. Lenin-emlékmúzeum

Utcakép Szamárából, Lenin életének ottani időszakából

A Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására szervezet tagjai. Pétervár 1897. Állnak: A. L. Malcsenko, P. K. Zaporozsec, A. A. Vanyejev. Ülnek: V. V. Sztarkov, G. M. Krzsizsanovszkij, Lenin, J. O. Martov-Cederbaum

Lenin. 1897

Susenszkoje. Ebben a házban élt a száműzetés idején Lenin és Krupszkaja

Lenin vendégségben Gorkijnál Capri szigetén. 1908

Lenin. 1910

ben nagyon határozatlan, az egyezkedés felé hajló taktikát alkalmaztunk. Ez a taktika ugyancsak megbosszulta magát az I. Duma választásai során. Itt-ott bojkottáltuk a részvételt, máshol részt vettünk a választás első szakaszában.

Vlagyimir Iljics megjelent a moszkvai körzeti bizottság ülésén. Az ülésen keservesen szántuk-bántuk az elkövetett hibákat. Vlagyimir Iljics hallgatta és nem szólt egy szót sem. „Legalább szidna meg bennünket!" – mondta neki tréfálkozva egyik elvtársunk. „Késő, elvtársak – felelte neki Lenin. – Korábban kellett volna megszidni magukat, de úgy látszik, ez senkinek sem jutott az eszébe. Most pedig az ügy már olyan rosszul áll, hogy semmiféle szidás nem teheti jóvá. Most azon kell gondolkoznunk, hogyan javítsuk ki majd a hibákat."

Amikor Moszkvában megvitattuk a stockholmi kongresszusra készített bolsevik határozati javaslatokat, sok vitára adott okot a munkásküldöttek szovjetjeire vonatkozó határozati javaslat. Énbennem ezek a viták igen mély benyomást keltettek. Azok közé tartoztam, akik nagy aggodalommal tekintettek az elé, hogy a szovjetekben ne csak munkások vegyenek részt. Attól féltünk, hogy majd kispolgári nézeteket erőszakolnak a munkásokra. Attól tartok, hibát követnék el, ha most ezeket a vitákat itt ismertetném. Mindenesetre annyit mondhatok, hogy a gyűlésről azzal a nagyon szilárd meggyőződéssel távoztam, hogy Lenin a szovjeteket nemcsak harci szerveknek tekinti, hanem hatalmi szerveknek is. Azt hiszem, Vlagyimir Iljics fejében már akkor megszületett a szovjet kormány gondolata...

*

Moszkvai élete idején Lenin a Kremlben lakott, a Népbiztosok Tanácsa irodahelyiségeinek szomszédságában. Öt kicsi szoba közül Lenin magának a legkisebbet választotta, egy körülbelül 36 négyzetarsin nagyságú átjáró-szobát, amelynek ráadásul csikorgott a padlója. Mégsem volt hajlandó se máshova költözni, se abba beleegyezni, hogy legalább megjavítsák a padlót.

Emlékszem, egy este, talán 1919-ben, valamilyen ügyben Nagyezsda Konsztantyinovnához igyekeztem. Mutatom az őrnek a belépési engedélyemet, csengetek, nyílik az ajtó – maga Lenin nyitotta ki. Bevezetett Nagyezsda Konsztantyinovnához, maga pedig dolgozni ment. Aztán beadták a teát, és átjött Vlagyimir Iljics is. Kiderült azonban, hogy nincs elég kanaluk: négy emberre csak kettő jutott, úgyhogy tovább kellett adnunk egymásnak. A teához nem adtak semmi mást, csak fekete kenyeret és egy kis vajat.

Még egy eset: egyszer parasztok keresték föl Lenint. A Népbiztosok Tanácsában elég hideg volt, s a beszélgetés végén az egyik paraszt megkérdezte: „Miért van ilyen szörnyű hideg nálad, Vlagyimir Iljics?" „Nincs fa, takarékoskodni kell" – felelte. Valamivel később egy vagon fa érkezett Moszkvába Lenin nevére, amit a parasztok küldtek neki egy levél kíséretében, amelyben az állt: „...Itt küldünk neked egy vagon fát, fűts be vele a kályhába, ha pedig nincs kályhád se, írd meg, azt is küldünk, nálunk több is van a faluban."

*

Elmondok még néhány szót Lenin munkájáról. A Népbiztosok Tanácsában az előadó öt percig beszélhetett, a hozzászólók pedig csak három percig. „Ez nem gyűlés, elvtársak, agitációval nem kell foglalkozniuk, csak magáról az ügyről beszéljenek" – mondta mindig Vlagyimir Iljics. Ezért a bal kezében mindig ott volt az órája. Az egyik elvtárssal a következő eset történt. Meg akarta cáfolni az ellenfelét, ezért jó messziről kezdte a mondókáját: előbb ellenfelének gondolatait foglalta össze, és ez felemésztette mind a három percét. „Az ideje lejárt! – szakította félbe Lenin. „Hogyhogy? Még csak azt mondtam el, amit az ellenfelem gondol, a magam gondolatait még nem tudtam kifejteni." – „Arról én nem tehetek." Az emberekből kitört a nevetés, maga Vlagyimir Iljics is nevetett. Az illető elvtársnak másodszorra is fel kellett iratkoznia, hogy most már elmondhassa, amit gondolt.

Miközben Lenin a szónokokat hallgatta, külföldi újságokat nézegetett vagy korrektúrákat olvasgatott. Időnként papírt, ceruzát ragadott, és üzenetet küldött valakinek.

Azután megkapta a választ, elolvasta. S közben egész idő alatt figyelmesen hallgatta azt, amit az egyes felszólalók mondtak. Zárszavában ragyogóan összegezte mindazt, ami lényegeset elmondtak, és jól átgondolt, megalapozott megoldásokat javasolt. Vlagyimir Iljics a maga hozzászólásait is ugyanilyen szigorúan korlátozta: azok sem terjedtek túl a megszabott időn.

Óriási hiba volt, hogy a Népbiztosok Tanácsában nem állítottak fel egy fonográfot és nem volt jelen gyorsírónő sem, hogy rögzítse Lenin beszédeit. Csak a nagyobb gyűléseken elmondott terjedelmesebb beszédeit jegyezték le gyorsírással. Pedig ezek a kisebb, három-ötperces felszólalásai is rendkívül tartalmas, pompás beszédek voltak. Ha mindezt feljegyezték volna, valóságos kincsesbányához jutottunk volna. De sajnos elvesztek, s valamennyire már lehetetlen visszaemlékezni. Ugyanilyen sorsra jutottak az írásos üzenetkéi is, amelyekből pedig rengeteg volt. Ezeket a cédulákat vagy nyomban széttépték régi konspirációs megszokásból, vagy pedig zsebredugták és ott szétszakadtak vagy előbb-utóbb elvesztek. E feljegyzések legnagyobb részének sajnos nyoma veszett.

*

Lenin, aki felvázolta egész Oroszország villamosításának kolosszális tervét, ami sok-sok milliárd rubelt igényelt, ugyanakkor rendkívül takarékos, sőt spórolós volt ott, ahol nem volt feltétlenül szükség a kiadásra. Emlékezzünk csak vissza arra a tervére, hogy az utcákon ki kell függeszteni az újságokat, de facövekekkel kell a deszkákra tűzni, hogy takarékoskodhassunk a vasszögekkel, tekintve, hogy a vasnak akkoriban ugyancsak szűkében voltunk.

Emlékszem még egy esetre. A gorki parkban kiszáradt néhány fa, és elhatározták, hogy kivágják őket. Vlagyimir Iljics úgy látta, hogy az egyik kivágásra ítélt fa még nem egészen száradt ki. Emiatt a fa miatt valóságos botrányt csapott. Megtalálták a bűnöst. „Te magad felneveltél-e már legalább egy ilyen fát?" – kérdi Lenin. – „Nem." – „Mit gondolsz, mennyi munkát fektettek bele, amíg ekkorára megnőtt?... Csukják le azonnal." Végül sikerült meggyőzni Vlagyimir Iljicset, hogy tévedett, a fa valóban kiszáradt.

Lenin néha nagyon haragudott egy-egy hiba miatt, de haragos szavaival senkit sem sebezett meg soha...

*

Még egy jellemző vonása. Vlagyimir Iljics nem szerette, ha gondoskodnak róla. Az 1918-ban ellene elkövetett merénylet után testőröket rendeltek mellé, akik vigyáztak rá, nehogy újabb merénylet érje. Ezeknek a testőröknek a szó szoros értelmében bujkálniuk kellett előle. Például Gorkiban Lenin sétálni indult; a Cseka emberei persze nyomába szegődtek, de úgy kellett menniük, hogy Lenin ne vegye észre; ha meglátta, azonnal visszaküldte őket. Amikor Lenin a Kremlben lakott, gyakran kiment sétálni a Kreml udvarára, s ilyenkor bárki megszólíthatta, aki csak akarta. Egyszerű vöröskatonák fordultak hozzá ilyenkor személyes ügyeikkel, és ő mindig szívesen szóbaelegyedett velük.

Mindig bámulatba ejtett, hogy ez az ember, aki a Kremlben székel, munkásokat csak a gyűléseken vagy a kongresszusokon lát, mégis tökéletesen tudja, mit gondol és hogy érez a munkások és parasztok tömege. Az elvtársakkal folytatott beszélgetései során Lenin csodálatos módon ki tudta kérdezni őket a tömegek hangulatáról. Hogy élnek arrafelé a munkások? Milyen a hangulatuk? Mi érdekli őket? – ilyen kérdésekkel árasztotta el Vlagyimir Iljics a vidékről érkezőket mindjárt a beszélgetés elején. S csak miután kifaggatta őket ezekről a dolgokról, tért át a helyi funkcionáriusok ügyeire. Ez a tömegekkel való állandó kontaktusa Lenin egyik legcsodálatosabb jellemvonása volt.

J. D. Sztaszova | A tanítómester és jóbarát

Vlagyimir Iljics Leninnel Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja révén ismerkedtem meg. Mindketten vasárnapi munkásiskolákban tanítottunk, azután pedig a szemléltető tanszerek vándorkiállításán dolgoztunk együtt, melyet a tanítónők maguk szedtek össze. A száműzetés után előbb Vlagyimir Iljics, majd Nagyezsda Konsztantyinovna is külföldre utazott. Levelezni kezdtünk, és egészen 1905-ig állandóan és sűrűn leveleztünk a párt ügyeiről.

Eszembe jut, mennyit szidott bennünket Lenin a II. és a III. pártkongresszus közti időben, amikor nem fordítottunk elég erőt új emberek aktivizálására. Meg kell mondanom, hogy valóban igen óvatosan választottuk ki munkatársainkat, mert attól féltünk, hogy az ellenség behatol sorainkba. Egy-egy lebukás után mindig panaszkodtunk, hogy kevés az emberünk. Vlagyimir Iljics emiatt keményen megrótt bennünket egy levelében:

„Fiatal erők kellenek – írta. – Szinte azt tanácsolnám, hogy a helyszínen lőjék főbe azokat, akik azt merik mondani, hogy nincs ember. Oroszországban töménytelen sok az ember, csak szélesebb körben és bátrabban, bátrabban és szélesebb körben, és még szélesebb körben és még bátrabban kell toborozni az ifjúságot, *nem félve tőle.*"*

1904-ben letartóztattak a KB Északi Irodája ügyében. Akkoriban ugyancsak a tagankai börtönben raboskodott Lengnyik, Knunjanc, Bauman és még több bolsevik elvtárs.

1904 novemberében, egy éhségsztrájk után óvadék letétele után sikerült elérni, hogy szabadlábra helyezzenek. Az ugyanebben az ügyben letartóztatott elvtársak egy része azonban továbbra is a börtönben maradt.

Az új bűnügyi jogszabályok szerint ügyünket a bíróságnak a nyilvánosság előtt kellett lefolytatnia. Emiatt felvetődött a kérdés: hogyan viselkedjünk a bíróság előtt, milyen taktikát alkalmazzunk? Az elvtársak megbízásából én tettem fel ezt a kérdést Vlagyimir Iljicsnek, aki válaszában *(Levél Abszolútnak)* kifejtette a maga „előzetes gondolatait", mint írta. A levél utóirata csupa aggodalmas szeretet és bátorítás:

„Nagy-nagy szeretettel üdvözlöm Kurzot, Rubent, Baumant és összes barátainkat. Ne csüggedjenek! A dolgok most már jól mennek nálunk. A botrányhősöktől véglegesen megszabadultunk. Szakítsunk a visszavonulás taktikájával. Most mi támadunk. Jó egészséget kívánok, és fel a fejjel! Minden bizonnyal viszontlátjuk még egymást..."*

1905 szeptemberében Genfbe küldtek, hogy a Központi Bizottság technikai ügyeit intézzem. Amint megérkeztem, nyomban „Iljicsék" lakására siettem. Vlagyimir Iljics, Nagyezsda Konsztantyinovna és az ő édesanyja, Jelizaveta Vasziljevna lakott itt.

Egyedül Vlagyimir Iljicset találtam otthon. Leültetett a konyhában (amely egyben ebédlő is volt), és nyomban mindenről kikérdezett: Pétervárról, a Pétervári és a Központi Bizottságról, és hogy mi újság Oroszországban.

Aztán egyszercsak felugrott: – Várjon csak! – Azt hittem, hogy valamit nem jól csináltam. Vlagyimir Iljics

* Lásd *Lenin* Összes Művei. 9. köt. Budapest 1966. 223. old.

* Uo., 152. old.

azonban csak a pohárszékhez ment, elővette a teáskannát, vizet töltött bele, meggyújtotta a gázresót, megterítette az asztalt, és mindent odakészített a teához, csak ezután folytatta a beszélgetést. Gyakran „háziasszonykodott" magában. Ez volt a szokás a családban: az törődött a háztartással, akinek éppen ideje volt rá.

Leninék mindig nagyon jól megértették egymást. Nagyezsda Konsztantyinovna kevéssel a halála előtt mesélte el nekem a következő esetet. Akkoriban történt, amikor Vlagyimir Iljics Pétervárott börtönben ült. A párt fiktív vőlegényeket és menyasszonyokat szervezett be, hogy tarthassa a kapcsolatot a politikai foglyokkal. E „menyasszonyoknak" és „vőlegényeknek" volt köszönhető, hogy a lecsukott elvtársak nem szakadtak el a politikai eseményektől.

Vlagyimir Iljics valamelyik nővére által azt üzente Nagyezsda Konsztantyinovnának, hogy szeretné, ha meglátogatná a menyasszonya.

– Én meg nem tudtam – mesélte Nagyezsda Konsztantyinovna –, hogy most énnekem kell-e bemennem vagy valaki másnak. Végül én mentem el, és kiderült, hogy Vlagyimir Iljics valóban engem akart látni.

Vlagyimir Iljics fölöttébb becsülte Nagyezsda Konsztantyinovnát mint marxistát is, és általában egyetlen cikkét sem adta nyomdába anélkül, hogy meg ne beszélte volna vele.

Vlagyimir Iljicsnek egészen sajátos módszere volt arra, hogy másokat kikérdezzen és meghallgasson: miközben kérdéseit feltette, észrevétlenül abba az irányba terelte az embert, amelyre szüksége volt, azokat a problémákat vettette föl vele, amelyek őt érdekelték. Ennél az első genfi beszélgetésünknél is így szedett ki belőlem mindent, ami fontosat elmondhattam az oroszországi helyzetről.

Éppen 1905 tavaszán és nyarán rendezték az orvosok, tanítók, ügyvédek és más értelmiségi csoportok kongresszusait; ezeken a kongresszusokon szakmai egyesületek alakultak, amelyek azután szövetségben tömörültek. Elmeséltem Vlagyimir Iljicsnek, hogyan harcoltunk ezeken a kongresszusokon és az egyesületekben a liberálisokkal. Vlagyimir Iljics figyelmesen végighallgatott, majd azt mondta:

– Tudja mit, számoljon be minderről az itteni orosz kolóniának.

Komolyan zavarba jöttem, mert még sohasem tartottam előadást. Vlagyimir Iljics azonban meggyőzött arról, hogy erre a beszámolóra szükség van. Miközben előadásomra készültem, magam is tapasztaltam, milyen kitűnő tanító és milyen remek elvtárs Vlagyimir Iljics. A legnagyobb türelemmel mutatott rá a vázlatom, majd a téziseim hibáira. A gyűlésen ő elnökölt, és amikor befejeztem az előadásomat, néhány szóval ismét helyesbítette azt, amit rosszul mondtam.

Az orosz szociáldemokraták 1905. október 20-i gyűlésén hallottam először Vlagyimir Iljicset nyilvánosan beszélni. Az oroszországi politikai eseményekről számolt be. Mi az, ami annyira megfogott a beszédében? Előadására nemcsak a bolsevikok jöttek el, hanem a mensevikek, sőt az eszerek is, mégsem hangzott el egyetlen közbeszólás, egyetlen ellenvélemény sem. Amikor vége volt s az elnök feltette a kérdést, hogy van-e valakinek kérdése, senki sem jelentkezett szólásra. A mensevikek és az eszerek is teljesen egyetértettek az előadás tételeivel? Természetesen nem. De Lenin beszédét olyan vaslogika hatotta át, hogy akkor senki sem tudta kivonni magát a hatása alól. Csak másnap kaptak észbe, és akkor már hevesen vitatták előadásának tételeit.

Vlagyimir Iljics nagyon egyszerűen, minden hatásvadászat nélkül beszélt. Rendszerint fel-alá járkált, néha hüvelykujját mellénye karöltőjébe dugta, néha meg kinyújtott mutatóujjal előrelendítette a jobbkarját. Később hallottam Plehanovot, és önkéntelenül összehasonlítottam Vlagyimir Iljiccsel. Plehanov ragyogó szónok volt, gyönyörűen beszélt, hol felemelte, hol letompította a hangját, és rengeteget gesztikulált, akárcsak egy színész, de hiányzott belőle a lenini logika, a meggyőződés ereje.

Vlagyimir Iljics mindig rendkívül figyelmes volt elvtársaihoz. Elmondok egy esetet, amely ugyancsak 1905-ben történt, de október végén. Abban az időben egy genfi penzióban laktam. Vlagyimir Iljics egyszer meglátogatott, és kikérdezett, hogyan dolgoztam Baumannal Moszkvában, milyen volt az életünk a börtönben. Elmondtam, hogy Baumant magánzárkába csukták, és mi mindent elköve-

tünk, hogy összeköttetésbe lépjünk vele, és mindenről tájékoztassuk. Minthogy a törvényszék nem volt hajlandó ügyünkben a tárgyalást kitűzni, arra törekedtünk, hogy Baumant óvadék ellenében bocsássák szabadon, de nem sikerült elérnünk. Vlagyimir Iljics figyelmesen végighallgatott, majd így szólt:

– Nágyának* viszont sikerült elérnie, hogy Nyikolaj Ernesztovicsot kiengedjék, de bár ne sikerült volna, mert a kiszabadulása után hamarosan meggyilkolták a feketeszázasok.

Csak ezután adta oda nekem azt az angol újságot, amelyik hírt adott Bauman meggyilkolásáról. Vlagyimir Iljics tudta, milyen jó barátságban voltam Baumannal, és nem akarta, hogy haláláról az újságokból értesüljek.

Csak nagyon rövid ideig dolgozhattam együtt Vlagyimir Iljiccsel Genfben, mert Oroszországban elkezdődött a forradalom, és Lenin nem bírta ki külföldön. Az első adandó alkalommal Finnországon át visszatért Oroszországba. Pétervárra való megérkezése után az volt az első dolga, hogy kimenjen a Preobrazsenszkij-temetőbe, ahol a „véres vasárnap" áldozatait eltemették. Ez is mutatja, milyen nagy jelentőséget tulajdonított Vlagyimir Iljics az 1905. január 9-i eseményeknek.

Csak 1906 januárjában láttam viszont, mert amikor hazautazott Oroszországba, engem bízott meg azzal, hogy Genfben számoljam fel a technikai ügyeket.

Az 1906-ra vonatkozó emlékeim közül különösen elevenen él bennem Vlagyimir Iljicsnek a stockholmi kongresszusról való visszatérése.

Nekem akkor az volt a feladatom, hogy a kongresszusi küldötteket átsegítsem a határon, egyszer jövet, másodszor vissza Oroszországba, továbbá átjuttassam Svédországba azokat a délvidéki elvtársakat, akik fegyvereket vásárolni jöttek külföldre, minthogy Oroszország déli felében a bolsevikok még csak készültek a fegyveres felkelésre.

Ezek között a Kaukázusból érkezett elvtársak közt volt egy grúz, aki elmesélte nekem, miket műveltek a kadetok Tifliszben. Miután végighallgattam, arra gondoltam, hogy ez az anyag jól jöhet Vlagyimir Iljicsnek, aki épp a kadetokról készült cikket írni, ezért ezt az elvtársat elküldtem Leninhez, anélkül azonban, hogy megmondtam volna neki, kihez küldöm. Valamivel később az illető elvtárs újból megjelenik nálam, és azt mondja:

– Miért nem mondtad meg, hogy Leninhez kell elmennem?

– Mert ha megmondom – feleltem –, nekifogtál volna megfogalmazni a beszámolódat, ahelyett, hogy egyszerűen és világosan elmondd neki, mi történt.

Eszembe jut az a pártkonferencia, amelyet Péterváron kezdtünk el, és Teriokiban fejeztük be. A terioki ülésen bolsevikok is, mensevikek is felszólaltak.* Jól emlékszem Fjodor Dan felszólalására. Körülbelül úgy beszélt a hallgatósághoz, ahogy egy régi cári tábornok a bakákhoz. Utána Vlagyimir Iljics jelentkezett szólásra. Világosan, színesen beszélt. Beszédének elhangzása után mindenfelől köréje reglettek a küldöttek. Vlagyimir Iljics nemcsak a vezetőnk volt, hanem a legjobb barátunk is, akihez bármikor odamehettünk a gondjainkkal, kérdéseinkkel – nemcsak a politikai, hanem a személyes természetű problémáinkkal is.

1906-ban voltak az Állami Duma választásai. A Pétervári Bizottság egyesítve volt, éppúgy, mint a KB. Mi a Witte-féle duma bojkottálása érdekében agitáltunk. Az agitátoraink névsorában ott volt Lenin neve is. Emlékszem, mennyire fájlalták a mensevikek, hogy nekik nincs ilyen kiváló szónokuk Péterváron.

Beszélnem kell még arról is, milyen végtelenül fegyelmezett ember volt Lenin. Ha találkozóra hívtam (hiszen illegalitásban dolgoztunk), hogy közöljem vele, hová kell mennie előadást tartani, egyetlenegyszer sem fordult elő, hogy ne ment volna el, de még arra sem volt példa, hogy elkésett volna. Másnap mindig nagyon precízen beszámolt róla, hogy hányan voltak jelen az előadásán, milyen kérdéseket tettek fel, és milyen hibákat fedezett fel ő abban a szervezetben, ahová kiküldtük.

Még egy példát mondok Lenin fegyelmezettségére. Egészen más időkben, 1918-ban történt, nem sokkal azután,

* Bauman feleségéről, Kapitolina Polikarpovna Medvegyeváról van szó, akinek Nagyezsda Kuzmina volt a fedőneve. – *J. Sz.*

* Minthogy a stockholmi kongresszus valamennyi szervezetet egyesítette. – *J. Sz.*

hogy Vlagyimir Iljics Petrográdból Moszkvába érkezett és beköltözött a Kremlbe.

Arra a folyosóra, amelyik Vlagyimir Iljics lakásához vezetett, a Kreml őrparancsnoka a Központi Végrehajtó Bizottság iskolájának hallgatóiból jelölte ki az őrszemélyzetet. Ezek közt sok olyan fiatalember volt, aki még nem ismerte arcról Lenint. A parancsnok elrendelte: senki emberfiát be ne engedjenek Lenin lakásába belépőcédula nélkül. Egyszer aztán Vlagyimir Iljics átment a Népbiztosok Tanácsának hivatalában levő szobájába, de az állandó belépőjét otthon felejtette. Napközben valamiért vissza kellett menni a lakásába. Odament az ügyeletes őrhöz, aki nyomban a belépőcédulát kérte tőle. Vlagyimir Iljics rámutatott a lakása ajtajára, és így szólt:

– Ott a lakásom...

Mire az őr:

– Azt én nem tudhatom. Az a parancs, senkit se engedjek be engedély nélkül.

Vlagyimir Iljics sarkonfordult, bement a parancsnokságra, kért egy egyszeri alkalomra szóló belépési engedélyt, és így ment vissza a lakásához.

Véget ért a huszonnégy órás ügyelet. Az őr jelentkezett parancsnokánál, és jelentette az engedély nélküli látogató esetét. A parancsnok már tudott az ügyről. Miután végighallgatta a jelentést, megkérdezte a fiút:

– Tudod-e, kit nem akartál beengedni?

– Nem én.

– A Népbiztosok Tanácsának elnökét, Lenint.

A fiú a fejéhez kapott, és rohant Vlagyimir Iljicshez, hogy bocsánatot kérjen.

Ő pedig azt mondta neki:

– Nincs miért. A parancsnok rendelkezése a Kreml területén törvény. Hogy szeghetném meg éppen én, a Népbiztosok Tanácsának elnöke? Én voltam a hibás, magának volt igaza.

Mi, akik közelről ismertük Lenint, csak bámultuk hallatlan munkabírását. Emlékszem egy esetre abból az időből, amikor – 1917 és 1920 között – a Központi Bizottság irodavezetője voltam. Odajött hozzám vagy felhívott telefonon Nagyezsda Konsztantyinovna vagy Marija Iljinyicsna:

– Csináljatok már valamit, Vlagyimir Iljics úgy agyondolgozza magát, hogy már aludni se tud.

Ilyenkor sorra fel kellett csengetnem a KB tagjait, és határozatot kellett hozatnom velük, hogy küldjék szabadságra Vlagyimir Iljicset, majd miután megvolt a határozat, őt is fel kellett hívnom, hogy közöljem vele:

– Vlagyimir Iljics, KB-határozat van arra, hogy ettől eddig önnek szabadságra kell mennie.

Mire a telefonból egy nagyon mérges hang válaszolt:

– Mikor parancsolják, hogy a szabadságomat megkezdjem?

Vlagyimir Iljics nem vitatkozott, ha egyszer a KB határozatot hozott. Szabadsága alatt elment vadászni, gombát szedett, horgászott; dolgozni egy pillanatig sem dolgozott, szigorúan tartotta magát a KB határozatához.

Meghatóan törődött az elvtársak egészségével. Hadd mondjam el például Cjurupa elvtárs esetét. Cjurupa elvtárs nem vigyázott magára, Vlagyimir Iljics pedig ezt nem tűrhette. Azt mondta, hogy a kommunista: állami vagyon, amellyel nem szabad pazarlóan gazdálkodni.

Először tréfásan figyelmeztette, hogy „teljesen megengedhetetlen módon bánik az állam vagyonával". Mikor ez nem használt, szigorúan utasította:

„Az állami vagyon gondatlan kezelése miatt (két roham) A. D. Cjurupa elvtársat

első izben figyelmeztetésben részesítem és utasítom, hogy azonnal menjen haza!

Lenin."

Amikor Lenin megtudta, hogy Dzerzsinszkij úgy agyondolgozta magát, hogy már vért köp, és mégsem akar pihenni, felhívott telefonon, és azt javasolta, hozzon a KB határozatot, hogy Dzerzsinszkijnek kétheti szabadságra kell mennie Narofominszkba. Narofominszkban volt akkor az egyik legjobb szovhoz, ahol Dzerzsinszkij jó ellátást kaphatott. Vlagyimir Iljics a legapróbb részletekre is gondolt, még azt is figyelembe vette, hogy a szovhozban nincs telefon, tehát Dzerzsinszkij nem tud majd Moszkvába telefonálgatni.

Lenin gondoskodott még olyasmikről is, hogy a Nép-

biztosok Tanácsának minden helyiségében legyen egy kancsó víz és poharak a látogatók számára.

Azokban az időkben a Központi Bizottság irodavezetőjének nemcsak politikai ügyekkel kellett foglalkoznia, hanem az ellátással is. Vlagyimir Iljics gyakran telefonált azért, hogy ennek vagy annak az elvtársnak szerezzek egy sapkát, amannak csizmát, a harmadiknak meg nem is tudom mit. És másnap egészen biztos, hogy ellenőrizte, végrehajtották-e az utasítását.

Hallatlanul szerény ember volt Vlagyimir Iljics. Hadd mondjak erre is néhány példát.

Egy kérdőívnek arra a pontjára, hogy milyen nyelveken beszél, Lenin így felelt: „angolul és németül, franciául gyengén, olaszul egészen rosszul".

1920-ban, a Komintern II. kongresszusán Vlagyimir Iljics felszólalásában megbírálta a német kommunista párt vezetősége által elkövetett hibákat, valamint az olasz Seratti vonalát.

Amíg a német kommunista pártról volt szó, Vlagyimir Iljics németül beszélt, majd amikor áttért Seratti hibáira, franciára váltott át. Magam is jelen voltam a kongresszusnak ezen az ülésén, amely a Kreml Szent András termében zajlott le. Emlékszem, hogy felmorajlott a terem. A külföldi elvtársak el sem tudták képzelni, hogy egy orosz, aki csak az imént olyan ragyogóan beszélt németül, ugyanilyen kitűnően tudjon franciául is.

Vlagyimir Iljics nagyon megbecsülte az időt. A párt Központi Bizottságának üléseit rendszerint reggel tíz órára tűzték ki. Vlagyimir Iljics legkésőbb negyed tizenegykor megnyitotta az ülést. A felszólalások idejét szigorúan megszabták, általában három percet adtak rájuk. Vlagyimir Iljics az óráján ellenőrizte a felszólalókat. Nem tűrte, hogy az ülések alatt beszélgessenek. Ha valaki beszélgetni kezdett a szomszédjával, felemelte a mutatóujját és figyelmeztette: „pszt, pszt", és mutatta: „írja le". Az ülések alatt ezért állandóan jöttek-mentek a cédulák. Lenin, miközben elnökölt, elkészítette a zárszavához szükséges jegyzeteket, és ő is küldözgette a cédulákat. Az üléseken dohányozni vagy különösen elmenni, mielőtt befejeződött volna, szigorúan tilos volt. Erre sok dohányos – akár az iskolásgyerekek – a Vlagyimir Iljics dolgozószobájában álló terebélyes cserépkályha mögé állt, és a szellőzőnyílásba fújta a füstöt. Amikor szavazásra került a sor, Vlagyimir Iljics rájuk hunyorított, és gúnyos hangon kérdezte:

– És hogyan szavaznak a kályhavitézek?

Tudtam, mennyire érdekli Vlagyimir Iljicset a falusi helyzet. Ha a faluról jött elvtársak érdekes dolgokat jelentettek, beküldtem őket Leninhez. Vlagyimir Iljics is megszokta, hogy olyan embereket küldözgetek hozzá, akiktől új anyagokat kaphat. A titkárai gyakran áttelefonáltak hozzám:

– Ez és ez az elvtárs azt akarja, hogy Vlagyimir Iljics fogadja. Legyen szíves beszéljen vele előbb ön, és ha úgy látja, hogy valami újat tud mondani, küldje át Vlagyimir Iljicshez, de ha nem, intézkedjék egyedül az elvtárs ügyében.

Hiszen az volt az egyik feladatunk, hogy lehetőleg tehermentesítsük Vlagyimir Iljicset.

Meg kell mondanom, hogy Vlagyimir Iljics nagyon vidám és közvetlen volt. A Központi Bizottság ülésein gyakran lehetett hallani, hogy az emberek harsány hahotázásban törnek ki, mert ha egyszer Vlagyimir Iljics elkezdett nevetni, a nevetése az összes jelenlevőkre átragadt.

Egyszer megbetegedett, ezért egy darabig nem láthattam, amikor pedig a soron következő KB-ülés alkalmával ismét találkoztunk, megkérdeztem tőle:

– Hogy áll egészségileg, Vlagyimir Iljics? Megjegyzem, minek is kérdem, nyilván jól, hiszen látom, milyen huncutul néz.

Vidáman elnevette magát.

– Hallgassák csak, mit mond Sztaszova! Azt mondja, hogy huncut szemem van!...

1919-ben vagy 1920-ban – már nem emlékszem pontosan – Vlagyimir Iljics hívatott és fontos politikai feladatokkal bízott meg. Megpróbáltam elhárítani magamtól, arra hivatkoztam, hogy én csak a szervezéshez értek, és nem érzem magam elméletileg eléggé képzettnek ehhez a feladathoz.

– Nem harcolt maga a *Rabocsaja Miszl* ellen?

– De harcoltam.

– Hát az „ökonomistákkal"?

– Velük is.

– És a mensevikekkel?
– Szintén.
– A likvidátorok ellen?
– Ellenük is.
– Nahát akkor menjen és hajtsa végre, amivel megbízták.

Vlagyimir Iljics ezekkel a kérdésekkel azt akarta bebizonyítani, hogy nemcsak a könyvekből, hanem az életből is tanulhatunk.

Alaposan tanulmányozni az életet, a nép sűrűjében dolgozni, ismerni a dolgozók érdekeit és igényeit és átvenni a tömegek végtelenül gazdag tapasztalatait – erre tanított bennünket Vlagyimir Iljics Lenin.

Lenin ötvenedik születésnapján beteg voltam, nem tudtam felkeresni őt. Valamivel azonban mégis meg akartam lepni. Holmim közt kutatva megtaláltam egy híres karikaturista rajzát, amely a narodnyik Mihajlovszkij jubileuma alkalmából készült. Mihajlovszkij a zöld posztós asztal mellett áll, és egyik kezében csíptetőjét tartja, a másikban zsebkendőt, amellyel a meghatottság könnyeit törölte le. Juzsakov, Mjakotyin, Sztruve és A. M. Kalmikova veszi körül, az asztal előtt pedig két kis gyerek áll: egy matrózruhás kisfiú és egy kislány, a füle mögött két, patkányfarkincához hasonlító copffal. Ezek a „Marx-fiókák" is eljöttek, hogy üdvözöljék a narodnyikokat. Megírtam Leninnek, hogy lám, amikor Mihajlovszkijt ünnepelték, mi még gyerekcipőben jártunk, most pedig hatalmas pártunk van, s ezt az ő munkájának, az ő tehetségének köszönhetjük. Leninnek nagyon tetszett a karikatúra.

Minthogy a Moszkvai Bizottság által rendezett gyűlésre se tudtam elmenni, az elvtársak elmesélték, hogy Vlagyimir Iljics felszólalt a gyűlésen, és megmutatta a karikatúrát a jelenlevőknek. Azután rövid beszédet mondott, amelyben nevetségessé tette a jubileumi tömjénezést; röviden vázolta azt az utat, amelyet pártunk megtett, beszélt az előttünk álló nehézségekről, s mindenkit felszólított, hogy ne szédüljön meg a sikerektől, ne legyen önelégült. Leninnek ebben a beszédében is, mint egész tevékenységében, világosan kidomborodtak legfőbb jellemvonásai: rendkívüli szerénysége, józan ítélőképessége, a dicsőítés és a dagályos frázisok gyűlölete.

V. V. Adoratszkij | Tizennyolc év

1911–12 telén a családommal – feleségemmel és leányommal – Berlinben éltem. Valahányszor külföldre utaztam, mindig közöltem Vlagyimir Iljiccsel a címemet; így tettem ezúttal is. Akkoriban volt az a história Központi Bizottságunk pénzével: a „részvényesek", a német szociáldemokraták, pontosabban Kautsky kezébe került. A német szociáldemokraták pedig, és maga Kautsky is, akik egyáltalán nem ismerték ki magukat az orosz ügyekben, azt képzelték, hogy a döntőbíró szerepét kell játszaniuk. Vlagyimir Iljics azt írta nekem, hogy tájékoztatnunk kell Kautskyt, s azt javasolta, hogy vállaljam magamra a dolgot. Azt írta, hogy Kautskyt különféle intrikusok tájékoztatják, akik maguk ugyan politikailag nullák, mégis mindenáron előtérbe akarnak tolakodni, és mindenféle intrikákkal foglalkoznak.

Kétszer is jártam Kautskynál, de nem sok eredménnyel. Ott volt nála Hilferding, aki inkább hasonlított egy bankárhoz, mint forradalmárhoz. Ráadásul én akkoriban még nem beszéltem olyan jól németül, hogy kiállhattam volna a versenyt Kautsky mensevik informátoraival. Alkalmatlannak véltem magamat erre a szerepre, és ezt meg is írtam Vlagyimir Iljicsnek.

Egyszer, amikor éppen nem voltam otthon, Vlagyimir Iljics csengetett be hozzánk. Feleségem, aki ajtót nyitott neki, először nem ismerte fel, de amikor leült, hogy üzenetet hagyjon nekem, észrevette a „Lenin" aláírást, mire nyomban marasztalni kezdte, mondván, hogy kétségbe leszek esve, ha nem láthatom. Vlagyimir Iljics erre elmosolyodott, és megígérte, hogy valamivel később feltétlenül visszatér.

S valóban, kis idő múlva Vlagyimir Iljics visszatért hozzánk. Már otthon voltam. Kiderült, hogy azért jött, mert személyesen akar beszélni Bebellel és Kautskyval. Aznap nem sikerült, ezért az éjszakát kénytelen Berlinben tölteni. A leghatározottabban tiltakoztam az ellen, hogy szállodába menjen, és ő végül bele is egyezett, hogy nálunk éjszakázzon. Kikérdezett a munkámról. Emlékszem, hogy amikor a könyveim közt lapozgatott, nagyon felkeltette az érdeklődését Weigand kétkötetes *Deutsches Wörterbuch*-ja (kitűnő német szótár rengeteg nyelvészeti és történelmi adattal).

Este Vlagyimir Iljics elment Reinhardt színházába, hogy megnézzen egy színdarabot, majd az éjszakát nálunk töltötte a díványon (Iljics úgy aludt, hogy a plédet egészen a fejére húzta, a dívány mellett pedig ott állt kivont karddal egy játékhuszár, amelyet kisleányom tett oda, „nehogy Lenin bácsi unatkozzék").

A reggeli kávé után Vlagyimir Iljics nyomban elindult a dolga után. Miután hazatért, ingerülten mesélte el, hogy Bebel nagyon kelletlenül fogadta, úgy nézett rá, mint egy „vadállat". Kautskyról pedig Vlagyimir Iljics nagyon tiszteletlenül nyilatkozott, felháborodottan mondta róla, hogy mindenbe beleüti az orrát, holott egyáltalán nem igazodik el az orosz ügyekben. Valóban, Kautsky egy szót sem tudott oroszul, nem ismerhette jól se az oroszországi állapotokat, se az orosz párton belüli helyzetet, s a legkevésbé volt illetékes arra, hogy „beleüsse" az orrát a dolgokba.

Amikor Vlagyimir Iljics Berlinből elutazott, elhatározta, hogy keresetet nyújt be Kautsky ellen, és bírói úton hajtja be tőle a pénzt. Engem levélben kért meg arra, hogy

keressek Stuttgartban egy jó ügyvédet (ott adták ki a *Neue Zeit* című újságot, amelyet Kautsky szerkesztett). Berlinben, az egy Kautskyt leszámítva, nem voltak német ismerőseim. Erre Vlagyimir Iljics a következő módszert ajánlotta: fizessek elő a *Vossische Zeitung*-ra – a mi *Russzkije Vedomosztyi*-nkhoz hasonló német polgári újságra. Annak egészen biztos van jogtanácsosa, mégpedig bizonyára valamelyik neves német ügyvéd, s mint az újság előfizetőjének jogomban áll tanácsért hozzá fordulni, és ő sem fog úgy bánni velem, mint holmi jöttmenttel, hanem megadja valamelyik jó stuttgarti ügyvéd címét.

Így is tettem. Voltam a *Vossische Zeitung* jogtanácsosánál is, és valóban, megkaptam tőle a kért címet, amit rögtön közöltem Vlagyimir Iljiccsel. Már nem emlékszem, hogy ő igénybe vette-e a stuttgarti ügyvédet. Csak arra emlékszem, hogy külön röplapként megjelent egy német nyelvű cikke, amelyben részletesen kifejtette a pénzzel kapcsolatos vita minden mozzanatát.

Amikor 1912 tavaszán újból Oroszországba utaztam, Vlagyimir Iljics azt a megbízatást adta nekem, hogy feltétlenül vegyek részt a IV. Állami Duma választásain, igyekezzem bejuttatni a munkások jelöltjét, s ehhez használjam fel azt, hogy Kazanyban az elővválasztók – a kadetok és a feketeszázasok – számbelileg majdnem egyformán állnak. A kísérletem kudarcot vallott.

*

1914 nyarán külföldre kerültem, s nyomban felújítottam a levélbeli kapcsolatot Vlagyimir Iljiccsel, aki akkoriban a lengyelországi Poroninban lakott. Az idő tájt engem a nemzeti kérdés érdekelt, s emlékszem, hogy levelében Vlagyimir Iljics Pannekook és Strasser brosúráit ajánlotta a figyelmembe. Nagyon szerettem volna elutazni Vlagyimir Iljicshez, de a váratlanul kirobbant háború ebben megakadályozott. Kerek négy évre Németországban rekedtünk feleségemmel és leányommal mint polgári foglyok.

Oroszországba csak 1918 augusztusában sikerült visszatérnem, miután missziónk megérkezett Németországba. Nyomban írtam Ioffénak, arra kérve őt, tegye lehetővé, hogy visszatérjek Oroszországba, és felajánlottam, hogy addig elláthatom, ha szükséges, a müncheni konzuli feladatokat; véleményért forduljon Vlagyimir Iljicshez.

Az engedély hamarosan megjött; az orosz polgári foglyok első szállítmányával utazhatom, még előbb, mint ahogy fény derült volna arra a kérdésre, kell-e Münchenbe konzul, és így augusztus első napjaiban már Moszkvában voltam.

Megérkezésem után az volt az első dolgom, hogy felkerestem Vlagyimir Iljicset.

Körülbelül 4 órakor érkeztem hozzá. Néhány sort írtam neki. Nyomban beengedtek. Szobájában egy széken állva találtam, az európai Oroszország térképe előtt; az északi részét nézegette. 1912 óta nem láttam, úgy vettem észre, hogy semmit sem változott. Ugyanaz a derűs, nyájas, egyszerű Vlagyimir Iljics volt, akinek azelőtt ismertem. Megcsókoltuk egymást. Leültetett, s nyilván meglepte őt leromlott külsőm. Elmondta, hogy valóban megkérdezték, kinevezhetnek-e engem müncheni konzulnak, s ő nyomban igennel válaszolt, mint jó ismerősét bízvást javasolt, ezért azt gondolta, hogy meg is kaptam a kinevezésemet. Bejött J. M. Szverdlov, akit Andrej elvtárs néven még 1905-ből, Kazanyból ismertem. Németországra és az eljövendő német forradalomra terelődött a szó. Közöltem az általam ismert tényeket. Az akkori németországi hangulat némileg hasonlított az 1905-öt közvetlenül megelőző oroszországi hangulatra.

Megrendült egészségem miatt, amelyet erősen aláásott a németországi fogság utolsó éveiben a rendszeres éhezés, irodai munkán kívül mást nem vállalhattam. Vlagyimir Iljiccsel csak ritkán sikerült találkoznom.

1919–20 telét Kazanyban töltöttem. Vlagyimir Iljics többször érdeklődött, hogy vagyok, nincs-e szükségem valamire, kérte, hogy írjak neki, és én leveleimet a katonai hatóságok révén juttattam el hozzá. 1920. április 6-i levelében Vlagyimir Iljics a következőket írta:

„Adoratszkij elvtárs!

Továbbítottam Hodorovszkij elvtársnak, s kértem, legyen segítségére Önnek az élelmiszerfejadag, tüzelő stb. dolgában.

Megígérte, hogy megteszi.

Alkalomadtán írja meg (jobb, ha a levelet katonai személyekkel küldi), hogy

1) kapott-e valami segítséget? fejadagot? tüzelőt?

2) nem kell-e még valami?

3) tudna-e anyagot gyűjteni *a polgárháború történetéhez és a Szovjet Köztársaság történetéhez?*

Általában, össze lehet-e szedni ezt az anyagot Kazanyban? Segíthetek?

Megvannak-e az *Izvesztyija* és a *Pravda* évfolyamai? Sok hiányzik?

Segítségére lehetek-e a hiányzó anyag beszerzésében? Arra kérem, írjon, *adja meg a címét.*

Szívélyesen üdvözlöm!

Lenin"*

Vlagyimir Iljics a rengeteg munkája közepette is talált időt arra, hogy visszaemlékezzék azokra a beszélgetésekre, amelyeket Kazanyba való elutazásom előtt folytattunk, s arra is gondolt, hogyan segíthetne egyik elvtársán, nincs-e annak szüksége valamire.

*

1920 augusztusában Moszkvába hívtak, hogy részt vegyek az Októberi Forradalom története anyagainak összegyűjtésében. Miután megérkeztem Moszkvába, minthogy Vlagyimir Iljicset már egy esztendeje nem láttam, úgy éreztem, hogy jogom van felkeresni őt. Kikérdezett a munkámról, kazanyi életemről. Többek közt elmeséltem neki, hogy 1920 tavaszán nagy megelégedéssel vezettem egy egyhónapos pártiskolát, bár ennek az összetétele valamelyest alacsonyabb színvonalú volt, mint az 1919-es évben, amikor szintén tartottam előadásokat. Amikor Vlagyimir Iljics meghallotta, hogy az összetétel színvonala csökkent, nyomban elfogta a nyugtalanság, és arra kért, hogy a kormányzósági pártbizottság titkárával együtt igyekezzem kideríteni az okát.

Marx és Engels levelezésére terelődött a szó. Addig még nem sikerült elolvasnom teljes egészében, pedig nagyon érdekelt. Vlagyimir Iljics felvázolt előttem egy munkatervet, amelyet – szavai szerint – mielőbb meg kellene valósítani. „Bebel és Bernstein – mondta Vlagyimir Iljics – egyszerűen eltemette Marx és Engels négy vaskos kötetből álló, végtelenül gazdag hagyatékát, amelyet csak afféle tudós bolondok fognak elolvasni, mint ön meg én." Ki kell válogatni a legfontosabbat, és azt meg kell ismertetni a munkások nagy tömegével, de úgy, hogy valóban az igazi Marxot olvassák. Ezt az aránylag kis terjedelmű válogatást aztán le kell fordítani az európai nyelvekre, mert Marxot Nyugaton talán még kevésbé ismerik, mint minálunk Oroszországban. Vlagyimir Iljics szerint *A gothai program kritikájá*-t Franciaországban például egyáltalán nem ismerik.

Én persze nagy lelkesedéssel fogadtam el a felajánlott munkát. Vlagyimir Iljics sietve átment a lakásában levő dolgozószobájába, és a négy kötet levéllel tért vissza. Ezenkívül még más anyagokat is adott, és megengedte, hogy a könyvtárát használjam. Át akarta adni azokat a jegyzeteit is, amelyeket még 1913-ban készített, amikor először olvasta el a négykötetnyi levelezést, de a jegyzeteit tartalmazó füzetkét nem találta. Később mégis előkerült, és Vlagyimir Iljics el is küldte, addigra már én is elolvastam az egész levelezést. Most gondosan átnéztem újból az egészet. Vlagyimir Iljics számos megjegyzését használtam fel. Miután az egészet lemásoltam magamnak, a füzetet visszaküldtem neki.

Eleinte Vlagyimir Iljics is, én is úgy véltük, hogy az egész munka nagyon gyorsan, három hónap alatt elvégezhető. Ámde egy év is eltelt első beszélgetésünk óta, és még mindig csak a nyersanyaggal voltam kész. Igaz, az általam kiválasztott részleteket már közben lefordították, de még hátra volt a szerkesztés munkája. Vlagyimir Iljics állandóan érdeklődött a munkám iránt, s miután futólag átnézte az egész anyagot, ezt írta 1921. augusztus 2-án:

„A levelekbe éppen csak belepillanthattam. Persze, még jól le kell rövidíteni, összefogni, csoportosítani, 2–3-szor átgondolni, aztán *röviden* kommentálni. Úgy látszik, több munka lesz vele, mint eleinte hittük.

* *Lenin* Művei. 35. köt. Budapest, 1956. 428. old.

Az időrendi sorrend (bizonyára igaza van) alighanem megfelelőbb."*

Ez a két-háromszoros átgondolás és kiegészítés kitöltötte az egész 1921–22-es telet. Meggyorsítani a munkát nem tudtam, mert még más dolgokkal is foglalkoznom kellett.

1922 áprilisában Vlagyimir Iljicstől újabb üzenetet kaptam; ebben a következőket írta:

„Betegségem miatt nem dolgozom, és még elég hosszú ideig nem fogok dolgozni. Írja meg, hogy állnak a dolgok. Többek között a Marx leveleivel kapcsolatos munka. (Több hétre el kell utaznom; nem volna jó átadnom a „gondoskodás" feladatát Kamenyev elvt.-nak, ha beleegyezik?) Ezt az ügyet előre kell lendíteni és *tető alá hozni*.

Lenin"**

Amikor ezt a feljegyzést megkaptam, összeszorult a szívem, éreztem, hogy Vlagyimir Iljics állapota komolyra fordult. Válaszul azt írtam, hogy szüntelenül dolgozom Marx levelein, és a munkát mindenképpen be is fejezem, de sajnos a körülmények nem teszik lehetővé, hogy csakis ezzel foglalkozzam. Válaszul Vlagyimir Iljics többek között ezt írta:

„Foglalkozzék többet a levelekkel: fontos *nemzetközi* dolog. Válassza ki *a legfontosabbakat*. A megjegyzéseknek rövideknek, világosaknak, pontosaknak kell lenniük (+ összevetni Marx nyilatkozatait *ilyen és ilyen* „tekintélyes" *reakciós* burzsoá tudósokkal).

Üdv. *Lenin*"*

Valamikor április végén Vlagyimir Iljics hívatott. Felöltözve feküdt az ágyán, és olvasott. Ez nem sokkal a műtét után volt. Vlagyimir Iljics kérdezgetni kezdett a munkámról, s a legapróbb részletek iránt is érdeklődött: milyenek az életkörülményeim, tudok-e otthon dolgozni vagy könyvtárban, és a többi. Miután megtudta, hogy nyomdába adtam *A marxizmus alapvető kérdéseinek tanterve* című könyvecskémet, anélkül, hogy én tudtam volna róla, siettette a megjelenését, s ennek köszönhető, hogy a könyvet nagyon hamar kinyomtatták.

Még egyszer láttam Vlagyimir Iljicset, 1922 végén, amikor visszatért munkájához, de megint nem érezte jól magát, ezért orvosi utasításra csökkenteni kellett elfoglaltságát. Egyik este felhívott telefonon, és arra kért, hogy menjek el hozzá. A dolgozószobájában találtam. Megmutattam neki a Marx és Engels válogatott leveleit tartalmazó kötet kefelevonatát. Vlagyimir Iljics belepillantott és elmosolyodott, amikor az előszó végén meglátta Engelsnek Marxhoz intézett leveléből azt a részt, amelyben azt tanácsolja, hogy igyon bort, nehogy elveszítse a lendületét.

Vlagyimir Iljics frissnek és élénknek látszott, mégis szomorúan mondta, hogy ő már bizony invalidus, nem vetheti bele magát teljes erővel a munkába. Nem gondoltam volna, hogy utoljára látom.

* Uo., 501. old.

** *Lenin* Összes Művei. 54. köt. 228–229. old. (oroszul).

* Uo., 234. old.

V. A. Karpinszkij | Lenin, a szerkesztő

Nem könnyű gondolatban visszaszállni a múltba, amelytől fél évszázad választ el bennünket; nem könnyű még akkor sem, ha az embert az emlékezés szárnyai röpítik. De még nehezebb önöket is magammal vinni, kedves olvasók.

A felbukkanó alakok, élmények, események, tények tömegéből csak azokat választom ki, amelyek bizonyos mértékig összefüggnek egymással, azokat, amelyek Vlagyimir Iljics szerkesztői tevékenységére vonatkoznak.

Vlagyimir Iljiccsel 1904 őszén ismerkedtem meg, mégpedig Genf egyik peremvárosában, a Rue des Acacias-n levő söröző különtermében, ahol a bolsevikok rendszeresen össze szoktak jönni; saját előadótermük persze nem volt.

Belépek, a szemem Lenint keresi az elvtársak leírása alapján. Ott van! Ott ül a sarokban, a villanylámpa fénye megvilágítja magas homlokát, mosoly bujkál az ajkán, kezét ellenzőül szeme elé tartva szemléli a jelenlevőket, s közben ceruzájával kopogtat az asztalon. Ez a kép mindörökre bevéső dött az agyamba. Ha festő lennék, akár most rögtön élethűen le tudnám festeni.

Az elvtársak odamentek Vlagyimir Iljicshez, fesztelenül üdvözölték, elbeszélgettek vele. Pár perc múlva Lenin belekezdett beszámolójába, vagy mint akkoriban mondtuk: referátumába. A témára nem emlékszem. De az élmény feledhetetlen maradt.

Valóban *vezére* a pártnak, s ugyanakkor milyen *egyszerű elvtárs*, gondoltam. Az ember csak úgy odamehet hozzá, és kiöntheti a szívét...

Akkoriban Plehanov árulása folytán a mensevikek kaparintották kezükbe a párt központi lapját, az *Iszkrá*-t. Az a képtelen helyzet állt elő, hogy a párt túlnyomó többsége forradalmi marxista, bolsevik, a központi lap pedig opportunista, mensevik volt.

A párt Tanácsa ugyancsak a mensevikek kezébe került, és még azt is megtiltotta a bolsevik író-csoportnak, hogy kiadványaikon feltüntessék a párt nevét.

A helyzet még tovább romlott, amikor (1904 júliusában) a KB többsége afelé kezdett hajlani, hogy kibékül az *Iszkra* szerkesztőségével és a Tanáccsal, és azt követelte Lenintől, hogy szüntesse be a harcot a mensevikek ellen. Plehanov mások közvetítésével „barátilag" azt tanácsolta Leninnek, hogy „a szégyen elől tűnjön el Amerikába".

Vlagyimir Iljicset azonban nem olyan fából faragták, hogy feladja álláspontját, amelyet elvileg helyesnek tartott. Éppen 1904 nyarán határozta el, hogy saját, bolsevik lapot fog kiadni.

Valamikor 1904. december vége felé összehívták a bolsevikok genfi csoportját, amely akkor 25 főből állt. Vlagyimir Iljics közölte velünk, hogy a lap hamarosan megjelenik, majd sorra bemutatta a jelen levő szerkesztőket. Egyiküket már jól ismertük. A mensevikekkel vívott heves csaták idején mindig a bolsevik „karzat" képviseletében szólalt fel a szociáldemokrata gyűléseken; karzatnak a bolsevik „tömeget" neveztük akkor, hogy megkülönböztessük őket a párt felső rétegétől, amely abban az időben csaknem teljes egészében mensevikekből állt. Ezt az elvtársat is csak így emlegettük: a „Karzat", ami persze a mai párttagoknak már semmit sem mond. Pedig ez az elvtárs az egyik legrégibb bolsevik, M. Sz. Olminszkij volt. A többi szerkesztőt most láttuk először. Fiatal bol-

sevik publicisták voltak, akiket Lenin kifejezetten a lap szerkesztésére hívott külföldre.

– Svarc elvtárs! – szólt Vlagyimir Iljics. Ezekre a szavakra egy sovány, nyurga, csíptetős fiatalember emelkedett fel a helyéről, és komikusan meghajolt: V. V. Voronovszkij. Majd ugyanilyen módon megismerkedtünk Voinovval, vagyis A. V. Lunacsarszkijjal és Rjadovval, másik nevén A. Bogdanovval.

Ezután Vlagyimir Iljics ismertette lapunk programját, és azt javasolta, nevezzük el *Vperjod*-nak.

– Jó név lesz – mondta.

Majd felolvasták az első szám cikkeit, és megindult a vita. A csoport természetesen lelkesen fogadta saját, bolsevik újságunk megjelenését. A neve is mindenkinek tetszett. Megbírálták a cikkeket, megjegyzéseket fűztek hozzájuk, elmondták kívánságaikat.

Be kell vallanom, ez a pártdemokrácia igen nagy hatással volt ránk, a „karzatra".

Lám, mennyire adnak a véleményünkre! – gondoltuk. – Nem úgy, mint a mensevik „generálisok".

Ez a magatartás nagyon jellemző volt Vlagyimir Iljicsre mint szerkesztőre. Mindig nagyon sokra becsülte a párttagság véleményét. Ez világosan kifejezésre jutott a *Vperjod* megjelenéséről szóló közleményben is, amelyben többek között ezt olvashatjuk:

„A vezető lapnak szoros összeköttetésben kell állnia a párttal, elszakíthatatlan kapcsolatban kell lennie a proletariátus mozgalmával, az élen kell járnia, hogy megvilágítsa az utat és megóvjon a téves lépésektől. A lap csak akkor töltheti be rendeltetését, ha a párt kollektív alkotó munkájának a gyümölcse."*

Legyen a pártlap a párt kollektív munkájának gyümölcse. Ez a nagyszerű elv volt Vlagyimir Iljics szerkesztői munkájának alapelve.

A szervezői-szerkesztői feladatokat Olminszkij látta el. Az ő irányításával fokozatosan bekapcsolódtam a pártlap munkájába. Korrektorként kezdtem. Ezt a munkát nagyon szerettem. Minden egyes szám megjelenése nagy esemény volt a párt életében. Mint korrektor már jóval az egyes számok megjelenése előtt olvashattam és „ízlelgethettem" a *Vperjod* cikkeit. És mi fő, gyakran láthattam Vlagyimir Iljicset.

Egyszer, valamelyik cikk kefelevonatának javítgatása közben a cikk egyik része szeget ütött a fejembe, úgy gondoltam, hogy rossz a fogalmazása. Többször egymás után elolvastam: igen, ez a rész egészen biztosan rossz! Nyugtalanított a dolog, megtanácskoztam az elvtársakkal, végül elhatároztam:

– Megyek Leninhez, megmondom neki!

Elkapom a folyosón, mutatom, magyarázom. Vlagyimir Iljics megnézi a levonatot, egy pillanatig gondolkodik.

– Rögtön megvizsgáljuk – mondja, s ezzel eltűnik szerkesztőségi szobájában.

Minden perc egy örökkévalóságnak tűnt. De már jött is Lenin, kezében a korrektúrával:

– Úgy döntöttünk, maradjon csak úgy, ahogy van.

Őszintén szólva, ez a döntés nagyon lesújtott. Annyira bíztam az igazamban, és milyen szégyenletes kudarcot vallottam a kritikámmal! Még csak magyarázatot sem kértem Vlagyimir Iljicstől, sarkon fordultam és kiszaladtam ...

Nyomott hangulatom azonban csakhamar egészen más érzésnek adott helyet.

Mégiscsak *meghallgattak* és a megjegyzésemet *megvizsgálták!* – gondoltam elégedetten.

Vlagyimir Iljicsnek fölöttébb jellemző tulajdonsága volt, hogy azoknak a véleményét is figyelmesen meghallgatta, akik a szerkesztőség gépezetében a kis csavar szerepét töltötték be. Mindig ilyen volt szerkesztői munkája során.

Mint a központi lap korrektora, majd később tördelő szerkesztője, sikerült közelebbről megismernem Vlagyimir Iljicset mint szerkesztőt. Láttam, mennyire szerette ezt a munkát, milyen nagy fontosságot tulajdonított a sajtónak a párt céljaiért vívott harcban. Köztudomású, hogy Vlagyimir Iljics már a szovjet állam feje volt, de még mindig azt írta a kérdőívek foglalkozás-rovatába: újságíró, író. Vlagyimir Iljics maga is mélységesen tisztelte a nyomtatott szót, és ugyanilyen tiszteletet kívánt meg iránta másoktól is.

* A közleményt Lunacsarszkij fogalmazta és Lenin szerkesztette meg. A *Vperjod* első száma 1904. december 22-én jelent meg.

Mondanom sem kell, hogy a szerzőtől elsősorban azt követelte meg, hogy marxista módon, alaposan ismerje azt a kérdést, amellyel foglalkozni kíván. Ki nem állhatta a „mindentudókat".

A második követelmény: a saját szavaiddal fejtsd ki gondolataidat. Eleven, friss gondolatokat, élénk, világos kifejezésmódot, tehetségre valló jeleket, érdekes tényeket keresett a cikkekben és tudósításokban. S ha nem hiába kereste, akkor időt és fáradságot nem kímélve javítgatta a cikket, vagy beszélte meg s íratta át a szerzővel.

Vlagyimir Iljics nagyon szigorú szerkesztő volt, de egyáltalában nem szőrszálhasogató. A cikkek szerkesztésénél csak a legszükségesebb javításokra szorítkozott. Igen érdekes ebből a szempontból a Lunacsarszkij egyik brosúrájával kapcsolatban írt levele. A brosúra tetszett Vlagyimir Iljicsnek, noha számos, nem kellő óvatossággal megfogalmazott mondatot talált benne, amelybe az ellenfél könnyen beleköthetett volna. Ennek ellenére nem „csiszolgatta", nem „javította ki" a kéziratot.

„...Nagy kár volna tompítani az Ön színeit, és elrontani ezt az élénk stílust" – írta Lunacsarszkijnak.

De ha szükséges volt, megkívánta a cikk többszöri átdolgozását is. Így történt például ugyancsak Lunacsarszkijnak egy másik cikkével. Lunacsarszkijt bízták meg azzal, hogy írja meg a *Vperjod* első számának beköszöntőjét. A cikk programjellegű volt. Itt aztán nem engedhettük meg a legkisebb pontatlanságot sem. Ezért a szerzőnek Vlagyimir Iljics megjegyzései alapján háromszor is át kellett dolgoznia cikkét.

Vlagyimir Iljics mindig egyformán nagy figyelmet fordított a szerkesztőségi munka minden részletére, még a legapróbbakra is.

„A központi lap minden számát – írja Nagyezsda Konsztantyinovna – a legapróbb részletig, az utolsó betűig alaposan meghányták-vetették." Világos, tömör, félreérthetetlen fogalmazás, kifejező és pontos címek, a betűtípus kiválasztása, a kefelevonat kijavítása, az újság pontos megjelenése – Vlagyimir Iljics mindezeknek a kérdéseknek nagy fontosságot tulajdonított, és személyesen foglalkozott velük. Semmilyen „apróság" nem kerülhette el sasszemét.

Vlagyimir Iljics leült, és ceruzával a kezében kiszámította, hogy a különböző betűtípusokkal szedve hány betű fér el a lapban; elkeserítette, hogy kevés a „petit" betű, igyekezett hát minél kisebb margót hagyni, megkívánta, hogy a cím lehetőleg kevés helyet foglaljon el, s erősen megkurtította a hosszú lére eresztett cikkeket.

S hogyan javított! Apró gyöngybetűs írása volt, de javításait, beszúrásait, korrektúrajeleit mindig a legnagyobb gondossággal írta. Vlagyimir Iljics tisztelte a gépíró, a szedő, a korrektor munkáját, mint ahogy minden munkát tisztelt, s el sem tudta volna képzelni, hogy a kéziratba csak úgy „belefirkáljon" valamit – akár egy szót, akár egy egész sort –, amelynek kibetűzése hosszas fejtörést okozhatott volna a munkatársaknak.

Láttam, milyen élvezettel olvasgatta Vlagyimir Iljics az olvasók leveleit. Előbb villámgyorsan átfutotta őket. Azután a tenyerével letakarta a lapot, és összehúzott szemmel meredt maga elé, majd miután eldöntötte, hogy érdekes is, fontos is, sorról sorra gondosan elolvasta újra. Pedig azokban az időkben nem ám gépelt anyagokkal volt dolga, s nemegyszer szinte olvashatatlan írásokat kellett kibetűznie.

Némelyik levél akkora izgalomba hozta Vlagyimir Iljicset, hogy felpattant ültéből, föl-alá kezdett járkálni a szobában, s mintegy magában beszélt:

– Ez már döfi!

Odament az asztalhoz, még egyszer átfutotta a sorokat, és végre nekiállt kijavítani.

Igyekezett töretlenül megőrizni a munkáslevelezők egyéni nyelvezetét, stílusát, kifejezésmódját, érvelését.

– Milyen egyszerűen és jól tudnak írni! Nem ártana eltanulni tőlük – mondogatta. – Minél közelebb a köznyelvhez, annál jobb! Nem számít, hogy a szerző arról az oldaláról közelíti meg a kérdést és olyan kifejezéseket és érveket használ, amelyek a magunk fajtának eszébe se jutnának. Annál jobb; fő, hogy a lényeget illetően legyen helyes!

Néha beszúrt egy szócskát, hozzátett egy mondatot, új befejezést fogalmazott – és ezzel az egész tudósítást „feldobta", éles politikai irányzatossággal töltötte meg, vagy summázta a felvetett gondolatot.

Arról, hogyan dolgozott Vlagyimir Iljics a maga művein, sok dokumentum maradt fenn. A cikk megírását általában megelőzte az átgondolás szakasza, amikor, Vlagyimir Iljics kifejezésével élve, a cikk még „a tintatartóban" volt. Gyakori eset volt, hogy előbb kidolgozta a vázlatát vagy a vezérszavait. Vlagyimir Iljics kéziratai közt nem kevés az olyan, amelyikben egyetlen javítása sincs. De előfordult, hogy heteken át javítgatta a már kész kéziratot. Igaz, hogy az a brosúra, amelyre gondolok, az első olyan bolsevik brosúra volt, amelyben az imperialista háborúról és a szocializmusról volt szó, s ennek a brosúrának Vlagyimir Iljics különösen nagy fontosságot tulajdonított.*

1915. július 28-án Vlagyimir Iljics közölte velem:

„*Már az egész* brosúrát megírtam."

A következő levelében pedig:

„Ismétlem, a brosúra teljesen elkészült. A jövő hét közepén küldöm, de ha meg lehet gyorsítani a megjelenést, akkor – az Ön táviratára – akár azonnal."

S ennek ellenére Vlagyimir Iljics a teljesen kész brosúrát magánál tartotta. Miért? Azért, mert minden órát fel akart még használni arra, hogy még egyszer átnézze, újra meg újra átgondolja, ezt vagy azt a részletét átdolgozza. Vlagyimir Iljics csak augusztus közepe felé küldte el nekem a brosúra elejét.

„A brosúrát még egy s mással ki kell egészíteni és ki kell javítani" – írta augusztus 16-án.

Különböző időpontokban három betoldást, egy jegyzetet és három mellékletet küldött még a brosúrához. Ezenkívül a korrektúrát is magának követelte, és személyesen javította ki. Általában nagyon sokat törődött a brosúrával, minden úton-módon siettette megjelenését, és még olyan részletkérdésekbe is beleszólt, hogy milyen betűtípusból szedjék az alcímeket. Ez a könyvecske július 21-től október 11-ig volt munkában, s ezalatt Vlagyimir Iljicstől tizenegy levelet kaptam.

* *A szocializmus és a háború (Az OSZDMP viszonya a háborúhoz)* c. brosúráról van szó.

A korrektori munkáról fokozatosan áttértem az írói munkára; előbb a levélbeli tudósítások megszerkesztésével, majd a jegyzetek összeállításával bíztak meg, míg végül irodalmi munkatárssá léptem elő.

Éjjel-nappal üldözött a gondolat, hogy én is írjak egy cikket a lapunkba. Hiába igyekeztem megszabadulni tőle: „Megfogalmaztál néhány kiáltványt – mondtam magamnak –, de ez egy újság, és milyen újság! Voltaképpen a párt központi lapja, amelybe a legjobb publicistáink írnak, sőt maga Lenin! Hát teljesen meghibbantál?!"

De sehogy se tudtam megszabadulni ettől a szemtelen ötlettől. És nekifogtam írni – csak úgy a magam számára, saját magamnak, nem az újságnak! – egy cikkecskét egy akkoriban igen aktuális témáról: az eszerekről. Igyekeztem híven lefesteni benne akkori harcunkat ezzel a párttal szemben. Megírtam és összetéptem és újból megírtam és állandóan a zsebemben voltak a telefirkált lapok.

Egy szép napon azután nekiduráltam magamat, titokzatos képpel félrevontam Vlagyimir Iljicset, és elkezdtem neki olvasni az eszerekről szóló cikkemet!

Nagy hévvel, mondhatnám, belső remegéssel olvastam. Vlagyimir Iljics figyelmesen hallgatott. Egymás után lapoztam az oldalakat. S akkor váratlanul valami különös dolog történt velem: hirtelen úgy éreztem, hogy gondolataim, melyeket az imént még olyan világosaknak és logikailag következeteseknek éreztem, nem is olyan világosak és következetesek, és hogy egy sereg új, még át nem gondolt kérdéshez vezetnek, zsákutcába visznek... Lelkesedésem fokozatosan alábbhagyott, zavartan abbahagytam az olvasást, és riadtan vártam, hogy feltűnjön az ironikus mosoly türelmes hallgatóm ajkán.

– Ez az egész? – kérdezte kis szünet után komolyan.

– Nem... de... hogy is mondjam... itt még egy kicsit simítanom kell rajta...

– Aha... gondolja csak át alaposan a témát. És csak írjon, írjon! Sikerülnie kell!

Mint akit leforráztak, úgy rohantam ki a szobából. Egyrészt szégyelltem magam, szégyelltem, hogy Lenin elé tolakodtam hitvány művemmel, másrészt örültem, jaj, de nagyon örültem annak, hogy Vlagyimir Iljics komolyan vett, még bátorított is!

Nemsokára a *Vperjod* 3. számában megjelent Lenin cikke az eszerek pártjának programtervezetéről. Ez a cikk nagyon tanulságos volt számomra. Megjelenése után belekezdtem *Munkában a szociálforradalmárok* című cikkembe, amely meg is jelent a *Vperjod* egyik későbbi számában. Így lettem a *Vperjod* munkatársa, majd a *Proletarij*-é, amely a párt III. kongresszusának határozata alapján a *Vperjod* örökébe lépett.

Írói álnevem V. Kalinyin volt. Vlagyimir Iljics, valahányszor a szerkesztőségben üdvözölt, következetesen ezen az álnéven s nem a pártban ismeretes fedőnevemen szólított, és még különös nyomatékkal ejtette is ki:

– Nos, *Kalinyin* elvtárs, írt valami újat? – s közben rám mosolygott, talán egy kicsit csúfolódva, talán csak bátorítani akarva új munkatársát: igyekezz csak, még lehet belőled valami!

Írói munkám során még közelebbről megismerhettem Vlagyimir Iljicset mint szerkesztőt. S őszintén meg kell mondanom: soha senkinél nem tapasztaltam, hogy ilyen nagy figyelmet szentelt volna a szerkesztői munka minden részletének és a szerkesztőség minden dolgozójának. A szerkesztőség valamennyi munkatársának jó elvtársa volt, mindig készen állt arra, hogy tanáccsal és útmutatással szolgáljon. Sohasem fogom elfelejteni a következő esetet. Vlagyimir Iljics 1917 március végén sürgős visszaküldés kötelezettsége mellett elküldte nekem, az egyszerű irodalmi munkatársnak, Zürichből Genfbe – mint kísérő levelében írta: „tájékoztatás, miheztartás végett" – *Levelek a távolból* című híres cikkeinek másolatát.

Vagy hadd említsem meg az újságkivágások bámulatos históriáját. Vlagyimir Iljicsnek kérésére elküldtem néhány újságkivágást, Romain Rolland akkoriban nagy port felvert cikkeit, melyeket egy genfi újságból vágtam ki, és arra kértem, hogy alkalomadtán küldje majd vissza őket (nekem is szükségem volt rájuk egyik munkámhoz). Az újságkivágások valahogy sokáig nála felejtődtek. Később egyszer emlékeztettem rájuk, amit azután nagyon megbántam. Vlagyimir Iljics azt hitte, hogy elvesztek, „rettenetesen nyugtalanította" a dolog, megkért, nézzek utána, nem vette-e át valaki távollétemben a kivágásokat, és mit gondolnak, mit akart tenni? Meg akarta venni nekem azokat a lappéldányokat, vagy ha már nem kaphatók, ő maga kimásolta volna a könyvtárban a teljes szöveget. Valósággal könyörögnöm kellett neki, hogy ne vesztegesse drága idejét ilyen semmiségre. Ki tudja, hogyan végződött volna a történet, ha azok az átkozott újságkivágások végül is nem kerülnek elő, amiről Vlagyimir Iljics haladéktalanul értesített is:

„Rettenetesen örülök, hogy megkerült, és nem maradt rajtam, hogy ilyen disznóságot követtem el Önnel szemben!"

1912-től kezdve a forradalmi mozgalom újabb fellendülése bizonyos lehetőségeket teremtett a pártsajtó legális kiadására. Csak a bolsevik sajtó üldözésével nem hagytak fel a cári hatóságok. A párthoz tartozó írók kezdték „legális szószékként" felhasználni a baloldali radikális értelmiség sajtóját, amely szívesen adott helyet a cikkeiknek. Meg kell jegyeznem, hogy a baloldali kiadványoknak akkoriban nagy sikerük volt a baloldali beállítottságú körökben, különösen a fiatalok között. A *Szovremennyik* című folyóirat például fölöttébb „baloldalinak" számított, mintegy a haladó értelmiség „zászlajának", és nagy keletje volt.

Így került napirendre az a kérdés, hogy megengedhető-e a párt tagjainak közreműködése a baloldali polgári sajtóban. Magam is feltettem ezt a kérdést Vlagyimir Iljicsnek. Ő ezt válaszolta:

„*Nagyon* örülök, hogy nem érez együtt a *Szovremennyik*kel, az két csibész banda, a likvidátorok és a narodnyikok aljas vállalkozása, amelyet mi kegyetlenül szidni fogunk. (Sztankevics úr engem is hívott, s én ezt válaszoltam: »Minthogy alapjában véve nem értek egyet, kénytelen vagyok lemondani a közreműködésről.«)"

Vlagyimir Iljicsnek nem kellett a szomszédba mennie egy kis gorombaságért. Ez akkor fordult elő vele, ha valami különösen elkeserítette, ha egy széles körben elterjedt helytelen álláspontnak kellett útját állnia. „Haladó", „forradalmi" folyóirat, „zászló"? Lehet, de milyen szemszögből? A párt szemszögéből nézve semmi esetre sem az, hanem „aljas vállalkozás".

Úgy fest tehát, hogy a kérdés kategorikusan negatív irányban lett eldöntve? Nem egészen; Vlagyimir Iljics így folytatta:

„Persze a megélhetés végett néha valamennyien kénytelenek vagyunk írni a burzsoá kiadványokba! De Martov és Dan úrék »tüntetést« rendeztek!! És Plehanov is ott van ezen a szégyenteljes helyen!"

Eszerint Vlagyimir Iljics negatív állásfoglalása a baloldali polgári sajtóban való közreműködést illetően nem jelentette azt, hogy a párt tagjainak minden körülmények közt tilos ebbe a sajtóba írni. Írhatnak, de csakis olyan formában, olyan témáról, olyan kérdésekről, amelyek nem olyan jellegűek, hogy arra következtethessenek belőlük, hogy elvtelenül blokkba tömörülünk más pártokkal – így válaszolta meg akkor ezt a kérdést Vlagyimir Iljics.

Különösen értett hozzá, hogy útmutatásait a csakis rá jellemző elvtársias formában, egyszerűen fogalmazza meg, a kioktatásnak, leckéztetésnek még a látszatát is kerülve. Ékesen szóló példa erre a következő eset:

1912-ben – Vlagyimir Iljics akkor Krakkóban élt – a szocialistáknak a burzsoá pacifisták békekongresszusain való részvételére vonatkozólag megkérdeztem tőle valamit. Akkori irodalmunkban nem találtam meg a szükséges útmutatásokat, s cikket kellett írnom a legális sajtóba az akkoriban lezajlott genfi békekongresszusról. Megjegyzem, előzőleg voltam már Plehanovnál, aki akkor az emigránsok tömegétől teljesen elkülönülve, mondhatnám „arisztokratikus magányban" élt Genfben. Amikor becsengettem Plehanov főúri lakásának kapuján, körülbelül azt éreztem, amit a gimnazisták, amikor el kell menniük valamiért az osztályfőnök otthonába. Egyik elvtársunk azt írja emlékezéseiben, hogy még a térde is reszketett, miközben Plehanovval beszélgetett. A magam térdéről ezt nem állíthatom, de jóllehet Plehanov szívélyesen fogadott, és a szavakkal nem fukarkodott, ez a hosszú, száraz, „hivatalos" ízű beszélgetés csöppet sem elégített ki. Nem találtam meg benne azt, amit kerestem. Ekkor fordultam Vlagyimir Iljicshez.

Csakhamar rövid, egyszerű és szívélyes hangú levél jött tőle. Ezt írta:

„Kedves K.! A legutóbbi békekongresszusokat nem kísértem figyelemmel. A szocialisták részvételéről és ennek opportunista jellegéről hallottam ugyan, de csak *hallottam.*"

Mit szólnak ehhez a bevezetéshez? Figyeljék csak meg jól. Én, a fiatal publicista, ráébredek arra, hogy hiányosak az ismereteim, ezért elhatározom, hogy a legnagyobb tudású és a legtekintélyesebb elvtárshoz fordulok. És mi történik? Ez az elvtárs nyíltan bevallja nekem, hogy a szóban forgó kérdésről ő maga sem tud semmit! Milyen remek pszichológusnak és milyen kitűnő pedagógusnak bizonyult Vlagyimir Iljics ebben az esetben!

S hadd kérdezzem meg: vajon hány olyan szerkesztő akad, aki nem restelli őszintén bevallani, hogy nem tartja magát kompetensnek ebben vagy abban a kérdésben?

Ugyanebben a rövid levélben ez áll még:

„Nem merek határozott véleményt mondani a kérdésről, amíg nem olvastam el a tudósításokat legalább egy ilyen kongresszusról. A kérdés bonyolult."

Milyen tanulságos példa! Tanulmányozd először az eredeti forrásokat! Előbb foglalkozz alaposan az anyaggal, s csak aztán nyúlj a tollhoz!

Végül a legfontosabb sorok ugyanebből a levélből:

„Kétségkívül itt is meg kell mutatkoznia az opportunizmus általános erősödésének, valamint annak a körülménynek, hogy a munk[ás] mozg[alom] nagy országaiban (Németorsz[ág]) az opportunizmus erői »egyensúlyba« kerültek a forr[adalmi] sz. d.-val. Csak hadd diplomatáskodjék Bebel az opport[unisták]kal – ha már *ez kell nekik* (???) – hozzánk nem illik az ilyesmi. Ez minden, amit pillanatnyilag mondhatok."

Milyen rövid, tömör megfogalmazás! S ugyanakkor ez a néhány szó egészen pontos elvi állásfoglalást és gyakorlati útmutatást ad. Csak élni kellett ezekkel az útmutatásokkal, és ki kellett dolgozni a kérdést a konkrét anyagra vonatkoztatva.

Így született meg Vlagyimir Iljics irányításával nem egy olyan cikk, amely azután nagy szerepet játszott a párt életében.

A. V. Lunacsarszkij:
Találkozásaim Vlagyimir Iljiccsel az emigrációban

Alighogy 1904 végén a száműzetésből Kijevbe érkeztem, utasítást kaptam a Többségi Bizottságok Irodájától, hogy haladéktalanul utazzam külföldre, és kapcsolódjam be a párt központi lapja szerkesztőségének munkájába. Elutaztam külföldre.

Néhány hónapig Párizsban éltem, részben azért, mert alaposan meg akartam ismerni a nézeteltéréseket. Párizsban azonban nyomban élére álltam az ottani, nagyon kicsi bolsevik csoportnak, és máris harcba szálltam a mensevikek ellen.

Lenin vagy kétszer rövid levelet írt, amelyben hívott, hogy siessek Genfbe. Végül maga is Párizsba jött.

Érkezése egy kicsit váratlanul ért. Vlagyimir Iljics nem mondott semmi konkrétumot, csak megint sürgetett, hogy azonnal menjek Genfbe.

Beleegyeztem.

Lenin ugyanakkor nagy előadást akart tartani Párizsban az orosz forradalom és az orosz parasztság jövőjéről.

Ezen az előadáson hallottam őt először szónokolni. Lenin teljesen átváltozott. Óriási hatást tett rám az a koncentrált energia, ahogy beszélt, a hallgatók tömegébe fúródó tekintete, erőteljes előre-hátra mozgása, folyamatos és akaraterőtől duzzadó beszéde.

Megértettem, hogy ez az ember mint népszónok kitörölhetetlen nyomot hagy hallgatóiban. Azt pedig már tudtam, hogy Lenin milyen kitűnő publicista: rendkívül világos stílusával minden gondolatot, még a legbonyolultabbat is oly meglepően egyszerűen tud kifejezni és variálni, hogy végül még a legpallérozatlanabb és a politikai gondolkodáshoz nem szokott fejek számára is érthetőekké válnak.

Már akkor is tisztában voltam vele, hogy jellemének domináns vonása az akarat, a rendkívül határozott, rendkívül erős akarat, amely a nagy elme által megszabott legközelebbi feladatra tud koncentrálódni, amely minden részfeladatot úgy tekint, mint a világpolitikai célhoz vezető hatalmas láncolat egyik láncszemét.

Ha jól emlékszem, az előadás másnapján, már nem tudom, milyen alkalomból, elmentünk Aronszonhoz, a szobrászhoz, akivel akkoriban elég jó viszonyban voltam. Amikor Aronszon meglátta Lenin fejét, annyira fellelkesedett, hogy valósággal könyörögni kezdett neki, engedje meg, hogy legalább egy plakettot mintázzon róla.

Felhívta figyelmemet, milyen meglepően hasonlít Lenin Szókratészra. Bevallom, szerintem még Szókratésznál is jobban hasonlít Verlaine-re. Épp akkor készült el Carrière fametszete Verlaine-ről, és akkor állították ki Verlaine közismert mellszobrát, amelyet később megvásárolt a genfi múzeum.

Mellesleg, Verlaine-ről is megállapították, hogy rendkívül hasonlít Szókratészra. A legfőbb hasonlóságot nagyszerű fejformájuk mutatta.

Vlagyimir Iljics koponyájának valóban lenyűgöző a formája. Kicsit alaposabban meg kell nézni ahhoz, hogy fel tudjuk mérni ezt az óriási fizikai erőt, a homlok kolosszális boltozatát, és észrevegyük, hogy – legszívesebben így mondanám – szinte fizikailag megfoghatóan sugárzik róla a fény.

A szobrász természetesen rögtön észrevette.

S e boltozat alatt a mélyen ülő, kicsi, de félelmetesen figyelő szempár, amely szintén inkább Verlaine-hez teszi

hasonlatossá, mint Szókratészhoz. A nagy költő szeme azonban komor és (Carrière arcképéből ítélve) mintha élettelen volna, Lenin szeme viszont mosolygós és csupa irónia; mérhetetlen értelem és valami huncut vidámság csillog benne. Leninnek olyan kifejező, olyan eleven a szeme, hogy később gyakran elgyönyörködtem akaratlan játékában.

Szókratésznak, mellszobraiból ítélve, kicsit dülledt szeme volt.

Az alsóarc viszont ismét erős hasonlóságot mutat, különösen amikor Lenin hosszabb-rövidebb szakállt viselt. Szókratésznak is, Verlaine-nek is, Leninnek is hasonló formájú volt a szakálla, s egy kicsit elhanyagolt és rendetlen.

Amikor jobban megismertem Lenint, megtanultam becsülni még egy vonását, amely nem tűnik fel azonnal: lenyűgöző életerejét. Csak úgy forr, pezseg benne. Most, amikor ezeket a sorokat írom, Lenin már ötvenéves, de vitalitását tekintve még egészen fiatal, szinte ifjú. Milyen magával ragadóan, milyen kedvesen, milyen gyerekes örömmel tud nevetni, és milyen könnyű megnevettetni, mennyire szeret nevetni! Az ilyen nevetésben az fejeződik ki, hogy az ember legyőzte a nehézségeket. A legnehezebb percekben is, amelyeket átéltünk, Lenin mindig kiegyensúlyozott volt és bármikor kapható a vidám nevetésre.

Még a haragja is szokatlanul kedves. Mindig uralkodott felháborodásán, amely szinte tréfás formát szokott ölteni. Ez a mennydörgés „pajkosan és játszadozva dübörög végig a kék égen". Sokszor tapasztaltam, hogy miközben külsőleg háborgott, haragos szavakat, az irónia mérgezett nyilait lődözte, a szeme nevetett, és képes volt egyetlen perc alatt véget vetni ennek a haragos jelenetnek, amely szinte magától játszódott le, mert így kellett lennie. Belsejében nemcsak nyugodt maradt, hanem vidám is.

Lenin a magánéletben is legjobban az ilyen szerény, közvetlen, egyszerű, erőtől duzzadó vidámságot szerette. A gyerekek és a kismacskák voltak a kedvencei. Olykor órák hosszat eljátszott velük.

Lenin a munkájába is beleviszi az élet jótékony báját. Szörnyen gyorsan, lendületesen ír, egyetlen javítás nélkül, és minden erőlködés nélkül készíti el a cikkeit. Bármikor képes erre, rendszerint reggel, de akár késő este is, amikor a fárasztó nap után hazatér, és amikor csak kell.

Leninnek óriási a munkabírása. Hajlamos vagyok fáradhatatlannak tartani őt; csak azért nem mondom ezt, mert tudom, hogy az utóbbi időben az embertelen munka, amelyet végeznie kell, a hét végére mégiscsak kimeríti és pihenésre kényszeríti.*

Lenin azonban pihenni is tud. Ezért a legrövidebb pihenés után is újra friss és harcra kész.

Ez a pezsgő vitalitás, párosulva a nagy távlatokban gondolkodni tudással és az imént említett óriási akaraterővel – ez Lenin legfőbb vonzereje. Mert óriási a vonzereje a közelébe kerülő emberekre. És ez egyformán vonatkozik a legkülönbözőbb nagyságrendű és lelki alkatú emberekre, az olyan vibrálóan nagy tehetségre, mint Gorkij és mondjuk a Penza kormányzóságból felutazó esetlen parasztra, a kiváló politikus elmékre és a tegnap még feketeszázas katonára vagy matrózra, akik bármely pillanatban készek szilaj életüket feláldozni „a világforradalom vezéréért, Iljicsért".

Ez a családias „Iljics" olyan általánossá vált, hogy olyan emberek is így emlegették, akik még soha nem látták Lenint.

De hadd térjek vissza a nagy forradalom előtti időszakból őrzött Lenin-emlékeimhez.

Genfben Leninnel együtt dolgoztunk a *Vperjod*, majd

* 1923 márciusában, Lenin súlyos betegsége alatt, átnézve ezeket a sorokat, hajlamos voltam elismerni, hogy sem ő magát nem kímélte, sem mi nem vigyáztunk eléggé rá. Mégis az volt a meggyőződésem, hogy Vlagyimir Iljics titáni szervezete legyűri a betegséget, és nincs messze az idő, amikor ismét kézbe veszi az OKP és Oroszország vezetését. És nemcsak márciusban, de még alig egy héttel Vlagyimir Iljics halála előtt is ebben reménykedtünk. Valamennyi kezelőorvosa biztosította a családját és legjobb barátait, hogy gyors javulás várható. Ebben az értelemben 1923 márciusában még kicsit pesszimistábbak is voltunk, mint, mondjuk, decemberben. A gyógyíthatatlan betegség eközben tovább rombolta a szervezetét. Az orvosok tévedtek, és az tévesztette meg őket, hogy Vlagyimir Iljics hatalmas agya a betegség okozta súlyos károsodások ellenére oly energikusan küzdött a tünetekkel, hogy időnként reményt keltő javulás mutatkozott. – *A. L.*

pedig a *Proletarij* szerkesztőségében. Lenin kitűnő szerkesztőségi munkatárs volt. Mint már említettem, sokat és könnyen írt, és nagyon lelkiismeretesen foglalkozott kollégái munkáival: gyakran kijavítgatta írásaikat, útmutatásokat adott, és nagyon örült minden tehetséges és meggyőző cikknek.

Genfi életünk első felében, 1905 januárjáig elsősorban a párton belüli harcnak szenteltük figyelmünket. Meglepett, hogy Lenin mennyire közönyösen fogadta az akkori polemikus összetűzéseket; nem tulajdonított nagy jelentőséget a többségében a mensevikek oldalán álló külföldi hallgatóság megnyeréséért vívott harcnak. A különböző ünnepélyes vitákra nem ment el, és nekem sem tanácsolta, hogy elmenjek. Szívesebben vette, ha nagy, átfogó témájú előadást tartottam.

Ellenfeleivel szemben nem táplált haragot, de kegyetlen politikai ellenfél volt, kihasználta minden baklövésüket, felfigyelt az opportunizmus minden apró jelére, amiben egyébként teljesen igaza volt, mert később a mensevikek maguk is az opportunizmus nagy lángjává szították akkori szikráikat. Viszonyunk a mensevikekkel mégis elég rossz volt, és nagyon kevés politikai ellenfelünkkel sikerült fenntartani valamennyire is emberi kapcsolatot. A mensevikek ellenségeinkké váltak. Különösen Dan mérgesítette el a viszonyt köztünk és a mensevikek között. Dant Lenin sohasem kedvelte, Martovot viszont igen, de politikailag gyenge akaratú embernek tartotta.

Lenin lelkesen vázolta a további forradalmi harc távlatait, és nagyon szeretett volna hazamenni Oroszországba.

Időközben azonban beteg lettem, és egyébként is kimerültem, ezért Olaszországba utaztam, és Leninnel csak levélben tartottam a kapcsolatot; leveleinkben zömmel az újságokkal kapcsolatos szakmai és politikai dolgokról volt szó.

E. Kazakevics | Lenin Párizsban

Igen, Párizsnak valóban van valami ibolyaszínű villódzása, különösen esténként. Nemegyszer írtak már erről. Egyáltalán, itt semmi olyasmi nincs, amiről még ne írtak volna, ezért lehetetlen Párizsról írni.

Nincs is szándékomban. Minden élményemet elrejtem lelkem mélyére. Párizs majd az *Új föld* című regényemben fog szerepelni, amelyet most írok, s ott is csak annyiban, amennyiben a harmincas–negyvenes évek szovjet történelme kapcsolatba került vele – ugyanis kapcsolatba került vele, s néha a legváratlanabb módon.

Az egyetlen, amiről most azonnal írni szeretnék: azok a helyek, ahol Lenin Párizsban megfordult. Az utóbbi időben, amíg *A kék füzet* című kisregényen dolgoztam, szüntelenül Leninre gondoltam, szinte állandóan a nyomában voltam, lestem a gondolatmenetét, elkísértem életének útjain, egyszóval állandóan a lenini atmoszférában éltem.

Ez pedig izzó atmoszféra, telis-tele van eleven, élő szenvedélyekkel. Lenin alakjának feltárása nemcsak azért a legnagyobb mértékben korszerű feladat, mert mi mindnyájan a lenini csillagzat alatt élünk, hanem azért is, mert maga Lenin a jövő embere volt. Megismerni őt, igyekezni olyannak lenni, mint ő, annyit jelent, mint legyőzni magunkban az „ősi Ádámot", kivetni magunkból az ősi ösztönök és a régi előítéletek minden undokságát.

Párizsban, ahol ezek az ösztönök és előítéletek még nagyon is élnek, habár korántsem virulnak, keresni kezdtem az élő Lenin nyomait, engedve annak a számomra új és kissé alattomos óhajnak, hogy lássam, milyen kevés helyet foglalt el ebben a „modern Babilonban" ez az alacsony termetű ember, aki, mint hamarosan kiderült, nagyobb volt Párizsnál, olyan óriási volt, hogy a fél világot követésére kényszerítette, a másik felét pedig arra, hogy reszkessen a félelemtől.

Párizs akkor még nem tudta ezt. Az agg francia költő, Paul Fort nemrégiben mesélte, hogy 1910 nyarán a Boulevard Montparnasse és az Avenue de l'Observatoire sarkán levő Closérie des Lilas kávéházba egyszer betoppant Guillaume Apollinaire, a költő. Az iránt érdeklődött, hogy ott van-e Henri Rousseau. De Rousseau nem volt ott. Ezután Picasso, Salmon és még egy-két költő és festő felől kérdezősködött. De ők sem kerültek elő. Akkor széttárta a karját s felsóhajtott: „Nincs itt egyetlenegy nagy ember sem." S ugyanekkor az egyik távoli asztalkánál, újsággal a kezében, ott ebédelt Lenin.

Kis asztal a Montparnasse-ra néző ablaknál. Pontosan erre a helyre kellett ülnie az orosz emigránsnak, akit a cár ügynökei üldöztek: hogy lássa, mi történik az ablak mögött, s ugyanakkor szemmel tarthassa az egész kávéházat. Nem középre, ahol a helyi híresség, fecsegők és művészek ültek, akik nagy hangon és merészen szavaltak a burzsoá világ ellen – túlságosan nagy hangon és túlságosan merészen ahhoz, hogy veszélyesek legyenek a burzsoá világra nézve; nem, ez az ember ettől a társaságtól nagyon messze ült, újsággal a kezében, s csak úgy zsongtak fejében a gondolatok olyan dolgokról és jelenségekről, amelyeknek látszólag semmi közük nem volt se a Boulevard Montparnasse-hoz, se a Closérie des Lilas-hoz, se általában Párizshoz. Kis ember a nagy városban.

Lépjünk ki Lenin nyomában a kávéházból, és induljunk

el déli irányban, a Saint-Jacques kerület felé. Itt járt ő. Itt biztos mindenütt megfordult. A Montsouris parkon át, a Rue d'Alésiát elhagyva, kijutunk a Rue de Charrette-re; az első keresztutcát Marie-Rose-nak nevezik. Az egész északi oldalát egyetlen ház foglalja el. Ebben a házban lakott Lenin. Négyemeletes, sötét ház, végig fekete vaserkélyekkel; a legfelső emeleten szélesebbek a balkonok, s fölöttük sorakoznak a manzard ablakocskái.

Felmegyünk a lépcsőn a második emeletre. A lakás három szobából áll, vagyis voltaképpen csak kettőből: a középsőnek – a hallnak – nincs ablaka. A jobb oldali Vlagyimir Iljics dolgozószobája. A kis vaserkélyre nyíló ajtó az ablakot is helyettesíti. Az erkélytől balra régi utcai lámpa. Lenin innen, erről az erkélyről végiglátta az egész utcát, az alacsony polgárházakat. Ma már ezek a házak nincsenek meg, templomot építettek a helyükre. Nemrég építették, azután, hogy a Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága megvásárolta Lenin lakását, és múzeumot rendezett be benne. Lehetséges, hogy az építtetők valamiféle ellenméregnek szánták a templomot.

Lenin szerénysége szállóigévé vált, ám e szerénység szüntelen emlegetését én néha illetlenségnek vagy legalábbis ostobaságnak érzem. Meghatódni azon, hogy a munkások és parasztok vezére nem él fényűzően, sőt, nem is érzi szükségét, hogy fényűzően éljen – ezen csak a kispolgárok tudnak, akik, ha lenne rá módjuk, bezzeg megmutatnák, hogyan tud egy kispolgár „berendezkedni", közben szüntelen a munkásosztályra esküdözve.

Az, hogy Lenin szerényen élt Párizsban, annál is inkább természetes, mert másképp nem is élhetett volna. Lenin akkoriban rendkívül szűkölködött. Ezek a szobácskák a Marie-Rose utcában anyagilag igen szegényes, szellemileg és lelkileg azonban rendkívül gazdag életnek voltak a tanúi. A sarkon túl, a Rue de Charette-en akkoriban volt egy olcsó kis büfé, Lenin és Krupszkaja itt ebédelt – előfordult, hogy hitelbe.

Azokon a helyeken, ahol a nagy és számunkra kedves emberek éltek, az a furcsa érzésünk támad, hogy részben átalakulunk ezekké az emberekké. Vagyis az ő helyükre állunk, s az ő szemükkel nézünk meg mindent körös-körül. Miközben a Marie-Rose utcai lakásban voltam, s a környéket bejártam, mintha mindent Vlagyimir Iljics szemével láttam volna, mintha nem is én, hanem ő érkezne ide első ízben, hogy éppen itt telepedjék meg. Kellemesnek találtam, hogy a hálószoba ablaka alatt egy fa magasodik, s bokrok nőnek, talán galagonya, nem tudtam kivenni; s arra gondoltam, milyen jó, hogy ilyen csendes az utca, s nem messze van a Montsouris park, ahol sétálni, pihenni és dolgozni lehet a fák alatt.

Lenin gyakran járt ebben a parkban, s én az ő nyomdokain haladva, szintén elmentem oda. Barangoltam az öreg fák között, leültem a nagy tó mellett, melyen hattyúk úszkáltak, nézegettem az öregeket és a gyerekeket, akik a padokon pihentek vagy a padok körül játszottak, s úgy éreztem, hogy Lenin is éppen ezeket a gyerekeket és öregeket látta, fürkészőn vizsgálgatta arcukat, hogy felfedezze mögöttük az élő lelkeket, kitapintsa Franciaország, Párizs pulzusát; összehasonlította ezeket az arcokat a távoli haza orosz arcaival, és arra gondolt, hogy voltaképpen minden ember hasonlít egymásra, ez a külső hasonlóság pedig a belsőnek a jele, annak jele, hogy egy az egész emberiség, közös a gondolkodása, az érdekei, a sorsa.

A Montsouris parkban hangos gyermekkacajra lettem figyelmes: a mind a négy oldalról bekerített szabadtéri színpad felől jött a nevetés. A bábszínház tartott éppen előadást a gyerekeknek. Nem tudom, játszott-e itt bábszínház Lenin idejében is. Miért ne játszhatott volna? Odamentem. A bábuk valamilyen vidám történetet adtak elő, amelynek voltaképpen az volt a sava-borsa, hogy minduntalan ugyancsak elpáholták egymást. Ez a csihi-puhi, amelyet cérnavékony sírás, jajgatás és tréfálkozás kísért, valósággal extázisba hozta a gyerekközönséget: tomboló nevetésük betöltötte az egész környéket.

A dolgok és a jelenségek belső összefüggései korántsem egyszerűek, s én egyáltalán nem akarok túlságosan közvetlen analógiákat megvonni. De abban a légkörben, amely a Montsouris parkban vett körül, a lenini sors és a lenini élet atmoszférájában arra gondoltam, hogy ezeknek az oly vidáman hancúrozó és oly elbűvölően kacagó gyerekeknek a sorsa szervesen összefügg azzal a kis termetű, vöröses hajú emberrel, aki füzettel és ceruzával a kezé-

ben, ötven esztendővel ezelőtt ült itt nem messze a padon. Hiszen végül is ha ez az ember messze Keleten nem hozott volna létre egy hatalmas és önfeláldozásra kész államot, ha a hatalmas, de tunya és elmaradott Oroszországot nem alakítja át olyan országgá, amely a népek élére áll, amely mártíromságot vállal az emberiségért, a német fasiszták talán még ma is itt lennének Párizsban.

Igen, az utcáknak és tereknek ez az összevisszasága Párizs déli részén, az Obszervatóriumtól délre, mind olyan hely, ahol Lenin is járt. Nem messze, az Avenue d'Orleans-on volt egy kis nyomda, ahol a *Proletarij* és a *Szocial-Demokrat* című bolsevik lapokat nyomtatták. Bementem a kapun, s fákkal beültetett, csendes belső udvarban találtam magam. Jobbra egy kis egyemeletes épületszárny látszik, annak idején ez volt a nyomda, most fényképész-műhely. Nincs semmiféle emléktábla. Pedig éppen itt olvasgatta Vlagyimir Iljics a saját és mások cikkeinek kefelevonatait, innen indultak el a lap számai Európa mindazon városaiba, ahol orosz emigránsok éltek, s duplafenekű bőröndökben Oroszországba. Oroszországba, amely úgy látszott, örök álmát aludta és szörnyű sztolipini* álmokat látott. De hét esztendő sem telt el, és felébredt. Sőt, addig sem aludt, hiszen itt virrasztott éjjelente a nyomdagép zajában ez az ember, az Avenue d'Orleans-on, s virrasztottak az elvbarátai amott, Oroszország végtelen térségein.

A szomszédban volt az a ház, amelyben az OSZDM(b)P V. konferenciája ülésezett. A hatodikat már Oroszországhoz közelebb, Prágában tartották, a hetediket pedig Oroszországban, Petrográdban, tizenhét áprilisában.

Valószínűleg az Austerlitz pályaudvarról utazott el Vlagyimir Iljics 1911 tavaszán a közeli Longjumeau-ba, ahol pártiskola nyílt. Longjumeau ma már nagy, zajos település, csaknem város. Akkor eldugott falucska volt. Sajnos, alig maradt benne valami azokból az időkből, amikor négy hónapig egyfolytában itt lakott Lenin, s a pártiskola hallgatói egy beüvegezett pajtában hallgatták az ő, Inessa Armand, Szemasko, Krupszkaja, valamint a később opportunistává és kapitulánssá vált Kamenyev és Zinovjev előadásait. A hallgatók közt olyan emberek is voltak, akiket soha nem felejtünk el. Például Szergo Ordzsonikidze, a bolsevik, aki esztendőkkel később titáni munkát végzett a szovjet nehézipar létrehozása érdekében, s nagyszerű és becsületes emberként élt és halt meg.

Fennmaradt egy kisméretű akvarell, amelyet a nemrég elhunyt Falk festett. Azt a longjumeau-i házikót ábrázolja, amelyben Lenin lakott. Maga a ház már nincs meg.

Van még egy-két olyan hely, ahol valószínűleg Lenin is megfordult. Végezetül azonban egy olyan „lenini helyről" szeretnék beszélni, ahol soha nem is járt.

Ott voltam Courneuf városában, Saint-Denis mellett, az *Humanité* ünnepén. Igazi népünnepély ez. Minden évben megrendezik, rendszerint szeptember első vasárnapján. A hatalmas mezőn mintegy varázsütésre számtalan pavilon, kioszk, vásáros-bódé, táncparkett, szabadtéri színpad jelenik meg. Ebben a rögtönzött, vidám városban több mint félmillió ember tolong, nevet, zajong, táncol, hallgatja a művészeket vagy maga is szerepel, részt vesz a sorsjátékokban, célbalő a céllövöldékben, ki rendes ruhában, ki tarka jelmezben. Féktelen vidámság és a legnagyobb szervezettség — életemben először láttam ilyen párosítást. Itt mindent önként vállalkozók rendeznek, ingyen. Minden bevétel — a vásáros bódéké, tomboláké, kultúrműsoroké — a kommunista sajtót szolgálja. Franciaország valamennyi megyéjéből érkeznek ide az emberek. A Courneuf-ből Párizsba vezető úton véges-végig hármas-négyes sorokban állnak a különböző városokból érkezett autóbuszok, az ünnep részvevőire várva. Láttam, amint megérkezett Maurice Thorez. Autón jött. Amikor felismerték, a tömeg a gépkocsi nyomába eredt, s ütemesen kiabálta:

– Mau-rice! Mau-rice! Mau-rice!

A Francia–Szovjet Társaság pavilonjában megkértek, hogy dedikáljam a francia nyelven megjelent szovjet könyveket. Egy élő szovjet író jelenléte – számomra váratlanul – nagy vonzerőnek bizonyult. Nem a saját könyveimet dedikáltam – az enyéim nem voltak ott –, hanem más szovjet írók könyveit. Remélem, megbocsátják nekem ezt a fél-plágiumot. A magam mentségére csak annyit

* P. A. Sztolipin – 1906–1911-ben miniszterelnök és belügyminiszter, az 1905-öt követő kegyetlen politikai reakció megtestesítője.

mondhatok, hogy azok az elvtársak, akik megvásárolták a könyveket, tudták, hogy nem én vagyok a szerző.

Ezt az egész óriási pavilon- és pódium-halmazt utcákra – „avenue"-kre és „rue"-kre – osztották, amelyeket francia és külföldi kommunistákról, az ellenállás hőseiről, olyan emberekről neveztek el, akik életüket áldozták a jövőért. Ezek az utcák középütt jókora térbe torkolltak, mint ahogy a párizsi avenue-k az Etoile téren futnak össze. Ezt a teret itt Lenin térnek nevezték el. Középen színpad, körülötte hatalmas amfiteátrum; voltaképpen az egész tér egyetlen óriási nézőtér volt, ahol egyszerre kétszázezer ember fért el.

Arra gondoltam, hogy ez az illanó tér, amely minden évben más és más helyen bukkan fel, azután eltűnik, mint a füst, voltaképpen valóságosabb és tartósabb Párizs és a világ összes többi terénél. Ez a tér emberek lelkében van, az igazság utáni olthatatlan vágyukban, a tökéletességre való törekvésükben.

Soha nem felejtem el a francia nők és férfiak szemét, ezeket a derűs, okos és vonzó szemeket innen a Lenin térről, Párizs mellől.

Elszorult a szívem. Úgy rémlett, hogy oly közelről, annyira valóságosan látom Lenint, mintha nem rohant volna el közben egy fél évszázad, mintha nem ömlött volna tengernyi vér.

S nem akartam se kiáltani, se szónokolni, se üdvözlő beszédet tartani, csak azt mondtam csendesen:

– Jó napot, Vlagyimir Iljics.

M. V. Fofanova | Iljics 1917 októbere előtt

A júliusi események után a Viborg kerületi pártbizottság elhatározta, hogy lakásomat felhasználja pártcélokra.

Lakásom a Viborg kerületben volt (a Bolsoj Szampszonyevszkij és a Szerdobolszkij utca sarkán, a 92/1. szám alatt), a ház legfelső emeletén; ablakai a szomszéd ház kertjére néztek, tehát elszigeteltsége miatt igen előnyös lakás volt.

Körülbelül augusztusban végleges döntés született, hogy a lakást a párt rendelkezésére kell bocsátanom, és erre az időre el kell távolítanom belőle a családot. A határozatot közöltem nővéremmel, aki magával vitte a gyerekeimet a szüleimhez, Ufa kormányzóságba.

Szeptember végén Vlagyimir Iljics Finnországból egyenesen hozzám jött. Jól emlékszem, egy pénteki napon volt, este nyolc körül. A házunktól négy versztnyire levő Ugyelnaja állomásról jött. Vlagyimir Iljics nyomában Nagyezsda Konsztantyinovna is megérkezett. Iljics bement a számára előkészített szobába, ott evett néhány falatot, és csak reggel, a tea mellett ismerkedtünk meg. Nagyezsda Konsztantyinovna is ott volt. Emlékszem, Vlagyimir Iljics úgy jött ki, hogy elfelejtette felvenni a parókáját, és az első naptól fogva az igazi Iljicsnek látszott, és hiába tanított ki minden reggel arra, hogy az új nevén szólítsam (akkor egy szesztrorecki munkás fényképes igazolványával járkált), mindig elfeledkeztem róla, és ő is mindig elfelejtette felvenni a parókáját, jóllehet megállapodtunk, hogy az én kötelességem lesz állandóan figyelmeztetni erre. A paróka egyébként annyira zavarta Iljicset, hogy ha felvette, állandóan igazgatta és kérdezgette, hogy jól vette-e fel.

A parókával annyira rosszul állt a dolog, hogy amikor október 24-én* Iljics elment a Szmolnijba és a 100-as szobában (azt hiszem, nem tévedek) vetkőzni kezdett, a kalapjával együtt a parókát is levette és bedugta a kabátzsebébe, és csak akkor kapott észbe és tapogatta meg a fejét, amikor mindenünnen kiáltások hallatszottak: „Iljics! Iljics!" – de akkor már késő volt. Ezzel véget is ért Iljics konspirációja a parókával.

Eleinte Iljics még sétálni sem ment ki a lakásból, és azt a javaslatomat sem fogadta el, hogy esténként álljon ki az erkélyre (a lakás harmadik szobájának volt egy kis erkélye). Az erkélyre csak egyszer, érkezése másnapján ment ki. Amikor magunkra maradtunk, megkért, hogy mutassam meg neki az egész lakást, hogy tájékozódni tudjon abban az esetben, ha nem az ajtón, hanem az ablakon kellene távoznia.

Először nem is értettem, mit akart ezzel mondani Iljics. Végigvezettem a lakáson. Amikor a harmadik szobába értünk, megmutattam az erkélyt, és láttam, hogy Iljics boldogan elmosolyodik. Majd így szólt:

– Remek. Innen pontosan megállapítható, hol van az esőcsatorna, elég közel van-e a szobámhoz arra az esetre, ha azon kell leereszkednem.

Kiment az erkélyre, megszámolta az ablakokat, és azt mondta:

– A szobát nagyon szerencsésen választották ki. Az ebédlőben a második ablakot és az erkélyajtót nem kell

* November 6-án; a visszaemlékezések a régi pravoszláv naptár szerint jelölik a napokat, amely 13 nappal „késik".

becsukni. Ma este pedig fogjon egy kalapácsot, menjen le az udvarra, és abból a kerítésből (és lemutatott az udvarunkat a szomszéd ház udvarától elválasztó kerítésre) üssön le két deszkát pontosan az esőcsatornával szemben, vagy az alsó vagy a felső gerendáról, ahogy jobban kézre esik. Arra az esetre, ha nem a rendes úton kell távoznom a házból.

Vlagyimir Iljics rendszerint a Pétervárott megjelenő összes újságot átnézte. Az én kötelességem volt, hogy még munkába menet előtt, reggel hét és nyolc között minden újságot beszerezzek. Gyakran előfordult, hogy nem kaptam meg minden újságot, be kellett mennem a városba, és még ott is keresgélnem kellett, úgyhogy olykor a pontban fél kilenckor elköltött reggeli után voltam kénytelen befejezni az újságbeszerzést.

Vlagyimir Iljics az újságokból olyan gyorsan tájékozódott a közéletben, hogy pontosan nyomon tudta követni az eseményeket, és nagyon elégedetlen volt, ha valamelyik újságot nem sikerült beszereznem; rendszerint figyelmeztetett is a kötelességemre, és a kezembe nyomott egy cédulát, amelyre felírta a hiányzó újságok számát.

Egyszer azt a feladatot kaptam tőle, hogy szerezzem meg a Parasztküldöttek Összoroszországi Szovjetje közlönyének eddig megjelent valamennyi számát; a feladatot természetesen végrehajtottam. Nem emlékszem, hány számot szereztem meg, de nagyon sokat, szóval tekintélyes mennyiségű tanulmányozandó anyagot. Vlagyimir Iljics két napon át nagyon sokáig dolgozott, még éjszaka is, aztán reggel így szólt:

– No, azt hiszem, sikerült alaposan kiismernem az eszereket, már csak az van hátra, hogy elolvassam a muzsikjaik utasítását.

Amikor pedig ebéd előtt hazaértem (mindig délután ötkor ebédeltünk), láttam, hogy valamennyi újság rendbe van rakva az ebédlőasztalon, ő pedig, amint megpillantott, jobbjával a balkezében levő újságra csapott (láttam, hogy az általam beszerzett lapok egyike van a kezében), és vígan közölte:

– Ez már nem tréfa: az utasítást 242 helyi küldött írta alá. Ez lesz az alapja a földtörvényünknek, és majd meglátjuk, a baloldali eszerek hogy tudnak kibújni alóla.

Megmutatta az újságot, amelyet sok helyütt kék ceruzával húzott alá.

Iljics még néhány napig sokat és hosszan beszélt a 242 parasztküldöttnek erről a példamutató utasításáról.

Október 24. Négy óra felé, az egyik munkahelyemen – Devrien kiadónál, a Vasziljevszkij szigeten – megtudom, hogy szétnyitották a Miklós-hidat. Nyomban abbahagytam a munkát, és először a hídhoz mentem, hogy meggyőződjem róla, valóban szétnyitották-e. Láttam, hogy a hír igaz. Ekkor elindultam a Pétervár kerület felé. Zavartalanul eljutottam a Szampszonyevszkij hídhoz, de kiderült, hogy ezt megszállták a viborgi vörösgárdisták, nem lehet átmenni rajta. Ekkor a Gránátosok hídján átmentem a Viborg kerületbe, hogy minél előbb hazajussak. Elhatároztam, hogy előbb bemegyek a Viborgi Bizottságra, és megtudom, mi történt.

A bizottságban csak igen ködös felvilágosítást kaptam, amit elmondtam Vlagyimir Iljicsnek. Végighallgatott, bement a szobájába, majd egy idő múlva egy levéllel a kezében jött ki. Megkért, hogy azonnal menjek vissza a bizottságra, ellenőrizzem, hogy összecsukták-e közben a hidakat, kezembe nyomta a levelet, meghagyta, hogy csak Nagyezsda Konsztantyinovnának adjam át, s mondjam meg neki, hogy szerinte nem szabad tovább halogatni a fegyveres felkelést, és hogy ma neki a Szmolnijban kell lennie.

Este nyolc körül értem vissza és közöltem, amit a bizottságban mondtak: hogy a hidakat összecsukták, s azért kellett szétnyitni őket, mert a női „halálászlóalj" „randalírozott" a városban. Lenin nyomban visszaküldött egy újabb levéllel Nagyezsda Konsztantyinovnához. Hamarosan visszaérkeztem a válasszal, amely őt nem elégítette ki.

Még egy újabb levéllel küldött vissza Nagyezsda Konsztantyinovnához, és azt mondta, hogy ha tizenegy óráig nem térek vissza, ő úgy tesz, ahogy szükségesnek tartja.

A Viborgi Bizottságban ismét elutasító választ kaptam. Konflisba ültem, hogy tizenegyre visszatérjek. Még tíz perccel hamarabb is érkeztem, de Vlagyimir Iljicset már nem találtam a lakásban. Először meg is ijedtem, amikor beléptem a sötét lakásba. Lámpát gyújtottam, végigjártam a szobákat – minden ajtó nyitva, az ebédlőasztalon vacsoramaradványok és egy harmadik tiszta teríték, amely mel-

lett csak később vettem észre a keskeny papírszeletet, amelyen ez állt: „*Oda mentem, ahova nem akarták, hogy elmenjek. Viszontlátásra. Iljics*".

Amikor megláttam, hogy Vlagyimir Iljics nem a fedőnevét használta, hanem a lakonikus Iljicset, hirtelen megnyugodtam, már nem féltettem őt. Iljics tudta, mit tesz, mondtam magamnak. Mégis elhatároztam, hogy utánamegyek a Szmolnijba. Ott éppen akkor pillantottam meg, amikor levette a kabátját és a kalapjával együtt a parókát is.

Hajnali öt óra felé hazamentem, éppen csak bekaptam valamit – aznap még semmit sem ettem –, és lefeküdtem, amikor felhangzott a megbeszélt két rövid csöngetés. Az első pillanatban ez futott át az agyamon: lehetetlen, hogy Iljics legyen az! De akkor kicsoda? Kimentem, hogy megkérdezzem, de elfelejtettem magamhoz venni a kulcsot. Nagyezsda Konsztantyinovna volt, akinek az ajtón keresztül kiszóltam, hogy Vlagyimir Iljics már régen a Szmolnijban van. Nem is jött be, hanem visszament a Viborgi Bizottságra.

N. I. Podvojszkij | Lenin 1917-ben

Amikor Vlagyimir Iljics a júliusi napok után illegalitásba vonult, nyomban igyekezett mindennel számot vetni, és azt írta nekünk, hogy vonjuk le a tanulságot a proletariátus júliusi akciójából, és készüljünk a döntő felkelésre. Júliusban azért szenvedtünk vereséget, mert még nem voltunk annyira szervezettek, hogy győzhessünk. Ezért most minden erővel azon kell lenni, hogy a pártot és a munkásosztályt kellőképpen felkészítsük a felkelésre, hogy elszántan és határozottan a felkelés útjára lépjünk és végre is hajtsuk. Vlagyimir Iljics nyomban a júliusi napok után kiadta ezt a jelszót.

Ezután elég sok idő eltelt és sok minden történt, amíg a munkásosztály meglátta, hogy Vlagyimir Iljicsnek igaza volt.

Mi történt ezalatt?

A júliusi események következtében a munkásosztály fegyvertelenül maradt, a Vörös Gárda illegalitásba kényszerült. A forradalmi ezredeket feloszlatták. A munkásosztálytól kezdték visszavenni az addig elért vívmányait. A munkáltatók elbocsátották a valamelyest is forradalmi hangulatú munkásokat, és a munkásság egyik felét a másik ellen hangolták. A burzsoázia minden úton-módon igyekezett megbontani a munkásosztályt, ugyanakkor tömöríteni a saját sorait, hogy döntő támadást intézhessen a proletariátus ellen. A forradalom elfojtása érdekében hajlandó lett volna visszaállítani a monarchiát. Vlagyimir Iljics mindezt látta, és figyelmeztetett rá bennünket. Azt mondta, hogy a júliusi napok után a burzsoázia jobbra tolódik, és mint mindig, most is igaza volt.

Kerenszkij és az eszer Csernov azt javasolta, hogy helyezzék törvényen kívül a bolsevik pártot. A különféle titkos tanácskozásokon nagyban folyt a forradalmi szervezetek összezúzásának részletes előkészítése. Emelgette a fejét az ellenforradalom. Folytak a katonai diktatúra megteremtésének előkészületei. Kiválasztották azokat a tábornokokat, akik majd Kornyilov, „a hű, kipróbált orosz" és Kalegyin vezetésével a forradalmi Pityer ellen indulnak.

A forradalom leverésének előkészületei tehát két vonalon is folytak.

Kitört a Kornyilov-lázadás, amelynek előkészítésében aktívan részt vett a koalíciós kormány. A Kornyilov-lázadás győzelme azt jelentette volna, hogy megsemmisítik a szovjeteket, folytatják a háborút a győzelemig, feloszlatják a katonabizottságokat és végső soron megfojtják a forradalmat.

Kornyilov s mögötte az egész burzsoázia akciója felnyitotta a munkások szemét. Látták, hogy a bolsevikok a forradalom minden erejét bevetik Kornyilov ellen, hogy megakadályozzák a lázadó tábornokokat a katonai diktatúra megteremtésében. A munkásosztály csak most győződött meg végleg arról, hogy a bolsevikoknak volt igazuk, amikor azt mondták, a proletariátusnak és a burzsoáziának nem egy az útja.

Vlagyimir Iljics rámutatott, hogy a bolsevik párt számára elérkezett a fegyveres felkelést előkészítő legaktívabb szervező munka ideje. A burzsoázia kimutatta ellenforradalmiságát. Most pártunknak, mondotta, egyre nagyobb befolyása lesz a munkásosztályra. A Moszkvai és a Petrográdi Szovjet újjáválasztásakor a bolsevikok szerezték meg a többséget.

Ez a legjobb bizonyítéka annak, írta Lenin az illegalitásból, hogy a munkásosztály most már világosan érti a bolsevikok jelszavait, és hogy elérkezett a felkelés pillanata. Ha most késlekedünk, tönkretesszük a forradalmat, mert a burzsoázia megegyezhet a németekkel azért, hogy elfojthassa a forradalmat.

Szeptember közepétől Vlagyimir Iljics követelte a felkelés előkészítésének gyorsítását. Nem törődve a veszéllyel, október elején Finnországból Petrográdra érkezett, és személyesen vett részt a felkelés előkészítésében. A Viborg kerületben szállt meg, és illegális tanácskozásokat tartott felelős pártvezetőkkel és a bolsevikok katonai szervezetének munkatársaival. Ezeken a tanácskozásokon ismét felvetette a felkelés kérdését, és radikálisan hadat üzent azoknak, akik ezt akadályozták.

Felhívással fordult a proletariátushoz: „Készüljetek a felkelésre!" Levelet ír pártkonferenciáknak, amelyben szintén világosan és egyértelműen felveti a felkelés kérdését. Lenin nagy gondot fordít a Vörös Gárdára, gondoskodik felfegyverzéséről.

Vlagyimir Iljics előterjeszti a felkelés programját, és kidolgozza a felkelés tervét, amelynek végrehajtását azután ő irányítja. Először is el kell foglalni a hidakat, a telefonközpontot és a távírdát, a vízműveket, a pályaudvarokat. A katonai szervezetnek végre kell hajtania a felkelést, és olyan szervet kell létrehoznia, amelyet elismer az egész tömeg: így alakult meg a Petrográdi Szovjet mellett a Forradalmi Katonai Bizottság, amelynek az volt a feladata, hogy a bolsevikok és a baloldali eszerek katonai szervezeteivel együtt közvetlenül irányítsa a felkelést.

Vlagyimir Iljics a leghatározottabb akciókat követelte tőlünk. Október 23-án minden ezredhez elküldtük a komisszárjainkat, akiknek az ezredek kötelesek voltak engedelmeskedni. Ezzel a petrográdi helyőrség vezetése gyakorlatilag a mi kezünkbe, a munkások és parasztok kezébe került.

Vlagyimir Iljics rendkívül nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy elfoglaljuk a burzsoázia fellegvárait, és letartóztassuk az ideiglenes kormányt, mert jól tudta, hogy ha az első nem sikerül, a harc nagyon elhúzódhat, ha pedig nem tartóztatjuk le az ideiglenes kormányt, tagjai szétszóródnak Oroszországban, és lázadásokat szerveznek a szovjethatalom ellen.

Vlagyimir Iljics már akkor elengedhetetlennek tartotta a szovjetek kongresszusának összehívását, hogy szembeállítsa a burzsoázia szervezkedésével, amikor a burzsoázia különféle demokratikus tanácskozásokat rendezett, és megszervezte az augusztusi puccsot.* Még határozottabban követelte ezt azután, hogy a bolsevikok a Moszkvai és a Petrográdi Szovjet újjáválasztásakor fényes győzelmet arattak. Azt javasolta, hogy október 20-ra hívják össze a szovjetek II. kongresszusát, és a felkelést még a kongresszus előtt robbantsák ki. Egyesek azt mondták erre, hogy ha a kongresszus összeül és kinyilvánítja akaratát, talán nem is lesz szükség a felkelésre.**

Vlagyimir Iljics gyilkosan kigúnyolta őket:

– Ki látott már olyat, hogy a hatalmat harc nélkül átadják? A hatalmat mindig harccal szerzik meg. Egyik osztály sem adja át a másiknak holmi deklarációkkal, és semmiféle deklaráció meg nem védi ezt a hatalmat.

Követelte, hogy a felkelést a kongresszus összehívásától függetlenül indítsák el.

– Az időpont most kedvező, tehát sietni kell. Ha a felkelés lezajlik, a kongresszusnak is könnyebb lesz a munkája.

Ez idő tájt Kerenszkij és kormánya már tárgyalt a németekkel arról, hogy átengedi nekik Petrográdot, kivonja onnan a forradalmi helyőrséget, s ezzel belülről gyengíti meg a forradalmat.

Vlagyimir Iljics nagyon siettetett bennünket a felkeléssel, majd amikor elkezdődött, követelte erélyes kiterjesztését és a város kulcsfontosságú pontjainak gyors elfoglalását.

Október 24-én Lenin a Szmolnijba ment, és kézbe vette a felkelés irányításának minden szálát. Egymás után küldte hozzánk a futárokat üzeneteivel, amelyek mindössze né-

* Az augusztus 25-én kitört Kornyilov-lázadást.

** A felkelés időpontja miatt került szembe Leninnel Trockij, aki azt javasolta, hogy a felkelést időzítsék a kongresszus megnyitására; Kamenyev és Zinovjev pedig egyáltalán ellenezte a fegyveres felkelést, jobbnak tartotta a „parlamentáris" fejlődést.

hány szóból álltak: „Elfoglalták a telefonközpontot és a távírdát?" „Elfoglalták a hidakat és a pályaudvarokat?" stb. Szóban és írásban követelte, hogy ellenőrizzük minden utasításunk végrehajtását. Megérdeklődte, valóban megbízható ember van-e ezen vagy azon a poszton; ez meg ez az utca stratégiailag fontos, elfoglaltuk már?

Különösen fontosnak tartotta a Téli Palota elfoglalását, ahol az ellenforradalmi ideiglenes kormány tartózkodott.

Úgy terveztük, hogy a Téli Palotát október 25-én reggel foglaljuk el. De előre nem látott akadályokba ütköztünk: hol a csapatok mozogtak túlságosan lassan, hol a kronstadti matrózok késtek stb.

A Téli Palota elfoglalásának halogatása rendkívül nyugtalanította Lenint és az egész Szmolnijt.

Délelőtt tizenegytől este tizenegyig Vlagyimir Iljics a szó szoros értelmében elárasztott bennünket üzeneteivel. Azt írta, hogy felborítunk minden tervet: a kongresszus hamarosan megnyílik, és még mindig nem foglaltuk el a Téli Palotát, és nem tartóztattuk le az ideiglenes kormányt. Azzal fenyegetett, hogy a késlekedésért valamennyiünket agyonlövet. Amilyen gyorsan csak lehet, foglaljuk el a Téli Palotát, és tartóztassuk le a minisztereket, hogy jelenthessük a szovjetek kongresszusának.

A Téli Palota volt az utolsó ellenséges sorompó a dolgozók hatalmához vezető úton.

Később elmondták nekem, hogy Vlagyimir Iljics nem ment be a kongresszus megnyitására, mert minden pillanatban várta a Téli Palota bevételének hírét. Úgy rohangált a Szmolnij egyik kis szobájában, mint oroszlán a ketrecben.

Az ideiglenes kormány azonban, noha két ultimátumot is intéztünk hozzá, nem volt hajlandó kapitulálni. Ekkor az Aurora ágyúlövése jelt adott az általános rohamra. A Péter–Pál-erőd ütegeinek sortüzeitől támogatva, csatárláncaink egészen a Téli Palotáig nyomultak, heves tüzet nyitottak rá és betörték a kaput.

Katonák, matrózok, vörösgárdisták futnak ahhoz az ajtóhoz, amely előtt a rémülettől dermedt kadetok állnak őrt.

– Itt az ideiglenes kormány ülésezik!

– Le vele! – kiáltják az ostromlók, és berontanak a szobába. Az élen Antonov-Ovszejenko.

– A Petrográdi Forradalmi Katonai Bizottság nevében az ideiglenes kormányt megdöntöttnek nyilvánítom. Önöket letartóztatom! – szólt Antonov-Ovszejenko a halálra rémült miniszterekhez, akiket azután a katonák szitkozódása közben kivezettek a térre, és a Péter–Pál-erődbe vittek.

Ezt jelentették Leninnek. Vlagyimir Iljics szótlanul végighallgatta a jelentést, és nyomban a szobájába ment. Leült egy székre, a térdére tett egy könyvet, és írni kezdte a földről szóló dekrétumot.

Mindenki a hatalomátvétel hatása alatt állt, Vlagyimir Iljics pedig már a holnapra gondolt: ha holnap reggelre nincs meg a dekrétum, nem tehetjük meg a következő lépést. Így találtam rá, amikor a Szmolnijba érkeztem, hogy felállítsam az őrséget. Éjjel két óra volt.

*John Reed | Tíz nap, amely megrengette a világot**

Pontosan nyolc óra negyven perc volt, amikor hatalmas tapsvihar köszöntötte a belépő elnökség tagjait, köztük Lenint – a nagy Lenint! Zömök alak, rövid nyak, kopaszodó, nagy fej, hatalmas homlok, apró szem, rövid orr, nagy, szépen ívelt száj, erélyes, borotvált áll, amelyen azonban már kiütköznek a hajdani és majdan jól ismert szakáll borostái. Ruhája kopott, nadrágja túl hosszú. A tömeg bálványa, akit úgy szeretnek és tisztelnek, mint kevés vezetőt a történelem folyamán. Különös népvezér, olyan, aki szellemi fölényénél fogva vezető. Színtelen, humortalan, meg nem alkuvó és kérlelhetetlen. Nincsenek érdekes idioszinkráziái, de különleges képessége van arra, hogy mély gondolatokat egyszerű szavakkal fejezzen ki, s hogy egy-egy konkrét helyzetnek mélyreható elemzését adja. És éleselméjűséggel párosuló nagy szellemi bátorság jellemzi.

S ekkor Lenin kezével az asztal szélébe kapaszkodik; kis, összehúzott szeme végigfut a tömegen, amíg várakozik, s a percekig tartó taps és ünneplés látszólag közömbösen hagyja. Amikor a tapsvihar elül, egyszerűen annyit mond: „Most hozzálátunk a szocialista rend felépítéséhez!" Ismét felzúg a taps.

„A szovjethatalom fel fogja ajánlani valamennyi népnek az azonnali demokratikus békét és az azonnali fegyverszünetet minden fronton. A béke kérdése égető kérdés, napjaink fájó kérdése. Engedjék meg ezért, hogy áttérjek annak a nyilatkozatnak a felolvasására, amelyet az önök által választott kormánynak kell majd kiadnia..."

Száját, mintha mosolygott volna, beszéd közben nagyon kinyitotta; hangja rekedtes volt, nem kellemetlenül, hanem mintha a sok évi beszéd tette volna azzá – és monoton, mintha örökké tudná így folytatni... Néha kissé előrehajolt. Nem gesztikulált. S ezer egyszerű ember néma csodálattal tekintett rá.

„DEKRÉTUM A BÉKÉRŐL

A munkás- és parasztkormány, melyet az október 24–25-i forradalom hozott létre, s amely a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeire támaszkodik, valamennyi hadviselő népnek és kormányainak azt javasolja, hogy haladéktalanul kezdjenek tárgyalásokat az igazságos, demokratikus békéről.

Igazságos vagy demokratikus békének, mely után minden hadviselő országban a háborútól kimerült, elgyötört és megkínzott munkásság és más dolgozó osztályok túlnyomó többsége sóvárog, s amelyet az orosz munkások és parasztok a cári monarchia megdöntése után a leghatározottabban és a legállhatatosabban követeltek – ilyen békének a kormány az annexiók (vagyis idegen területek erőszakos elfoglalása, idegen népek erőszakos bekebelezése) és hadisarc nélküli azonnali békét tekinti.

Ilyen béke haladéktalan megkötését javasolja Oroszország kormánya valamennyi hadviselő népnek és egyúttal kifejezi azt a készséget, hogy azonnal, a legcsekélyebb halogatás nélkül minden döntő lépést megtesz addig is, amíg

*Részlet a szerző azonos című könyvéből.

az ilyen béke valamennyi feltételét minden ország és minden nemzet népképviselőinek teljhatalmú testülete véglegesen megerősíti."

Amikor a tapsvihar elcsendesedett, Lenin folytatta:

„A munkás- és parasztkormánynak, amelyet az október 24–25-i forradalom hozott létre, s amely a munkás-, katona- és parasztküldöttek szovjetjeire támaszkodik, haladéktalanul meg kell kezdenie a béketárgyalásokat. Felhívásunkat mind a kormányokhoz, mind pedig a népekhez kell intéznünk... A békefeltételeket megvitatásra az alkotmányozó gyűlés elé fogjuk terjeszteni, amelynek már joga lesz dönteni arról, hogy miben lehet és miben nem lehet engedményt tenni... Mi háromhónapos fegyverszünetet javasolunk, de nem utasítunk vissza rövidebb időtartamot sem, hogy az elgyötört hadsereg legalább egy időre szabad lélegzetvételhez jusson, azonkívül minden kultúrországban egybe kell majd hívni a népképviseletet a békefeltételek megtárgyalása céljából...

A kormányok és a burzsoázia minden erejüket latba fogják vetni, hogy egyesüljenek és vérbe fojtsák a munkás- és parasztforradalmat. A háború három éve azonban eléggé felvilágosította a tömegeket... A munkásmozgalom felül fog kerekedni és utat tör a béke és a szocializmus felé."*

Olyan nyugalom és erő áradt szavaiból, hogy a hatása alól senki sem vonhatta ki magát. Megértettem, hogy miért hisznek Leninnek.

Azután, növekvő lelkesedés közepette, sorban szóltak hozzá: Ukrajna Szociáldemokráciája – a javaslatot támogatta; a Litván Szociáldemokrácia – támogatta; a népi szocialisták – támogatták; a Lengyel Szociáldemokrácia – támogatta; a lengyel szocialisták – támogatták, de azzal, hogy szívesebben vennének egy szocialista koalíciót; a Lett Szociáldemokrácia – támogatta... Valami láng ra lobbant ezekben a férfiakban. Az egyik arról beszélt, hogy „közeleg a világforradalom, amelynek élcsapata vagyunk", egy másik arról, hogy itt „a testvériség új korszaka, amikor az összes népek egy nagy családban egyesülnek..." Valaki szót kért: „Itt valami ellentmondást látok. Először annexió és hadisarc nélküli békéről beszél, később pedig azt mondja, hogy hajlandó minden békejavaslatot megvizsgálni. Megvizsgálni annyi, mint elfogadni..."

Lenin rögtön válaszolt: „Azonnali békét akarunk, de nem félünk egy forradalmi háborútól... Az imperialista kormányok valószínűleg nem fognak válaszolni felhívásunkra – de mi nem fogunk olyan ultimátumot adni, amelyre könnyű nemet mondani... Ha a német proletariátus látni fogja, hogy készek vagyunk megvizsgálni minden békejavaslatot, ez talán az utolsó csepp lesz, amelytől kicsordul a pohár – Németországban ki fog törni a forradalom... Mi hajlandók vagyunk megvizsgálni minden békefeltételt, de ez nem jelenti azt, hogy el is fogadjuk... Mindenekelőtt be akarjuk fejezni a háborút..."

És ekkor hirtelen, mintha egy közös akarat irányította volna őket, mindnyájan felálltak, és felharsant az *Internacionálé*. Egy fehér szakállú öreg katona úgy zokogott, mint valami gyermek. Alekszandra Kollontaj is, láttam, alig tudta visszafojtani a könnyeit. Hatalmas erővel zúgott a teremben az ének, és ablakokon, ajtókon át felcsapott az égig. „Vége a háborúnak! Vége a háborúnak!" – ujjongott mellettem egy fiatal munkás. Az éneknek már vége volt, és mi ott álltunk valami furcsa, félszeg csendben. És ekkor valaki a hátsó sorokban megszólalt: „Elvtársak! Emlékezzünk meg azokról, akik meghaltak a szabadságért!"

És ekkor énekelni kezdtük a gyászindulót, ezt a lassú, bánatos és mégis diadalmas éneket, amely olyan orosz és olyan szívbemarkoló. Az *Internacionálé* mégiscsak idegen melódia. De a gyászinduló olyan volt, mint azoknak a nagy tömegeknek a lelke, melyeknek a képviselői most itt ültek a teremben, s akiknek víziójából születőben volt egy új Oroszország, és talán ennél is több.

A harcnak már vége és győzött hadunk,
S mi bánatba temetkezve könnyet hullatunk,
Hogy jogban és fejlődve éljen a nép,
Ezért adta annyi hős cserébe életét.
S ím eljött az új élet és új világ,
És most már valóság, mi volt régi vágy,
Hát hirdesse hálánk az emlékeket,
Kik értünk feláldoztátok drága éltetek.

* *Lenin* Művei. 26. köt. Budapest 1952. 250., 251., 252. old.

Ezért feküdtek most ott kint a Mars-mezőn a hideg tömegsírokban. Ezért haltak meg börtönökben, száműzetésben, a szibériai bányákban ezrek és tízezrek. Nem úgy történt, ahogy gondolták, nem úgy, ahogy az értelmiség kívánta. De megtörtént – nyersen, erősen, a formulák szétrombolásával, szentimentalizmus nélkül.

Lenin felolvasta a földről szóló dekrétumot.

„1. A földesúri földtulajdon azonnal és minden megváltás nélkül megszűnik.

2. A földesúri birtokokkal, valamint a koronabirtokok, kolostorok és egyházak minden földjével, minden élő és holt felszerelésükkel, majorsági épületeikkel és minden tartozékukkal való rendelkezés, az alkotmányozó gyűlés összeüléséig a járási földbizottságok és a parasztküldöttek szovjetjeinek kezébe megy át.

3. Mostantól kezdve az egész nép tulajdonát képező elkobzott vagyon bárminemű rongálása súlyos bűncselekménynek számít, amelynek elkövetői fölött a forradalmi törvényszék ítélkezik. A parasztküldöttek kerületi szovjetjei megtesznek minden szükséges intézkedést, hogy a földesúri birtokok elkobzásánál a legszigorúbb rendet tartsák fenn, hogy megállapítsák, mekkora és mely földterületek esnek elkobzás alá, hogy összeállítsák az egész elkobzott vagyon pontos jegyzékét, és hogy a legszigorúbb forradalmi védelembe vegyék a nép kezébe átmenő földbirtokok egész gazdaságát, a birtokon levő épületekkel, felszerelésekkel, jószággal, élelmiszerkészletekkel stb. együtt.

4. A nagy agrárátalakulások megvalósításánál, mindaddig, amíg az alkotmányozó gyűlés véglegesen nem dönt ebben a kérdésben, vezérfonalul mindenütt a következő paraszti választói utasításnak kell szolgálnia, amelyet 242 helyi paraszti választói utasítás alapján a Parasztküldöttek Összoroszországi Szovjetje közlönyének szerkesztősége állított össze, s amely e közlöny 88. számában (Petrográd, 1917. augusztus 19.) jelent meg.

5. Az egyszerű parasztok és egyszerű kozákok földjei nem kerülnek elkobzásra."*

„Ez nem Csernov volt miniszter tervezete – magyarázta Lenin –, aki arról beszélt, hogy »el kell készíteni az állványzatot«, és aki fentről akart bizonyos reformokat megvalósítani. Alulról, helyben fogják eldönteni a földosztással kapcsolatos kérdéseket. Vidékenként változni fog az egyes parasztoknak kiosztott földterület nagysága...

Az ideiglenes kormány alatt a földesurak kereken megtagadták az engedelmességet az agrárbizottságoknak, azoknak az agrárbizottságoknak, amelyeket Lvov agyalt ki, Singarjov hozott létre, és Kerenszkij irányított!"

Két órakor a földről szóló dekrétumot szavazásra bocsátották. Egy szavazat volt ellene. A parasztköldöttek ujjongtak. Így törtek előre a bolsevikok, minden ingadozást, ellenállást leküzdve. Hiszen ez volt Oroszországban az egyetlen párt, amely világos akcióprogrammal lépett fel, míg a többi párt nyolc hosszú hónapon át csak fecsegett.

* Uo., 258. old.

Albert R. Williams | Lenin - az ember és az ügy

Az ujjongó munkások és katonák tömege diadalittasan özönlötte el a Szmolnij hatalmas termét. Az Aurora ágyúinak döreje már hírül adta a régi rend pusztulását és az új rend megszületését.

A teremben az elnök bejelentette:

– Átadom a szót Lenin elvtársnak.

Feszülten figyeltünk. Még egy-két pillanat, s megjelenik előttünk az az ember, akit már nagyon régen szerettünk volna látni és hallani. A tudósítók számára fenntartott helyünkről azonban eleinte nem láthattuk.

Lenin egetverő éljenzés, kiáltozás, tapsvihar és lábdobogás közepette vonult keresztül a színpadon, és lépett fel a tőlünk mindössze tíz méternyire levő szónoki emelvényre. Amikor felért, az üdvrivalgás a tetőfokára hágott.

Most, hogy jól szemügyre vehettük, egyszerre csalódást éreztünk. Külsőre csaknem ellentéte volt annak, akit elképzeltünk. Azt vártuk, hogy egy hatalmas termetű férfit fogunk látni, aki már a puszta megjelenésével is hat. Ehelyett egy zömök, erősen kopaszodó ember állt előttünk, állán serkenő szakállal.

Megvárta, amíg a tapsvihar elül, aztán megszólalt:

– Elvtársak! Nekünk most Oroszországban fel kell építenünk a szocialista proletárállamot. – És pátosz nélkül, gyakorlatiasan azonnal a lényegre tért. Nem igyekezett ékesszólásával tündökölni; inkább éles hangon, szárazon beszélt. Hüvelykujját a mellénye kivágásába akasztotta, és előre-hátra hintázott. Egy órán át hallgattuk a beszédét, de hiába igyekeztünk rájönni, mi az a titokzatos vonzerő, amely olyan nagy hatással van ezekre a szabad, fiatal, erős emberekre.

Igen csalódottak voltunk.

Úgy képzeltük, hogy a bolsevik párt vezére megtestesíti mindazokat a tulajdonságokat, amelyek pártját jellemzik. Hogy egyéniségében megtalálható a párt ereje és nagysága, hogy ő – ha úgy tetszik – a szuperbolsevik. Ehelyett pedig egy fáradt, szürkének tűnő embert láttunk, aki nyugodtan, egyszerűen, bár igen meggyőzően beszélt.

– Ha valamivel jobban öltözködne, akkor a külseje alapján valamelyik francia kisváros középszerű polgármesterének vagy bankárának nézhetné az ember – súgta Julius West angol laptudósító.

– Hát igen. Kis ember egy ilyen nagy ügyhöz – toldotta meg társa.

Elképzeltük azokat a végtelenül nehéz feladatokat, amelyeket a bolsevikok magukra vállaltak. Vajon megbirkóznak-e velük? Mert a vezérük első látásra bizony nem tűnt valami erős embernek.

Ez volt az első benyomás. De ez a helytelen ítélet nem volt hosszú életű. Hat hónappal később már én is Voszkov, Nejbut, Petersz, Volodarszkij és Janisev véleményét vallottam.* Az ő szemükben Lenin volt a legnagyobb ember és politikus Európában.

Magánéletében Lenin ugyanolyan vasfegyelmet honosított meg, mint a közéletben. Káposzta-vagy céklaleves, fekete kenyér, tea és kása – ez volt a Szmolnij lakóinak táplálléka. Ugyanezt ette Lenin is a feleségével és nővérével együtt.

* Voszkov, Nejbut, Petersz, Volodarszkij és Janisev voltak az első bolsevik emigránsok, akik 1917 nyarán ugyanazzal a hajóval tértek vissza hazájukba, amellyel Williams is Oroszország felé tartott.

A forradalmárok naponta 12–15 órát dolgoztak. Lenin napi munkaideje legalább 18–20 óra volt. Több száz levelet sajátkezűleg írt meg. Annyira belemerült a munkába, hogy még az evésről is megfeledkezett. Felesége kihasználta az alkalmat, amikor Lenin éppen beszélgetett valakivel, bevitt hozzá egy csésze teát, és figyelmeztette: – Tessék, elvtársam, ne felejtse el meginni! – A tea sokszor keserű volt, mert Lenin ugyanakkora cukorfejadagot kapott, mint bárki más. A katonák és a futárok sivár, kaszárnyaszerű hodályokban, vaságyakon aludtak. Ugyanilyen vaságyon aludt Lenin és a felesége. Amikor már végképp kimerültek a munkában, lepihentek kemény fekhelyükre, sokszor le sem vetkőztek, hogy bármely pillanatban talpon lehessenek. Lenin nem valami aszketizmusból vállalta ezeket a nélkülözéseket. Csupán az egyenlőség elve szerint akart élni.

Az egyenlőség elvének alkalmazása volt az is, hogy a szovjet alkalmazottak fizetését, a munkások átlagbéréhez igazodva, havi 600 rubelben állapították meg.

A Nacionál szállóban laktam, amikor Lenin is ott lakott az első emelet egyik szobájában. A szálloda éttermében a szovjetrendszer azonnal megszüntette a választékos, drága étrendet. Az ebédet két fogásra korlátozták. Vagy levest és húst, vagy levest és kását lehetett enni, a népbiztosnak éppúgy, mint a segédmunkásnak. Szóval szigorúan érvényesítették azt az elvet, hogy „senki nem ehet kalácsot, amíg nincs mindenkinek kenyere". Voltak olyan napok, amikor még a kenyér is kevés volt. S Lenin pontosan akkora adagot kapott, mint bárki más. Néha egyáltalán nem volt kenyér. Ilyenkor ő sem kapott.

Európa és Amerika munkásaihoz intézett levelében Lenin beszámolt azokról a nélkülözésekről, főleg az éhség kínjairól, amit az antant katonai beavatkozása kényszerített az orosz népre. Lenin mindezt együtt élte át a néppel.

Lenin mindig kitűnt bámulatos önuralmával. Olyan esetekben, amikor mások már fejvesztetten kapkodtak, ő határtalan nyugalomról és lelki egyensúlyról tett tanúbizonyságot.

Az Alkotmányozó Gyűlés egyetlen ülése igen viharos volt. Két frakció vívott élethalálharcot egymással. A küldöttek harcias közbekiáltásai, a lábdobogás és a padok csapdosása, a szónokok harsogása, a kétezer torokból zengő *Internacionálé* és más forradalmi indulók rendkívül feszültté tették a légkört. Ez a feszültség az éj közeledtével egyre fokozódott. Összeszorított fogakkal ültünk a karzaton, kezünk görcsösen markolta a korlátot, idegeink pattanásig feszültek. Lenin az első páholy első sorában ült, és az arcán teljes érdektelenség látszott.

Aztán fölállt, odament a szónoki emelvény mögé, s leült a szőnyeggel borított lépcsőre. Néha felkapta a fejét, és végigtekintett a hatalmas gyülekezeten. Majd kezébe temette az arcát és behunyta a szemét, mint aki azt mondja: Mennyi erőt fecsérelnek el hiába! Legalább egy ember kímélje meg magát. Csak úgy zúghatott a feje a szónokok üvöltözésétől és a gyűlés lármájától, de azért bámulatos nyugalommal ült a helyén. Egyszer-kétszer kinyitotta a szemét, majd összehunyorította, körülnézett, s ismét lehajtotta a fejét.

Végül felállt, kiegyenesedett, s ráérős léptekkel visszament a páholyba. Felhasználtuk az alkalmat, és John Reeddel lementünk hozzá a terembe. Megkérdeztük, mi a véleménye az ülésről. Közömbös hangon válaszolt valamit, aztán afelől érdeklődött, hogy megy a munka a propagandairodán.* Felragyogott az arca, amikor közöltük vele, hogy a propagandaanyagot tonnaszám nyomtatjuk és küldjük át az arcvonalon a német katonákhoz. Ugyanakkor azt is megmondtuk, hogy nagy nehézségeink vannak a német nyelvvel.

– Erről jut eszembe! – kiáltott fel hirtelen. Nyilván az jutott az eszébe, hogyan küszködtem az orosz nyelvvel, amikor beszédet mondtam a páncélautóról. – Hogy áll az orosz tanulással? Meg tudja már érteni ezeket a beszédeket?

– Az orosz nyelvnek olyan nagy a szókincse... – válaszoltam kitérően.

– Éppen erről van szó – jegyezte meg Lenin. – Ezért kell vele rendszeresen foglalkozni. Legelőször a nyelv alap-

* Ez az iroda a Bolsevik Párt külföldi csoportjainak szerve volt. Munkájában külföldi publicisták és agitátorok vettek részt; nyomtatott kiadványok készítésével és terjesztésével foglalkoztak, és agitációs és propagandamunkát végeztek az imperialista hatalmak hadseregeiben.

jait kell elsajátítani. Hadd mondjam el az én módszeremet.

Lenin módszerének lényege a következő volt: először meg kell tanulni az összes főnevet, igét, melléknévi igenevet, melléknevet és egyéb szófajtát, aztán az egész nyelvtant (a mondattant és a helyesírást), majd állandóan gyakorolni kell, ahol és akivel csak lehet. Mint látható, ez a módszer nem annyira eredeti, mint inkább sokoldalú volt. Lenin mindig a rá jellemző határozottsággal fogott hozzá egy-egy nyelv elsajátításához.

Ez a téma szemmel láthatólag magával ragadta Lenint. A páholy korlátján áthajolva ült, és csillogó szemmel beszélt; szavainak élénk taglejtésekkel adott nyomatékot. Riporterkollégáinkat a sárga irigység emésztette. Azt hitték, hogy Lenin éppen leleplezi az ellenzék bűneit, vagy talán a szovjetek titkos terveit árulja el nekünk, esetleg a forradalmi lelkesedést szítja bennünk. Hiszen ilyen kritikus pillanatban nehéz is volt elképzelni, hogy a nagy orosz állam feje más témáról beszéljen ilyen nagy hévvel. De lám, kollégáink tévedtek: csak az idegen nyelvek tanulásának módszeréről fejtette ki nézeteit. Szemmel láthatólag örömmel kapott az alkalmon, hogy fesztelen, baráti beszélgetéssel pihentesse gondolatait.

Ha a vita során ellenfelei bírálták, általában megőrizte nyugalmát, sőt rendszerint észrevette a dolgok humoros oldalát. Amikor befejezte beszédét a szovjetek IV. kongresszusán, elfoglalta helyét az elnökségben, hogy meghallgassa öt opponensének kirohanásait. Valahányszor úgy találta, hogy az opponens szellemesen beszélt, elmosolyodott és együtt tapsolt a hallgatósággal. De ha ostobaságot mondott, Lenin gúnyosan felnevetett és két hüvelykujjával „tapsolt".

Lenint csak egyszer láttam fáradtnak: a Népbiztosok Tanácsának egyik éjszakai ülése után, amint feleségével és nővérével beszállt a Nacionál szálló liftjébe.

– Jó estét – köszönt meglehetősen kimerülten, majd azonnal kijavította magát: – Illetve: jó reggelt! Képzelje, egész nap és egész éjjel beszéltem. Annyira elfáradtam, hogy még az első emeletre is csak liften tudok felmenni.

Ugyancsak mindössze egyszer láttam nagyon sietni, mégpedig februárban, amikor a Tauriai Palota ismét késhegyig menő csatározások színhelye volt. Ezúttal arról vitatkoztak, vajon kössenek-e békét Németországgal, vagy folytassák a háborút. Lenin váratlanul jelent meg, és gyors, léptekkel viharzott át az előcsarnokon az elnökségi emelvényre nyíló ajtó felé. Kunz professzorral együtt vártam rá.

– Egy pillanatra, Lenin elvtárs! – szólítottuk meg.

Lenin lassított, majd szinte vigyázzba állt, s udvariasan válaszolt:

– Nagyon kérem az elvtársakat, most az egyszer engedjenek el. Egy másodpercnyi időm sincs, várnak a teremben. Elnézést kérek, máskor nagyon szívesen állok rendelkezésükre. – Azzal meghajolt és továbbsietett.

Willcox, a bolsevikok ellenfele is megemlíti, milyen szívélyes volt Lenin az emberekhez. Elbeszéli, hogy egy angol kereskedő egyenesen Leninhez fordult segítségért, hogy megmentse családját valamilyen veszélytől, és valósággal elképedt, amikor a „vérszomjas zsarnok" helyett egy szelíd, közvetlen, megértő emberrel találkozott, aki hajlandó volt megadni minden tőle telhető segítséget.

És Lenin csakugyan ilyen volt. Sőt, néha úgy tűnt, hogy túlontúl is kedves és udvarias. Talán csak azért, mert ha angolul beszélt, főleg könyvekből elsajátított, keresetten udvarias kifejezéseket használt. Valószínűbb azonban, hogy ez volt a természetes modora.

Nem volt egyszerű dolog bejutni hozzá, de ha már fogadott valakit, akkor minden figyelme vendégére irányult, olyannyira, hogy az illető olykor még nehéz helyzetbe is került. Lenin udvariasan köszönt, majd minél közelebb, sokszor egészen közel állt vagy ült az emberhez. Beszélgetés közben időnként előrehajolt, s le nem vette a vendégről a szemét, mintha a legtitkosabb gondolatait is ki akarná lesni, mintha a lelke legmélyére igyekezne hatolni.

Volt közöttünk egy szocialista, akivel gyakran találkoztunk. Az illető 1905-ben részt vett a moszkvai felkelésben, sőt kitűnt a barikádharcokban. Ám a karrier, a jómód elfeledtette vele heves ifjúkori lelkesedését. Most jólszituált gentleman benyomását keltette. Az egyik angol lapszindikátusnak és Plehanov *Jegyinsztvó*-jának tudósítója volt.

Lenin általában azt tartotta, hogy kár minden percért, amit a burzsoá firkászokkal tölt. De ennek az embernek – feltehetőleg forradalmi múltjára hivatkozva – sikerült

kicsikarnia tőle, hogy fogadja. A lehető legjobb hangulatban indult a találkozóra. Néhány órával később pedig teljesen letörve láttam viszont. A következőt mesélte:

– Amikor Lenin szobájába léptem, megemlítettem neki, hogy részt vettem az 1905-ös forradalomban. Erre Lenin odalépett hozzám és így szólt:

„Ez nagyon szép, elvtársam, de mit tesz *ezért* a forradalomért?" Egyenesen a szemembe nézett, arca legföljebb tizenöt centire volt az enyémtől. Megint arról kezdtem beszélni, hogy valamikor a barikádokon verekedtem, s közben egy lépést hátráltam. Lenin azonban utánam lépett, s változatlanul a szemembe nézve megismételte:

„Ez nagyon szép, elvtársam, de mit tesz *ezért* a forradalomért?" Az volt az érzésem, mintha röntgensugarakkal világítana a lelkembe, és mindent látna, ami életem utolsó évtizedében történt velem. Nem bírtam ki, és lesütöttem a szemem, mint egy bűntudatos kisgyermek. Megpróbáltam magyarázkodni, de hiába. Nem volt más hátra, mint eltávozni.

Néhány nappal később ez az ember összekötötte életét az 1917-es forradalommal. Szovjet dolgozó lett.

Lenin vonzerejének egyik titka példátlan őszintesége. Természetesen mindig örült, ha új harcossal gyarapodott a forradalom tábora; de soha nem festette rózsaszínűnek a munkakörülményeket és a kilátásokat csak azért, hogy akár egy embert is maga mellé állítson. Sőt, inkább afelé hajlott, hogy a valóságosnál sötétebben ábrázolja a dolgokat. Nem egy beszéde körülbelül ezeket a gondolatokat tartalmazta: A cél, amelyért a bolsevikok küzdenek, nem olyan közeli, mint azt sokan képzelik; eddig is rögös úton vezettük az országot, s amíg el nem érjük a célunkat, lehet, hogy újabb ellenségekkel, újabb szenvedésekkel kell szembenéznünk; bármily keserves is volt a múlt, a jövő is sok nehézséget tartogat számunkra, többet, mint gondolják.

Nem valami kecsegtető ígéretek. És kissé szokatlan módja a tömegek harcba hívásának! S az oroszok mégis követték Lenint, mint ahogy annak idején az olaszok is követték annak a Garibaldinak a zászlaját, aki csak sebeket, börtönt és halált ígért. Ez bizonyos fokú csalódást kelthet azokban, akik azt tartják, hogy egy vezérnek csak dicsőítenie szabad a harc célját, és arra ösztönöznie minden lehetséges hívét, hogy kövesse. Lenin úgy vélte, hogy a lelkesedésnek belülről kell fakadnia.

Még legádázabb ellenségeivel szemben is őszinte volt. Egyszer egy angol embertől hallottam, hogy a bolsevikok vezére körülbelül ezeket mondta neki:

– Nekem személy szerint semmi kifogásom ön ellen. Politikai téren azonban az ellenfelem, és mindent el fogok követni, hogy vereséget szenvedjen. Az önök kormánya ugyanezen az álláspontón van énvelem szemben. Mit lehet ilyenkor tenni? Próbáljunk úgy élni, hogy ne háborgassuk egymást.

Ez az őszinteség csendült ki minden nyilvános felszólalásából. Lenintől távol állt a politikusokra, államférfiakra általában jellemző mellébeszélés, köntörfalazás, szóvirágok használata. Az ember azonnal láthatta, hogy ő készakarva sem tudná félrevezetni hallgatóságát, mint ahogy önmagát sem képes becsapni, mert tudományos módszerrel nyúl a problémákhoz, és hisz a tények erejében.

Ebben a tekintetben alapvetően különbözött Wilsontól. Wilson mint hivatásos szónok gyönyörű megfogalmazásban tálalta mondanivalóját, valósággal elvakította, hipnotizálta a tömeget, osztályának érdekeiből kiindulva eltakarta előle a rideg valóságot. Lenin viszont úgy tett, ahogyan egy sebész dolgozik a műtőkéssel. Eltávolította a szóvirágokat, és bemutatta az imperialisták hangzatos frázisai mögé rejtett gazdasági indítékokat. Megmagyarázta, mi a lényege az orosz néphez intézett imperialista felhívásoknak, felfedte, hogy szép ígéreteik mögött a kizsákmányolók mocskos, ragadozó keze rejlik.

Amilyen kíméletlen volt a jobboldali frázislovagokkal szemben, ugyanolyan megvetéssel kezelte a „baloldaliakat", akik a valóság elől forradalmi frázisokba akartak menekülni. Kötelességének tartotta, hogy kigúnyolja a demagógokat és a fecsegőket.

Az orosz forradalom sorsa a tömegeken, magukon az orosz tömegeken, fegyelmezettségükön, a közös ügy iránti odaadásukon állt vagy bukott. És hadd mondjuk meg: rájuk mosolygott a szerencse. Hiszen hajójukat egy gigászi elméjű, vasakaratú, nagy tudású, határozottan cselekvő, a legnemesebb eszmékért élő, mindamellett igen józan, gyakorlatias ember kormányozta: Lenin.

Alekszandra Mihajlovna Kollontaj | Lenin a Szmolnijban

Ha megkérdeznek, melyik volt életem legszebb, legemlékezetesebb órája, tétovázás nélkül azt felelem, hogy az, amelyikben kihirdették a szovjethatalmat.

Soha nem felejtem el és semmihez sem hasonlíthatom azt a büszke örömöt, amely akkor fogott el, amikor a Szmolnijban, a II. szovjetkongresszus szónoki emelvényéről elhangzottak a történelmi jelentőségű határozat egyszerű és magasztos szavai:

„Minden hatalom a Munkás-, Katona- és Parasztküldöttek Szovjetjeinek kezébe megy át!"

Soha nem felejtem el, milyen volt Vlagyimir Iljics Lenin ebben a nagy órában! Kihirdette a szovjethatalom híres első dekrétumait: a békéről és a földről. Átható, a tetterőtől és a gondolatoktól fénylő szeme előre nézett, és látta azt, amit mi még nem láttunk: a kihirdetett dekrétumokat megvalósulva, a jövőt, amelyért még meg kell küzdeni.

Csodálatos és feledhetetlen kép volt, amint Vlagyimir Iljics ott ült az első szovjet törvényhozó gyűlés elnökségi asztalánál, mikor a bolsevikok hatalomra jutásuk első óráiban máris hozzákezdtek a szocialista építőmunkához, az új világ építéséhez.

...Vlagyimir Iljics az október 25-re virradó éjszaka jött a Szmolnijba. Az illegalitásból jött elő, a Viborg kerületből, ahol a párt határozata alapján Kerenszkij kopói elől rejtőzködött.

Másnap Lenin nyíltan elment a Petrográdi Szovjet ülésére.

Néhány elvtárs megpróbálta visszatartani, mert veszélyesnek tartotta, hogy megjelenjék az ülésen. Aki átélte ezeket a perceket, nem felejti el, mennyire aggódtunk Leninért.

Az illegalitás ideje azonban elmúlt. Lenin nem hallgatott a figyelmeztető szóra, még csak nem is válaszolt nekünk. Sietett a Fehér Terembe, ahol a Szovjet ülésezett.

Lenin nálunk jobban ismerte a város és a falu proletár tömegeinek hangulatát, jobban ismerte a frontkatonákat, tudta, hogy várják őt, várják döntő felszólalását.

És Lenin megjelent a terem ajtajában.

A termen végigfutott a suttogás: – Lenin! – És ő a küldöttek lelkes ünneplésétől sokáig nem jutott szóhoz.

Vlagyimir Iljics beszéde rendkívüli erejű volt. Szinte hipnotizálta a küldötteket.

Az ülésteremből visszatérve, Iljics szelíd gúnnyal fordult felénk.

– Látják, hogy reagáltak a küldöttek? És maguk még kételkedtek. – Szemrehányóan megcsóválta a fejét, és hamiskásan pillantott túlbuzgó testőreire. Lenin a maga kezébe vette a felkelés közvetlen irányítását.

Emlékszem a Szmolnijnak arra a szobájára, amelynek ablakai a Névára néztek. Este volt. Sötét októberi este. A Néva felől viharos szél fújt. A szobában homályosan világított az egy szál villanykörte a kis négyzetalakú asztal felett. Az asztal körül ott ültek a párt VI. kongresszusán megválasztott KB-tagok. Valaki néhány pohár forró teát hozott.

Lenin itt volt. Közöttünk volt. Ez örömmel és a győzelem tudatával töltött meg bennünket. Lenin nyugodt. Lenin rendíthetetlen. És az utasításai, tettei is olyan világosak és határozottak voltak, mint a nagyon tapasztalt kapitányé viharban. A vihar pedig példátlan erejű volt: a nagy szocialista forradalom vihara.

Hamarosan meghallottuk az Aurora sortüzét.

Engem ért az a szerencse és megtiszteltetés, hogy az első szovjet kormányban mint népjóléti népbiztos dolgozhattam Lenin mellett.

Az első hetekben a Népbiztosok Tanácsa a Szmolnij második emeletének sarokszobájában ülésezett, amelyet „Lenin dolgozószobájának" neveztek.

A Népbiztosok Tanácsának ülései a legszerényebb, sőt nemcsak szerény, hanem kényelmetlen körülmények között folytak. Vlagyimir Iljics asztala a falnál állt; az asztal felett alacsonyan függő villanykörte világított. Mi népbiztosok körülültük Vlagyimir Iljicset; akinek nem jutott hely, az a háta mögé került. Az ablak közelében volt H. P. Gorbunovnak, a Népbiztosok Tanácsa titkárának asztalkája; ő vezette a jegyzőkönyvet. Leninnek, valahányszor megadta a szót valakinek vagy utasítást adott Gorbunovnak, mindig meg kellett fordulnia. De akkor senkinek nem jutott eszébe, hogy az asztalt megfelelőbb helyre tegyük; sokkal nagyobb dolgok foglaltak le bennünket, semhogy ilyesmivel törődtünk volna.

Elmondok egy esetet, amely szemléletesen példázza, hogy éltek a népbiztosok és hogy élt maga Lenin azokban az izgalmas napokban.

Nem sokkal a II. szovjetkongresszus befejezése után történt. Svéd elvtársak Stockholmból néhány gömbölyű eida mi sajtot küldtek Vlagyimir Iljicsnek és nekem, régi ism erősüknek (politikai emigránsként ugyanis Svédországba n dolgoztam).

Az ajándék igencsak jókor jött. Emlékszem, hogy amikor egyszer felszólaltam egy gyűlésen, és heves politikai vitába bocsátkoztam az eszerekkel, megszédültem.

– Beteg, Kollontaj elvtársnő? – kérdezte a vörösgárdista, aki elkapott.

– Nem, inkább éhes vagyok.

A vörösgárdista felajánlott egy rubelt „egy kis kenyérkére", de nem fogadtam el, erre megtudakolta a címemet, odahozta a kenyeret és szerényen elment, még a nevét sem tudtam meg.

Ezért aztán, megvallom, nagyon örültem, hogy megvendégelhetem egy kis sajttal Vlagyimir Iljicset. A kormányfő velünk együtt koplalt.

A Népbiztosok Tanácsának ülése előtt megmutattam a piros sajtgömböket Iljicsnek. Először is ránk gondolt:

– El kell osztani, hogy mindenkinek jusson. Gorbunovról se feledkezzék meg. Legyen szíves, csinálja meg.

Lenin bement a dolgozószobába, én pedig az előszobában újságpapírt terítettem az asztalra, szereztem egy kést, és nekiláttam felosztani a sajtot vacsorára az elvtársaknak.

Ekkor azonban szükség volt a jelenlétemre a Népbiztosok Tanácsának ülésén. A kést és a sajtot az asztalon hagytam, és bementem. Az ülés, ahogy akkoriban szokásban volt, késő éjszakáig elhúzódott. Közben megfeledkeztem a sajtról. Amikor kimentem, már hűlt helyét találtam. Ott volt a kés és az újság, de a sajtnak nyoma veszett... Az ajtóban napjában többször váltották egymást az őrök. A darabokra vágott és otthagyott sajtot nyilván a saját fejadagjuknak vélték. És nem volt semmi meglepő abban, hogy a nap folyamán bekebelezték.

Visszamentem Vlagyimir Iljics dolgozószobájába. Gorbunovval együtt a jegyzőkönyvet javítgatta. (Lenin mindig így csinálta: nap mint nap láthattuk ezt a rendkívül gondos és precíz munkát.)

– Mi a baj? – kérdezte Vlagyimir Iljics. Elmondtam. Nagyot nevetett.

– Legalább jóízű volt? – kérdezte derűsen. – Meg se kóstolta? Látja, ez kár. No, nem nagy baj, ha mi nem ettük meg, megették mások.

Iljics szemében barátságos, kedves mosoly fénylett: oda se neki, mondta ez a feledhetetlen lenini tekintet, nem a népbiztosokat, hanem a harcosokat vendégeltük meg a sajtból, váljék egészségükre!

És Lenin folytatta a jegyzőkönyv olvasását, végezte a Népbiztosok Tanácsa elnökének munkáját.

Lenin Zakopanéban. 1914

Lenin orosz politikai emigránsokkal Stockholmban, útban haza, Oroszországba. 1917 április

Lenin és nővére, M. I. Uljanova

Lenin. Részlet egy korabeli filmhiradóból

Filmkockák
a „Lenin sétája a Kremlben"
c. dokumentumfilmből. 1918 október

Lenin a forradalom első évfordulóján Moszkvában

P. A. Danyilov | Lenin váratlan megjelenése éjjel egy órakor a Putyilov-gyárban

Az ideiglenes kormány megdöntése után az elmenekült Kerenszkij október 27-én Krasznov bandájával együtt Petrográd ellen indult, s a Kerenszkijhez hű honvédők is a frontról Luga alá siettek.

A Szmolnijban ülésező Forradalmi Katonai Bizottság sürgősen harci osztagokat szervezett Kerenszkij visszaverésére. A Putyilov-gyáriak nem várták be Petrográd általános mozgósítását, hanem maguk állítottak fel vörösgárdista osztagokat, és a gyárból egyenesen a Nyugati Frontra, Krasznoje Szelóba, Troiciba, Lugába indultak vonaton és gyalog, hogy megállítsák az ellenforradalmi hadsereget.

Magam is egyik osztaggal néhány napot Luga mellett töltöttem. A környező erdőkben csaptunk össze Kerenszkij alakulataival. Valóságos golyózáport zúdítottunk rájuk, mire úgy menekültek, mint a patkányok. Nem volt elég lövegtávcsövünk, nem hoztunk magunkkal huzalt és készülékeket, hogy tábori távbeszélő-vonalat építsünk, pedig Gatcsina felől számítanunk kellett Kerenszkij csapatainak újabb támadására.

Erre parancsnokunk, Antonov-Ovszejenko (az egész frontszakasznak ő volt a parancsnoka) visszaküldött a gyárba, hogy hozzak ki látcsöveket és telefonfelszerelést. Visszatértem hát Petrográdra, és megtettem a szükséges intézkedéseket, s amíg az elvtársak mindent összekészítettek, az üzemi bizottságban tartottam ügyeletet.

Október harmincadikára virradóra* egy óra körül is ott virrasztottunk Ogorodnyikov elvtárssal az üzemi bizottság helyiségében, a Putyilov-gyár vagongyártó üzemrészében. Beszélgettünk. Odakint nyirkos és hideg volt az idő. Megéheztünk. Gyorsforralón csajkámban megfőztük azt a kis krumplit, amit a gyár kertészétől kaptunk. Teát is melegítettünk, s közben megtárgyaltuk az eseményeket, kicseréltük harctéri élményeinket.

Egyszerre csak a kijárat felé eső szomszéd szobában két alak bukkant fel. Az egyik rövid bőrkabátot, bőrnadrágot és orosz csizmát viselt, s az oldalán pisztolyt, a másik pedig középtermetű férfi volt, felgyűrt gallérú átmeneti kabátban, fején micisapkával. Csendben belépnek, és az asztalunk felé tartanak. Mi felállunk, és elébük megyünk.

Ma már nem emlékszem, ki volt az egyik: Podvojszkij elvtárs-e vagy Muranov, de a kabátos ember Lenin volt.

Némi nyugtalanság fogott el bennünket, mert nem tudtuk elképzelni, mi hozhatta Iljicset ilyen késői órában a gyárba. Először valami nagy bajt gyanítottunk.

Odaléptek hozzánk, s Iljics kérdezősködni kezdett:

– Milyen a hangulat a gyárban?
– Hogyan fogadták a munkások a hatalomátvételt?
– Mennek-e a frontra?
– Hogy viselkednek a mensevikek és az eszerek?
– Hogy állnak élelemmel?
– Van-e a gyárnak tüzelője?
– Hány osztag indult a frontra?
– Megfelelő-e a fegyverzetük, jól harcolnak-e, nem estek-e pánikba?

Közöltük Leninnel, hogy a gyárban a hangulat jó, sok munkást máris kiküldtünk a frontra. Eleinte nem volt elég fegyver, de most már ezzel is rendben vagyunk. Újabb osztagokat szervezünk. Szénszállító vagonokból és a gyár-

* A helyes dátum: 1917. október 28-ról 29-re virradó éjjel.

ban levő acéllemezből egészen jó páncélvonatot készítettünk.

S még azt is megmondtam:

– Nekem lövegtávcsöveket és távbeszélő-felszerelést kell kivinnem a frontra, holnap visszatérek az osztagomhoz.

Azután teával és főtt krumplival kínáltam a vendégeket:

– Nem enne egy pár falatot, Vlagyimir Iljics?

– Dehogynem, szívesen – fogadta el a meghívást.

Evett a krumpliból, s hozzá kenyeret és egy csésze teát. Jó étvágya volt, éhesnek látszott. Nyilván nemigen jutott ideje az evésre sok égető dolga mellett.

– Ovszejenkónál jártam Krasznoje Szelóban, s visszafelé jövet benéztem ide, hogy megtudjam, mi a helyzet a Putyilov-gyárban.

Ott ültünk négyesben. Iljics jó félóra hosszat beszélgetett velünk.

A Putyilov-gyárban ma is mindenki tud erről az esetről, amikor Iljics krumplit evett az üzemi bizottságnál.

Végül szíves szavakkal búcsút vett, kezet szorított velünk, és sok sikert kívánt.

Kikísértük a vagongyár épületének bejáratáig, majd visszatértünk az üzemi bizottság helyiségébe, és sokáig nem tudtunk felocsudni e váratlan találkozás öröméből.

Boncs-Brujevics | A Népbiztosok Tanácsának első napjai

A Népbiztosok Tanácsát a munkás-, paraszt- és katonaküldöttek szovjetjeinek II. kongresszusán elfogadott határozat hívta életre 1917. október 27-én. A határozat szövege így hangzott: „Az ország kormányzása céljából, az alkotmányozó gyűlés összehívásáig ideiglenes munkás- és parasztkormányt kell alakítani, amelynek neve Népbiztosok Tanácsa lesz."

Az októberi fegyveres felkelés után nyomban végig kellett gondolni, milyen legyen a kormányzat szerveinek felépítése és szervezeti formája. Vlagyimir Iljicsre a forradalom első napjaiban rendkívül nehéz és bonyolult munka hárult. Ma is emlékszem rá, amint az egyik telefontól a másikig járva meghallotta, hogy erről a problémáról beszélünk, és csak úgy mellesleg megjegyezte:

– Bizottságokat kell létrehozni az ország irányítására, ezekből majd népbiztosságok alakulnak. A bizottságok elnökeit elnevezzük népbiztosoknak. Az elnökök kollégiuma alkotja majd a Népbiztosok Tanácsát, amely teljhatalommal lesz felruházva. Tevékenységét a szovjetkongresszus és a Központi Végrehajtó Bizottság ellenőrzi, ezeknek a jogköre lesz a népbiztosok leváltása is.

Ez a futó beszélgetés előre meghatározta az új kormányhatalom szervezeti formáit. Önkéntelenül is arra gondolt mindenki, hogy Lenin a forradalmi emigráció szinte megszakítás nélküli húsz éve alatt tüzetesen átgondolt mindent, és felkészült arra a napra, amikor a proletárforradalom kardja leszeli majd a burzsoá hidra fejét, amikor már nem csupán vágyálom lesz a dolgozó nép hatalomra jutása, hanem harcok árán valóra is válik. A Népbiztosok Tanácsa a II. szovjetkongresszus határozata által megszabott összetételben, élén Leninnel, azonnal összeült; csak I. I. Szkvorcov-Sztyepanov, a pénzügyi népbiztos hiányzott, aki abban az időben Moszkvában tartózkodott.

A Népbiztosok Tanácsa első határozata a sajtóról szóló dekrétum volt; ebben a fiatal kormányzat leszögezte álláspontját a burzsoá sajtóval és azokkal a korlátozásokkal kapcsolatban, amelyeket életbe kellett léptetni, tekintettel arra, hogy a sajtó, mint a polgárháború fegyvere, a burzsoázia kezében hatalmas kárt okozott a proletárforradalom ügyének.

Az első időben a Népbiztosok Tanácsa rendszertelenül ülésezett, szükség esetén jött csak össze, mivel tagjai agyon voltak halmozva gyakorlati tennivalóval. Munkája azonban napról napra határozottabb körvonalakat öltött, és a fiatal szocialista köztársaságnak ez a törvényhozó apparátusa megfelelően, zökkenőmentesen kezdett dolgozni. Működése fokról fokra kiterjedt az élet minden területére, és a régi burzsoá társadalom alappilléreit elszántan és kíméletlenül zúzta össze a munkások és a forradalmi parasztság kormányának szilárd akarata. A Népbiztosok Tanácsának dekrétumait ma már, több mint tizenegy évnyi zaklatott, harcos élet után, mindenki magától értetődő dolognak tekinti. Akkor, a petrográdi és moszkvai utcákon folyó heves harcok idején, a dekrétumok tényleges forradalmi tettek voltak, hatékonyságukat nemegyszer a vörösgárdisták azonnali közbelépése erősítette meg. Így történt ez például a magánbankok felszámolásakor is.

Talán öt nappal az Októberi Forradalom után Lenin késő este nálam vacsorázott. Kevéssel nyugovóra térés előtt – már elérkezett az alvás ideje –, hirtelen felélénkült, és

arról kezdett beszélni, hogy neki kell látnunk az országirányítás szervezeti kiépítésének, s e célból haladéktalanul apparátust kell létrehozni, mindenekelőtt a központi kormány mellett. Nyilvánvaló volt, hogy az államigazgatás egész felépítését már régen átgondolta, kidolgozta, oly mértékben, hogy minden kérdésre azonnal világos és pontos feleletet adott.

– Maga vegye kézbe az egész közigazgatási gépezetet – szólt hozzám –, jól működő titkárságot kell létrehozni a Népbiztosok Tanácsa mellett. Már az első napokban is, de minden bizonnyal azután is még jó sokáig, csak úgy özönlenek majd mindenfelől titkárságunkra a legkülönbözőbb ügyek. Vegye kézbe az egészet, legyen velem állandóan közvetlen kapcsolatban, mivel nyilvánvalóan sok mindent azonnal meg kell oldani anélkül, hogy a Népbiztosok Tanácsának beszámolnánk, vagy egyes népbiztosságokkal érintkezésbe lépnénk. A népbiztosságok megszervezése – tette hozzá – nem könnyű dolog.

Elvállaltam a munkát, és másnap reggel először is a Szmolnijba mentem. Lenin számára kerestem dolgozószobát, olyan helyiséget, amely egyben kényelmét is szolgálná, vagyis csatlakozna lakásához a Szmolnijban: ide szándékoztunk őt áttelepíteni. A forradalom első heteiben nálam lakott.

Úgy gondoltuk, hogy a Népbiztosok Tanácsa Lenin dolgozószobájában ülésezne. A dolgozószoba melletti nagy helyiségben működne a Népbiztosok Tanácsának titkársága, itt kapnának helyet a titkárok, ügyintézők és az egyéb személyzet. A Szmolnij épülete nem nagyon felelt meg céljainknak, mivel hatalmas, válaszfal nélküli szobái voltak. Sikerült végül két szomszédos szobát találnunk, egy kisebbet meg egy nagyobbat, ezekben helyezkedtünk el. Mindenekelőtt Lenin dolgozószobáját rendeztük be, gondoskodtunk a petrográdi telefonközponton keresztül a vezető kapcsolóközpont felállításáról is. Egy munkás-telefonkezelőt, pártunk tagját kértem fel elsőnek, hogy vállaljon munkát a Népbiztosok Tanácsánál.

A pulkovói magaslatokon és Petrográd körül folytak a harcok*, nemcsak a kormányapparátus megteremtésével kellett foglalkozni, hanem gondoskodni kellett a hadsereg ellátásáról is, a fegyverszállításról, a sebesültek evakuálásáról. Ugyanakkor mindenhonnan özönlöttek a Szmolnijba a munkások, a helybeli lakosok, a diplomáciai testület képviselői, mindenféle katonai attasék és az az idő tájt történetesen Petrográdon élő külföldiek. Vidékről temérdek távirat, megkeresés érkezett, mindezekre sürgősen válaszolni kellett, ehhez viszont nem volt meg a szükséges apparátusunk. Akarva, nem akarva, sürgősen létre kellett hoznunk. Megkértem néhány elvtársat, legyenek segítségünkre abban, hogy valahogyan elhelyezkedhessünk az épületben. Asztalokat, zsámolyokat, padokat állítottunk fel, válaszfallal elkülönítettük a teremnek azt a részét, ahol dolgoztunk. Két fogadóhelyiséget létesítettünk, a bejárathoz két őrt állítottunk és asztalokat a látogatók regisztrálása, a posta, a csomagok és egyéb dolgok átvétele céljából. A ruhatárról sem feledkeztünk meg. Lenin dolgozószobájának ajtajánál kipróbált, általunk jól ismert vörösgárdisták váltották egymást a szolgálatban: engedély nélkül senkit sem engedhettek be oda, kivéve a nekik átadott külön listán szereplő személyeket.

Kezdetben nemcsak nappal, hanem éjszaka is megállás nélkül dolgoznunk kellett. Annyi kérelmező jött, hogy lehetetlen volt mindannyiukat fogadni. Lenin jóváhagyásával a legelső naptól kezdve minden látogatónak, legyen az bárki, lehetőséget nyújtottunk, hogy teljesen szabadon beléphessen a kormányépületbe, és előadhassa ügyes-bajos dolgát. Számosan jöttek, egyszerűen kíváncsiságból, apró semmiségekért, és már az első napokban világossá vált, hogy az efféle látogatókat másfelé kell irányítani. Amennyiben városi problémákról volt szó, átküldtük őket a városi dumába, ahol Mihail Ivanovics Kalinyin vette energikusan kézbe az ügyeket.

Ugyanitt a Szmolnijban, a Népbiztosok Tanácsa titkársága körül kezdett kialakulni a különböző népbiztosságok ideiglenes igazgatási apparátusa. Az itt megszervezett népbiztosságok közül a külügyi volt a legelső. Ezt az élet követelte így: meg kellett szervezni a szinte naponta érkező, diplomáciai szolgálatban álló külföldiek fogadását.

Szükségessé vált a pénzügyi népbiztosság megalakítása. Népbiztossá Menzsinszkij elvtársat nevezték ki. Jelölése

* Kerenszkij és Krasznov ellenforradalmi lázadásáról van szó.

késő este történt. Menzsinszkij addigra igen kimerült a sok munkától. Hogy minél előbb végrehajtsa a kormány utasításait, egy elvtárs segítségével egy nagy díványt cipelt be, és egy papírra nagy betűkkel ráírta: *Pénzügyi Népbiztosság*. A feliratot a dívány fölé erősítette, majd lefeküdt a díványra, és pillanatok alatt elaludt. Békés hortyogása betöltötte a helyiséget.

Lenin kijött a dolgozószobájából. Így szóltam hozzá:

– Nézze csak! Már meg is szerveztük a második népbiztosságot, méghozzá itt a szomszédban. Engedje meg, hogy megmutassam – és odahívtam a díványhoz, amelyen Menzsinszkij elvtárs az igazak álmát aludta.

Vlagyimir Iljics elolvasta a feliratot, megpillantotta az alvó népbiztost, szívből elnevette magát, és azt mondta: nagyon helyes, hogy a népbiztosok erőgyűjtéssel kezdik a dolgot.

Így hoztuk létre lépésről lépésre a szovjet apparátust, amely rövidesen már eléggé pontosan dolgozott. A Népbiztosok Tanácsa titkárságának a legkülönbözőbb problémákat kellett megoldania, mégpedig gyorsan, mivel közülük sok nem tűrte a legcsekélyebb halasztást sem. Lenin arra kért, hogy csak a legfontosabb ügyekkel forduljak hozzá, minden egyebet – addig, amíg létre nem jönnek a népbiztosságok – oldjak meg a saját felelősségemre. „Cselekedni és cselekedni" – mondotta. Egyhez ragaszkodtam: engedje meg, hogy igen röviden mindig beszámolhassak neki mindarról, amit aznap a titkárság intézett. Természetesen mindig kötelezőnek tartottam, hogy a legfontosabb iratokat és rendelkezéseket láttamoztassam vagy jóváhagyassam vele. Egyes esetekben tanácskoznom kellett olyan népbiztossá kinevezett elvtársakkal, akik eleinte még nem tudtak munkához látni, de át kellett venniük a minisztériumokat, mivel a régi hivatalnokok szabotáltak.

Közigazgatási gépezetünk egyre jobban megerősödött, noha dolgozóinak száma igen csekély volt. Némi idő elteltével sikerült külön termet biztosítanunk a Népbiztosok Tanácsa üléseihez, és minthogy az ügyintézés és a megbeszélések jó részét ettől fogva itt bonyolítottuk le, megszabadíthattuk Vlagyimir Iljicset a látogatók vég nélküli áradatától.

Így folytatódtak a dolgok, egészen a kormány Moszkvába való átköltözéséig.

M. K. Tyer-Arutyunjanc | Lenin mint katonai vezető a szovjethatalom létrejöttének idején

Az ideiglenes kormány megdöntésével, a Téli Palota elfoglalásával, a Kerenszkij-kormány minisztereinek letartóztatásával még nem ért véget a harc. Éppen csak új szakaszba lépett.

Számolni kellett azzal, hogy Kerenszkij a hadsereg-főparancsnokság mogiljovi ellenforradalmi főhadiszállásának segítségével megnyitja az Északi Frontot, és átengedi a császári csapatokat Petrográd felé. Az sem volt lehetetlen, hogy Kerenszkij megkísérli fellázítani a petrográdi hadapródiskolásokat a szovjethatalom ellen.

A moszkvai fegyveres felkelés még nem ért véget, a második fővárosban igen heves utcai harcok folytak.

Lenin, a Népbiztosok Tanácsának elnöke minden nap ellenőrizte a petrográdi Forradalmi Katonai Bizottság egész katonai tevékenységét, sőt személyesen is tanácskozott a katonai vezetőkkel a petrográdi védelem megszervezése céljából, ráirányítva figyelmüket hol az egyik, hol a másik szakaszra az Októberi Szocialista Forradalom vívmányainak védelmében.

Beszámolnék Lenin tevékenységéből néhány olyan tényről, amelyre jól emlékszem, minthogy az akkori napok eseményeiben személyesen részt vettem.

INTÉZKEDÉSEK PETROGRÁD VÉDELMÉRE

Október 27-én este a Szmolnijban, Lenin dolgozószobájában gyalogsági, tüzérségi és tengerésztisztek ültek össze tanácskozásra, hogy megtárgyalják azt a tervet, amelyet a petrográdi katonai körzet forradalmi parancsnoksága terjesztett elő Petrográd védelmére. A Lenin elnöklete alatt tartott tanácskozás aznap éjjel a körzet törzsében folytatódott. A főváros szárazföldi védelmére vonatkozó terv nem ütközött ellenvetésbe, és Lenin is jóváhagyta. A tengeri védelem tervével már nem ment ilyen simán az ügy. Lenin gondosan átnézte a tervet, majd megkérdezte a tanácskozáson részt vevő tengerésztisztektől, mekkora a hordtávolsága a főváros tengeri megközelítő útjait védő hadihajók ágyúinak. A tengerészek közölték az adatokat. Lenin fogott egy körzőt, méréseket végzett a térképen, és megmutatta a tengerészeknek, hogy ha a hadihajókat úgy állítják fel, ahogy ők javasolják, az ellenség tengeri támadása esetén védelmünk egyes pontjait nem fedezi kellő tüzérségi tűz. És Lenin megjelölte, hogy véleménye szerint hol kellene felállítani a hajókat, hogy a parti tüzérséggel együtt keresztűzbe foghassák az ellenséges hajókat. A tengerészeket meglepték Lenin észrevételei, és elismerték hibájukat. Lenin módosításait bevették Petrográd tengeri védelmének tervébe.

A moszkvai munkásoknak és a moszkvai helyőrség forradalomhű katonáinak fegyveres felkelésére, mint ismeretes, bonyolultabb helyzetben került sor, mint Petrográdban. Lenin azt javasolta, hogy a moszkvaiak megsegítésére vezényeljenek át Petrográdból egy nagyobb tengerészosztagot tüzérséggel, géppuskás különítményekkel és egy páncélvonattal. Kész páncélvonat nem volt. Lenin utasította a Putyilov-gyárat, hogy sürgősen fejezze be az egyik páncélvonat építését, hogy azt Moszkvába küldhessék. Ugyanez a gyár már előzőleg azt a megbízatást kapta, hogy épít-

sen egy páncélvonatot a Petrográd alatti pulkovói magaslatokon Kerenszkij és Krasznov ellenforradalmi csapatai ellen harcoló osztagok számára. A Putyilov-gyáriak nem tartották be a Lenin által szigorúan megszabott határidőt. Lenin ezért személyesen ment el a gyárba, hogy a helyszínen ellenőrizze az ügyet, és meggyorsítsa a páncélvonat elkészítését. Ez a 28-ról 29-re virradó éjjel történt.

A Putyilov-gyár üzemi bizottsága azt az ígéretet adta Leninnek, hogy a pulkovói osztagok számára páncélvonat helyett páncélozott pőrekocsikat szerelnek fel lövegek számára, lövedékek tárolására alkalmas páncélozott peronnal, és ezeket közönséges mozdony vontatja majd. Ami pedig a moszkvaiak segítségére küldendő páncélvonatot illeti, ez az üzemi bizottság ígérete szerint legfeljebb néhány nap múlva készülhetett el. A lövegeket és lövedékeket szállító páncélozott pőrekocsik október 29-én estére csakugyan elkészültek, és október 30-án reggel már a pulkovói magaslatokon voltak. Minthogy a moszkvaiaknak sürgősen kellett a segítség, október 29-én 500, puskákkal és géppuskákkal felfegyverzett kronstadti matrózt vezényeltek át, páncélvonat nélkül. Ez az osztag október 30-án este érkezett Moszkvába.

Kerenszkij és Krasznov tábornok csapatainak Petrográd elleni támadása október 27-én indult meg. Még ezen a napon elfoglalták Gatcsinát, október 28-án pedig Carszkoje Szelót. Az október 28-ról 29-re virradó éjjel fellázadtak a szovjethatalom ellen a petrográdi hadapródiskolások.

A lázadást október 29-én – Lenin utasításai alapján – sikerült leverni.

Leninnek egyik jellemző tulajdonsága volt a nagyfokú humanitása, még a levert ellenséggel szemben is. A hadapródiskolások lázadásának gyors és határozott leverésére adott utasítás mellett Lenin arra is felhívta a figyelmünket, hogy vegyük elejét a levert lázadókkal szembeni mindennemű önbíráskodásnak.

– Ha a hadapródiskolások beszüntetik az ellenállást – mondotta –, életben kell hagyni őket.

A fegyverüket letevő hadapródiskolásokat letartóztattuk, s nem voltak velük szemben semmiféle túlkapások.

Október 29-én este, a lázadás leverése után, Lenin magához hívatott a Szmolnijba.

Lenin szobája felé tartva összefutottam egy ismerőssel, J. H. Eglit hadnaggyal, egy bolsevikkal, aki elmondta, hogy Lenin utasítása szerint Kerenszkij és Krasznov Petrográd ellen támadó ellenforradalmi csapatainak visszaverésére fel kell használni azokat a forradalmi lett nemzeti lövészezredeket, amelyek az Északi Fronton állnak: ezek támadják hátba az ellenforradalmi csapatokat. A hadvezetés két lett lövészezred felhasználása mellett döntött, s ezért október 29-én Lenin jóváhagyásával Eglitet az Északi Frontra küldték ki mint ezeknek az ezredeknek a különleges biztosát.

Amikor beléptem Lenin szobájába, Vlagyimir Iljics nyomban közölte, hogy a Kerenszkij és Krasznov csapatai elleni hadműveletek a pulkovói dombokon és a Petrográdra vezető országutakon lelassultak. Én azt a feladatot kapom, hogy tisztázzam, mi az oka ennek, és közöljem Leninnel, milyen sürgős intézkedések szükségesek.

Azonnal elindultam a pulkovói osztaghoz (amely matrózokból, vörösgárdistákból és a petrográdi helyőrség ezredeiből állt), és megállapítottam, hogy kevés a gépfegyverük, a lövegük és a lőszerük. Sőt, a petrográdi katonai körzet csapatainak parancsnokává kinevezett Muravjov alezredes, egy baloldali eszer, olyan lövedékeket küldött, amelyek nem feleltek meg a tüzérségi lövegek kaliberének. Nem volt megszervezve az élelmiszerellátás sem. A pulkovói magaslatokon küzdő alegységek jóformán éheztek.

Másnap hajnalban visszatértem Petrográdba, és a még mindig virrasztó Leninnek jelentést tettem tapasztalataimról. Lenin azonnal intézkedett, hogy sürgősen irányítsanak oda tüzérütegeket, géppuskás különítményeket, lássák el az osztagot megfelelő kaliberű lőszerrel és nagyobb mennyiségű puskatölténnyel. Utasítást adott arra is, hogy száraz élelmen kívül irányítsanak a pulkovói-magaslatokra mozgókonyhákat, s az üstöket máris töltsék meg, hogy mire odaérnek, elkészüljön a meleg étel.

Lenin minden utasítását teljesítették. Ennek eredményeképpen a pulkovói magaslatokon álló csapatokhoz már délre elegendő mennyiségű fegyver és lőszer érkezett, a harcosok pedig végre jóllakhattak. Délután kettőkor megkezdődött az ellenség tüzérségi előkészítése, utána pedig megindult a támadása. Csapataink azonban visszaverték

Kerenszkij és Krasznov csapatainak rohamait, majd ellentámadásba mentek át, és hamarosan szét is zúzták az ellenség erőit Petrográd megközelítő útjain.

A FORRADALMI FŐPARANCSNOKSÁG LÉTREHOZÁSA

November 9-én Lenin közölte velünk, hogy Duhonyin tábornok, aki akkor a legfelső főparancsnok posztját töltötte be, megtagadta a szovjet kormánynak az engedelmességet. Azt a feladatot kaptuk, hogy foglaljuk el Duhonyin tábornok mogiljovi főhadiszállását. A főparancsnok tisztére Krilenkót nevezték ki.

A főhadiszállás elfoglalására Vlagyimir Iljics a következő tervet ajánlotta: észak felől Petrográdból támadjon egy osztag Krilenko parancsnoksága alatt, dél felől pedig nyomuljanak előre a Nyugati Front osztagai. Ennek a hadműveletnek vezetésére Lenin engem küldött ki.

Lenintől azt az utasítást kaptam, tegyek meg mindent a mogiljovi helyőrség semlegesítésére, hogy így a főhadiszállás elfoglalása minél kevesebb vérontással járjon. Lenin ebből a célból azt ajánlotta, hogy küldjünk megbízható katona-agitátorokat a mogiljovi helyőrség csapataihoz azzal, hogy a katonákat tájékoztassák az ideiglenes kormány megdöntéséről, a bolsevikok vezette munkás-paraszt kormány megalakulásáról, a béke- és a földdekrétumról, valamint a szovjethatalom más intézkedéseiről.

Lenin nyomban felvázolt egy tervet arra vonatkozólag is, milyen tevékenységet folytassunk majd a fronton Duhonyin tábornok főhadiszállásának elfoglalása után. Azt ajánlotta Krilenkónak, hogy lásson hozzá a régi hadsereg leszereléséhez, fokozatosan szállíttassa el a hátországba a hadianyagot: a fegyver- és lőszerkészletet, felszerelést és élelmiszert – a leendő Vörös Hadsereg számára. Ami pedig az ellenforradalmi megmozdulásokat illeti, Lenin azt javasolta, hogy alakítsanak egy forradalmi tábori törzset az ellenforradalom elleni harcra, és ezt rendeljék alá Antonov-Ovszejenkónak, a belső védelem népbiztosának.

Lenin elgondolása szerint a forradalmi tábori törzsnek a leszerelendő régi hadsereg legöntudatosabb katonáiból önkéntes forradalmi ezredeket kellett alakítania, s az ország ipari központjaiban megalakított vörösgárda osztagokkal, a Balti Flotta matrózaival, valamint a régi hadseregnek a forradalom mellé állt ezredeivel kell kiegészíteni.

Leninnek a mogiljovi főhadiszállás elfoglalására vonatkozó tervét pontosan teljesítettük. A mogiljovi helyőrség zömét sikerült semlegesíteni. 1917. november 20-án csapataink elfoglalták Mogiljovot és Duhonyin tábornok, a volt főparancsnok főhadiszállását.

1917. november 23-án megalakult a forradalmi tábori törzs az ellenforradalom elleni harcra, mégpedig Mogiljovban; én lettem a törzsfőnöke.

Nem sokkal később Mogiljovba érkezett Antonov-Ovszejenko, és közölte, hogy ő csupán az egyik belső front főparancsnoka marad.

Akkor vajon kinek tegyünk jelentést tevékenységünkről? Kitől kapunk majd utasításokat? Petrográdba utaztam, hogy Lenintől kérjek választ ezekre a kérdéseinkre. Lenin mosolyogva felelte:

– Minden kérdésükkel forduljanak közvetlenül hozzám.

Tehát Lenin gyakorlatilag magára vállalta a főparancsnokságot a belső ellenforradalom elleni harcban.

Ettől fogva a Forradalmi Tábori Törzs hetenként részletes jelentést küldött Leninnek a frontokon uralkodó helyzetről, az önkéntes ezredek felállításáról, a törzs szükségleteiről. Emellett az olyan ügyekben, amelyekben halaszthatatlanul dönteni kellett, közvetlen vonalon kellett jelentést tenni Leninnek.

1917 decemberében megindult a harc Kalegyin ellenforradalmár lázadói ellen a Don-vidéken, Dutov ellenforradalmárai ellen az Urálban, december 25-én pedig a kijevi burzsoá Központi Rada ellen, amely az ukrajnai szovjethatalom elleni fegyveres ellenforradalmi megmozdulásokat szította, a Délnyugati Frontot bomlasztotta, támogatta az ellenforradalmi kozák ezredeket abban, hogy a Délnyugati Frontról Kalegyin tábornok segítségére siessenek a Don-vidékre.

1918. január 15-én Leninhez küldött jelentésemben javasoltam, hogy a Vörös Gárda osztagaival és tengerészekkel kellene növelnünk a Központi Rada ellen harcoló erőin-

ket. Lenin sajátkezűleg két utasítást írt: egyiket a Tengerészeti Forradalmi Bizottságnak arról, hogy haladéktalanul bocsásson 2000 matrózt a Forradalmi Tábori Törzs rendelkezésére, a másikat a Vörös Gárda Vezérkarának arról, hogy 1000 embert küldjön nekünk. Emellett Lenin utasította a Pénzügyi Népbiztosságot, hogy utaljon ki egymillió rubelt a tábori törzs szükségleteire.

Néhány nappal később megérkeztek Mogiljovba a matrózok és a vörösgárdisták. A Forradalmi Tábori Törzs az 1200 kronstadti matrózból álló osztagot a Rada ellen harcoló csapatok erősítésére vezényelte, a 800 reveli matrózból álló osztagot és az 1000 petrográdi vörösgárdistából álló osztagot pedig erősítésképpen a lengyel ellenforradalmi hadtest ellen harcoló csapatokhoz küldte.

Lenin ugyanakkor Mogiljovba küldte a bolsevik párt lengyel tagjainak egy csoportját, tapasztalt propagandistákat és agitátorokat és egy kis tábori nyomdát lengyel betűkészlettel. Repülőgépeink nagy mennyiségben szórták le a lengyel nyelvű röplapokat, a közkatonákhoz intézett felhívásokat. A hadtest közkatonái hamarosan csoportosan átálltak hozzánk.

1918. február 8-án felszabadítottuk Kijevet, és Ukrajnában vége szakadt a burzsoá Központi Rada uralmának.

TROCKIJ EGYIK HIBÁS PARANCSÁNAK VISSZAVONÁSA

A breszti béke megkötése után létrejött egy „nyugati függöny" a nyugati határok védelmére. A „függöny" fő erejét olyan csapatok alkották, amelyek a breszti béke megkötése előtt a támadó német csapatok ellen harcoltak.

A „nyugati függöny" létrehozása során történt egy eset, amelyet érdemes felidézni. Trockij, a Legfelső Katonai Tanács elnöke a „nyugati függöny" csapataihoz kinevezett néhány olyan régi tábornokot, akik a februári forradalom napjaiban a fronton éppen csak megúszták a katonák önbíráskodását; a parancsnokságuk alatt álló katonák később elmondták, hogy ezek a tábornokok nemcsak megrögzött monarchisták voltak, hanem valóságos „vadállatok" a katonákkal szemben. Ezek közül a katonák közül most sokan a „nyugati függöny" csapatainál teljesítettek szolgálatot, s amikor a volt tábornokok kinevezéséről értesültek, követelték, hogy azonnal távolítsák el őket a Vörös Hadseregből, ellenkező esetben ők maguk számolnak le velük. Berzinnek, a „nyugati függöny" egyik parancsnokának csak nagynehezen sikerült lecsillapítani a katonákat. Gyűléseket hívott össze, és megígérte a katonáknak, hogy mindenről jelentést tesz Leninnek. Berzin ebből a célból sürgősen Moszkvába utazott.

Berzin előbb részletesen elmondta nekem, mi történt, s együtt mentünk el a Nacionál szállóba, ahol Lenin akkoriban lakott. Telefonon felhívtam Lenin nővérét, Marija Iljinyicsnát, és megkértem, mondja meg Vlagyimir Iljicsnek, hogy szeretnénk, ha sürgős katonai ügyben fogadna bennünket. Marija Iljinyicsna azt mondta, hogy este összeül a Népbiztosok Tanácsa, s Vlagyimir Iljics addig lepihent egy kicsit. De megígérte, hogy mihelyt felébred, közli vele a kérésünket, addig is azt tanácsolta, keressük fel Sztálint.

Sztálin nyomban fogadott bennünket, és egyetértett azzal, hogy ezeket a tábornokokat el kell távolítani a Vörös Hadseregből.

– Csakhogy én nem tehetek semmit – fűzte hozzá –, hiszen a nemzetiségi ügyekkel foglalkozom. Minden katonai kérdésben az Öreg maga intézkedik.

Ebben a pillanatban valaki kopogott, s Vlagyimir Iljics lépett be a szobába. Később Marija Iljinyicsnától megtudtam, hogy amikor telefonon beszélt velem, Vlagyimir Iljics még nem aludt el, félálmában meghallotta beszélgetésünket, és megkérdezte, mi történt.

Berzin most már Vlagyimir Iljicsnek is elmondta, mi történt a „nyugati függöny" ezredeinél. Vlagyimir Iljicset felháborította az ügy, azt mondta, hogy Trockij az ilyen kinevezésekkel bomlasztja a hadsereget.

– Ma este ülést tart a Népbiztosok Tanácsa – mondta. – Azonnal ráveszem Trockijt, hogy bocsássa el a hadseregből ezeket a tábornokokat, és hogy holnap adja át önöknek e parancs hitelesített másolatait.

Másnap reggel csakugyan megkaptuk a tábornokok elbocsátásáról szóló parancs másolatait, s Berzin ezekkel

nyomban visszautazott a „nyugati függöny" ezredeihez. Ezredgyűléseken ismertette Lenin utasítását, és a katonák nagy megelégedéssel fogadták.

KATONAI SEGÍTSÉG A BAKUI KOMMUNÁNAK

1918 nyarán Bakuban igen súlyos helyzet alakult ki: a német hadvezetés, kihasználva a grúz mensevikek szeparatizmusát, német egységekkel támogatott török csapatokat vetett be Baku és a bakui olajforrások elfoglalására. Ugyanerre törekedett a Perzsiában állomásozó angol csapatok parancsnoksága. Bakuban magában erős szovjetellenes blokk alakult az azerbajdzsáni burzsoá földesúri Muszavat pártból, a jobboldali eszerekből és az örmény burzsoá-nacionalista Dasnakcutjun pártból. Ilyen körülmények között a Saumjan vezette Bakui Kommunának katonai támogatásra volt szüksége. Ezért Saumjan, Leninhez intézett leveleiben, ismertetve a bakui helyzetet, főképp katonai segítséget kért. Lenin pedig engem bízott meg ezzel a feladattal.

Lenin utasítását követve mindent megtettem, hogy a Bakui Kommuna elegendő mennyiségű tüzérségi lőveget, géppuskát, puskát, páncélkocsit, lőszert és hadfelszerelést kapjon. Kronstadtból a csatornákon és a Volgán át a Kaspi-tengerre irányítottunk egy torpedónaszádot és néhány kisebb hadihajót.

1918 júliusában levélben azt kértem, hogy a torpedónaszádon felül sürgősen küldjenek a Kaspi-tengerre és a Kura folyóra 8–10 motoroshajót. Hogy kérésemet mielőbb teljesítsék, Lenin is átírt a Haditengerészeti Népbiztosságnak:

„1918. július 13.

Nagyon kérem, tegyenek meg mindent, hogy gyorsabban szállítsanak a Kaspi-tengerre hadihajókat az összes megfelelő típusokból.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsa elnöke."*

Ahhoz, hogy katonai segítséget nyújthassunk Bakunak, sok nehézséget kellett leküzdenünk. A tüzérségi, műszaki és más csoportfőnökségeken még nem zökkent rendes kerékvágásba a munka.

Már ott voltak ugyan a mi komisszárjaink, de az ügyeket régi katonai szakemberek intézték, ezek közül pedig sokan minden úton-módon gáncsolták rendelkezéseinket.

Vlagyimir Iljics követelésére naponta meghatározott időpontban telefonon jelentést kellett tennem a Bakuba irányuló segítség menetéről, szükség esetén pedig személyesen is be kellett számolnom az akadályokról.

Jól emlékszem a következő esetre: egyik alkalommal jelentettem Vlagyimir Iljicsnek, hogy a tüzérségi csoportfőnökség vezetője különféle ürügyekkel halogatja a fegyverek és lőszerek sürgős leszállítását. Lenin nyomban telefonon magyarázatot kért az illetőtől, s mivel a magyarázat nem elégítette ki, ezt mondta neki:

– Ha a holnapi nap folyamán az igényelt fegyverek nem indulnak el Bakuba Saumjanhoz, ön megy a Ljubljankára Dzerzsinszkijhez.**

Ez hatott: a szállítmány másnap elindult Bakuba.

Lenin mindig talált időt arra, hogy ellenőrizze, teljesítik-e rendelkezéseit, és hogyan teljesítik azokat.

* *Lenin:* Katonai levelezés. (1917–1920). Budapest 1959. 74. old.

** Dzerzsinszkij volt a Ljubljanszkij téren székelő Cseka elnöke.

*P. D. Malkov | A Kreml őrparancsnokának jegyzetei**

Petrográdban Leninnek nem volt lakása. Amikor 1917 áprilisában visszatért az emigrációból, Nagyezsda Konsztantyinovnával együtt nővérénél, Anna Iljinyicsna Jelizarovánál szállt meg. A júliusi napoktól illegalitásban volt, és szénakazlakban húzódott meg Razlivban, Helsingforsban, Viborgban. Október elején Iljics titokban visszatért Petrográdba, és a Viborg kerületben lakott egy külön erre a célra berendezett lakásban. Október 24-én este elhagyta ezt a lakást, és már nem is tért vissza. A Szmolnijban maradt. Ott töltötte az Októberi Forradalom utáni első napokat, sokszor az éjszakákat is. Ha olykor el is ment éjszakára, ismerősöknél hált, például Vlagyimir Dmitrijevics Boncs-Brujevicsnél.

Egy héttel a forradalom után, amikor már a Szmolnij őrparancsnoka voltam, a földszinten valamelyik osztályfőnöknő hajdani szobáját rendeztük be Leninnek és Krupszkajának. Egy kisebb szoba volt ez, amelyet közfallal kettéválasztottunk. A szobát csak egy mosdón át lehetett megközelíteni, ahol a fal mentén sorakozó csapoknál hajdan az intézet diáklányai tisztálkodtak. A szobában egy kis íróasztal állt, egy heverő és néhány szék – ez volt az egész berendezés. A közfal túloldalán két egyszerű vaságyat helyeztünk el Vlagyimir Iljicsnek és Nagyezsda Konsztantyinovnának, meg még két éjjeliszekrényt és egy szekrényt – mást semmit.

Iljics „lakásához" beosztottam egy Zsoltisev nevű katonát. Ő takarította a szobát, fűtötte a kályhát, hordta az étkezőből az ebédet: a híg levest, s azt a szelet korpás kenyeret meg néha egy kis kását, ami mindenkinek járt. Esténként olykor Iljics maga ment el a leveséért, többször találkoztam vele, amint vitte a csajkát.

Később, amikor létrehozták a Népbiztosok Tanácsának étkezőjét, valamivel jobb lett az ellátás. Ebben az időben egy régi péterváři bolsevik, Alekszandr Vaszilijevics Sotman anyja járt be a Szmolnijba, hogy rendben tartsa Iljics lakását. Az asszony irányította Zsoltisevet, gondoskodott a tisztaságról, Iljics étkezéseiről.

Iljics rendkívül szerény és igénytelen volt. Igen ritkán fordult bárkihez is valamilyen személyes kérelemmel, de akkor is csak kért, nem pedig követelt és mindig udvariasan, tapintatosan; látszott, hogy nem szeretne senkinek sem a terhére lenni személyes kívánságaival.

Egyszer ott ülök az őrszobán, amikor kinyílik az ajtó és megjelenik Vlagyimir Iljics, bundában, sapkában, nyilván valamilyen gyűlésre indulóban. Kezében egy finom kidolgozású fadoboz.

– Malkov elvtárs, volna egy pár perce?

– Hogyne, Vlagyimir Iljics...

Intett:

– Maradjon csak, maradjon. Csak egy személyes kérésem volna.

Valahogy szokatlannak láttam Iljicset; mintha zavarban volna. Féltő gonddal nyújtja át a dobozt.

– Ha nem esne nehezére, nyissa már ki ezt a dobozt, sehogysem boldogulok vele. De kérem, legyen óvatos, vigyázzon, nehogy megsérüljön. Nagyon becses darab, ebben őrzöm a mamám leveleit.

Így mondta: „a mamám".

* Részlet a szerző azonos című könyvéből.

– Vlagyimir Iljics, azonnal megcsinálom.

– Miért kellene azonnal? Hová siet? Ha majd lesz egy kis ideje, kinyitja. Most úgyis elmegyek. Csak arra kérném, hogy még ma meglegyen. Vegye most magához, és ha visszajövök, adja ide.

Vlagyimir Iljics elment, és én elővettem a dobozt. Óvatosan, vigyázva forgattam. Vagy egy fél óráig elbíbelődtem vele, amíg kinyitottam. Milyen örömmel adtam át Iljicsnek, amikor visszatért!

Iljics a kezébe vette, gyengéden megsimogatta, majd rám hunyorított:

– Köszönöm, Malkov elvtárs, nagyon köszönöm!

Egyszer halvát kaptunk, s ezt szétosztottam a Népbiztosok Tanácsának, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságnak és a Forradalmi Katonai Bizottságnak a tagjai közötT. Néhány fontnyit kapott Iljics is.

Néhány óra múlva kopognak az ajtómon.

– Tessék!

Nagyezsda Konsztantyinovna lép be, és leteszi az asztalra a becsomagolt halvát.

– Zsoltisev azt mondta, hogy ön hozta, Malkov elvtárs. Nagyon köszönjük, de nem fogadhatjuk el. Ha nem is sok az egész, ossza el egyenlően az elvtársak között.

– Már engedelmet kérek, Nagyezsda Konsztantyinovna, van ebből a halvából bőven, s nemcsak önök kaptak belőle, hanem mindenki.

– Ha így van, ez már más. Mégis arra kérem, vegye vissza, és adja oda másnak.

– Másnak? Miért? Talán Vlagyimir Iljics nem szereti a halvát?

– Dehogynem. De még mennyire szereti. Csakhogy ez, ugye, drága dolog, s nekünk most nincs pénzünk. Bocsásson meg.

– Ilyesmit ne is kérjen, Nagyezsda Konsztantyinovna. Nem veszem vissza. A pénzzel meg ne törődjön. A halva gazdátlan, ezért ingyen osztottuk szét.

Alig-alig sikerült rávennem Nagyezsda Konsztantyinovnát, hogy fogadja el a halvát. Ilyenek voltak ők.

1917-ben Lenin mindenféle őrség nélkül járt-kelt. Engem ez nagyon nyugtalanított. Ezt többször is szóba hoztam, de Vlagyimir Iljics mindig csak legyintett.

– Még csak ez hiányozna, barátom!

Hasztalan volt minden vita.

Beszélt Vlagyimir Iljiccsel az őrségről Jakob Mihajlovics és Feliksz Edmundovics is*, de eredménytelenül. Márpedig Vlagyimir Iljics nem mindig gépkocsin távozott a Szmolnijból; esténként sokszor gyalog is elindult Nagyezsda Konsztantyinovnával, hogy bebarangolja a környék utcáit, kipihenje az emberfeletti munka fáradalmait. A séta volt, úgy láttam, Vlagyimir Iljics kedvenc pihenése.

Igaz, hogy 1917-ben Lenint látásból még nem sokan ismerték, képei még nem jelentek meg, mégis sok minden történhetett. Valahányszor Vlagyimir Iljics sétálni indult, mindig nyugtalanság fogott el. Anélkül, hogy Iljicsnek szóltam volna, az őrök lelkére kötöttem, hogy ne tévesszék szem elől őt és Nagyezsda Konsztantyinovnát, amikor a Szmolnij körül sétálnak, de úgy csinálják, hogy Iljics ne vegye észre őket. (Tudtam, hogy ha észreveszi, megharagszik.) S azt is megparancsoltam, hogy ha valami gyanús idegen közeledik hozzájuk, azonnal lépjenek közbe, és óvják meg Iljicset minden veszélytől.

Ezt aránylag könnyű volt megoldani, mert a Szmolnij körül állandóan járőrök cirkáltak, nehogy gyanús elemek tömörüljenek.

1918. január 1-én Lenin a Mihály-lovardában beszédet mondott egy nagygyűlésen. Vele volt a húga, Marija Iljinyicsna és Friedrich Platten svájci szocialista, aki a februári forradalom után Lenint Svájcból hazakísérte Oroszországba.

Alighogy a gyűlés után mindhárman beültek a gépkocsiba és a kocsi elindult, lövések dördültek el. Platten, aki jól megtermett, erős ember volt, vállon ragadta Vlagyimir Iljicset, lenyomta az ülésre, és saját testével fedezte. A sofőr teljes gázt adott, és a kocsi elrobogott. A kocsi utasai közül Plattenen kívül senki sem sérült meg, s neki is csak a karján ejtett könnyebb sebet egy golyó. De a karosszéria több helyen át volt lyukasztva.

Ez néhány nappal az alkotmányozó gyűlés megnyitása előtt történt. S ezek után már nem törődtünk Iljics véleményével, és megbízhatóan megszerveztük az őrzését,

* Szverdlov és Dzerzsinszkij.

különösen amikor az alkotmányozó gyűlés ülésére indult.

A Szmolnij őrsége ezekben a napokban teljes harci készültségben volt. Az őrségeket megerősítettük, az őrhelyek számát növeltük, az őrség tagjaitól megvontuk a kimenőt. Az alkotmányozó gyűlés megnyitása napján Boncs-Brujevics, a Népbiztosok Tanácsa vezetője felhívott telefonon, és közölte Lenin utasítását: helyezzem fegyverbe az egész őrséget, állítsuk fel a géppuskákat, magam pedig semmiképpen se hagyjam el a Szmolnijt. Így nem is lehettem ott az alkotmányozó gyűlés megnyitásán. S Lenin őrzését a Tauriai Palotában, ahol az alkotmányozó gyűlés ülésezett, nem miránk bízták, hanem másokra.

Egyébként, még a merénylet után is csak egész rövid ideig lehetett annak rendje és módja szerint őrizni Lenint. Később ismét tiltakozott ellene, és ragaszkodott az őrök eltávolításához.

Vlagyimir Iljics megint minden őrizet nélkül sétálgatott és kocsikázott Petrográdban.

Alekszandra Mihajlovna Kollontaj: Lenin a nagy ügyek mellett nem feledkezett meg az aprókról sem

Mindig csodálatba ejtett, hogy Lenin a nagy ügyek mellett sohasem feledkezett meg az aprókról sem. A világban példátlanul álló új állam építése közben minden alkalmat megragadott arra, hogy apró-cseprő ügyekkel kapcsolatban is megmutassa nekünk, milyen fontos az államban, kiváltképpen a szocialista államban a nyilvántartás és a rend. Hadd idézzek egy példát.

1917 decemberében történt. Közeledett a karácsony, de erre nálunk, a Szmolnijban nem is gondolhatott senki. Nyakig voltunk a munkában. A tél még nem köszöntött be igazán. Havas eső esett, de a Néva felől hideg, északi szél fújt.

Nagyezsda Konsztantyinovna próbálta rávenni Vlagyimir Iljicset, hogy menjenek el néhány napra valahová a város környékére. Nagyezsda Konsztantyinovna azzal érvelt, hogy Vlagyimir Iljicsnek szüksége van egy kis kikapcsolódásra, mert rosszul alszik és nyilvánvalóan kimerült.

Egy orvos, aki Finnországban, a Karéliai-félszigeten a halilai szanatóriumot vezette, nálam járt a Népjóléti Népbiztosságon, és elmondta, hogy a szanatórium területén van egy különálló, új kis ház, meleg és világos, s hogy azt szívesen Lenin rendelkezésére bocsátaná. Ám Vlagyimir Iljics minden rábeszélésünkre csak legyintett. Bármennyire próbáltuk is levenni a lábáról azzal, hogy a házat gyönyörű erdő övezi, és hogy ott tetszése szerint vadászhatna, Vlagyimir Iljics csak azt válaszolta:

– A vadászat szép dolog, csakhogy ki sem látszunk a munkából, nekifogni már nekifogtunk, de két hónap alatt egy új államot még a bolsevikok sem képesek megszervezni. Ehhez legalább egy évtizedre lesz szükség.

Nagyezsda Konsztantyinovna félbeszakította:

– Ezek szerint te éveken át örökké az íróasztal mellett akarsz kuksolni?

– Azt nem mondtam, később majd meglátjuk, hogy lesz – zárta le a vitát Vlagyimir Iljics.

Ám néhány nap múlva Vlagyimir Iljicsben felötlött az a gondolat, hogy ha négy-öt napot a városon kívül tölthetne, egy egész munkát írhatna meg, amihez a Szmolnijban nem jut hozzá. S ez a gondolat annyira felvillanyozta, hogy reggel így szólt Nagyezsda Konsztantyinovnához:

– Ha Kollontaj népbiztosságának csakugyan van egy különálló erdei háza, ahol senki sem zavarna, oda elutaznék.

December 24-én reggel kimentem a Finnországi pályaudvarra, hogy elbúcsúzzak a pihenésre utazó Vlagyimir Iljicstől. Vlagyimir Iljics, Nagyezsda Konsztantyinovna és Marija Iljinyicsna éppen akkor szállt be a vagonba. Vlagyimir Iljics egészen behúzódott a sarokba, hogy minél kevésbé lássák. Mellé ült Marija Iljinyicsna, vele szembe pedig Nagyezsda Konsztantyinovna. Vlagyimir Iljics úgy gondolta, hogy veszélytelenebb, ha egyszerű személyvagonban utaznak. Ugyanabban a fülkében még két vöröskatona és egy megbízható finn elvtárs tartózkodott.

Vlagyimir Iljics még mindig azt a kopottas átmeneti kabátot hordta, amelyben külföldről hazaérkezett és egy vékony filckalapot, jóllehet már keményen fagyott. Velem jött egy elvtárs, aki három bundát és fülvédős szőrmesapkákat hozott.

– Ezt felveszik majd, amikor szánra ülnek – mondtam Vlagyimir Iljicsnek –, mert a nyílt mezőn igen hideg lesz.

Az állomástól a szanatóriumig hosszú az út. A bundák – fűztem hozzá – a népbiztosság raktárából valók.

– Ez látszik is – mondta Vlagyimir Iljics, felhajtva az egyik bunda szélét, ahová be volt varrva a leltári szám. – Ezt azért mondja, hogy vigyázzunk a bundákra, és ne felejtsük el visszaadni őket? Nagyon helyes. Kincstári javakat nyilván kell tartani.

Vlagyimir Iljics azt szerette volna, ha én is velük utazom, de sürgős ügyek, főleg az anyák és gyermekek segélyezésének megszervezése miatt nem hagyhattam el a népbiztosságot. Megígértem, hogy később utánuk megyek.

Vlagyimir Iljicsnek hirtelen eszébe jutott, hogy nincs nála finn pénz.

– Jó volna, ha szerezhetne 100 finn márkát, hogy legyen az állomáson a hordárnak és esetleg valamilyen apróságra!

A pénztárhoz futottam, de kevés pénz volt nálam, így még 100 finn márkára sem futotta.

Vlagyimir Iljics még egyszer megtudakolta:

– Tehát azt mondja, különálló ház és jó meleg, s hogy az erdőben vadászni lehet? Vajon akad-e ott nyúl?

Azt válaszoltam, hogy nyulakért nem kezeskedhetem, de mókusok bizonyára vannak.

– Csakhogy mókusra vadászni gyerekeknek való szórakozás.

Nagyezsda Konsztantyinovna hozzáfűzte:

– Csak annyit érjek el, hogy Vlagyimir Iljics kimenjen az erdőbe, és ne töltse mind a három napot íróasztal mellett!

– Ott még a szobában is tisztább a levegő – vágott közbe Vlagyimir Iljics.

A vonat elindult. Az állomáson nyüzsgő tömegben fel sem ötlött, hogy a vonaton utazik a Népbiztosok Tanácsának elnöke, közönséges másodosztályú utasként.

Néhány nap múlva Vlagyimir Iljics már ismét a Szmolnijban dolgozott.

Én egy kis levelet kaptam tőle, amelyet sajátkezűleg írt:

„Köszönettel és teljes épségben visszaküldöm Önnek népbiztossága leltári tárgyait. Igen jó hasznukat vettük. Hófúvásba kerültünk. Halilában nagyon jó volt. A finn márkákat egyelőre nem küldhetem vissza, de kiszámítottam, hogy orosz pénzben körülbelül 83 rubel, s ezt mellékelem, mert tudom, hogy pénz dolgában Ön sem áll valami fényesen.

Lenin"

Ez jellemző volt Vlagyimir Iljicsre, hogy súlyos állami gondjai közepette sem feledkezett meg ilyen apróságokról.

I. J. Volnov | Adalék a Lenin elleni merénylethez

Január hatodikán, Vízkeresztkor történt, Péterváron, a Bolsaja Bolotnaja utcában, az alkotmányozó gyűlés tagjainak szállásán, este. Az alkotmányozó gyűlést az éjszaka oszlatták fel.*

Reggel öt óra tájban, gyalog jöttünk el a Tauriai Palotából, fáradtan, törődötten. Erősen fagyott, egy lélek sem járt az utcákon, aludt a város. Kettős-hármas csoportokban ballagtunk hazafelé, boldogan, hogy épségben megúsztuk. Persze senki sem vallotta be, hogy boldog. Külsőre mindenki igyekezett még levertebbnek látszani a másiknál. De leleplezett bennünket a sietség, ahogy igyekeztünk minél távolabb kerülni attól a matrózokkal és vörösgárdistákkal zsúfolt félelmetes helytől.

S mindenki szégyellte magát.

A Bolotnaján, mint akit agyonvertek, ruhástul zuhantunk az ágyakra – a katonai kórházban voltunk elszállásolva –, s megpróbáltunk elaludni. A lidérces éjszaka egyszerre elsöpörte azokat a hetyke frázisokat, amelyekkel a választókat elbolondítottuk.

Az élet kitépdeste pompás tollainkat. A saját lelkiismeretünk előtt pucér gnómokként jelentünk meg, mint a fürdőben, keléseinkkel, ficamainkkal, púpjainkkal együtt, amelyeket addig gondosan elrejtettünk egymás elől.

Részeg álomba merültünk.

Mindnyájan tudtuk: vége a dalnak, amely amúgy is hamis és szégyenletes volt. Mint ahogy szégyenletes volt hallgatni az elnöklő Csernov kakaskodását, aki a Tauriai Palotában rendreutasította a közbekiáltókat (különben „kénytelen lesz más eszközökhöz folyamodni") meg a puskákkal és gránátokkal felfegyverzett matrózok válaszul felharsant hahotáját:

– Azt próbáld csak meg!

Déli tizenkét órakor a kíváncsiak a Tauriai Palotához siettek, de elzavarták őket a matrózok; sértődött képpel járkáltak aztán fel-alá a szálláson, és azon siránkoztak, hogy milyen álnokok a bolsevikok.

Mi heten orjoliak egy szűk szobában laktunk a második emeleten. Velünk volt Gyakonov, egy cinikus és részeges fickó, aki titokban elárulta nekünk, hogy ő az eszer „harci szervezet" tagja. Decemberben hol ide, hol oda tűnt el, azt mondják, kiment a frontra, volt Dvinszkben, Pszkovban, az Északi Front ukrán egységeinél, Glazenap ezredes partizánosztagánál, hogy átadja nekik az alkotmányozó gyűlés tagjainak ajándékát: több ezer rubelt. A partizánok pálinkát vásároltak a pénzen, és megesküdtek, hogy életüket adják az alkotmányozó gyűlésért. Egy földesúri kúriában ütöttek tanyát, tizenkét versztnyire Antonopoltól. De azt is beszélik, hogy még gyakoribb vendége a külvárosi kocsmáknak, ahol könnyen lehetett konyakot és „lányokat" szerezni. Hullafáradtan, viaszsárgán, rekedten tért vissza, és áfonya-kvaszt nyakalt.

Délután kettőkor ebédre kolompoltak, de senki nem kelt fel. Négy óra tájt cipő- és csizma-csoszogás hallatszott a folyosóról. Bágyadtan mosakodtunk, ide-oda téblábóltunk, egyik szobából a másikba nyitottunk be. Itt is, ott is összeverődtek ketten-hárman, és óvatosan

* Az ideiglenes kormány a februári forradalom után a tömegek követelésére hosszú huza-vona után 1917 őszére hívta össze, első és egyetlen ülésére azonban csak 1918. jan. 5-én került sor.

összesúgtak: este tízkor zárt ülést tartanak a mensevikek és az eszerek a Gurevics gimnáziumban, napirend: „a további akcióprogram kidolgozása". Gyakonov eltűnt a szobánkból.

Az alkotmányozó gyűlés paraszttagjai külön csoportba verődtek. Vagy tizenöten zsúfolódtak a szobánkba. Mahorkát füstölve, zavartan pillantgattak egymásra. Tanácstalanul kérdezgették: mi legyen most velük, nem veszélyes-e hazautazni?

– Agyonvernek a nyavalyások, nem fogják elhinni. Azt mondják: megválasztottunk mint jó emberünket, te pedig ellenünk fordultál, gazember! Pedig hogy verted a melled, hogy inkább megdöglesz! – morgott az egyik.

A többiek dühösen lehurrogták. A paraszt csak gyömöszölte szakadt sapkáját, és nem csillapodott.

– Hát talán nem igaz? A matróznépség galléron ragadta Csernovot, mi pedig megfutamodtunk! Ha legalább azokkal lettünk volna. Ha pedig ellenük, verettük volna magunkat agyon... De így? Rosszabb, mintha leköptek volna... Hát ilyennek kell lennie az alkotmányozó gyűlésnek?

Ekkor egy jól megtermett katona lépett a szobába, újdonatúj köpenyben, vállap nélkül, bárányprémes sapkában. Gyakonov után érdeklődött. A parasztok nem ismerték Gyakonovot, és kérdőn meredtek ránk.

– Most nincs itt – szólt az egyik társam.

A katona elment.

Lentről, az ebédlőből teára kolompoltak. A parasztok leballagtak. Csak én maradtam a szobában, meg Plotnyikov, egy brjanszki munkás.

Egy óra múlva megint megjelent a katona.

– Gyakonov nem jött még vissza? – kérdezte.

– Nem. Üljön le, várja meg – felelte a brjanszki. Odatolt egy támlátlan széket Gyakonov ágyához.

A katona lehuppant a székre, s kezébe temette az arcát. Összenéztünk: részeg?

Plotnyikov kiment. A katona köhintett.

– Én már láttam magát valahol – szólalt meg. – Lugában.

– Lehetséges.

– Én Sztrug Bjelihből vagyok, a nehéztüzér-hadosztályból. Két héttel ezelőtt nálunk járt Gyakonov.

– Igen? Gyakran eltávozik Pétervárról.

– Igen, nálunk járt. Én a tüzérhadosztály bizottságának elnöke vagyok.

– Csakugyan?

– Igen. Nem tudja, hamarosan megjön Gyakonov?

– Eltalálta: nem tudom. Bizonyára hamarosan. De mi a helyzet ott maguknál? Nem készülődnek hazafelé?

– Nem, a mieink maradnak.

A katona furcsán megingott ültében, és rémülten nézett rám.

– Most jövök a Szmolnijból – súgta váratlanul.

Csak ekkor vettem észre, milyen furcsamód sápadt és hogy reszket.

No, ez alaposan becsípett. Biztosan Gyakonov ivócimborája, villant át az agyamon.

Bejött a brjanszki a teáskannával.

– Szopogassunk egy kis teát. Öntsek magának is, elvtárs?

A katona megrázta a fejét:

– Nem, köszönöm.

Mi némán ittuk a teát, a katona pedig oldalt fordult, s az ablakot nézte, a szürke semmit. Olykor összenéztünk a brjanszkival. A katona hirtelen felénk fordult, s a brjanszkit kezdte fürkészni.

– Maga régi eszer? – kérdezte úgy, mintha fuldokolna.

Az némán bólintott.

– Én, elvtárs, épp most jöttem a Szmolnijból – mondta erre gyorsan, szaggatottan, égő szemmel. – Így állapodtunk meg. Vagyis így határoztunk... Nem baj, ha elmondom magának az egészet? Azt gondolták, az alkotmányozó gyűlés nem is ül össze, a bolsevikok feloszlatják... És azt gondolták: ezt nem vagyunk kötelesek eltűrni... És hogy Lenin bűne az egész. Ő főzte ezt a kását. S minthogy nem ül össze az alkotmányozó gyűlés, nekem a tömeg nevében mennem kell. S amint odaférkőzök hozzá, egyikünknek vesznie kell.

A katona heves mozdulattal a zsebébe nyúlt, s a teásbögrék mellé letett az asztalra két rücskös tojásgránátot.

– Onnan jövök – suttogta –, a Szmolnijból. Mutatom

a papírjaimat: a nehéztüzér-hadosztály képviselője vagyok, a bajtársaim küldtek Petrográdra, a Szmolnijba, Lenin elvtárshoz, megbeszélni, hogy kihez kell csatlakoznunk. És beengedtek. És beszéltem Leninnel. Így ültünk: ő az asztal túlsó, én az innenső oldalán, senki más nem volt a szobában. Kezem a zsebemben, s benne ez a holmi. „Miért oszlatták fel az alkotmányozó gyűlést – mondom –, ezt nekem meg kell magyaráznom a bajtársaimnak..." Ő meg ezt felelte erre: „Ennek így kell lennie, elvtárs." És több mint egy órát beszélgetett velem, és nagyon haragudott, amikor valaki benyitott hozzánk. Én meg csak hallgattam és azon töprengtem, most mindjárt rácsapjam az asztalra, vagy várjak?... Ő nagyon egyszerűen beszélt... Ha csak egyetlen kemény szót mondott volna, én... és mindketten a levegőbe röpültünk volna... De ő úgy beszélt velem, mint elvtárs az elvtárssal... S én szívből elhittem neki, hogy az alkotmányozó gyűlést fel kellett oszlatni. És nem csaptam oda. Mikor elváltunk, repesett a szívem az örömtől... Aztán kiléptem a kapun, eljöttem, és arra gondoltam: de mi lesz a bajtársakkal? Vajon elhiszik, hogy ő bebizonyította nekem? „Inadba szállt a bátorság, te csibész, elrontottad a dolgot!" Ezt fogják mondani. Én pedig most már egész életemben tudni fogom: nem voltam gyáva, és nem rontottam el a dolgot. – Szinte könyörögve kérdezte: – Elvtársak, jól tettem?

Ez a vallomás váratlan volt. Hallgattunk.

A brjanszki imbolygó léptekkel járkálni kezdett a szobában.

– Maga szerint, elvtárs, jól tette? – kérdezte végül, és megállt a katona előtt.

– Szerintem jól! – kiáltotta szenvedélyesen a katona.

– Tehát jól tette.

A katona felpattant.

– De maguk! – bökött az ujjával kettőnk felé –, maguk igazán elhiszik, hogy nem gazoltam be? Hogy hittem neki? Hogy kételkedni kezdtem az igazunkban? Maguk elhiszik? Nem baj, hogy elmondtam maguknak az igazságot?

– Nem baj. Én elhiszem magának – dörmögte a munkás.

Ebben a pillanatban belépett Gyakonov. Merőn ránézett a katonára.

A katona odaugrott hozzá, nyújtotta a kezét, épp most érkezett a Szmolnijból, mormolta az orra alatt, beszélt az „Öreggel"...

– Na és?!

– Már elmondtam az elvtársaknak... én azt nem tudom, nem tudtam... én hiszek neki... – dadogta.

– Rohadék! – sziszegte Gyakonov, s gyűlölettel meredt a katona elkínzott arcába.

A katona fájdalmasan felkiáltott, és kirohant a szobából.

A gránátok ottmaradtak az asztalon.

Ez a katona Sztrug Bjelihből, a nehéztüzér-hadosztályból való volt, a neve vagy álneve: Belenykij. Vajon hol lehet most? Él-e még?

*M. Sz. Kedrov | Október után**

Nem szándékozom leírni mindazokat az eseteket, amikor az Októberi Forradalom utáni időszakban láttam és hallottam Lenint, mert ezek közül sok nem hagyott bennem kerek benyomást, amellett több olyan akad köztük, amelyet az Októberi Forradalom más részvevői részletesen leírtak már.

Nem térek ki a Népbiztosok Tanácsának üléseire sem, amelyeken mindig Lenin elnökölt, mert akkoriban, a szó legszorosabb értelmében éhezve, bevallom, sokszor képtelen voltam bármire is odafigyelni, és csak azon a pillanaton járt az eszem, amikor végre kapunk egy csésze édes teát és egy karéj kenyeret egy áttetsző szeletke kolbásszal.

Elmondok viszont egy számomra nem éppen kellemes esetet, amely 1917 decemberében történt meg.

Mint a régi hadsereg leszerelésére kirendelt biztosnak egyik fő feladatom az volt, hogy minél zökkenőmentesebben vonjam vissza a frontról és irányítsam szülőföldjükre a leszerelő katonákat, és elejét vegyem annak, hogy a nagyvárosokban verődjenek össze, ahol mint munkanélküli, deklasszált elemek nagy csoportban igen nagy veszélyt jelenthettek volna.

Közmunkák megszervezése céljából befejeztük a Volhov villamosítására vonatkozó régi tervet, kiválasztottunk egy csoport építészmérnököt, összeállítottuk a munkálatok hozzávetőleges költségvetését, s ezt 1917 végén közzé is tettük a hadsereg lapjában.

A kalkulációk természetesen igen primitívek voltak, és a közelébe sem jöhettek annak a nagyszabású tervnek, amely két évvel később az ország villamosítására készült el.

Már csak Lenin jóváhagyása hiányzott. Felhívtam tehát telefonon, és megállapodtam vele egy időpontban, segítségül pedig magammal vittem pénzügyi osztályunkról Koszuskin elvtársat, egy igen makacs és néha kissé terhes embert, akit Iljics még nem ismert.

Nem szorítkoztam a dolog lényegére, megpróbáltam a villamosítás technikáját is kifejteni...

– Menjen a Legfelső Népgazdasági Tanácsba!

– De Vlagyimir Iljics...

– Ez nem tartozik rám.

– De Vlagyimir Iljics, a Legfelső Népgazdasági Tanács csak nemrég alakult...

– Menjenek Rikov elvtárshoz!

– Lenin elvtárs! – szólt közbe Koszuskin. – Hová küld bennünket? A Legfelső Népgazdasági Tanácsba? Az egy sóhivatal.

– Mi-cso-da?! – nyújtotta el gunyorosan a szót Iljics, és szokása szerint összehúzta a szemét. – Sóhivatal? Csakugyan?

– Az. Márpedig a villamosítás rendkívül fontos ügy – és Koszuskin nekifogott hosszasan ecsetelni a villamosítás fontosságát és nagyszerűségét...

Észrevettem, hogy Iljics kezdi elveszteni a türelmét.

– Miért akaszkodnak éppen rám, mérnök vagyok én talán?

De Koszuskin csak nem tágított, és folytatta ugyanabban a hangnemben.

* Részletek a szerző *Vörös füzet Iljicsről* címmel közreadott emlékezéseiből.

Már láttam, hogy ostobaság volt magammal hoznom, hiszen mind jobban elveti a sulykot. Igyekeztem valahogy retirálni...

Aznap este Iljics azt mondta az egyik népbiztosnak:

– Közöljék Kedrovval, hogy ne zaklasson engem ilyen ügyekkel. Ráadásul a nyakamra hozott valami Koszuskin nevű embert. Ha így folytatja, egyáltalán nem fogadom többé.

Akkoriban sértőnek éreztem Iljics dorgálását, s azt, hogy szinte ellenszenvvel fogadta a villamosítási tervet. Csak jóval később értettem meg, mennyi értékes idejét rabolták el mindenféle semmiségekkel, apró viszályokkal, hivatali huzavonákkal.

AZ ALKOTMÁNYOZÓ GYŰLÉS

Nyevszkij proszpekt. Hóbuckák. Tábortüzek. Őrségek. Szánalmas, szinte temetési menetre emlékeztető „demokratikus" felvonulás néhányszáz emberből: a megnyíló gyűlés támasza és reménye. Maroknyi tömeg és hatalmas transzparensek, amelyeken már megfakult a jelszó: *„Minden hatalmat az össznépi alkotmányozó gyűlésnek!"*

Már itt is vagyunk a Spalernaján.* Sorompók, tábortüzek, szögesdrót-sövények, matrózok előredöntött puskával, egy rövid, éles „állj!"

A Tauriai Palotában nagy a sürgés-forgás. Mindenki siet a megnyitásra. Az alkotmányozó gyűlés összehívásával felhatalmazott biztos irodája zsúfolásig megtelt. Itt van Vlagyimir Iljics, Szverdlov, Sztálin meg a többi népbiztos. Urickij elvtárs jellegzetes kacsázó járásával hol itt, hol ott bukkan fel, hogy megtegye az utolsó intézkedéseket.

– Ideje volna elkezdeni... – szólal meg Vlagyimir Iljics. – Ön nem tagja a KB-nak. Ön sem, igaz? Hagyják el a helyiséget!

A felszólítottak kifelé indulnak. Az egyik késlekedő népbiztost Iljics könnyedén az ajtó felé is tuszkolja:

– Tessék parancsolni.

Az alkotmányozó gyűlés megnyitására kitűzött időpont rég elmúlt már.

A képviselők is régen elfoglalták már helyüket a nagy tanácsteremben, de nem lévén még határozatképesek, lármázva és zúgolódva követelik, hogy a bolsevik képviselők és a népbiztosok is foglalják el a helyüket. Csakhogy a bolsevikok frakcióülése sehogy sem akar véget érni. Az örökké izgága Rjazanov tajtékozva bizonygatja, mekkora veszéllyel járna „az orosz föld letéteményeseinek" szétkergetése. Ám minden hiába, a döntés visszavonhatatlan:

„Szovjetek, nem pedig alkotmányozó gyűlés, a proletariátus diktatúrája, nem pedig a burzsoázia diktatúrája."

Késő este végre megtelik minden képviselői hely és „miniszteri páholy".

Megindul a szópárbaj a rendíthetetlenül nyugodt Szverdlov és a jobboldal között, amely hisztérikusan követeli, hogy az ülést ne Szverdlov, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság elnöke, hanem a korelnök nyissa meg.

Jakov Mihajlovics a szónoki emelvényen marad, és levezeti a gyűlés elnökének megválasztását.

Iljics, amint a terembe ér, lekuporodik az elnökség szőnyeggel borított széles lépcsőjére, s ott is marad a gyűlés végéig, úgyhogy a képviselők nem is láthatják, mert a széksoroktól deszkapalánk választja el. A legérdekesebb mozzanatoknál, különösen a gyűlés elnökévé választott Csernov beszéde közben, amelyet csaknem pillanatonként félbeszakítottak a bolsevik padsorokból kórusban felharsanó tréfás közbekiáltások, Iljics jóízűen felnevet. Utál minden képmutatást, merev udvariasságot, mesterkélt illemet.

A BRESZTI BÉKE

Nem szándékozom bővebben kitérni a breszti békekötést megelőző ismert körülményekre.

December végén Petrográdban összeültünk a hadsereg leszerelése tárgyában.

Több ízben is felkértük Vlagyimir Iljicset, hogy tartson nekünk előadást, de ő visszautasította, arra hivatkozva, hogy agyon van halmozva munkával.

* A Spalernaja utcában volt a Tauriai Palota; ide hívták össze az alkotmányozó gyűlést.

Kongresszusunk berekesztése napján újra felkerestük Iljicset kérésünkkel, s ekkor azt mondta, hogy előadást nem tart, de hajlandó elbeszélgetni a küldöttek egy csoportjával. Minden front, hadsereg, flotta stb. válasszon ki valakit, s ezekkel szívesen elbeszélget egy kicsit.

Ezt a megbeszélést a Hadügyi Népbiztosságon rendeztük meg.

30–40 ember jött el, és sorban beszámoltak a maguk hadseregében kialakult helyzetről.

Iljics szorgalmasan jegyezgetett negyedív papírokra, s közben kérdéseket tett fel. Különösen sok kérdéssel árasztotta el a harciasabb hangulatú küldötteket.

Mindig csodálatba ejtett Leninnek az a képessége, hogy egyszerre többfélét csináljon: figyeljen, jegyzeteljen, a hozzá intézett kérdésekre válaszoljon. Ilyen szerteágazó figyelmet senki másnál nem tapasztaltam.

Miután meghallgatta a tájékoztatások egy részét, megjegyezte, hogy talán egyszerűbb volna, ha a jelenlevők mind kitöltenének egy kis kérdőívet, amelyet épp most állított össze, és nyomban fel is olvas.

A kérdőív több tucat kérdésből állt. Ezek felölelték mindazt, ami egy hadsereg harcképességének meghatározása szempontjából lényeges lehet: létszám, fegyverzet, összeköttetés, technikai eszközök, harci tartalékok, felszerelés, élelmezés, fegyelem. Volt még egy külön kérdés a lóállomány állapotára vonatkozólag. És természetesen nem hiányoztak a szubjektív mozzanatok sem: a katonák hangulata, mi érdekli őket, a lövészárok-barátkozás mértéke stb.

A kérdőívek kitöltése után meglepő következtetések adódtak. Csupán néhány kérdőív alapján lehetett bizonyos fenntartásokkal a hadsereg egy részének harcképességéről beszélni. A legtöbbről lerítt a frontok teljes felbomlása, a katonák tömeges szétszéledése a leszerelési parancs bevárása nélkül. Amikor például vasúti szerelvények érkeztek a frontra, hogy elszállítsák a hátországba a hadianyagot, a katonák valósággal megrohamozták a szerelvényeket, hogy maguknak helyet biztosítsanak, még a vagonok ütközőit és tetejét is ellepték, gyakran használhatatlanná téve az egész szerelvényt. A tüzérségi lovak olyan állapotban voltak, hogy nemcsak vontatásra voltak alkalmatlanok, hanem a lábukon is alig álltak. Legfeljebb kolbásznak lehetett még úgy-ahogy felhasználni őket, és sokhelyütt ezt is tették velük.

A kapott kép minden kétséget eloszlatott. Tényleges harci erőnk nincs, hadat viselni nem tudunk, békét kell kötni minden áron, még akár „szégyenletes" békét is.

Néhány nappal később ennek az értekezletnek a részvevői közül néhányan – Lenin útmutatásai szerint – beszámoltak a Petrográdi Szovjet előtt, mintegy előkészítve a talajt a békekötéshez.

Még néhány nappal később (1918. január 20. körül) a Szmolnijban, a Központi Bizottság ülésén részletesen megtárgyalták a béke kérdését.

Az ülésen háromféle álláspont alakult ki:

1) Kössünk békét, még ha ez annexiókkal és hadisarccal jár is.

2) Folytassuk a háborút.

3) Ne kössünk békét, de ne is folytassuk a háborút.

Lenin hiába próbálta érvényesíteni álláspontját, megcáfolhatatlan érvekkel bizonyítva a haladéktalan békekötés szükségességét, hiába figyelmeztetett arra, hogy mekkora veszély fenyegeti a szovjethatalom puszta létét – az ülés többsége nem fogadta el véleményét.

A többi álláspont képviselői vég nélküli felelőtlen szónoklatokba kezdtek.

Vlagyimir Iljics sokáig hallgatta ezt a szószátyárkodást, de végül nem bírta tovább, és tüntetőleg elhagyta a termet. Csak az ülés végére tért vissza, hogy elmondja zárszavát.

Mint ismeretes, a többség akkor Trockij javaslata mellett foglalt állást: se békét, se háborút.

Két-három héttel később alkalmam volt a Szmolnijban részt venni egy magánbeszélgetésen, amelyen alaposan megmosta a fejét a forradalmi háború folytatása mellett kardoskodó hadfiak egyik csoportjának.

– Azt hiszik, sikerült elérniük bármit is? Szó sincs róla! Hadat viselni nem tudunk és nem is fogunk. Csak éppen a békekötés szükségességének nyílt és világos feltevése helyett kaptunk egy zavaros és szétfolyó formulát, amely még értelmetlen is. S ezért az értelmetlenségért máris drága árat fizettünk, s a békeszerződést mégis aláírtuk, de most

már súlyosabb feltételekkel... Ej, hadfiak! Ha szóvirágokkal és határozatokkal lehetne hadat viselni, maguk már rég meghódították volna az egész világot.

A VÖRÖS HADSEREG VEZÉRE

1918 júliusa. Az intervenció Arhangelszket fenyegette. A Murman-partot már elárasztották a szövetségesek, s most Arhangelszken és Vologdán volt a sor, ahol a külföldi missziók tevékeny részvételével, szemérmetlen nyíltsággal folytak már a fordulat előkészületei. A hátországban felütötte fejét az ellenforradalom, kuláklázadások lángoltak fel Jaroszlavlban, Muromban, Vlagyimirban. Várható volt, hogy maholnap bezárul a szovjet köztársaságot körülvevő vasgyűrű. Nekünk pedig nincs olyan reális erőnk, amellyel útját állhatnánk az ellenségnek.

Jelentéstételre Moszkvába utazom. Az Északi pályaudvaron egy elvtárs fogad Lenin üzenetével, hogy már vár. Tíz perccel később a Kremlben vagyok, Iljics dolgozószobájában. Vlagyimir Iljicset igen jó hangulatban találom.

Míg jelentést teszek, lépten-nyomon közbeszúr valami csípős megjegyzést, és könnyedén tréfálkozik. Ám ez nem puszta tréfálkozás.

Már mindent áttekintett, felmért, döntött. Tréfáiból kicsendül, hogy nem minden intézkedésünket tartja a legmegfelelőbbnek, s hogy milyen tanulságokat kell leszűrnünk a jövőre nézve.

Belép Trockij. A szokottnál is megfontoltabb és komolyabb; a beszélgetés nyomban hivatalos jelleget ölt.

Miután feltesz néhány kérdést, közli:

– Most kaptam Arhangelszkből azt a jelentést, hogy a Fehér-tengeren angol hajóraj cirkál, és bármely nap várható az intervenció.

Ragaszkodott ahhoz, hogy haladéktalanul utazzak vissza Arhangelszkbe. Én tiltakoztam. Ha valóban küszöbön áll az intervenció, valamivel nagyobb harci erőre van szükségem, mint az a 30 lett lövész, aki jelenleg rendelkezésemre áll.

– Amellett pihennék is egy-két napot – fűztem hozzá.

Az utolsó szavak hallatára Vlagyimir Iljics harsány nevetésben tört ki.

– No lám, egy kis lélegzethez akar jutni! – jegyezte meg, de éreztem, hogy nem zárkózik el előle.

Úgy döntöttek, hogy kapok valamilyen katonai egységet, meg néhány löveget és géppuskát, s ezekkel együtt két-három nap múlva visszatérek Arhangelszkbe.

Útban Arhangelszk felé s a betörő angolokkal és franciákkal való első összecsapások alatt is szüntelen kapcsolatot tartottam a Kremllel, és éreztem a láthatatlan kezet, amely minden hadműveletet irányít.

Az egyik állomáson Vlagyimir Iljics Boncs-Brujevics által érdeklődött.

„Elzárták-e a Dvina torkolatát – olvasható a táviratban –, nincs-e szükség folyamzárra valahol lejjebb is; felrobbantották-e a két jégtörőt a Dvina torkolatában a támadás megindulásakor; van-e lehetőség a Dvinán való előnyomulásra; nem tudja-e továbbá, vajon kivonták-e a hajókat az Északi-Dvináról; általában tájékoztasson a pillanatnyi helyzetről."

Amikor később fehérgárdista zónába kerültünk, és két-három napra megszakadt az összeköttetésünk Moszkvával, Iljics egész éjszaka maga hívta közvetlen vonalon a vologdai elvtársakat, hogy tájékoztatást kapjon a helyzetről, szerelvényünk sorsáról.

Bármennyire bizonygatták is Leninnek, hogy Vologdában nyugalom van, ő előre látta a fordulat lehetőségét, és a fehérgárdista puccs esetére még aznap odaküldött egy nyugati divat szerint felöltöztetett fiatalembert informátornak. Én egy héttel később Vologdában találkoztam ezzel a fiatalemberrel: a szovjet Vologdában olyan volt, akár a fehér holló, s általános feltűnést keltett.

Az ország belseje felé irányuló angol–francia támadást még az első héten sikerült megállítani, így Vologda elfoglalásának közvetlen veszélye elhárult. Csakhogy az újra rendezett frontot most egy másik veszély fenyegette, tudniillik az, hogy élelmiszer és lőszer hiányában összeomlik.

A táviratoknak nem volt semmi foganatjuk. Az illetékes szervek egyszerűen szabotálták az ellátást.

Ismét elutaztam Iljicshez, hogy segítséget kérjek tőle, és magammal vittem irodavezetőmet, Ejdukot is.

Iljics legnagyobb meglepetésemre igen haragosan fogadott bennünket.

– Hogy lehet ilyenkor otthagyni a frontot? Most aztán felbomlik minden!

– Már engedje meg, Vlagyimir Iljics! Semmi baj nem történhet.

Alaposan lehordott bennünket, és nem volt hajlandó meghallgatni mentségeinket.

– Ráadásul nem is egyedül jött, hanem még őt is magával hozta! Csupa zöldfülűt hagytak a fronton! Ki tudja, mit művelnek majd...

Megragadtam a kedvező pillanatot, és mély lélegzetet véve, egy szuszra elmondtam, hogy a front törzsét Vologdába szándékszunk áthelyezni, hogy a fronton nekünk személyesen nincs is mit tennünk, és hogy mindössze két napot szántunk arra, hogy Iljics segítségével letörjük a tapasztalható szabotálást és huzavonát.

– Miféle két napot? – vágott közbe Iljics. – Mikor utaztak el? Mikor érnek vissza?

Megmondtam.

– Mégsem kellett volna elutazni. Meg is írhattak volna mindent... Mi kell hát? – kérdezte most már megnyugodva.

Felolvastam egy hosszú listát, amelyre feljegyeztük mindazt, amire égetően szükségünk van.

A beszélgetést a Népbiztosok Tanácsának termében folytattuk, egy kis asztalka mellett állva, néhány lépésnyire Iljics dolgozószobájának ajtajától. Vlagyimir Iljics az asztalra hajolva, rövid levelet írt körülbelül a következő tartalommal:

Boncs-Brujevicsnek, a Legfelső Katonai Tanács vezérkari főnökének. Utasítom, hogy jelöljön ki három felelős munkatársat, aki köteles a mai nap folyamán az Északkeleti Front rendelkezésére bocsátani minden kért felszerelést, és nevezze meg azt a három volt tábornokot, aki főbelövetés terhe mellett felelős ennek az utasításnak a végrehajtásáért.

– Feltétlenül még ma utazzanak vissza – mondta Iljics, átnyújtva a levelet, majd búcsúzóul hozzáfűzte: – Ha bármire szükségük volna, írjanak!

A Legfelső Katonai Tanács aznapi ülésén kineveztek a front parancsnokává, és éppen menni készültem, mikor Szkljanszkij barátságosan vállon ragadott:

– Vlagyimir Iljics azzal bízott meg, írassam alá önnel, hogy nem jön többé Moszkvába az ő engedélye nélkül.

– Ne bosszantson már! – törtem ki mérgesen.

– Dehogy bosszantom, szó szerint ezt az utasítást kaptam – bizonygatta.

Nagyon bántott az ügy. Feltétlenül szükségesnek tartottam moszkvai utamat.

– Ha nem jöttem volna el – feleltem ingerülten –, több kárt okozok a frontnak.

Iljics utasítását tudomásul vettem, de nem írtam alá semmiféle nyilatkozatot.

Útközben levelet írtam Vlagyimir Iljicsnek, amelyben közöltem vele, hogy messzemenő támogatása és saját kézzel írt levele ellenére is csak egy kis részét sikerült megkapnom annak, amit kértem.

„Ha nem utaztam volna fel – makacskodtam –, még ennyit sem kaptam volna. Utazásom mindenképpen hasznos volt, s Vlagyimir Iljics igazságtalan volt, amikor olyan ridegen fogadott."

Két nappal később Vlagyimir Iljics táviratban válaszolt:

„Kedrovnak

Kormányzósági Végrehajtó Bizottság

Vologda

Az Ön elutazása okozta kárt bebizonyította az, hogy az angolok Dvina menti akciójának megindításakor nem volt vezetőnk ezen a szakaszon. Önnek most sürgősen pótolnia kell a mulasztottakat, lépjen érintkezésbe Kotlasszal, azonnal küldjön oda repülőket, és szervezze meg Kotlasz védelmét, ha törik, ha szakad.

Lenin

a Népbiztosok Tanácsa elnöke"*

Ami Kotlasz védelmét illeti, Vlagyimir Iljics ezúttal is számolt a legrosszabb eshetőséggel, és tudva, hogy Kotlaszban óriási mennyiségű robbanóanyag van felhalmozva, nem elégedett meg egy egyszerű paranccsal, hanem saját kezűleg írt levéllel küldött hozzám két elvtársat.

A levélben mint megbízható és kitartó embereket ajánlja őket, s megjelöli küldetésük célját: meg kell tenni a szük-

* *Lenin* Művei. 36. köt. Budapest 1958. 503. old.

séges előkészületeket a kotlaszi lőszerraktárak felrobbantásához, és ha kritikusra fordul a helyzet, fel is kell robbantani őket.

Ugyanakkor utasította a moszkvai körzet csapatainak akkori parancsnokát, hogy „kutassa fel a Moszkvából az Urálba vezényelt nehéztüzérségi üteget, és sürgősen irányítsa át Kedrov elvtárshoz". „Ezért életével felel" – figyelmeztette Iljics.

Az üteget Kotlaszba irányították, és lehet, hogy éppen ez mentette meg Kotlaszt óriási hadianyag-készleteivel együtt, és bizonyos fokig eldöntötte polgárháború sorsát.

Válságos pillanatokban mindnyájan Leninhez futkostunk, mint valami mentőangyalhoz.

A katonai elöljárókat és pártbürokratákat módfelett bőszítette a szolgálati út megkerülése. Vlagyimir Iljics azonban, úgy láttuk, nem vette zokon, és nem hagyott figyelmen kívül egyetlen kérdést sem, a speciális katonai kérdéseket is beleértve.

Hadd idézzem Iljicsnek még egy levelét, amely augusztus 29-én kelt – az ellene elkövetett merénylet előtti napon. A levél utolsó bekezdése válasz bizonyos vologdai elvtársaknak arra a panaszára, hogy Kedrov módszerei miatt törnek ki most Vologdában lázadások, amit nekik eladdig sikerült elhárítaniuk. Íme a levél:

„Kedrov elvtárs! Kevés tényt közöl. Küldjön *minden adódó alkalommal* beszámolót.

Mennyi erődítési munkát végeztek el eddig?

Milyen vonalon?

Milyen vasúti pontokat *biztosítottak* aknászokkal, hogy nagyobb méretű angol–francia csapatszállítás esetén felrobbanthassuk és *komolyan* megrongálhassuk *ezt és ezt* a hidat, ennyi és ennyi verszt vasúti pályát, mocsáron átvezető utat (számoljon be róla, hogy melyiket és hol) stb.

Eléggé biztosították-e Vologdát a fehérgárdista veszéllyel szemben? Megbocsáthatatlan bűnt követ el, ha ebben az ügyben gyengének vagy hanyagnak mutatkozik.

Üdvözlet!

Lenin"*

* *Lenin* Művei. 35. köt. 341. old.

Voltak pillanatok, amikor áruló kezek készek voltak átjátszani a diadalt a fehérgárdistáknak.

Jól emlékszem még arra a napra, amikor a frontra érkezett a Lenin ellen elkövetett merénylet megdöbbentő híre.

Egy pillanatra megingott az egész front.

De csak egy pillanatra. S újra fellobbant a láng, a lenini láng minden harcosban, s lánghullámként hömpölygött végig a végeláthatatlan fronton az eskü:

Bosszút állunk! Győzni fogunk!

EGY LÉPÉST SEM ILJICS NÉLKÜL

Úgy látszott, mintha a központban, de még helyi viszonylatban sem volna olyan kezdeményezés, amelybe Vlagyimir Iljicset ne avatnák be a legapróbb részletekig. Részt vett minden népbiztosság munkájának megszervezésében, sajátkezűleg rakta le azokat az alapokat, amelyeken aztán a népbiztosságok tovább épültek és fejlődtek.

Talán nem mindenki tudja, hogy Lenintől ered az a gondolat, hogy a kastélyokat, luxusvillákat, nyaralókat stb. az Egészségügyi Népbiztosságnak kell átadni, és hogy ő tűzte ki az „Üdülőket a dolgozóknak!" jelszót. Sok-sok proletár életét sikerült így azóta megmenteni, és ez is Lenin nagy érdeme.

1919 ősze. A polgárháború vége felé közeledik. Gyenyikin elűzték Moszkva mellől, Kolcsak az Urálba húzódott vissza.

Ám felbukkant egy másik ellenség, amely könnyen semmivé tehette a győzelmek eredményeit, és megfojthatta az alighogy fellélegző országot.

Az az undok tetű volt az, amely több áldozatot szedett, mint valamennyi hadszíntér együttvéve... „Elvtársak, fordítsunk minden figyelmet erre a kérdésre – mondta Lenin a szovjetek VII. kongresszusán. – Vagy a tetvek győzik le a szocializmust, vagy a szocializmus győzi le a tetveket."*

Az Októberi Forradalom évfordulója előestjén részt vettem a Moszkvai Szovjet ünnepi ülésén. Aznap tértem

* *Lenin* Művei. 30. köt. Budapest 1953. 219. old.

vissza Tambovból, ahová Mamontov támadása miatt küldtek.

Amikor a Nagy Színházban megpillant Dzerzsinszkij, odalép hozzám, és azt mondja:

– De jó, hogy megjött!... – Kissé hadaró, ideges beszédmodorával mindig izgalomba hozta az embert. – Különbizottság alakult, hogy kidolgozzon egy rendeletet a köztársaság egészségügyi helyzetének javítására... A rendeletnek a napokban kell megjelennie... Tanulmányozza már át az anyagot – s irattárcájából előszedett néhány papírlapot –, aztán mondja el a véleményét, és közölje azt is, hogy hajlandó-e egy, a Cseka részéről megalakítandó bizottságot vezetni. Meg kell rendezni a tüzelőanyag napját, hogy a fürdők megszakítás nélkül dolgozhassanak, aztán egészségügyi napot kell szervezni, fehérneművarrási kampányt kell indítani, és a többi. Azt hiszem, ez a munka fekszik majd önnek.

Átvettem az anyagot, de magamban máris a feladat vállalása mellett döntöttem. A papírok között a legérdekesebb a Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács 1919. szeptember 5-i határozata volt. A határozatban ugyancsak néhány szó esett Leninről, de még ez is feleleveníti azt az egész kort, amikor minden ügy Leninnél kezdődött és végződött.

Íme a határozat:

„A Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács ez év szeptember 5-i ülésén elhatározta: meg kell bízni Dzerzsinszkij elvtársat, hogy Avanyeszov elvtárs helyett, amennyiben napokon belül fel nem gyógyul, annak helyettesét delegálja abban a bizottságba, amely kidolgozza az egészségügyi felügyeletről és az egészségügyi intézkedések végrehajtásának ellenőrzéséről szóló rendelet-tervezetet.

A bizottság kiegészítendő Lenin elvtárssal..."

Milyen egyszerűen és természetesen hangzott akkor ez: „a bizottság kiegészítendő Lenin elvtárssal". Léptennyomon vonták be utólag különféle bizottságokba az érdekelt szervek képviselőit, miért ne vonták volna be Vlagyimir Iljicset is, hiszen nélküle úgysem döntöttek semmiben...

Az egész országra kiterjedő tífuszjárvány elleni harc elsőrendű feladat volt, s akárcsak azelőtt, most is gyakran voltam kénytelen Vlagyimir Iljicshez fordulni olyan esetekben, amikor a bizottságnak túl kellett lépnie hatáskörét, vagy az ő támogatására volt szükség.

Emlékszem, Cseljabinszkban, a 3000 személyes kiürítési állomáson mintegy 15 000 tífuszos beteg zsúfolódott össze. A pontos létszámot meg sem lehetett állapítani, mert minden átjárót, folyosót, minden padlófelületet elleptek a betegek; az épületekbe csak az ablakokon keresztül, létrán lehetett bejutni. Majdnem valamennyi beteg férgektől hemzsegő ruhában feküdt, mert cserefehérneműj, -köpeny egyáltalán nem volt. Sokan inkább ledobálták magukról a ruhát, és teljesen meztelenen maradtak. A felgyógyulók visszatértek egységükhöz vagy a falujukba, és magukkal hurcolták a ragályt. Nem volt sokkal jobb a helyzet a kórházakban sem.

A bizottság, hogy elegendő fehérneműt készíttethessen, végső lépésként arra szánta el magát, hogy elvesz pár százezer rőf vásznat azokból a készletekből, amelyeket a Népbiztosok Tanácsa árucsereforgalmi műveletekre zárolt. Erről értesítettük Vlagyimir Iljicset, de ha jól emlékszem, nem kaptunk választ. Később úgy hallottam, Vlagyimir Iljics nem akarta szentesíteni akciónkat, de ahhoz sem volt szíve, hogy elmarasztaljon érte bennünket, hiszen nyilvánvalóan a végső szükség diktálta.

Miután a legerélyesebb intézkedésekkel véget vetettünk annak, hogy a tífuszos betegeket az egyik városból a másikba szállítsák, mindenütt azzal a leküzdhetetlennek látszó nehézséggel találtuk magunkat szemben, hogy nem voltak felszerelt kórházak, sőt általában szabad helyiségek sem.

Hivatali helyiségeket kellett lefoglalni, és kórháznak, elosztóhelynek berendezni.

Omszkban úgy döntöttek, hogy a vasútigazgatóság hatalmas épületét használják fel központi gyűjtő- és elosztóállomásnak. Ám a kiköltöztetés elkeseredett ellenállásba ütközött, nemcsak az ottani vasúti vezetők részéről, hanem a Közlekedésügyi Népbiztosság részéről is: Szverdlov elvtárs, a népbiztoshelyettes már útban is volt Omszkba.

Ismét Vlagyimir Iljicshez voltunk kénytelenek segítségért fordulni. Hamarosan meg is kaptuk a távirati választ:

„Ha a Szibériai Forradalmi Bizottság ilyen határozatot hozott, a vasúti épületet ki kell üríteni."

1919 elején az egészségügyi csoportfőnökség végképp tehetetlennek bizonyult. Akárhány utasítást adott is ki az egészségügyi személyzet mozgósítására, főképp az orvosok vagy egyáltalán meg sem jelentek a sorozóbizottság előtt, vagy ha alkalmasnak bizonyultak, egyszerűen fittyet hánytak a frontra irányító parancsnak. Végre fény derült az okára: a csupa fehérgárdistából álló legfelső sorozóbizottság szerény baksis fejében bárkit felmentett a katonai szolgálat alól. Az ügy odáig fajult, hogy a piacon 100 rubelért csaknem nyíltan árusították ennek a bizottságnak pecsétekkel és valódi aláírásokkal ellátott igazolásait, amelyek szerint X. Y. orvos vagy felcser katonai szolgálatra alkalmatlan. A kitöltetlen blankettába csak a nevet kellett beírni.

Ezt az ügyet persze Vlagyimir Iljics nélkül nem lehetett megoldani. Az ő javaslatára az egész egészségügyi személyzet újrasorozását a Cseka nemrég alakult Különleges Osztályára bízta. Ám Vlagyimir Iljics nem érte be ennyivel. Részletes instrukciót adott a Különleges Osztálynak az egész ügy lebonyolításához. Rámutatott arra, hogy nem elég az újrasorozás, gondoskodni kell arról is, hogy az alkalmasak idejében megkapják beosztásukat, ellenőrizni kell elutazásukat és a frontra érkezésüket, a katonaszökevényekkel pedig kíméletlenül le kell számolni.

Az egészségügyiek első csoportjait különleges ellenőrzés alatt vitték ki a pályaudvarokra, és az ellenőrző közegeknek az indulásig őrizniük kellett a szerelvényt.

Ma már szinte hihetetlennek tűnik, hogy az első időkben ilyen drákói intézkedésekkel kellett biztosítani a Vörös Hadsereg számára a szükséges egészségügyi személyzetet.

ILJICS MINDENÜTT

1918 október végén a moszkvai vasúti csomópont zsúfolásig megtelt tehervonatokkal, mert a rakodás csaknem teljesen leállt, a címzettek pedig a rakodási idő meghosszabbítása végett szállítmányaikat többször is átirányíttatták az egyik teherpályaudvarról a másikra. Normális körülmények között 20–25 000 vagon futhat össze, most pedig számuk elérte az 50 000-et, s az a veszély fenyegetett, hogy nem tudnak újabb szállítmányokat fogadni. A mai Moszkvában 20 000 vagon kirakása persze nem jelent problémát, de milyen nagy ügynek tűnt ez akkor, amikor lovak voltak ugyan, de nem volt takarmány, voltak teherautók is, de hiányzott az üzemanyag!

Súlyos éhínség gyötörte a várost. Néhány szem burgonya is komoly segítséget jelenthetett. Emlékszem az egyik népbiztos cédulájára, melyet feltűnő helyen függesztett ki a Szovjetek Házának épületében, ahol köztudomásúlag csakis felelős beosztású funkcionáriusok laktak:

„Kérem azt az elvtársat, aki tévedésből elvitte a tűzhelyről serpenyőmet a krumplimmal, szolgáltassa vissza az ilyen és ilyen számú szobába."

Ugyanakkor Moszkva környékén, de magában Moszkvában is tömegével vesztegeltek a vagonok, amelyekben már rothadt a burgonya.

A Moszkvai Szovjet a vasúti gócpont tehermentesítésére diktatórikus teljhatalommal felruházott rendkívüli bizottságot alakított, s engem nevezett ki az elnökévé, vagy ahogy akkor tréfásan mondták: krumplidiktátorrá.

A katasztrofális élelmezési helyzetre való tekintettel Lenin azt az utasítást adta, hogy a munka ne álljon le vasárnap, sőt még az Októberi Forradalom első évfordulója napján sem. Ma is jól emlékszem még erre a napra: lázasan folyt az élelmiszer rakodása, szállítása, elraktározása, elosztása, akárcsak bármelyik hétköznap. Szüntelenül csengett a telefon, érkeztek a jelentések a kirakott és újonnan érkezett vagonok számáról. S ebbe a nagy tumultusba, futkározásba, kiabálásba egyszer csak beszűrődtek a Moszkvai Szovjet épülete előtt felvonuló munkásoszlopok kórusainak és zenekarainak ujjongó hangjai.

Bármilyen nagy erőfeszítésekkel dolgoztak is a közlekedési szervek munkásai, a munka eleinte mégis vontatottan haladt, mert sok szerv nem törődött a címükre érkezett vagonok sürgős kirakására kapott utasítással. Ekkor Vlagyimir Iljics jóváhagyásával 1–3 napos határidőt állapítottunk meg, késedelem esetén pedig a bizottságnak jogában állt belátása szerint rendelkezni a rakománnyal. Az első szenvedő fél az Élelmezési Tanács volt. Amíg nagy nehezen kiküldte megbízottait a pályaudvarokra a szállítmányok átvételére, több vagonjából szétosztottuk a rothadásnak induló burgonyát néhány üzem munkásai között. Mun-

kások, munkásasszonyok, gyermekek százával jelentkeztek zsákokkal a megadott címeken, és pillanatok alatt szét-hordták az értékes terményt.

Persze, az efféle „elosztás" nem volt ínyére az Élelmezési Tanácsnak és a többi hoppon maradt címzettnek. Panaszt tettek a bizottság ellen a Moszkvai Szovjet elnökségénél és Vlagyimir Iljicsnél, nem is sejtve, hogy minden az ő tudtával történt.

Panasz ide, panasz oda, tucatnyi vagon rakományának szétosztása mégis fordulópontot hozott az egész ügyben. Az illetékesek most már résen voltak, s így a naponta kirakott vagonok száma hamarosan túlszárnyalta a beérkezőkét.

Körülbelül egy hónappal a bizottság megalakulása után azt jelenthettem Vlagyimir Iljicsnek, hogy a munkát elvégeztük, most már nem lesz szükség a különleges felhatalmazásra.

A rendkívüli bizottságot átszervezték a Moszkvai Rakodási Igazgatósággá, s az én helyemre S. elvtárs került.

Eleinte nem nagyon boldogult. A csomóponton hamarosan ismét a túlzsúfoltság jelei mutatkoztak. Erre Iljics utasítást adott S. elvtárs letartóztatására. S hogy ez ne kárára, hanem hasznára legyen a munkának, S. elvtársnak fogságát a Kremlben kellett letöltenie, egy telefonnal felszerelt külön szobában. A fogság addig szólt, amíg ismét helyre nem áll a rend, és ez ilyen körülmények között elég hamar be is következett.

EGY IGAZOLÁNY

Irataim között van egy papírlap, egy hivatalos igazolvány. Így szól:

„Ennek bemutatóját, Mihail Szergejevics Kedrov elvtársat a Népbiztosok Tanácsa f. év (1919) március 27-én az ellenforradalom, spekuláció és bűncselekmény ellen harcoló Összoroszországi Rendkívüli Bizottság Kollégiumának tagsági tisztségében megerősítette.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsa elnöke"

Mennyit forgattam már ezt az okmányt, nézegettem a becses aláírás minden betűjét!... A papír, a tinta, az írás, a pecsét és az aláírás minden szónál ékesebben felidézi előttam azokat a régi időket, amikor városon és falun egyaránt koplaltunk és fagyoskodtunk; Szovjet-Oroszország éppúgy el volt vágva a gazdag gabonatermő vidékektől, mint a tüzelőanyag-forrásoktól; egy lap papírt és tollat szerezni nemcsak az egyszerű állampolgárnak, hanem még a Népbiztosok Tanácsa elnökének is komoly nehézséget jelentett; a tinta befagyott a tintatartóban és a toll tehetetlenül sercegett a papíron – ám az élet rohamléptekkel haladt előre, és nem volt időnk ilyen semmiségeken töprengeni.

Az igazolvány papírja vékony, szinte átlátszó. Bármennyire óvtam, már foszladozik. Bal felső sarkában a Népbiztosok Tanácsának fejléce a forradalom előtti használatos helyesírással. A gépírás igen halvány, látszik, hogy a szalag házilag készült. A Népbiztosok Tanácsának pecsétje inkább valamiféle századiroda vagy járási szovjet körbélyegzőjére emlékeztet. A szövegben hibásan „bűncselekmény" áll „bűncselekmények" helyett.

De különösen jellemző Lenin elvtárs aláírása. A tinta szétfolyt, a toll nem fogott. Vlagyimir Iljicsnek kétszer kellett leírnia nevét, egymás fölé.

Varga József:

Egy magyar földműves találkozása Leninnel

1916-ban engem, föld nélküli földművest, 18 éves koromban besoroztak. Május elsején vonultam be. Az orosz frontra kerültem, és 1917. november 13-án már fogságba estem. Murmanszkba vittek, azután Turkesztánba. A fogolytáborban ért a forradalom. Megszöktem, de Taskenten túl nem tudtam menni, mert a sínek fel voltak szaggatva. A fele utat odáig is gyalog tettem meg.

Taskentben szintén fogolytáborban voltam, onnan egy gimnáziumi tanár felesége kikért szakácsnak. Itt Taskentben láttam a bolseviki forradalmat.

Eddig fogalmam sem volt a vörösökről és a fehérekről. Egyszer feltűnt egy tiszti különítmény páncélautókon Taskent főutcáján, amelyet négy nagy fasor szegélyezett, hatalmas fákkal. Akkor láttam, hogy egyszerű munkások harcolnak a fehérek ellen, olajos ruhában, puskájuk madzaggal a vállukra kötözve, köztük gyerekek, lányok, öregek. Néztem, kik is ezek tulajdonképpen. A fasor mindkét végén lefűrészeltek egy hatalmas fát, kötelet kötöttek a fa csúcsára, a kötelet felhúzták a szemben levő háromemeletes ház tetejére. A másik oldalon ugyanezt csinálták. Amikor a páncélautósor (nem a mostani harckocsi, hanem egyszerű autó, csak páncéllal volt védve) odaért, akkor lerántották a fát. A fehérek kiabálni kezdtek, hogy visszavissza. De a vörösök az utcasor túlsó végén megint csak lefektették a fákat. Így bekerítették a fehéreket, sem előre, sem hátra nem mehettek. Az ablakokból meg gránátokat dobáltak az ellenségre.

Nagy lelkesedés fogott el ennek láttán. Micsoda leleményesség! Milyen hadvezérük lehet, ha ők is ilyenek, ezek az egészen egyszerű munkások! Ki vezeti őket?

Később árulás következtében a fehérek egy időre felülkerekedtek. A városháza azonban sokáig tartotta magát. Három napig ostromolták a városházát, harmadnap bevették. Odamentem, hogy lássam, milyenek lehetnek azok a bolsevikok. A tanácsterem padlóján két ember feküdt a földön, a fehérek veszett dühvel rugdosták őket.

Kiderült, hogy a nagy tanácsterem egyik ablakából az egyik bolseviki gépfegyverrel tartotta sakkban a fehéreket, az utolsó előtti töltényig. A másik oldalon vagy 100 láda kézigránát volt. A gránátokat a másik dobálta az ostromlókra. Utolsó golyójukkal főbelőtték magukat. Néztem. Ezek hát a bolsevikok? Mondták körülöttem, hogy egyszerű munkások voltak.

Az események hatására 1919 tavaszán beléptem a taskenti Csekához, ahol őszig őrségben voltam. Amikor a Vörös Hadsereg nehéz helyzetbe került, önként jelentkeztem a frontra. Harcoltam Orenburg mellett, Bokhara bevételénél, majd Andizsanban. 1920 tavaszán az Aral-tó mellett egyszer vagy ötezer kozák támadást indított ellenünk. Mi sokkal kevesebben voltunk.

A Vörös Hadsereg akkor sok nagyon fiatal önkéntesből állt, de volt hatvanéves ősz szakállú önkéntes is. A hadsereg még természetesen nem volt olyan összetételű, mint később; ellenség is befurakodott közénk. Lövészárokban helyezkedtünk el a bokrok mögött, itt rejtettük el az ágyúkat. A mi katonáink, akik még ilyen rohamban nem vettek részt, megrémültek a nagy túlerőtől, kiugráltak a lövészárokból, és elfutottak. Hiába mondtuk: ne szaladjatok el, úgyis utolérnek benneteket. Mi ott maradtunk öten négy ágyúval. Parancsnokunknak, egy fiatal orosz matróz-

nak vezényszavára, amikor a kozákok kétszáz méterre voltak, kartácstüzet zúdítottunk rájuk. Az első sorokat lekaszáltuk, az utánjövők legázolták azokat, akikben még volt élet. Fogalmuk sem volt, milyen kevesen vagyunk, ezért megfutamodtak, hatalmas győzelmet arattunk felettük. A lovakat elfogtuk, ráültünk, és üldözőbe vettük a kozákokat. Másnap odajött Frunze, aki akkor a turkesztáni csapatok főparancsnoka volt. Mind az ötünket kineveztek ütegparancsnoknak, és elküldtek Moszkvába katonai iskolára. Csak én voltam magyar az öt közül; egy osztrák, a többi orosz matróz volt.

Amikor az előző évfolyam hallgatóit tisztté avatták, az ünnepségen megjelent Lenin. Készültünk a fogadására; legnagyobb büszkeségemre engem a díszszázadba tettek. Jó magas voltam, a sor elejére kerültem. Rendkívül izgatottak voltunk, állandóan igazítottunk valamit magunkon, hol a patrontáskát, hol a derékszíjat. Amikor Lenin megérkezett Frunze kíséretében, odaköszönt nekünk: „Zdravsztvujtye!" Egetverő éljenzés volt a válasz. Lenin mosolyogva, gyors léptekkel közeledett felénk, és megállt előttem. A szívem erősen dobogott. Megkérdezte, milyen megyéből való vagyok. Azt mondtam, hogy Budapest megyéből, gondoltam, így jobban érti. Kísérőjéhez fordult, és így szólt tréfásan: „Ejnye, mindig úgy tudtam, hogy a magyarok alacsonyak, tömzsi emberek, most kisül, hogy milyen hatalmas legények." Lenin kezet fogott velem. Rámnézett, elgondolkodó, komoly arccal, és így szólt: „Ha hazatér, elvtárs, harcoljon otthon is vitézül a mi közös ügyünkért." Felvilágosíthatták, hogy miért küldtek az iskolára, mert hangsúlyozta, hogy otthon is vitézül harcoljak. Mindenki irigyelt, mert Lenin kezet fogott velem. Mondták is tréfásan: „Te csort* magyar, éppen téged szúrt ki Lenin elvtárs!"

Van olyan emlék, amely bevilágítja az ember egész életét. Évtizedek múlhatnak el, s nem halványodik soha.

Van olyan arc, van olyan tekintet, amelyet néhány pillanatra látunk csak, de sohasem feledhetünk el.

Így őrzöm én a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat, így őrzöm Lenin elvtárs tekintetét.

* Ördöngős.

Jevgenyija Bogdanovna Bos:

Találkozások és beszélgetések Vlagyimir Iljiccsel

Csak 1918 nyarán találkoztunk újra, Ukrajna megszállása után, amikor visszatértem Lipeckből (Tambov kormányzóság), ahol két hónapig betegen feküdtem.

Vlagyimir Iljics felhívott telefonon, és aggódva érdeklődött egészségi állapotom után, megkérdezte, hol és hogyan helyezkedtem el, majd felajánlotta:

– Ha nem esik nehezére, jöjjön el most a Kremlbe. Van egy fél óra szabad időm. Elbeszélgetünk... – Azt is megtudakolta, van-e belépési engedélyem a Kremlbe és mivel tudok jönni.

A Kremlbe azonnal beengedtek – Vlagyimir Iljics intézkedett.

Miután megkínált egy csésze teával, és megkérdezte, nem fáraszt-e a beszélgetés, afelől érdeklődött, hogy mit is éltem át ez alatt az egy év alatt Ukrajnában, mit tudok az elvtársakról, milyen a parasztok viszonya a szovjethatalomhoz, milyen helyzet alakult ki a német megszállás következtében, s rövid megjegyzésekkel, közbevetésekkel kifejtette saját álláspontját, értékelte az egyes jelenségeket vagy akciókat. Lassanként a jövendőbeli munkánkra terelődött a szó, s Vlagyimir Iljics részletesen kikérdezett a pártkörökben körvonalazott és megvitatott tervekről és perspektívákról.

Vlagyimir Iljics kérdéseiből és abból, hogy egyetlen ellenvetést sem tett, arra a megállapításra jutottam, hogy abban a kérdésben, amely bennünket, ukrán pártmunkásokat leginkább foglalkoztat, nevezetesen taktikánk kérdésében ő sem lát még egészen világosan. Éppen ezért igyekeztem minél kimerítőbben és minél objektívabban tájékoztatni, s minél szabatosabban kifejteni elképzeléseinket.

Vlagyimir Iljics figyelmesen végighallgatott, de közbevetett kérdéseivel megkönnyítette nekem azt a feladatot, hogy kerek és pontos tájékoztatást adjak.

Amikor beszámolóm befejeztével feltettem a kérdést: „Önnek mi a véleménye, Vlagyimir Iljics?" – széttárta a karját, majd jellemző mozdulatával néhányszor a fejére mutatva csak ennyit válaszolt:

– Ezt meg kell még gondolni... Innen nehéz volna most döntenem... Megfontoljuk, megbeszéljük az ügyet... Ön pedig írja le elgondolásait, és küldje el nekem...

Miután végeztünk az ukrán ügyekkel, Vlagyimir Iljics láthatóan felélénkült, felidézte az utóbbi esztendő oroszországi eseményeit, a Petrográdban átélt októberi napokat, egyes elvtársak magatartását, s találó megjegyzésekkel rétékelte mindegyiknek a munkáját. Néhány szóval vázolta bel- és külpolitikai helyzetünket, részletesen kitért a Népbiztosok Tanácsának tevékenységére és azokra a nehézségekre, amelyek gátolják a tervszerű munka minél gyorsabb megszervezését.

Ahogy Lenin elvtársat hallgattam, valahogy el is felejtettem, hogy a nagy vezérrel ülök szemben, akinek a szavaira nemcsak Oroszország sok milliós népe, hanem az egész világ népei is figyelnek, és csupán a közeli elvtársat láttam, a végtelenül emberséges embert, aki maga nincs is tudatában hatalmas erejének...

Arra, amit a vidéki helyzetről, a helyi szovjetek és pártszervezetek munkájáról mondtam, s azokra a megfigyeléseimre, amelyekre Ukrajnából visszatérve és Tambov kormányzóságban tettem szert, Vlagyimir Iljics keserűen megjegyezte:

– Mennyi ostobaság! Nincs elég ember... Az ön véleménye szerint mit kellene tenni?

Elmondtam, hogy gondolkoztam már ezen, és hogy nézetem szerint Petrográdból és Moszkvából szerte kellene küldeni a szovjet-funkcionáriusok egy részét, olyan munkásokat, akik néhány hónapig dolgoztak már rátermett elvtársak vezetése alatt, és némi fogalmat kaptak a szovjet építésről.

– S ön úgy gondolja, hogy ezek hajlandók volnának elmenni?

Igenlő választ adtam, de hozzáfűztem: – Ha ön előírja. Az utóbbi szavakra bosszankodva legyintett, látszott rajta, hogy nem én vagyok az első, aki ilyesmivel előáll. Mintha csak el akarna hessegetni valami kellemetlenséget, félig kérdezve, félig kijelentve, alig leplezett méltatlankodással odavetette:

– Hogy tudnám én ezt előírni?...

De mintha már el is szállt volna a bosszúsága, élénken folytatta:

– Tudja mit, utazzon mindjárt Petrográdba, mondja el a munkásoknak, mi történik vidéken, és bírja rá őket a vidéki munka vállalására.

Először meghökkentem, de amint szememet Vlagyimir Iljicsre emeltem, láttam, hogy komolyan gondolja.

A szovjetkongresszusig Moszkvában maradtam; Ukrajna képviseletében vettem részt rajta. A baloldali eszerek lázadása után vidéki munkára mentem. Ennek során gyakrabban nyílt alkalmam találkozni és beszélgetni Vlagyimir Iljiccsel, sőt sokszor a támogatását és segítségét is kénytelen voltam igénybe venni. S a Vlagyimir Iljics iránti mélységes tisztelet és bizalom érzése mellett egyre erősödött bennem az a hit, hogy amíg Iljics velünk van, leküzdünk minden nehézséget, és győzünk...

Nem sokkal az eszerlázadás kitörése után Moszkvában magához hívatott J. M. Szverdlov, hogy megbeszélje velem penzai kiküldetésemet. Beszélgetésünk közben belépett Vlagyimir Iljics. Ilyennek még sosem láttam... Rendkívül fáradtnak, levertnek látszott, szinte csak gépiesen üdvözölt bennünket, s amikor megtudta, miről van szó, így szólt hozzám:

– Ha tud, utazzon el, ott kemény kézre van szükség. De a feladat nehéz: tizenöt versztnyire a fronttól és mindenfelé kulákfelkelések...

Elnézést kért, hogy kénytelen megzavarni bennünket, de nagyon siet, és megbeszélt valamit Szverdlovval.

A megbeszélés végeztével ismét felém fordult, és rátért arra, hogy milyen súlyos helyzet alakult ki most az országban, milyen nehéz lesz a harc az eszerek ellen. Annak az aggályának adott hangot, hogy Petrográd és Moszkva kenyér nélkül maradhat, ha az eszereknek sikerül fellázítani a kulákságot. Vlagyimir Iljics szaggatottan beszélt, hiányzott belőle a szokásos tűz, látszott, hogy súlyos gondok gyötrik.

Amikor elköszönt tőlünk, Szverdlov még megkérte:

– Bírja már rá Jevgenyija Bogdanovnát a penzai útra!

De Vlagyimir Iljics fáradtan legyintett:

– Minek kellene rábírni? Ha nem tudja vállalni, találni kell egy erős embert.

Vlagyimir Iljics állapota és a vele folytatott előző beszélgetések egy csapásra véget vetettek minden ingadozásomnak, és nyomban közöltem, hogy kész vagyok azonnal útra kelni, annál is inkább, mert az ilyen munkában Ukrajnában már szereztem némi tapasztalatot.

Vlagyimir Iljics újra leült, s miután tájékoztatott a kormányzóságban uralkodó helyzetről, felhívta figyelmemet arra, hogy mire kell leginkább ügyelnem. Arra kért, hogy közöljem majd, mivel lehet a segítségemre Moszkvából, s hogy minden igényünkkel forduljak a Népbiztosok Tanácsához, „és követelje tőlünk az azonnali intézkedést, *ragaszkodjon* hozzá", majd befejezésül többször is elismételte:

– Feltétlenül sürgönyözze meg azonnal, milyen helyzetet talált a kormányzóságban!

Búcsúzóul Vlagyimir Iljics még egyszer a lelkemre kötötte, hogy ne felejtsek el azonnal táviratozni és közölni, mire van szükségem.

– Megígérem – fűzte hozzá –, hogy pontosan teljesítünk mindent, és még a lehetetlent is megtesszük, ha a munka úgy kívánja.

S Vlagyimir Iljics megtartotta ígéretét.

Penza kormányzóság volt abban az időben Moszkva és Petrográd egyik fő gabona- és élelmiszerszállítója. Penzá-

ban volt a bankjegynyomdánk. A várostól tizenöt verstnyire volt a csehszlovák front, az eszerek pedig, akik fegyveres harcot indítottak a Népbiztosok Tanácsa ellen, jelentős erőket dobtak át ide, szétszórva őket a front mentén és a járásokban, hogy fellázítsák a parasztságot. Ebben nagy segítségükre voltak a papok és a régi hadsereg tisztjei; ez utóbbiak közül sokan eltitkolták múltjukat, és a helyi szovjetek földművelési és élelmezési osztályain helyezkedtek el mint terményértékesítési instruktorok. Kommunista pártmunkás és szovjet-funkcionárius igen kevés volt a kormányzóságban, a helyi pártszervezetek csak most voltak megalakulóban, a kormányzóság összes fegyveres erőit a frontra vezényelték, s így igen kedvezőek voltak a feltételek az ellenforradalmi tevékenységhez.

Az eszerek mindenekelőtt elárasztották a falvakat felhívásaikkal, amelyekben aljas, provokációs célzatú híreket terjesztettek.

A kormányzósági helyzetről küldött jelentésemre Vlagyimir Iljics 1918. augusztus 9-i táviratával válaszolt.

„Kormányzósági Végrehajtó Bizottság, Penza

másolat Jevgenyija Bogdanovna Bosnak

Megkaptam táviratát. Feltétlenül fokozott védelmet kell szervezni válogatottan megbízható emberekből, kíméletlen tömegterrort kell alkalmazni a kulákokkal, papokkal és fehérgárdistákkal szemben, a kétes elemeket városon kívül gyűjtőtáborba kell zárni. A bankjegynyomdát helyezzék üzembe. Táviratilag értesítsenek a végrehajtásról.

Lenin
a Népbiztosok Tanácsa elnöke."*

Augusztus 10-én jelentettem Vlagyimir Iljicsnek, hogy az öt leggazdagabb járásban kitört a kulákok felkelése. Az augusztus 11-re virradó éjjel a következő távirati utasítást kaptam:

„Az öt járás felkelésének leverésekor feszítsék meg minden erejüket, és tegyenek meg mindent, hogy a tulajdonosoktól az utolsó szemig elvegyék a gabonafelesleget, s ezt a felkelés elnyomásával egy időben hajtsák végre. Ennek érdekében minden járásban jelöljenek ki (ne szedjenek, hanem jelöljenek ki) név szerint túszokat a kulákok, a gazdagok és a falusi uzsorások közül, s ezeket kötelezzék, hogy gyűjtsék össze, szállítsák a kijelölt állomásokra vagy begyűjtőhelyekre és adják át a hatóságoknak a járásban felkutatható egész gabonafelesleget.

A túszok életükkel felelnek a kivetett sarcnak a legrövidebb időn belül történő pontos beszolgáltatásáért. A járás fölöslegének mennyiségét a kormányzósági Végrehajtó Bizottság elnöke és a kormányzósági közellátási népbiztos határozza meg az 1918. évi termésnek és a korábbi évek terméseiből visszamaradt feleslegnek az adatai alapján. Ezt az intézkedést határozottan, gyorsan és kíméletlenül kell végrehajtani az Ön, a kormányzósági közellátási biztos és a katonai népbiztos felelősségére, aminek érdekében az említett személyek megkapják a megfelelő teljhatalmat.

Ezzel egyidejűleg röplapban forduljanak a lakossághoz, magyarázzák meg az intézkedés jelentőségét, s mondják meg, hogy a túszokért a felelősséget a kulákokra, az uzsorásokra, a gazdagokra, a szegényparasztság ősi ellenségeire hárítják. Az üzenet vételéről táviratban értesítsenek, s rendszeresen, legalább másnaponként tájékoztassanak az akció menetéről.

V. Uljanov (Lenin)
a Népbiztosok Tanácsa elnöke
A. Cjurupa
közellátási népbiztos
E. Szkljanszkij
hadügyi népbiztos"*

Mivel a penzai vezető elvtársak ellenezték az erélyes intézkedéseket a kulákság elleni harcban, de lényegében nem emeltek kifogást a kapott utasítások ellen, hanem csak mindenféle akadályokat és nehézségeket gördítettek végrehajtásuk útjába, röviden mindössze ennyit jelenthettem Vlagyimir Iljicsnek: „Utasítást végrehajtjuk." S erre válaszképpen a következő, augusztus 12-én kelt távirat érkezett:

„Megkaptam táviratát. Rendkívül meglep, hogy nem

* *Lenin* Művei. 36. köt. 501. old.

* *Lenin* Katonai levelezése. 93–94. old.

tájékoztatnak az öt járásban kibontakozott kulákfelkelés elfojtásának menetéről és kimeneteléről. Nem szeretném feltételezni, hogy Ön késedelmeskedik vagy gyöngének mutatkozott a felkelés elfojtásában vagy a felkelt kulákok egész vagyonának és kiváltképpen gabonájának példát mutató elkobzásában.

Lenin
a Népbiztosok Tanácsa elnöke."*

Erre haladéktalanul közölnöm kellett Vlagyimir Iljiccsel, miben mutatkoznak nehézségek.

Néhány nappal később futár útján kaptam levelet Lenin elvtárstól, s ebben Vlagyimir Iljics, az összes penzai kommunistákhoz szólva, kifejtette, miért van szükség az öt járás kulákfelkelésének „kíméletlen elfojtására"; ezt „az egész forradalom" érdekei követelik meg, „mert »ez a harc most a végső« a kulákság ellen"; azt tanácsolta, keressünk „keményebb" embereket, s azt kérte, táviratilag értesítsük levele „kézhezvételéről és végrehajtásáról". A levél elvtársi tanács jellegét viselte, s az aláírás csak ennyi volt: „Lenin".

Még néhány nappal később Petrográdból ötven kommunista érkezett hozzánk: munkások, akik az Októberi Forradalom első napjától különféle szovjetintézményekben dolgoztak, utánuk pedig harmincöt pártmunkás: részben Moszkva kerületi funkcionáriusok, részben olyanok, akik a párt Központi Bizottságának utasítására vidékről érkeztek.

Ezek után már könnyű volt mind az öt járásban mindennemű fegyveres erőszak alkalmazása nélkül likvidálni a felkelést, sőt elejét tudtuk venni az újabb felkeléseknek is.

Kétheti penzai tartózkodás után, kihasználva a kormányzóságban helyreállt nyugalmat, Moszkvába utaztam, hogy egy csomó halaszthatatlan ügyet elintézzek több népbiztosságon, amelyek elhanyagolták a kormányzóság ellátását, sőt még csak válaszra sem méltatták sürgős kéréseinket. S miután két napig hiába futkostam, és képtelen voltam bármit is elintézni, úgy döntöttem, hogy Leninhez fordulok segítségért.

Vlagyimir Iljics azonnal fogadott, még három percig sem kellett várnom (a népbiztosságokon egy-két óra hosszat is kellett rostokolnom, míg a népbiztos fogadott), és szemrehányó fejcsóválással vette tudomásul utazásomat. Miért nem juttattam el őhozzá a népbiztosságokhoz küldött táviratok másolatait?

Azzal próbáltam kimagyarázkodni, hogy nem tartottam lehetségesnek őt ilyen apróságokkal zaklatni.

Erre felfortyant:

– Nem tartotta lehetségesnek!... Azt akarja, hogy újabb felkelések törjenek ki, és a munkások kenyér nélkül maradjanak?... Rendelkezésére áll a közvetlen vonal, távírda, vannak emberei, akiket bármilyen igénnyel bármikor felküldhet hozzám... Most azonnal visszautazik és elküldi nekem az összes igénylések másolatait... – De nyomban meg is enyhült, és leplezetlen nyugtalansággal tette hozzá: – Jobb, ha nem utazgat ide. Most egy órára sem szabad elhagyni a kormányzóságot.

Összes elintézetlen ügyem alig tíz-tizenöt perc alatt megoldódott. Vlagyimir Iljics meghallgatott, kérdéseket tett fel, kifejtette véleményét, kikérte az én véleményemet, és azon nyomban minden eldöntött kérdésben utasításokat adott titkárának, telefonált, üzeneteket írt és útbaigazított, hogy kikhez forduljak a népbiztosságokon. És mindezt a legcsekélyebb kapkodás nélkül, gondolva minden számba jöhető eshetőségre és felmérve a meglevő lehetőségeket.

Vlagyimir Iljicstől teljesen elégedetten és írásbeli utasításokkal jócskán felszerelve távoztam: „Haladéktalanul fogadják el", „Keressenek valamilyen lehetőséget, de addig is folyósítsák a kért összeget" stb., stb. – s ez új erőt és bátorságot adott. Most már minden nehézség semmiségnek, könnyen leküzdhetőnek tűnt...

Vlagyimir Iljiccsel könnyebb és egyszerűbb volt együtt dolgozni, mint bárki mással. 1918-ban sokszor jelentéktelen ügyekkel is őt kellett zaklatni, még olyasmikkel is például, hogy a gabona elszállításához tehergépkocsikat küldjenek a pályaudvarra, s nem volt rá eset, hogy valamilyen helyi kéréssel ne törődött volna és ne válaszolt volna rá. Mindennemű formalizmus, bürokratikus munkamódszer távol állt tőle, sőt mélységesen felháborította.

* *Lenin* Művei. 36. köt. 502. old.

Bár megkövetelte a rendeletek és utasítások feltétlen végrehajtását, nemcsak hogy nem tiltakozott „a törvény betűjének" megkerülése ellen, amikor a körülmények úgy követelték, hanem igen rossz néven is vette, ha valaki formális meggondolásokból nem tette meg azt, amire nyilvánvalóan szükség volt.

Jól emlékszem egy beszélgetésünkre azzal kapcsolatban, hogy a nyugati katonai körzet biztosa fölötteseinek engedélye nélkül, a törvény betűjére hivatkozva nem volt hajlandó kiadni a szakszervezet által mozgósított munkások felfegyverzésére a raktárában levő puskákat. Vlagyimir Iljics egyszerűen nem akarta elhinni, hogy ez igaz. Amikor aztán részletesen ismertettem a biztossal folytatott tárgyalásaimat, beleértve azt a javaslatomat is, hogy haladéktalanul hívja a készülékhez fölöttesét, Vlagyimir Iljics csak ennyit jegyzett meg keserűen: „Ügybuzgó bürokrata" – s nyomban levelet írt a köztársaság vezérkari főnökének, arra kérve őt, hogy „ha lehet", sürgősen intézkedjék a puskák kiadásáról.

Ám Vlagyimir Iljics nemcsak azt igényelte, hogy akármilyen baj vagy nehézség esetén keressék meg őt, hanem azt is megkövetelte, hogy pontosan tájékoztassuk a munka menetéről, és részletesen beszámoljunk mindenről, ami munkaterületünkön történik. S ha valaki ezt elmulasztotta, olyan fejmosást kapott, hogy úgy érezte magát, mint egy kicsapott diák.

Sosem felejtem el, hogy megdorgált Vlagyimir Iljics, amiért nem értesítettem azonnal arról, mennyi viszály származott a front Forradalmi Katonai Tanácsának vezető funkcionáriusa által a pártbizottsághoz és a kormányzósági Végrehajtó Bizottsághoz intézett parancsokból és előírásokból, valamint abból, hogy letartóztatta a kormányzósági Végrehajtó Bizottság elnökét, a kormányzósági Cseka elnökét és a katonai biztost, amiért nem ürítették ki huszonnégy órán belül a kormányzósági Cseka helyiségeit a front Forradalmi Katonai Tanácsa számára.

Arra az ellenvetésemre sem enyhült meg, hogy jelentésemben utaltam a katonai szervezetek és a helyi párt- és szovjetszervek közötti súrlódásokra, bár nem tértem ki az egyes funkcionáriusok cselekedeteire, minthogy végül is sikerült a nézeteltéréseket ott helyben elsimítani.

– „Nézeteltérés!" „Elsimítani!" Ahelyett, hogy egyszer s mindenkorra elejét vennék az ilyesminek!... Vajon elgondolkodott-e ön már azon, hogy mit mondanak majd rólunk a tömegek?!

A dorgálást, úgy éreztem, nem érdemeltem meg, ezért felhívtam Vlagyimir Iljics figyelmét arra, hogy az illető elvtárs felelős funkcionárius, akit a párt Központi Bizottsága nevezett ki, és hogy nyilván a kinevezésénél kellett volna óvatosabbnak lenni.

Vlagyimir Iljics most sem adta meg magát:

– „A párt Központi Bizottsága nevezte ki"... Honnan tudhatná a párt Központi Bizottsága, hogyan teljesítik utasításait, ha önök, akik ott vannak a helyszínen, nem tartják szükségesnek ezt közölni vele? Ha kínosnak tartotta megírni, miért nem utazott föl előbb?!

Felhívtam Vlagyimir Iljics figyelmét arra, hogy itt nézetem szerint nem annyira személyekről van szó, mint inkább egy kialakuló új munkamódszerről, amelyet egyelőre még csak tapogatózva alkalmaznak (ez a beszélgetés 1919 januárjában zajlott le); hogy már másutt is találkoztam olyasmivel, hogy a katonai pártfunkcionáriusok a helyi párt- és szovjetszervezetekkel szemben nem a meggyőzés, hanem a katonai parancs módszerét alkalmazzák, és hogy ez nézetem szerint óhatatlanul következik a katonai munka lényegéből. Szerintem elsősorban arról van szó, folytattam, hogy szükséges-e ez a munkamódszer, és ha igen, a központnak megfelelő útmutatásokat kellene adnia a katonai és a pártfunkcionáriusoknak. Egyelőre a konfliktus élessége kizárólag attól függ, hogy az illető katona menynyire tapintatos és mennyire érett politikailag. Egy erős elvtárs minden parancsának úgy szerez érvényt, hogy a pártbizottság is, a végrehajtó bizottság is a saját határozatának fogadja el ezt a parancsot, ha viszont az illető funkcionárius gyengébb és kevésbé tapintatos, ráadásul nincs meg a kellő fellépése sem, kénytelen száraz, kurta parancsokra és előírásokra szorítkozni.

Vlagyimir Iljics figyelmesen végighallgatott, s most már ismét a megszokott baráti hangnemben arra kért, hogy példákkal illusztráljam a véleményemet, és részletesen kifaggatott afelől, hogy a tömegek hogyan reagálnak katonai szerveink parancsaira.

Megjegyeztem, hogy a kialakuló új munkamódszer, kiváltképpen ha nem kellő tapintattal alkalmazzák, a tömegektől való elszakadás veszélyével jár, s hogy ezen a talajon nemcsak a tömegekben támadhat elégedetlenség a vezető szervekkel szemben, hanem komoly súrlódások jelentkezhetnek a párttagok között is, aminek következtében szakadék támadhat a felső és az alsó szervek között. Vlagyimir Iljics némi töprengés után így szólt:

– Ezen csakugyan érdemes elgondolkodni...

Hangja és az ezt követő ajánlata: – Nem vállalná-e ön a helyi szervezetek ellenőrzésének és instruálásának megszervezését? – nem hagyott kétséget afelől, hogy utolsó megjegyzésemmel olyan problémákra utaltam, amelyek Vlagyimir Iljicset amúgyis nyugtalanították, és hogy máris keresi a kivezető utat.

Amikor Vlagyimir Iljiccsel beszélgettem, mindig elmondtam neki mindent a párt és a szovjetek életében megérett kérdésekről, az ott tapasztalható fogyatékosságokról, és ezt mindig abban a biztos tudatban tettem, hogy nemcsak végighallgat, hanem meg is érti a dolgokat, elgondolkodik rajtuk és megtalálja a szükséges megoldást.

A. Bezimenszkij | A Munkás-Paraszt Ifjúsági Szövetség I. kongresszusának küldöttsége Leninnél

1918. október 29-én a munkás- és parasztfiatalok I. kongresszusa a küldöttek és a meghívottak ovációja közepette egyhangúlag tiszteletbeli elnökké választotta Vlagyimir Iljics Lenint. Még aznap a kongresszus elnöksége írásban kérte Lenint, hogy fogadja a kongresszus küldöttségét.

A kérelemre három nap múlva, este 11-kor érkezett válasz. Azonnal meg kellett beszélnünk a dolgot. Az elnökségi tagokat futárokkal hívtuk össze, azokat pedig, akik már édesdeden aludtak a küldöttségek szállásának kemény emeletes ágyain, felébresztettük.

Az elnökségi ülés rövid volt, de viharos. Mindenekelőtt azt kellett eldöntenünk, kiket küldjünk Leninhez. Másnapra nem terveztünk plenáris ülést (a szekciók és a bizottságok dolgoztak), magán a kongresszuson tehát nem választhattuk meg a küldöttséget. És másnap délelőtt tíz órakor kellett megjelennünk a Kremlben. Mit tegyünk?

Úgy döntöttünk, hogy a kongresszus elnöksége megy. Ezután távirati stílusban összeírtuk azokat a legfontosabb eseményeket és gondolatokat, amelyeket közölni akartunk Vlagyimir Iljiccsel. Ebben nem volt nézeteltérés. A nézeteltérés akkor kezdődött, amikor arra került sor, hogy ki beszéljen majd a küldöttség nevében. Sok elvtárs tett javaslatot egy-egy személyre. Mások amellett kardoskodtak, hogy mindenki szólaljon fel egymás után. Az uráliak vezetője pedig hosszas fejtegetésbe bocsátkozott, amelyből az derült ki, hogy nekünk mint kollektivistáknak mindnyájunknak egyszerre kell beszélnünk.

Az urálit „kollektívan" kinevettük.

Szótöbbséggel mégiscsak megválasztottuk az előadót, s nyomban határozatot hoztunk: ha nem arról beszél, amiről kell, valamelyikünk köteles a lábára lépni vagy megcibálni a kabátját.

Már szerettünk volna hazamenni, de elnökségünk legfiatalabb tagja fensőbbséges hangon kijelentette, hogy Lenin jelenlétében nem szabad leülnünk. Még akkor sem, ha ő hellyel kínálna bennünket. Azok az elvtársak, akik már ismerték Lenint, megpróbálták meggyőzni ifjú társunkat, mekkora csacsiságot mond:

– Lenin a szerénység és nemeslelkűség példaképe. Nincs még egy ember a földön, aki úgy szeretné és tisztelné az embereket, mint ő.

– Ti csináljatok, amit akartok, én állva maradok.

Reggel fél kilenckor mindnyájan szállásunk előcsarnokában gyülekeztünk. Sebtében átfutottuk az előadó téziseit, és elindultunk a Kremlbe. Nem kellett messzire menni: húszperces út állt előttünk, vagy legfeljebb félórás, ha nagyon ráérősen sétálunk. Ámde mi ugyancsak furcsán „haladtunk". Minden utcasarkon elakadtunk, mert valamelyikünknek épp ekkor jutott eszébe a „legfontosabb gondolat", amelyet feltétlenül közölni kell Leninnel. Megálltunk, szavaztunk „mellette" és „ellene", elfogadtuk vagy elvetettük a javaslatot, s mentünk tovább, a következő sarokig. A Mjasznyickaja utca és a Ljubljanszkaja tér sarkán nem kevesebb, mint húsz percig álltunk.

Elég az hozzá, a küldöttség negyven perces késéssel jelent meg a Népbiztosok Tanácsának előszobájában.

Fotyijeva elvtársnő, Lenin titkárnője lépett ki Vlagyimir Iljics dolgozószobájából. Sokatmondón végigpillantott a küldötteken, és szigorú hangon így szólt:

– Fiatal barátaim! Vlagyimir Iljics nagyon szereti a fiatalokat, s nagy örömmel elbeszélget velük. De ő (a viselkedésükből ítélve nem tudom, eszükbe jutott-e az egyáltalán) a Népbiztosok Tanácsának elnöke, s az ideje eléggé be van osztva. Lenin elvtárs mindig azt mondja, hogy már az egyperces késés is bűn. Minthogy önök ezt a normát pontosan negyvenszeresen túlteljesítették, s minthogy Vlagyimir Iljics ma különösen el van foglalva, az imént arra kért, közöljem, hogy most nem fogadhatja önöket, hanem arra kéri, jöjjenek el holnap délelőtt ugyancsak tíz órakor.

„Fiatal barátaink" kis ideig még ott topogtak a várószobában, láttamoztatták a belépőcédulákat, s földresütött szemmel, néma csöndben már negyedóra múlva visszaérkeztek a szállásukra.

Még nem is láttuk Lenint, máris olyan leckét kaptunk tőle, amelyet nem felejtettünk el egész életünkben. Már az egyperces késés is bűn. Takarékoskodjatok az időtökkel! Takarékoskodjatok mások idejével! Legyetek pontosak és szervezettek, akkurátusak és fegyelmezettek. A mi időnk nagyon drága...

Másnap küldöttségünk már másfél órával korábban megjelent Lenin várószobájában. Pontosan tízkor beszólítottak bennünket a dolgozószobájába.

Vlagyimir Iljics a küszöbön fogadta a küldöttséget, s mindenkivel kezet fogott. Mintha csak tudta volna, miről folyt a szó tegnapelőtt, derűsen mondogatta:

– Jöjjenek csak, fiatal elvtársaim! Foglaljanak helyet! Fogják meg a székeket, és jöjjenek közelebb. A kislányt természetesen a karosszékbe ültetjük. Tolják csak ide a karosszéket, legyenek gavallérok...

Ez a kis epizód a karosszékkel felejthetetlen élményünk. Vlagyimir Iljicsnek ezekben a tréfás szavaiban jellemének egyik szerves vonása nyilvánult meg: a nő tisztelete. Oly buzgón igyekeztünk jó gavallérok lenni, hogy majdnem elszakítottuk a szőnyeget.

Miután leültettük a kislányt, mi is sorban leültünk, csak legfiatalabb elvtársunk (aki nem hitte el, hogy Lenin szerény ember) meredt meg a széke mellett, mint a cövek.

Vlagyimir Iljics fel-alá sétálgatott, végigjártatta szemét a megilletődött küldötteken. Aztán ő is leült fonott karosszékébe az íróasztala mögé, s arra kért bennünket, beszéljünk neki mindarról, amit fontosnak tartunk.

Ekkor belekezdett a beszédébe az előadónk. Azóta sok zavaros beszédet hallottam, de amit ez az elvtársunk akkor „összehordott", a zavarosság minden rekordján túltett. Ádámnál és Évánál kezdte, cirkalmas körmondatokkal folytatta, az egész első bekezdésből, amely legalább három percig tartott, teljesen hiányoztak a pontok és a vesszők. Látva, hogy ebből nem sül ki semmi jó, Vlagyimir Iljics váratlanul feltett neki egy kérdést. Az előadó hebegni kezdett, s én ekkor ráléptem a lábára, legfiatalabb elvtársunk pedig (aki közben meggyőződött róla, hogy Lenin csakugyan szerény ember), végül is elszánta magát, hogy leül – csakhogy a szék mellé huppant!

Óriási nevetés... és egy pillanat múlva nyoma sem volt az iménti zavarunknak. Vlagyimir Iljics maga tett fel nekünk kérdéseket, s a beszélgetést a gyakorlati-érdemi eszmecsere medrébe terelte: arról volt szó, hogy melyek az ifjúsági mozgalom legégetőbb feladatai. S amint valaki az üres locsogás területére tévedt, Vlagyimir Iljics nagyon finoman és kedvesen, de határozottan visszaterelte a beszélgetést a fő vágányra. Ki nem állhatta a politikai fecsegést, a mellébeszélést!

Lenin sok olyan kérdést tett fel, különösen az ifjúság mindennapi életével kapcsolatban, amelyeket a küldöttek nem találtak különösebben fontosnak. Ő azonban pontos és őszinte választ akart kapni rájuk. Nehezen értettük meg, hogy az ifjúság köz- és magánéletének legkülönbözőbb oldalait firtató kérdéseivel azt akarta tisztázni, hogyan él és dolgozik, miről gondolkodik és miért lelkesedik az ország ifjú nemzedéke, mitől kell óvni, miben kell neki segíteni.

Nézzük csak, miről faggatott bennünket Lenin:

– Hány munkásfiatal van a kongresszuson? Paraszt? Értelmiségi? Milyen a politikai meggyőződésük? Megkapják-e a munkásfiatalok az élelmiszer-fejadagot? Van-e petróleumuk a falusi könyvtáraknak? Milyen a fiatalok és a szüleik viszonya? Vannak-e lőgyakorlatok? Segítünk-e az analfabétizmus felszámolásában? Hogy segítjük a vöröskatonák családjait? Hogy tanulnak a fiatalok? Járunk-e könyvtárba? Kikért rajongunk a múltból, kiket szeret-

nénk utánozni? Milyen viszonyban vannak a III. Internacionálé ifjúmunkás szervezetei a városi és falusi népművelési körökkel, amelyekben olykor a szovjethatalommal szembenálló értelmiségiek a hangadók? Hogy táplálkozik a városi fiatalság? A falusi? Járunk-e előadásokra? Vannak-e hangszereink a műkedvelő zenekarok számára? Milyen dalokat szeretünk? Levelezünk-e a frontra ment társainkkal? Hogy zajlott le a kongresszuson a program és az alapszabályzat vitája? Hogy vesznek részt a gyári fiatalok a termelékenység növelésében? Hogy pihen az ifjúság? Hogy szórakozik? Szervezünk-e kirándulásokat az erdőbe? Csónakázunk-e? Szeretjük-e a gorodkit? A sakkot? Kik írnak a lapjainkba? Adunk-e ki röplapokat? Segítjük-e a csekistákat? Hogy harcolunk a mensevikek, az eszerek, az anarchisták ellen? Szervezünk-e tüntetéseket? Miről vitatkozunk? Van-e téli csizmánk és kesztyűnk?

A válaszok többségét Lenin elvtárs nyomban kommentálta, s ezután már „maguktól" kívánkoztak ki belőlünk a gondolatok, vélemények, javaslatok. Lenin minden megjegyzése egyszerre volt a politikai vezető útmutatása, a barát tanácsa, az idősebb elvtárs tanítása. Helyeselte, hogy az ifjúság sokféle módon részt vesz az ország politikai életében, egyszersmind nyomatékosan felhívta a figyelmet arra, hogy ifjúságunk ne csak politikailag legyen képzett, hanem egyáltalában legyen művelt s jó kedélyű, életvidám, kezdeményező. A szovjet haza fiainak és lányainak boldogulniuk kell mind a köz-, mind pedig a magánéletben. Harc, munka, tanulás, sport, szórakozás, dalolás, tervek a jövőre – ezek azok a területek, ahol az ifjúságnak meg kell mutatnia, mit tud. Lélekben és testben erősnek, vidámnak és bátornak akarta látni az ifjúságot.

És akárhány fogyatékosságot vagy káros jelenséget felvetettünk, őt csak egy érdekelte: mit tettünk a megszüntetése érdekében? Minden akadályra egyféleképpen reagált: cselekedni! Nincs petróleumuk a falusi könyvtáraknak? Szerezzetek! Valaki nem tartja be a szovjet törvényeket? Hozzátok nyilvánosságra, követeljétek, hogy bocsássák el, tartóztassák le, büntessék meg! Ellenségre bukkantatok? Mondjátok meg a csekistáknak! Egyes szülők nem értik az ifjúsági szövetség fontosságát? Hívjátok össze őket vagy menjetek el hozzájuk, és győzzétek meg őket, vonjátok be őket is a társadalmi munkába! Nincs csónak? Keressétek meg a régieket, javítsátok ki, szereljétek fel! Szükség van a szovjet segítségére? Menjetek el a szovjetbe! Szükség van a párt segítségére? Menjetek el a pártbizottságra! Segítsetek, tájékozódjatok, irtsátok a rosszat, adjatok tanácsot, cselekedjetek!

Vlagyimir Iljics hosszan érdeklődött a helyi pártszervezetek és az ifjúsági szövetség kapcsolatáról, s ígéretet tett, hogy a párt aktívan segíteni fogja a munkás-paraszt ifjúsági szövetség szervezeteit és bizottságait.

Vlagyimir Iljics megkérdezte: vannak-e a küldöttek között vallásosak? S mikor mindnyájan kórusban feleltük – Nincsenek! – vidáman bólintott. Aztán felállt, hátra tette a kezét, és fel-alá sétálva arról kezdett beszélni, hogy nehéz és hosszadalmas, de megtisztelő és mellőzhetetlen feladat megszabadítani az egész ifjúságot mindenféle vallás káros befolyásától. Adminisztratív eszközökkel semmire se megyünk. Terjeszteni kell az ismereteket, agitálni kell a tudomány adataival, fáradhatatlanul le kell leplezni a vallás osztályjellegét, s végül olyan földi csodákat kell tudnunk produkálni, hogy a kiagyalt égi csodák elbújjanak mellettük.

– Nos, hogy gondolják, megtesszük?

– Megtesszük! – harsogott a kórus.

– Biztos vagyok benne – felelte Lenin.

Amikor a városi és falusi népművelési körökre terelődött a szó, amelyek ellenséges elemek befolyása alá kerültek, ugyancsak kijutott Vlagyimir Iljicstől azoknak az elvtársaknak, akik feleslegesnek és célszerűtlennek tartották a munkát ezekben a körökben. Igenis oda kell menni, mondta Lenin, és magunkhoz vonzani mindazokat a fiatalokat, akik velünk tarthatnak. Feloszlatni könnyű ezeket a köröket, de ezzel nem segítünk a dolgon. Nemcsak az erőt kell tudnunk alkalmazni, hanem a meggyőzést, a felvilágosítást, a tanácsadást is.

De voltak mulatságos epizódok is.

– Hány lány van a kongresszuson? – kérdezte Vlagyimir Iljics, a köztünk levő egyetlen lány felé fordulva.

S ekkor mintha valaki megbabonázta volna a nyelvemet, én vágtam rá:

– Kilenc darab!

Mindenki nevetett, én viszont szerettem volna elsüllyedni zavaromban.

Kis szünet támadt. S ekkor megpróbálta kiköszörülni az előbbi csorbát az előadónk. Felállt, ünnepélyesen kilépett az egyik lábával, s nagy büszkén kijelentette:

– Közöljük önnel, Vlagyimir Iljics, hogy kongresszusunk döntő többséggel úgy határozott, az ifjúsági szövetséget kommunista ifjúsági szövetségnek nevezi el.

Vlagyimir Iljics kissé összevonta szemöldökét, s nyugodtan így szólt:

– Nem a név a fontos.

– De mi helyeseljük ezt az elnevezést! – kiáltott közbe valaki.

Lenin elmosolyodott, majd kicsit töprengett.

– Akkor nem bánom. – Kivette a szekrényből a *Jugend-Internationale* egyik számát, s megkérdezte: – Tudnak-e valamit a nemzetközi kommunista ifjúsági mozgalomról?

Azt feleltük, hogy sok mindent tudunk.

Lenin azt mondta, hogy a munkás-paraszt ifjúsági szövetségnek vállalnia kell a nemzetközi kommunista mozgalom feladatait is. Valamennyi ország és nemzet dolgozóinak testvérisége, a népek barátsága alaptörvény minden igazi kommunista számára. Ne feledkezzünk meg erről akkor sem, amikor az ifjúsági szövetség központi bizottsági tagjaira teszünk javaslatot.

– Egyébként hogy állnak pénz dolgában? – kérdezte váratlanul.

Azt feleltük neki, hogy a világ minden kincse a miénk, de nincs egy kopejkánk sem.

Vlagyimir Iljics fogott egy papírlapot, ráírta, hogy Jakov Mihajlovics Szverdlovnak, a Központi Végrehajtó Bizottság elnökének, és azt, hogy utaljon ki tízezer rubelt a munkás-paraszt ifjúsági szövetség leendő Központi Bizottságának, mert „a pártnak segítenie kell az ifjúságot". És minden küldött megjegyezte magának, hogy a „segítenie kell" szavakat egyszer, a „pártnak" szót pedig háromszor aláhúzta.

– Dolgozzanak jól – mondta, mikor átadta a cédulát –, ez a legfontosabb! Különösen óvakodjanak attól, hogy közömbös embereket és bürokratákat vegyenek be a bizottságaikba. Ezek mindennél többet árthatnak, még ha kommunisták is. Dolgozzanak! Biztos vagyok benne, mondta, hogy sok millió tagja lesz majd szervezetüknek. Igen, milliók!

...Belépett Fotyijeva elvtársnő, s valamit súgott Leninnek. Lenin bólintott, és így szólt:

– Jól van, mondja meg neki, hogy öt perc múlva fogadom.

Nyilvánvaló volt (különösen a tegnapi lecke után), hogy öt percnél tovább nem szabad feltartani Vlagyimir Iljicset. Felálltunk.

Felsorakoztunk Lenin előtt, és ő most is mindnyájunkkal kezet fogott. Ez volt az a pillanat, amikor mindenki még egyszer átélte az egész találkozást. Még éreztük kezének melegét.

Lenin néhány pillanatig némán nézett bennünket, majd így szólt:

– Viszontlátásra, fiatal elvtársaim. Adják át üdvözletemet a kongresszusnak, s mondják meg a kommunista párt nevében az egész ifjúságnak: mi gondolunk rátok, bízunk bennetek!

Rudas László | Találkozás Leninnel

1919 február közepén a Kommunisták Magyarországi Pártja megbízásából negyedmagammal Moszkvába indultunk, hogy a párt képviseletében részt vegyünk a III. Internacionálé első kongresszusán. Az út ez idő tájt nem ígérkezett túlságosan könnyűnek. Két fronton keresztül vezetett Moszkva felé. A lengyelek és ukránok Lembergért harcoltak egymással, és a Vörös Hadsereg elől visszavonuló Petljura ellenforradalmi hordái is keresztezték útunkat.

A delegáció két tagja nem vállalta a kockázatot, és visszafordult, velem csak Mészáros Gábor – a későbbi mártír – folytatta az utat. Vasúti összeköttetés nem volt, s az út legnagyobb részét szekéren vagy gyalog kellett megtennünk. Tarnopolban „bolsevista ügynököt" gyanítottak bennem, s csak szerencsés véletlen folytán sikerült megszabadulnom. Amikor Vinnyica városába értem, akkor vonult be oda a Vörös Hadsereg, és az ő támogatásukkal már könnyebben folytathattam az utat, most már egyedül, mert Mészáros Gábor, aki mint volt hadifogoly jobban kiismerte magát, előre ment. Amikor Kijevbe érkeztem – március 23-a volt –, akkor érkezett oda a magyar proletárdiktatúra kikiáltásának híre. Itt tudtam meg, hogy az Internacionálé kongresszusa már véget ért, és amikor Kijevből Moszkvába értem, ott belecsöppentem az Orosz Szövetséges Köztársaság küldött-kongresszusába.

Lenin elvtárs beszélt éppen, amikor a terembe léptem. Előterjesztette javaslatát, hogy Kalinyint válassza a kongresszus a Szovjet Köztársaság elnökévé. A beszéd után Csicserin akkori külügyi népbiztos felvitt az emelvényre Leninhez. A bemutatkozás után Lenin kifejezte örömét szerencsés megmenekülésem fölött (Mészárostól értesült tarnopoli kalandomról), majd felajánlotta, hogy ha jónak látom, szóljak néhány szót a kongresszushoz. Hiba volt részemről, hogy kitértem a megtisztelő ajánlat elől, az út fáradalmaira hivatkozva nem ragadtam meg az alkalmat, amikor a magyar dolgozók nevében szólhattam volna a küldöttekhez. De amikor az ember 34 éves, nem rendelkezik még forradalmi tapasztalatokkal, és váratlanul szemben találva magát Leninnel, úgy hiszem, érthető, hogy követ még el hibákat...

Moszkvába érkezésem után egy héttel Lenin magához hívatott. A Komintern akkori titkárának, Klinger elvtársnak kíséretében mentem a Kremlbe. Lenin elvtárs dolgozószobája az Összoroszországi Végrehajtó Bizottság épületében volt. Az őr csak kísérőmet engedte be, aki igazolvánnyal rendelkezett. Én kint várakoztam néhány percet, amikor megjelent Lenin, belémkarolt és bevezetett.

Az első percben természetesen nagyon elfogódott voltam. Hisz olyan emberrel beszéltem, aki mellett valóságos törpének éreztem magam. Féltem, hogy kérdéseire nem tudok majd kielégítő választ adni.

Elöljáróban megkérdezte tőlem, hogy milyen nyelven akarok vele beszélni.

– Beszélhetünk németül, franciául vagy angolul – mondotta Lenin –, nekem mindegy, egyformán rosszul beszélem valamennyit.

A németet választottam, s már az első mondatok után kiderült, hogy Lenin nemcsak nálam jobban beszélt németül, de tökéletesen beszélte ezt a nyelvet.

Lenin a magyar proletárdiktatúrára terelte a szót, és nekemszegezte a kérdést:

Lenin és Szamuely Tibor 1919 májusában a moszkvai Vörös téren

Lenin 1919. május 25-én Moszkvában

Lenin. 1919. május 25.

Lenin. 1920. május 1.

Lenin. 1920. május 1.

Lenin a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán. 1920. július 19.

Lenin H. G. Wellsszel moszkvai dolgozószobájában

– Micsoda diktatúra van maguknál, ha a színházakat és az orfeumokat szocializálják? Ez most a maguk legfőbb gondja?

Biztosítottam arról, hogy otthon nem csupán ez történt. Feltehető, hogy az európai burzsoá sajtó ezekről a felszínes dolgokról emlékezik meg jelenleg, de nem kétséges, hogy lesz miről írnia hamarosan, ha rátérünk a nagyüzemek szocializálására.

Lenin hirtelen fordulattal rátért a szociáldemokrata párttal való összeolvadás kérdésére, s ezt mondta:

— Veszélyesnek tartom ezt az egyesülést. Jobb lett volna egy blokkot alkotni, melyben mind a két párt megőrzi függetlenségét. Így a kommunisták megmaradtak volna a tömegek előtt önálló pártként, növelhették volna napról napra erejüket, és szükség esetén kenyértörésre is vihették volna a dolgot, ha a szociáldemokraták nem teljesítik forradalmi kötelességüket. De így...

Csak azt felelhettem, hogy nem ismerem az okokat, amiért otthon erre az útra léptek.

– Én kérdeztem a magyar elvtársaktól – mondotta Lenin –, hogy mi a biztosíték ennek az egyesülésnek a szilárdságára. Azt telefonálták nekem, hogy legyek nyugodt, mert a magyar kommunista vezetők Marxnak és Leninnek a tanítványai. Ez még nem elég biztosíték, mondtam nekik kissé epésen, mert vannak olyan tanítványok, akik nem jól tanulták meg a leckét...

Lenin elvtárs ezután aziránt érdeklődött, hogy van-e a magyar proletárdiktatúrának elég erős támasza a szegényparasztság tömegeiben.

– Hány földmunkás és szegényparaszt van Magyarországon? – kérdezte hirtelen.

Én 4 millióra becsültem számukat az első háború előtti Magyarország adatainak alapján.

– Olyan sok? – kérdezte Lenin meglepetten, és hangjából kiérződött az erős kételkedés. – Vigyázzon – mondotta nagyon komolyan –, mert ilyenben nem ismerek tréfát. Tegnap nálam járt egy magukkal szomszédos ország kommunista pártjának vezető embere, és erre a kérdésemre a saját országával kapcsolatban nem tudott választ adni. Micsoda kommunista az, aki hazájában nem ismeri az osztályerőviszonyokat, és különösen nem tudja, hogy hány proletár és félproletár paraszt él az országban? Ne higgye, hogy elég, ha egy számot mond, anélkül, hogy biztos volna annak helyességében. Vallja be inkább, hogy nem tudja. – Kutató tekintettel nézett rám.

Megnyugtattam, hogy ez a szám, ha nem is egészen biztos, de megfelel a valóságnak, mire ő azzal zárta le az ügyet, hogy majd utánanéz a dolognak. – Jaj magának – mondotta most már enyhébben –, ha nem így van.

Itt megjegyzem, hogy Lenin elvtárs később tényleg ellenőrizte az általam megadott adatot, s egy alkalommal, amikor Szamuely Tibor Moszkvában járt, vele üzente meg a válaszát: „A becsülete helyre van állítva!"

Arról beszélgettünk, hogy fenyegeti-e a magyar proletárdiktatúrát ellenforradalom vagy lázadás veszélye. Azt mondottam, hogy a régi uralkodó osztályok a vesztett háború következtében összetörtek, s nem igen van erejük komoly ellenállásra. – Más a helyzet, vélekedtem, az ország keleti részében, Erdélyben, ahol még több a feudális maradvány, és a parasztság is sokkal nagyobb mértékben rétegeződik. Fennáll a lehetősége annak, hogy a gazdag parasztságot meg lehet nyerni valamilyen ellenforradalmi megmozdulás céljára.

– Szóval ez Magyarország Vendée-ja – jegyezte meg Lenin, és elgondolkozott.

Később arra kértem, írjon egy levelet a magyar munkásséghoz, és buzdítsa őket súlyával és tekintélyével forradalmi kitartásra.

– Ezt nem tehetem – mondotta. – Nem avatkozhatom más országok belügyeibe. Különösen ha nem ismerem eléggé belső viszonyaikat.

A levél később megíródott, és Szamuely hozta magával Budapestre.

A beszélgetés végén a nemzetközi forradalmi mozgalmakra, Kautsky szerepére és hasonlókra terelődött a szó. Ezzel ért véget beszélgetésem Leninnel. Amikor másodszor, 1922-ben jártam Moszkvában, ő már nagyon súlyos beteg volt. Mégis, a Komintern IV. kongresszusán, félig felépülve megtartotta híres előadását az új gazdasági politikáról.

Talán nem is kell hangsúlyoznom, hogy életem egyik nagy eseménye volt ez a találkozás, és híven őrzöm emlékét.

H. G. Wells | A Kreml álmodója

Pétervárról elsősorban azért mentem Moszkvába, hogy lássam Lenint és beszéljek vele. Nagyon kíváncsi voltam rá, emellett a beállítottságom inkább ellenséges volt vele szemben.

Amikor találkoztam vele, kiderült, hogy egészen más, mint amilyennek valaha is gondoltam.

*

A fényes októberi nap alatt, a szállingó sárga levelek közepette Moszkva sokkal kevésbé szigorú és sokkal mozgalmasabb benyomást tett ránk, mint Pétervár. Sokkal több ember közlekedik az utcán, nagyobb a kereskedelmi forgalom, és viszonylag elég sok bérkocsit talál az ember. A piacokon folyik az árusítás. Az utcák és a házak nem mutatják olyan általános rombolás képét. Az igaz, hogy az 1918 elején lefolyt kétségbeesett utcai harcoknak még sok nyoma látható. Az oly valószínűtlenül ható Szent Bazil katedrális egyik kupoláját, a Kreml közvetlen közelében, lerombolta egy gránát és még nem javították meg. Találkoztunk ugyan villamosokkal, ezek azonban nem utasokat szállítottak, hanem élelmiszer- és tüzelőszállításra használták őket. Ezekben a vonatkozásokban Pétervár ellátottabb Moszkvánál.

Moszkva tízezer keresztje most is ragyogva fénylik a délutáni nap világánál. A Kreml egyik szembetűnő tornyán ott ülnek a kiterjesztett szárnyú császári sasok. A bolsevik kormány túlságosan el volt foglalva, vagy nem sokat törődött a dologgal ahhoz, hogy eltávolítsa őket a helyükről. A templomok nyitva vannak, az ikonok csókolgatása buzgón folyik, és a koldusok a templomajtókban most is kéregetnek, várják a könyöradományokat. Kívül a Megváltó Kapuján különösen erősen üzemben van az Ibériai Madonna imádott csodatévő szentélye. Sok parasztasszony, aki nem tudott bejutni a kis kápolnába, kint a köveket csókolgatja.

Ezzel éppen szemben, egy ház homlokzatának simára vakolt részén a most magasztalt felirat látható, amit Moszkva korai forradalmi igazgatási szerveinek egyike helyeztetett el oda: „A vallás ópium a nép számára." Ennek a feliratnak a hatását erősen csökkenti az a tény, hogy Oroszországban a nép nem tud olvasni.

A felirat körül jelentéktelen, de szórakoztató vitát folytattam Mr. Vanderlippel, az amerikai pénzemberrel, aki ugyanabban a vendégházban kapott szállást, mint én. Neki az volt az álláspontja, hogy a feliratot el kell távolítani. Én amellett törtem lándzsát, hogy maradjon meg a felirat mint történelmi érdekesség, továbbá azért is, mert az a véleményem, hogy a vallási türelmességnek ki kell terjednie az ateistákra is. Mr. Vanderlip azonban túlságosan elfogult volt ebben a kérdésben, semhogy felfogta volna a dolog jelentőségét.

*

A Leninnel való találkozásomat előkészítő lépések hosszadalmasak és bosszantóak voltak, végre azonban ott tartottam már, hogy úton voltam a Kreml felé. Velem együtt jött Mr. Rothstein, aki korábban elég sokat szerepelt a londoni kommunista körökben, valamint egy amerikai elv-

társ, nagy fényképezőgéppel felszerelve, aki értesülésem szerint ugyancsak az orosz külügyminisztérium tisztviselője volt.

*

Végül eljutottunk Leninhez, és ott találtuk a kis embert a nagy íróasztal mögött egy jól megvilágított helyiségben, ami olyan volt, mint egy palotaterem. Úgy véltem, hogy az íróasztalán elég nagy a rendetlenség. Leültem egy székre az íróasztal egyik sarkán és a kis ember – a lába alig érte a földet, amint a széke szélén ült – karját egy oszlopszerűen emelkedő irathalmaz köré és fölé rakva felém fordult, hogy szemtől szembe beszéljen velem. Kitűnően beszélt angolul, azonban – úgy gondoltam – eléggé jellemző volt a jelenlegi oroszországi helyzetre, hogy Mr. Rothstein állandó közbeszólásokkal: hol alkalomszerű széljegyzetekkel, hol egyéb megjegyzésekkel kísérte a beszélgetést. Közben az amerikai elkezdett működni a fényképezőgépével, és alkalmatlankodás nélkül, de állandóan felvételeket csinált. A beszélgetés azonban túl érdekes volt ahhoz, hogy sürgölődése bosszantó legyen.

Jövetelemkor azt vártam, hogy egy doktriner marxista ellen kell majd küzdenem. A doktriner marxistából azonban semmit sem láttam. Úgy mondták nekem, hogy Lenin oktató hangon beszél az emberekkel. Ez alkalommal biztos, hogy nem így történt. A Leninről szóló leírások sokat foglalkoznak a nevetésével: úgy mondják, hogy eleinte rokonszenves, később azonban cinikussá válik. Ez a nevetés nem került előtérbe. Lenin homloka emlékeztetett valakire – nem tudtam rájönni, hogy kire, míg a minap egyik este Mr. Arthur Balfourt láttam, amint árnyékolt fényben ülve beszélt. Pontosan ugyanaz a boltozatos, enyhén féloldalas koponya. Leninnek kedves, gyorsan változó, barnás arca van, a mosolya élénk, és az a szokása (talán valami összpontosítási zavar folytán), hogy mondanivalójának a szüneteiben felfelé fordítja az egyik szemét. Nem nagyon hasonlít a fényképeire, minthogy azok közé az emberek közé tartozik, akiknél az arckifejezés változása nagyobb jelentőségű, mint az arcvonásaik. Beszéd közben kissé gesztikulált a kezével a felhalmozott iratok felett. Gyorsan beszélt, nagyon érdekelte a mondanivalója, nem volt benne semmi mesterkéltség, képmutatás vagy tartózkodás, úgy beszélt, ahogy egy jófajta tudós beszél.

Beszélgetésünket két – hogy is nevezzem? – *motívum* fonta át és tartotta össze. Az egyik tőlem irányult őfelé: „Mit gondol, mi lesz Oroszországból? Milyen államot próbálnak megteremteni?" A másik tőle irányult énfelém: „Miért nem kezdődik meg a társadalmi forradalom Angliában? Miért nem dolgozik a társadalmi forradalom érdekében? Miért nem semmisítik meg a kapitalizmust, és miért nem hozzák létre a kommunista államot?" Ezek a *motívumok* egymásba fonódtak, kölcsönösen hatottak egymásra, megvilágították egymást. A második újra visszahozta az elsőt: „De mit csinálnak maguk a társadalmi forradalomból? Sikerre fog vezetni, amit csinálnak?" Ebből pedig ismét visszajutottunk a másodikhoz azzal, hogy: „A siker eléréséhez szükség van a nyugati világ bekapcsolódására is. Miért nem kapcsolódik be?"

*

Lenin, akinek az őszintesége miatt tanítványainak időnként kapkodniuk kell a lélegzet után, a legutóbbi időben az utolsó igényt is elvetette az irányban, mintha az orosz forradalom bármi más volna, mint a végtelen kísérletezés korszakának a kezdete. „Azoknak, akiknek az a szörnyű nagy feladat jutott osztályrészül, hogy leküzdjék a kapitalizmust – írta a legutóbb –, fel kell készülniük arra, hogy egyik módszert a másik után próbálják ki mindaddig, amíg meg nem találják azt a módszert, amely céljuknak legjobban megfelel."

Beszélgetésünket azzal kezdtük, hogy megvitattuk a nagyvárosok jövőjét a kommunizmusban... Oroszországot gyökeresen át kell építeni. Oroszországnak valami egészen új dologgá kell lennie...

És az ipart – ugyanolyan gyökeresen át kell alakítani. Tudom-e én, hogy máris mi folyik Oroszországban? Oroszország villamosítása!

Lenin ugyanis, aki jó ortodox marxistához illően megtagadott minden „utópistát", végül mégiscsak beadta a derekát egy utópiával, a villamossági szakemberek utópiájá-

val szemben. Egész súlyával fáradozik egy olyan rendszer megvalósításán, ami nagy erőműtelepeket kíván kifejleszteni Oroszországban, ezeknek a segítségével akar villannyal, szállítási eszközökkel és ipari hajtóerővel ellátni egész vidékeket. Amint mondotta, két kísérleti kerületben már megtörtént a villamosítás. El lehet-e képzelni ennél bátrabb tervet egy óriási sík országban, ami tele van erdőkkel és írástudatlan parasztokkal, ahol nincs vízierő, ahol nem áll rendelkezésre a szükséges műszaki szaktudás, és ahol a kereskedelem és az ipar az utolsókat rúgja? Ilyen villamosítási tervek megvalósítása folyamatban van Hollandiában, és tárgyaltak ilyen tervekről Angliában is. Ezekben a sűrű lakosságú és iparilag magas fejlődési fokon álló központokban el is lehet képzelni, hogy ilyen tervek sikerrel járnak, gazdaságosak és általában előnyösnek mutatkoznak. Az ilyen tervek alkalmazása oroszországi viszonylatban azonban már az alkotó képzelet jóval nagyobb megerőltetését teszi szükségessé. A magam részéről képtelen vagyok arra, hogy Oroszország sötét kristályában bármi ilyesmit lássak lejátszódni, ez a kis ember a Kremlben azonban képes erre: látja, amint a rossz állapotban levő vasutak helyét új villamos szállítási eszközök foglalják el, látja, amint új utak hálózata lepi el az egész országot, látja, amint új és szerencsésebb formában újra megkezdődik az iparosodás, megszületik a kommunista ipar. Amíg beszéltem vele, majdnem meggyőzött engem is, majdnem én is részesévé lettem a látomásának.

*

Nemcsak a társadalom anyagi szervezetét kell felépíteniük – fejtegettem –, hanem az egész nép észjárását át kell alakítaniuk. Az oroszok megrögzött és hagyományos kereskedők és individualisták. Ha ezt az új világot meg akarják csinálni, a lelküket kell átformálni. Lenin megkérdezte, hogy mit láttam az általuk végzett népnevelési munkából. Egy s más dolgot dicsértem a látottakból. A válaszomra örömmel bólintott és mosolygott. Határtalanul bízik a munkájában.

– Ezeket azonban csak körvonalaknak és kezdő lépéseknek lehet tekinteni – mondottam.

– Jöjjön vissza és nézze majd meg, mit csináltunk Oroszországban tíz év alatt – felelte.

Általa megértettem, hogy a kommunizmus végül is igen nagy teremtőerő kifejtésére lehet képes. A kommunisták között az osztályharc sok fárasztó fanatikusával találkoztam, emberekkel, akik csak formulákban tudnak gondolkozni, olyan terméketlen formulákban, mint a kavics; sok rossz tapasztalatom volt az átlagos marxista hívők beidegződött és üres agymunkájával kapcsolatban. Mindezek után igen üdítő volt a találkozás ezzel a meglepően érdekes kis emberrel, aki őszintén elismerte, menynyire hatalmas méretű és bonyolult az a terv, amit a kommunizmus meg akar valósítani, és aki egyszerűen ennek a tervnek a megvalósítására összpontosította minden erejét. Neki legalább látomása van egy megváltozott, tervszerűen vezetett és újonnan felépített világról.

Többet akart hallani oroszországi benyomásaimról. Elmondottam neki, hogy véleményem szerint a kommunizmus – és különösen a pétervári kommün – sok vonatkozásban túl erős nyomást gyakorol, túlságosan hajtja a dolgokat, előbb rombol, mintsem építeni tudna. Letörték a kereskedelmet, mielőtt be tudták volna vezetni a szükségleti cikkek adagolását; a szövetkezeti szervezetet összezúzták, ahelyett, hogy felhasználták volna, és így tovább. Ez elvitt bennünket oda, amiben a lényegbeli különbség rejlik közöttünk: elvitt az evolucionista kollektivista és a marxista közötti különbséghez, ahhoz a kérdéshez, vajon a társadalmi forradalom a maga végletességében szükségszerű-e, vajon teljesen fel kell-e rúgni az egyik gazdasági rendszert, mielőtt az új működésbe tud lépni.

Lenin hirtelen előkapta Chiozza Money új könyvét, *Az államosítás diadalá*-t, amit nyilván nagyon gondosan végigolvasott.

– De hiszen látja, alig csinálnak maguk valami jól működő, közérdekű kollektív szervezetet, a kapitalisták máris összezúzzák. Összezúzták állami hajógyáraikat, nem engedik gazdaságosan működni a szénbányászatot. – Rátette a kezét a könyvre. – Mindez benne van ebben a könyvben.

Amikor azzal érveltem, hogy a háborúk oka nem a társadalom kapitalista szervezeti formája, hanem a na-

cionalista imperializmus, hirtelen ezzel az ellenvetéssel állt elő:

– Mit gondol azonban arról az új köztársasági imperializmusról, ami Amerikából tör be hozzánk?

*

A kapitalizmus mindig versenyez és harácsol – erősítgette. A kapitalizmus az ellentétele a közös cselekvésnek. Képtelen társadalmi egységgé vagy világegységgé fejlődni.

Némi ipari erőnek azonban mégiscsak be kell jönnie Oroszországba és segíteni kell Oroszországnak, mondottam. Ilyen segítség nélkül elképzelhetetlen az újjáépítés...

Változatos vitánk eldöntetlenül végződött. Melegen váltunk el egymástól.

*

Nem voltam beszédes hangulatban, míg a Kreml öreg árkában növő, napfényben fürdő fák alatt hazafelé tartottunk a vendégházba. Újra végig kívántam gondolni Leninről szerzett benyomásaimat, amíg még frissen megvoltak a fejemben.

TIZENNÉGY ÉVVEL KÉSŐBB

Mikor Leninnel beszéltem, a témánk sokkal jobban érdekelt, mint mi magunk. Elfelejtettem, hogy alacsony volt-e vagy magas, öreg-e vagy fiatal. Fő benyomásom az volt akkor, hogy termetre kis ember, másrészt főleg szellemi élénksége és célkitűzéseinek egyszerűsége hatott rám. De most, ahogy újra átnézem tizennégy év előtti könyvemet, és feleleventem az emlékeimet, más ismert személyiségek mellé állítom az ő alakját, akik szintén döntő fontosságú pozíciókban voltak, most kezdek csak rájönni, hogy milyen kiemelkedő és fontos alakja ő a történelemnek. Vonakodom elismerni a történelem „nagy ember"-felfogását, de ha arról van szó, hogy kik a legnagyobb emberek a világ folyása óta, azt el kell ismernem, hogy Lenin legalábbis a nagyon nagyok közé tartozik.

1912-ben „kétségkívül nagy embernek" nevezhettem Balfourt; most úgy érzem, hogy ezt a lelkesedést át kell vinnem erre a nagy oroszra. Így teljes őszinteséggel állíthatom, hogy ha a kettőt szembe állítom egymással, a mérleg nyelve még csak nem is ingadozik: Balfour olyan magasra fellendül, hogy szinte megüti a mérleg karját. Az a rendetlen kis ember a Kremlben felülmúlta őt minden téren. Lenin legalább eleven volt, Balfour pedig egy pózban végezte. Lenin akkor már betegeskedett, mikor én láttam, gyakran kellett betegszabadságra mennie. 1922 elején az orvosok teljesen eltiltották napi munkájától. Ez év nyarán részleges szélütés érte és 1924 elején meg is halt. Teljes befolyásának az ideje tehát nem haladt meg öt zsúfolt esztendőt. Mégis ez alatt az idő alatt a konstruktív erőfeszítésnek olyan lendületét vitte át Oroszországra, hogy az minden nehézségen keresztül máig életben maradt. Nélküle és az általa szervezett kommunista párt nélkül az orosz forradalom bizonyára barbár katonai diktatúrába és a végső társadalmi összeomlásba zuhant volna. Az ő kommunista pártja, ha goromba eszközökkel is, de mégis mindvégig biztosította a kísérlet fennmaradását; ez tökéletes fegyelmű személyzetet jelentett az államszolgálat számára, amely nélkül minden modern állam forradalma csak bukásba juthat. Az ő agyveleje sohasem merevedett meg, és a forradalmi tevékenységtől meglepő agilitással fordult a társadalmi újjáépítéshez. 1920-ban, mikor én találkoztam vele, egy ifjú energiájával tanulmányozta Oroszország villamosításának lehetőségeit. Az ötéves terv gondolata – melyek ő terve szerint egymás után következő provinciális tervek lettek volna –, az orosz úthálózat, a Dnyeprosztroj hatalmas eredményei mind az ő agyában alakultak ki. Erjesztő hatása még jóval a halála után is tartott. Még ma is tart és talán erősebben, mint valaha.

Szamuely Tiborné | Drága emlékek

A Nagy Októberi Forradalom után, 1917-ben, a nagybányai művésztelepen hallottam először Lenin nevét, vagy talán még előbb, Budapesten, a Galilei-körben. Aztán Kernstok Károly festőiskolájának növendékei között hallottam beszélni róla. Lelkes emberek tanultak itt, többen közülük rendszeresen eljártak a Visegrádi utcába, a kommunista párt székházába, és kisebb-nagyobb szolgálatokat tettek a pártnak. 1919-ben már olvastam Lenin egyik brosúráját: *A szovjethatalom soron levő feladatai* címűt. De legtöbbet a férjemtől hallottam Leninről. Ő még mint hadifogoly, a Lenin és Szverdlov által kezdeményezett nemzetközi zászlóaljak egyik szervezője, később pedig a Magyar Tanácsköztársaság képviselője, sokszor találkozott Leninnel, gyakran beszélgetett vele – és a rajongásig szerette. Ha csak annyit tudtam volna róla, amennyit a férjem elmesélt, akkor is örökre szívembe zárom Vlagyimir Iljicset. Emlékszem, milyen boldog és büszke voltam, amikor a férjem – ez 1919-ben történt – hozott nekem Moszkvából egy doboz csokoládét, és ezt mondta: „Ezt Lenin elvtárs küldi neked."

Amikor el kellett hagynom Magyarországot, Bécsbe, majd Olaszországba utaztam, azután 10 évig Berlinben éltem. De akármerre jártam, a legbecsületesebb, legharcosabb emberek, a legjobb hazafiak lelkesülten említették Lenin nevét. Olaszországban a házak, de még a templomok falára is rápingálták a jelszót: „*Evviva Lenin!*" – „Éljen Lenin!" – s melléírták: „Le a királlyal!" Németországban sok kongresszusra és Lenin-ünnepségre készítettem el Vlagyimir Iljics arcképét.

1921-ben Moszkvában jártam, és abban a kitüntetésben részesültem, hogy részt vehettem a Komintern III. kongresszusán. A kongresszus külön időszaki lapot adott ki, ennek voltam a munkatársa mint rajzoló. A kongresszus előtt valamelyik bizottsági ülésen találkoztam először Leninnel. Akkor hallottam őt először beszélni, s megragadott az a hév és szenvedély, amellyel gondolatait kifejezte.

A kongresszus megnyitóján különböző népek dalait énekelték, köztük a Rákóczi-indulót is, s ez nagyon meghatott. Elfogódottan ültem le az elnöki emelvény lépcsőjére, ahonnan beláthattam az egész termet, és rajzolgatni kezdtem. Egyszer csak felpillantok – és ott látom magam mellett Lenint. A szívverésem is elállt, úgy meglepődtem. Első gondolatom az volt: mit keres Lenin elvtárs itt, a lépcsőn? Annyira izgultam, hogy abba kellett hagynom a rajzolást. Lenin, félig hátat fordítva a teremnek, sebesen jegyzett, és magában hamiskásan mosolygott. Később hozzámfordult, és megnézte vázlatfüzetemet. Bólogatott, de egy szót sem szólt, és közben is feszülten figyelt a vitára. Az elnökségben észrevették, többen felálltak és hellyel kínálták, de Lenin elvtárs intett, hogy ne zavarják az ülést, és a szünetig ott maradt a lépcsőn. A szünetben sokan jöttek hozzám, és kérdezték, mit beszéltem vele. Búsan mondtam:

– Én bizony annyira izgultam, hogy nem mertem megszólítani, és nem beszélt velem egy szót sem.

A szünetben a küldöttek közt járkált. Ekkor láttam, mennyire szeretik. Majd szétszedték, s amerre csak ment, mindenhová követték. Megfigyeltem, hogy elég keveset beszélt, mindig csak kérdezett, kérdezett, és az arcáról

leolvashattuk, hogyan gondolkodik a feleleteken, hogyan raktározza el a hallott tényeket agyában. Közben gyakran tréfált és felszabadultan nevetett.

Sohasem fogom elfelejteni azt a jelenetet, amikor megérkezett a kongresszusra Clara Zetkin, a német munkásmozgalom nagy harcosa. Mikor Lenin meglátta a terembe belépő, feketébe öltözött idős asszonyt, felugrott az emelvényről, elébesietett és megölelte. A küldöttek felálltak, óriási taps viharzott fel, aztán valaki elkezdte az Internacionálét, s végül mindenki énekelt. Clara Zetkin sírt a meghatottságtól.

A kongresszus több napig tartott, s én csaknem mindennap láthattam Lenint. Micsoda heves érzelmek tombolhattak benne! Én a festő szemével is néztem őt, és nagyon világosan láttam ezt. Minden mozdulatán, arcjátékán visszatükröződött, hogy rendkívül intenzív szellemi életet él. Nem sokat törődött a formaságokkal, de mindig pontosan azt mondta, amit kell. Hatalmas önuralma és önfegyelme volt. És minden hevessége, gyors mozdulatai ellenére mennyi méltóság áradt belőle! Egy óriási szellem erejének méltósága.

A kongresszus után még egyszer találkoztam vele. Én a Vhutyemasz* festőiskolájában tanultam, ez az iskola a Sztroganov gimnázium épületében volt, Moszkvában. Egy nap ellátogatott ide Lenin. Akkoriban nagy viták voltak a moszkvai művészek között, a párt harcot kezdett a formalisták, az absztrakt festők és más helytelen művészeti irányzatok ellen. Lenin elvtársat kimondhatatlanul nagy örömmel fogadtuk. Ő végignézett mindent, aztán beszélgetett velünk. Akkoriban még rosszul beszéltem oroszul, keveset értettem a szavaiból. De annyit kivettem belőlük – és a többiek is elmesélték azután –, hogy Lenin elvtárs nagyon elítélően nyilatkozott a formalistákról. Azt mondta, ő megérti, hogy vannak köztük, akik forradalmárnak érzik magukat, s egészen „derék fiúk", de az absztrakt és formalista művészeti irány teljesen helytelen.

Még egy emlékem van Leninről, amit szeretnék elmondani. Közép-Ázsiában, Türkméniában, a Tudományos Akadémia egyik munkatársa mondotta el ezt a történetet Ilona húgomnak. Az Akadémia expedíciót küldött a Kara-Kum-sivatagba, ahol sok-sok kilométer távolságban egy csöpp vizet sem találni, nincs se tó, se folyó. Az expedíció tagjai a sivatagban egy kolhozra bukkantak, amelyet így hívtak: Lenin Hajója. A tudósok megkérdezték a parasztokat, miért választották ezt a különös nevet a kolhozuknak.

– Lenin nevét azért választottuk – felelték a kolhozparasztok –, mert úgy tudjuk, hogy ő a legbölcsebb ember, a bölcsek bölcse, akinek bölcsessége napfényként világít ránk.

– Hajónak pedig azért neveztük kolhozunkat, mert mesélt nekünk egyszer egy idegen arról a csodálatos, ember alkotta építményről, amelyet hajónak neveznek, úszik a vízen, nem merül el, hanem mindenféle terhet és embereket is szállít.

– Mi méltók akarunk lenni azokhoz, akik ilyen nagyszerű dolgokat vittek véghez, ezért neveztük el kolhozunkat Lenin Hajójának.

A türkmén sivatagban így beszéltek róla; Berlinben, Rómában vagy Budapesten más szavakkal, de ugyanezt mondták:

– Lenin a legbölcsebb, akinek tanítása olyan az emberiségnek, mint a napfény az élőlényeknek. Lenin neve reménységet és bizonyságot ad a népeknek, hogy valóra válik az, amire úgy vágyakoznak, mint a Kara-Kum lakói az életet adó víz után, valóra válik az emberiség forró vágya: a béke és a népek testvérisége, a bőség és az igazság uralma az egész földön.

* Művészeti-iparművészeti műhelyek.

Romain Rolland / Lenin: a művészet és a tett embere

Lenin élete minden pillanatában, egész lényével a harcba vetette magát. Minden gondolata abból született, amit hadvezéri őrhelyén látott a harcban és a harcért. Nála különbül senki sem testesíti meg az emberi tett történelmi óráját, amit proletárforradalomnak hívunk. Figyelmét semmi sem vonja el; nem ismer személyes gondot, sem a szellem elernyedését. Nyoma sincs nála a gondolat dilettantizmusának, a habozás vagy kétely árnya sem fér hozzá. Ez erejének titka és az ügy győzelméé, amely benne testesült meg.

A cselekvésért mozgósította a szellem minden energiáját: a művészetet, az irodalmat, a tudományt, még az elementáris áramlatokat, a tudatalatti mélységeket, az álmot is.

„»Álmodoznunk kell!« Leírtam ezeket a szavakat és megijedtem. Úgy éreztem, hogy az »egyesülési kongresszuson« ülök, velem szemben ott ülnek a *Rabocseje Gyelo* szerkesztői és munkatársai. És egyszercsak feláll Martinov elvtárs és fenyegetően fordul felém: »Engedje megkérdeznem, jogában áll-e egy autonom szerkesztőségnek, hogy a pártbizottság előzetes megkérdezése nélkül álmodozzék?« Utána pedig feláll Kricsevszkij elvtárs és... még fenyegetőbben folytatja: »Én tovább megyek. Én azt kérdem, egyáltalán van-e joga egy marxistának álmodozni, hacsak nem felejti el, hogy Marx szerint...« Elég, ha rágondolok ezekre a fenyegető kérdésekre, és máris végigfut a hátamon a hideg, és csak azon töröm a fejem, hová is bújhatnék. Megpróbálok Piszarev mögé bújni.

»Különféle ellentétek vannak – írta Piszarev az ábránd és valóság ellentétéről. – Álmom elébevághat az események természetes menetének, vagy elcsaponghat egészen más irányba – oda, ahova sohasem juthat el az események természetes menete. Az előbbi esetben az álom semmiféle kárt nem okoz, sőt még támogathatja és fokozhatja is a dolgozó ember energiáját... Az ilyen álmokban nincs semmi, ami rossz útra terelné vagy megbénítaná a munkaerőt. Sőt, ellenkezőleg. Ha az ember teljesen képtelen volna ily módon álmodozni, ha nem tudna néha-néha előrevágtatni és képzeletében nem tudná előre látni annak az alkotásnak teljes és befejezett képét, amely éppencsak kezd kialakulni a keze között, akkor igazán nem tudom elképzelni, milyen indítóok tudná arra késztetni, hogy nagyszabású és fárasztó munkába kezdjen a művészet, a tudomány és a gyakorlati élet terén és azokat be is fejezze... Az ábránd és a valóság ellentéte semmiféle kárt nem okoz, ha az ábrándozó komolyan hisz álmában, és az életben figyelmesen körültekintve, megfigyeléseit egybeveti légváraival, és általában lelkiismeretesen munkálkodik elképzeléseinek megvalósításán. Ha van valami érintkezés az ábránd és az élet között, akkor minden rendben van.« Így – szerencsétlenségünkre – igen kevesen álmodoznak mozgalmunkban. És ebben leginkább a legális kritika és az illegális »uszálypolitika« józanságukkal, a »konkréthoz« való közelségükkel kérkedő képviselői a hibásak."*

Így álmodozott Lenin harminc esztendővel ezelőtt, a cárizmus legsötétebb napjaiban, midőn még csak születő-

* *Lenin* Összes Művei. 6. köt. Budapest 1964. 157–158. old.

ben volt a munkásmozgalom. Ezért volt az ő álma: tett.

A történelem ismer olyan népvezéreket, a cselekvés mestereit, akik kettéosztották életüket: fele a tetté volt, fele a szellem játékáé, és ez a játék menedék volt a tett elől. Talán Julius Caesar volt ebből a fajtából az egyik legnagyobb. Cselekvés közben mindenestül a tettnek adta magát és micsoda tettnek! Mégis, akár az angol államférfiaknak, szüksége volt „week-end"-re, megpihent a szép szavak, emelkedett gondolatok közt, elbeszélgetve Ciceróval. Mert Róma és a gall nép meghódítója alapjában véve dilettáns volt s az is maradt, akinek a tett is játék volt csupán, a legnagyobb játék, igazi férfihoz, igazi rómaihoz a legméltóbb ugyan, de – mégis játék csupán, azaz: lényegében illúzió. Leninnek nem kell az illúzió. Nem menekül illúziókba! Hatalmas, állandó valóságérzéke percre sem lankad el. A valóságérzék nélküli, kikapcsolódást kereső emberek látványa hangtalan nevetést vált ki belőle, amelyben kedélyes szánalom és egy kevéske megvetés párosul a gúnynyal és az iróniával – mint ahogy egy erőteljes férfiú pillantana nagy súlyú és koros, de gyermeteg szellemű öregurakra.

Valóságérzéke akkor sem hagyja el, ha a művészetről álmodozik. Szereti a művészetet, és nagyon igaztalanul állították, hogy nem érdeklődik iránta. „Alaposan ismeri és szereti a klasszikusokat." („Radcsenko – írja Nagyezsda Krupszkaja – azt mondotta nekem: Vlagyimir Iljics csak tudós könyveket olvas, életében nem olvasott egyetlen regényt sem... Később megtudtam, hogy ez csak legenda. Vlagyimir Iljics nemcsak olvasta, hanem többször is végigolvasta Turgenyevet és Tolsztojt... Alaposan ismerte és szerette a klasszikusokat...") Újra meg újra elolvassa Tolsztojt, örömmel és büszkeséggel látja benne fajtájának és gondolatának ósztályosát. Illetéktelennek vallja ugyan magát az új költészet megítélésében, mégis jó ösztönnel érzi meg Majakovszkijban a szövetségest és tapsol maró politikai szatíráinak. S mennyire megragadja a zene! Micsoda szenvedéllyel hallgatja! Ki feledhetné lángoló szavait Beethoven *Appassionátá*-járól? Annyira szereti, olyan mélyen átérzi, hogy védekeznie kell, nehogy teljesen hatalmába kerítse... Nincs kétség, ismeri álmát a művészetnek. A harcban azonban, amely számára törvény és végzet, azt kívánja, hogy a művészet álma olyan legyen, akár az övé: erő és támasz a csatában, örök részese a tettnek.

S valóban: a művészet még akkor is ott van kora harci forgatagában, amikor azt bizonygatja, hogy visszavonul tőle és a l'art pour l'art gyermekes címkéjével piperészkedik. Hazug címke ez. Akár belátjuk, akár nem, az az igazság, hogy aki csak visszavonul a csatából, az már Pilátusként mossa kezét a társadalmi egyenlőtlenség miatt: átengedi a terepet az elnyomónak, és hallgatólagosan segít eltiporni az elnyomottakat. Bizonyíték rá Krilenko szava, aki november 9-én, előestéjén annak, hogy a forradalom eltiprására szövetkezettek csapata Pétervárra zúdult, így beszélt a páncélos katonák gyűlésén: „Arra kérnek benneteket, hogy maradjatok semlegesek akkor, amikor a tisztiiskolások és a rohamzászlóaljak, amelyek sohasem semlegesek, az utcán lőnek bennünket..." A semlegesség annyit tesz, mintha azt mondanánk: „Parancsoljanak, uraim, lőjenek csak!" Legyünk csak őszinték! A magukat apolitikusnak valló polgári írók óriási többsége márcsak azért sem az, mert egy cseppet sem érzik szükségét, hogy felforgassák azt a polgári rendet, amely, nagy ravaszul, hiúságuknak hízelgő vagy akár pénzbeli előjogokkal szelídíti őket – előjogokkal, amelyeket szívük mélyén meg kívánnának őrizni. Fegyveresen azért nem kelnének védelmére, hiszen már hivatalból sem valami vitézek és a kezüket is szeretnék tisztán tartani. Mégis az agyonlövetők pártján vannak, ha nem is merik bevallani maguknak. Láttuk a Párizsi Kommün után, amidőn az ifjabbik Dumas és Francisque Sarcey (hogy – sajnos – ne is a legnagyobbakról szóljunk) versenyt ugattak Thiers úr és Galliffet márki embervadászatának vonagló áldozataira...

Amint Lenin már 1905-ös cikkeiben megírta, nincs és nem is lehet más szempontja a szellemi megnyilvánulásoknak, amíg osztálytársadalomban élünk, mint az osztályszempont. Az irodalom – akarva-akaratlan – a társadalmi harc érdekeinek és szenvedélyeinek van alávetve, nem ment és nem is lehet mentes egy osztály befolyásától; minden a harcoló osztályok hatása alatt áll, mindenekelőtt pedig az uralkodó osztály hatásáról van szó, arról az osztályéról, amely a kényszerítés és a rábeszélés legváltozato-

sabb és leghatásosabb eszközeivel rendelkezik. Még az a nagyon kevés igazán nagy író, hatalmas alkotó és bíráló elme sem tud soha kiszabadulni kora légköréből, aki jellemerejénél fogva független (vagy annak véli magát) a korabeli társadalomban uralkodó zsarnok közvéleménytől és az előítéletektől. Dionüszosz-fülek ők, nemzedékük minden moraja bennük verődik vissza; különlegesen érzékeny jelzőkészülékek: beléjük vésődik a környező világot megmozgató legtitkosabb mozdulat is. Minél áradóbb a gondolatfolyam, annál többször vegyülnek egybe vagy ütköznek össze benne a múlt és a jövő gyakorta ellentétes áramlatai. Századuk tükrei ők.

Ilyen alapon vizsgálgatta tanulmányaiban Lenin Lev Tolsztojt, mint ahogy első cikkének is ezt a címet adta: *Lev Tolsztoj mint az orosz forradalom tükre.*

„Első pillantásra különösnek és erőltetettnek tűnhet fel, hogy a nagy művész nevét együtt említjük a forradalommal, amelyet nyilvánvalóan nem értett meg, amely elől szemmel láthatólag elzárkózott... Csakhogy a mi forradalmunk rendkívül bonyolult jelenség; közvetlen végrehajtóinak és részvevőinek tömegében sok olyan szociális elem van, amely ugyancsak nyilvánvalóan nem értette meg azt, ami történt, ugyancsak elzárkózott a tulajdonképpeni történelmi feladatok elől, amelyek elé az események menete állította őket... Tolsztoj nézeteinek ellentmondásai ebben az értelemben valóban azokat az ellentmondásos viszonyokat tükrözik, amelyek közt forradalmunkban a parasztság történelmi tevékenysége végbement... Tolsztoj eredeti, mivel nézeteinek összessége együttvéve éppen forradalmunknak mint *paraszti* polgári forradalomnak sajátosságait fejezi ki... Egyfelől kíméletlenül bírálja a tőkés kizsákmányolást, leleplezi a kormány erőszakos akcióit, a bíráskodás és az államigazgatás komédiáját, teljes mélységében feltárja a gazdagság gyarapodása, a civilizáció vívmányai és a dolgozó tömegek nyomorának, elvadulásának és kínlódásának fokozódása közti ellentéteket; másfelől eszelősen hirdeti, hogy »ne szállj szembe a gonosszal« erőszakosan. Tolsztoj kifejezte a forrongó gyűlöletet, a megérett vágyat a jobb élet iránt, a múlt lezárására irányuló vágyat – de kifejezte az ábrándozásban, a politikai nevelés hiányában, a forradalmi tehetetlenségben megnyilvánuló éretlenséget is. A történelmi és gazdasági feltételek megmagyarázzák, miért volt szükségszerű a tömegek forradalmi harcának kirobbanása, és azt is, miért nem voltak felkészülve a harcra ezek a tömegek; megmagyarázzák a »ne szállj szembe a gonosszal« tolsztoji elvét, amely az első forradalmi hadjárat vereségének igen komoly oka volt."*

Ez a lenini ítélet egy meghatározott korról és annak nagy művészéről más korokra és más mesterekre is alkalmazható – különösen az olyan forradalom előtti időszakokra, mint amilyen nálunk, Franciaországban a XVIII. század volt. Éppen ezt teszi Daniel Mornet, a Sorbonne professzora a *francia forradalom eszmei eredetéről* szóló, harminc éve tartó kutatásaiban. (Kétségtelenül anélkül, hogy sejtené: Lenin véleményét erősíti meg vele.) Bebizonyítja, hogy Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Diderot és az enciklopédisták sem értették meg Tolsztojnál jobban az elkövetkezendőt, és mégis hírnökei voltak. Akárcsak Tolsztoj, ők is tudtukon kívül váltak a korszellem ellentmondásos munkájának és az egymásba ütköző áramlatoknak puszta tükreivé. Úgy tűnik – írja Daniel Mornet –, hogyha ők nincsenek, a közvélemény mozgása veszített volna hévben és lelkesedésben, de nem lett volna nagyon különböző. Ők csupán tolmácsoltak (azt sem mindig pontosan vagy hibátlanul), de a „tükörbe" nézéshez szokott írók szinte hivatásszerű ügyességéből fakadó okosságuk és ékesszólásuk mindennek megkapóbb formát adott. Magukat látván, koruk embereit látták, és velük együtt haladtak – ha bizonytalanul is – azon a lejtőn, amelyre az egész XVIII. század rálépett. Még csak távolról sem sejtették azonban, hova vezet ez a lejtő, és ha észrevették volna, valószínűleg (a kalandvágyó Diderot-t kivéve) valamennyien visszahőköltek volna. A XVIII. századi Franciaországban nem volt egyetlen elme, amely oly tisztán látta és kívánta volna előre a történelmi fejlődésben szükségszerűen beköszöntő következő állomást, mint azt a maga idejében Lenin látta és akarta. (Feltűnő, hogy Daniel Mornet, aki egyáltalán nem rokonszenvez a francia forradalom eszméivel, de tartja magát a szigorú tudományos tárgyilagossághoz, ezt – az

* *Lenin* Összes Művei. 17. köt. Budapest 1968. 192., 196., 195., 198. old.

ő szájából meglepő – kijelentést teszi: egy Lenin, egy Trockij kívántak egy bizonyos forradalmat: előbb előkészítették, aztán végrehajtották, majd irányították. Franciaországban semmi ilyen nem volt...)

Az irodalomtörténész számára éppen az lenne érdekes: mi az a nagy előfutár-művészeknél, a Rousseau-knál, Voltaire-eknél, Diderot-knál, amivel már meghaladják önmagukat, ami bennük, tudtukon kívül az eljövendő időkhöz tartozik: a korhoz, amelyet megtagadtak volna, ha előre látják. Ezt a munkát kísérelte meg kedvenc írójánál a maga nyers és tisztánlátó nyíltságával Lenin, amidőn megmutatta, hogyan leplezi le zseniális, egymagában is forradalmi felhívást jelentő kritikájában Lev Tolsztoj a társadalom bűneit és hazugságait – de hogyan makacsolja meg magát rémülten és haraggal a forradalmi tevékenység láttán, amely pedig ennek szükségszerű következménye volt, hogyan mond nemet és menekül annak a keleti mozdulatlanságnak miszticizmusába, amely úgy akarja a nap járását megállítani, hogy tagadja azt.

Ennek a nagy léleknek következetlen magamegtagadását alacsonyabb fokon, hasonlíthatatlanul kevesebb ellentmondásos őszinteséggel és szenvedélyes erővel a művészek óriási többségénél megtaláljuk; bennük az események rezgésének erősebb visszhangja támad, mint másoknál, de mintha valóságos transzban érnék őket ezek a hatások, utána kimerülnek, kitérnek a következmények elől és tíz közül kilenc esetben a reakció oldalára állnak át. Jól látták, milyen örvényen kell keresztültörni, milyen árkot kell átugrani. Csakhogy ettől a látványtól elszédültek, és inukba szállott a bátorságuk. Hogy helyreállítsák törékeny egyensúlyukat, a kort magával sodró áron kívülmaradva az „erkölcsi rendbe" húzódnak vissza, abba a burzsoá rendbe, amely oly megnyugtató biztonságot nyújt minden ellen, amit megláttak, de látni többé nem akarnak – a konvencióba, a megmerevedett életformákba.

Épp itt mutatkozik meg, milyen gyökeresen áll szembe értelmük a cselekvés olyan mesterének értelmével, amilyen Lenin volt. Lenin kivételes logikája egybeforrasztotta eszméit és tetteit. Nem tömbbé a szó megkövült és embertelen értelmében, de olyan életöntvénnyé, amely a mozduló kor életével és alaptörvényeivel azonosult.

Senki sem világította meg Sztálinnál jobban azt a lenini vonást, amely őt még a forradalmi pártvezetők és teoretikusok többségétől is megkülönböztette: állandó érintkezését a tömegekben működő alapvető erőkkel. Szüntelen kapcsolatban állt velük, és semmi sem ingathatta meg a tömeg alkotóerejébe vetett erőteljes bizalmát. Sztálin idézi egy helyütt, milyen találóan válaszolt Lenin egy elvtársnak, aki nem bízott a „forradalom káoszában" és kijelentette, hogy „a forradalom után helyre kell állnia a normális rendnek". Lenin gúnyosan vágott vissza: „Baj, ha olyan emberek, akik forradalmárok akarnak lenni, elfelejtik, hogy a legnormálisabb rend a történelemben a forradalom rendje." (Lenin gondolata itt, tudtán kívül, Schopenhauerével találkozik:

– Igen, ha az élet nem zagyvaság és nem hanyatlás, a forradalom minden: mindent körülfog és nagy metafizikává válhat. – Beszélgetés Frédéric Morinnal 1858 márciusában. A *Revue de Paris* 1864-es közlése nyomán.)

Sztálin még hozzáfűzi: „A tömegek teremtőerejébe vetett hit – ez Lenin működésének az a sajátossága, amely lehetővé tette számára, hogy az elemi erők értelmét felismerje, s mozgásukat a proletárforradalom medrébe irányítsa."

A tettek emberének ez a legnagyobb adománya. Ez egyúttal a tudományok emberének célja is: behatolni az elemi erők leglényegébe, megismerni a titkos erőket, a törvényeket és áramlatokat, hogy aztán mindezt maga irányíthassa.

Hadd legyen ez első szabály a művészetben is! Ha erőtlen is hozzá a legtöbb, az igazán nagyok ösztönösen is mindig ezt követték. Leonardo da Vinci pedig, minden idők festőinek egyik fejedelme, jelszavául választotta: „Transmutarsi nella propria mente di natura."* Így teszik magukévá a természet eleven formáit a nagy művészek, a Leonardók és a Tolsztojok. Így fornak össze a tett mesterei, a Leninek a társadalmi élet törvényeivel és annak ritmusával, az életerővel, amely az emberiség felfelé ívelő útját elindította és örök lendületben tartja.

* Egyesülni a természet erőivel, a természet szellemévé válni.

A. V. Lunacsarszkij | Lenin és a művészet

Leninnek életében mindig nagyon kevés ideje maradt arra, hogy behatóan foglalkozzon a művészettel; mindig laikusnak tartotta magát ezen a területen, s minthogy elutasított és gyűlölt minden dilettantizmust, nem szívesen nyilatkozott művészeti kérdésekről. Mindamellett igen határozott ízlése volt. Szerette az orosz klasszikusokat, szerette a realizmust irodalomban, festészetben stb.

Még 1905-ben, az első forradalom idején úgy esett egyszer, hogy D. I. Lescsenko elvtárs lakásán töltötte az éjszakát, ahol többek között megvolt a világ legnagyobb művészeinek szentelt Knackfuss-féle kiadványok egész sorozata. Másnap reggel azt mondta nekem Vlagyimir Iljics:

– Milyen vonzó terület a művészettörténet! Mennyi tennivaló akad itt egy kommunista számára! Reggelig nem tudtam elaludni, folyton csak a könyveket böngésztem, egyiket a másik után. S bosszantott, hogy nem volt és nem is lesz időm művészettel foglalkozni.

Iljicsnek ezek a szavai rendkívül élénken az emlékezetembe vésődtek.

Már a forradalom után több ízben is alkalmam volt találkozni vele különféle művészeti zsürikben. Emlékszem például, hogy egyszer felhívott, és Kamenyevvel együtt elmentünk egy kiállításra, ahol a Megváltó-templomnál a fényűző talapzatáról ledöntött III. Sándor-szobor helyébe állítandó szobor pályaterveit mutatták be. Vlagyimir Iljics igen kritikus szemmel vizsgálgatta a kiállított szoborterveket. Egyik sem tetszett neki. Különösen elcsodálkozott egy futurista stílusú szobor előtt, de amikor véleménye felől érdeklődtek, azt mondta: „Ehhez én nem értek, kérdezzék meg Lunacsarszkijt". Amikor azt válaszoltam, hogy nem látok egyetlen megfelelő szobrot sem, nagyon megörült, és azt mondta nekem: „Pedig azt hittem, hogy még majd valami futurista madárijesztőt állít fel."

Egy másik alkalommal Karl Marx szobráról kellett dönteni. M., egy neves szobrász különösen igyekvőnek mutatkozott. Hatalmas szoborkompozícióval szerepelt: Karl Marx, négy elefánton állva. Ezt a meglepő motívumot valamennyien furcsállottuk, Vlagyimir Iljics is. A művész hozzálátott szobra átdolgozásához, s háromszor is átdolgozta, mert semmiképpen sem akart lemondani a pályázat megnyeréséről. Amikor a zsüri az én elnökletem alatt végleg elvetette tervét, és az Aljosin által vezetett művészcsoport kollektív munkáját fogadta el, M. berontott Vlagyimir Iljics dolgozószobájába, és panaszt tett nála. Vlagyimir Iljics szívére vette a panaszt, és külön telefonált nekem, hogy hívjunk össze új zsürit. Azt mondta, hogy maga is meg akarja majd nézni az Aljosin-féle tervet és M. tervét. Az Aljosin-féle tervvel nagyon meg volt elégedve, M. tervét elvetette.

Még abban az esztendőben május elsejére az Aljosin-csoport a Marx-szobor leendő helyén felállította a szobornak egy kisebb méretű modelljét. Vlagyimir Iljics elment, hogy megnézze. Néhányszor körüljárta a szobrot, érdeklődött végleges nagysága felől, majd jóváhagyta, ezzel a megjegyzéssel:

– Anatolij Vasziljevics, hívja fel külön a művész figyelmét arra, hogy a fejnél nagyobb hasonlóságra törekedjen, s a szoborral olyan benyomást keltsen, amilyet a jó Marx-portrék keltenek, mert így alig lehet ráismerni.

Még 1918-ban Vlagyimir Iljics egyszer magához kéretett, és közölte velem, hogy a művészetet nagyobb mértékben kell agitációs eszközként felhasználni, s erre vonatkozólag két tervet ismertetett. Először is, azon a véleményen volt, hogy az épületeket, kerítéseket és más olyan helyeket, ahová plakátokat szoktak ragasztani, nagy forradalmi feliratokkal kell díszíteni, s nyomban ajánlott is néhányat.

Ezt a tervet legbuzgóbban Brihnyicsev elvtárs váltotta valóra, amikor a gomeli népművelési osztály vezetője volt. Gomel valósággal tarkállott az ilyen feliratoktól, amelyek tartalmukat tekintve nem is voltak rosszak. Brihnyicsev elvtárs még egy népművelési intézménnyé átalakított nagy étterem tükreit is telepingáltatta ilyen jelszavakkal.

Moszkvában és Petrográdban ez a módszer nem terjedt el, nemcsak ebben a túlzott formájában, hanem abban a formában sem, ahogy azt Iljics elképzelte.

A második terve az volt, hogy igen nagy számban állítsunk szobrokat kiváló forradalmároknak, mégpedig gipszből készített, ideiglenes szobrokat, mind Petrográdban, mind Moszkvában. A két városban élénk visszhangot keltett az a javaslatom, hogy váltsuk valóra Iljics ötletét, s olyan döntés született, hogy minden szobor ünnepélyes leleplezése alkalmával beszédben méltatják az illető forradalmárt, a szobor talapzatába pedig magyarázó feliratot vésnek. Vlagyimir Iljics ezt „monumentális propagandának" nevezte.

Petrográdban ez a „monumentális propaganda" elég jól sikerült. Az első ilyen szobor egy Ragyiscsev-szobor volt, Servud munkája. Ennek egyik másolatát Moszkvában állították fel. A petrográdi szobor sajnos tönkrement, s nem is állították helyre. A gyenge anyagból készült jó petrográdi szobrok többsége nem maradhatott fenn sokáig, pedig nagyon jó szobrokra emlékszem, például Garibaldi, Sevcsenko, Dobroljubov, Herzen mellszobrára és még néhányra. Sokkal kevésbé sikerültek a balos szellemben fogant emlékművek, így például a Szofija Perovszkaja fejét ábrázoló, kubista stílusú szobor leleplezésekor sokan valósággal megborzadva fordultak el, Zinaida Lilina pedig a legélesebb szavakkal követelte a szobor azonnali lebontását. Ugyancsak jól emlékszem rá, hogy Csernisevszkij szobrát sokan túl cikornyásnak találták. A legjobb a Lassalle-szobor volt. Ezt az egykori városi duma épülete előtt állították fel, s ma is megvan. Azt hiszem, bronzból öntötték. Rendkívül jól sikerült Karl Marx életnagyságú szobra is: Matvejev szobrászművész alkotása. Sajnos, ez a szobor tönkrement, s most a helyébe, a Szmolnij elé, egy többé-kevésbé megszokott típusú bronz Marx-fejet tettek, amely nélkülözi Matvejev eredeti interpretálását.

A moszkvai szobrok, amelyeket Vlagyimir Iljics is láthatott, nem jól sikerültek. Marx és Engels szobrát valami kádfélébe helyezték, s így a kompozíció a „szakállas fürdőzők" csúfnevet kapta. Mindenkin túltett K. szobrászművész. A Mjasznyickaja utcában az arra járó emberek és lovak jó ideig ijedten pislogtak egy dühöngő őrült alakjára, amelyet óvatosságból deszkapalánkkal vettek körül. Ez Bakunyin volt a tisztelt szobrász felfogásában. Ha nem tévedek, a szobrot nem sokkal a leleplezése után lerombolták az anarchisták, mert minden forradalmiságuk ellenére sem voltak hajlandók eltűrni vezérük emlékének ilyen szobrászi „megcsúfolását".

Moszkvában általában igen kevés volt az elfogadható szobor. Az átlagnál valamivel jobban sikerült talán Nyikityin költő szobra. Nem tudom, hogy Vlagyimir Iljics alaposabban megnézte-e ezeket a szobrokat, mindenesetre egyik alkalommal elégedetlenül mondta nekem, hogy a monumentális propagandából nem lett semmi. Válaszomban utaltam a petrográdi tapasztalatokra és Zinovjev elismerő szavaira. Vlagyimir Iljics kétkedve csóválta a fejét, és azt mondta: „Hogyan, hát Petrográdban gyűlt össze minden tehetség, Moszkvában meg csupa kontár maradt?" Én sem tudtam megmagyarázni ezt a furcsa jelenséget.

Bizonyos kétkedéssel fogadta Lenin Konyenkov egyik emléktábláját is. Nem találta különösebben meggyőzőnek. Egyébként ezt az emléktáblát maga Konyenkov is – elég szellemesen – „álrealista táblának" nevezte.*

Arra is emlékszem, hogy Altman megajándékozta Lenint egy Halturint ábrázoló féldomborművel. Vlagyimir Iljicsnek nagyon tetszett, de megkérdezte tőlem, nem

* Lefordíthatatlan szójáték a *memorialnaja* (emlék-) és a *mnyimorealnaja* (álrealista) szavak összecsengése alapján.

futurista alkotás-e. A futurizmust általában nem szívelte. Nem voltam ott annál a beszélgetésnél, amelyet a Vhutyemaszban folytatott, amikor – ha nem tévedek – valamelyik leányrokonát felkeresve, ellátogatott az intézet diákszállására. Később elmondták nekem, milyen nagy vitába bocsátkozott az intézet növendékeivel, akik persze mindnyájan balosok voltak. Vlagyimir Iljics tréfával próbálta elhárítani a kérdések özönét, enyhén gúnyolódott a fiatalok nézetein, de nyomban hozzátette, hogy az ilyen témákról nem szándékszik komolyan beszélni, mivel nem érzi magát eléggé kompetensnek. Magát az ifjúságot viszont nagyon deréknek találta, és örült kommunista érzületüknek.

Vlagyimir Iljicsnek élete utolsó éveiben ritkán nyílt alkalma művészeti élvezetre. Néhányszor ellátogatott színházba, ha nem tévedek, kizárólag a Művész Színházba, amelyről nagyon jó véleménye volt. A színház előadásait mindig kitűnőnek találta.

Vlagyimir Iljics nagyon szerette a zenét, de mindig lehangolta. Egy időben lakásomon jó hangversenyeket rendeztünk. Néha Saljapin is énekelt, Mejcsik, Romanovszkij, a Stradivari-kvartett játszott, Knusevickij gordonkázott stb. Sokszor hívtam Vlagyimir Iljicset, de mindig el volt foglalva. Egyik alkalommal kereken megmondta: „Persze, nagyon kellemes dolog zenét hallgatni, de képzelje, engem lehangol. Valahogy nehezen bírom." Emlékszem, Cjurupa elvtárs, akinek vagy két alkalommal sikerült elcsalnia Vlagyimir Iljicset Romanovszkij házi zongorakoncertjére, ugyancsak azt mondta nekem, hogy Vlagyimir Iljicsnek nagy élvezetet szerzett a zene, de láthatóan felizgatta.

Hozzá kell még fűznöm, hogy Vlagyimir Iljicset mindig nagyon idegesítette a Nagy Színház. Több ízben is felhívtam a figyelmét arra, hogy a Nagy Színház viszonylag kevésbe kerül, követelésére mégis leszállították a színháznak folyósított támogatást. Vlagyimir Iljicset ebben két megfontolás vezérelte. Az egyiket nyomban ki is fejtette: „Kínos dolog – mondotta – nagy költséggel ilyen fényűző színházat fenntartani, amikor a legegyszerűbb falusi iskolák fenntartására sem futja a pénzünkből." Másik megfontolását akkor mondta el, amikor egy ülésen vitába szálltam a Nagy Színház elleni támadásaival. A színház kétségbevonhatatlan kulturális jelentőségével érveltem. Vlagyimir Iljics pajkosan hunyorított a szemével, s azt mondta: „Azért ez mégiscsak egy darab tisztán földesúri kultúra, és ezt senki sem vonhatja kétségbe."

Ebből nem következik az, hogy Vlagyimir Iljics általában ellene volt a múlt kultúrájának. Csak sajátosan földesúrinak tartotta az opera udvari pompát árasztó légkörét. Egyébként a múlt művészetét, kiváltképpen az orosz realizmust (ezen belül például a peredvizsnyikeket*) nagyra becsülte.

Ilyen tényeket tudok elmondani Iljiccsel kapcsolatos emlékeimből. Ismétlem, hogy Vlagyimir Iljics szimpátiáit és antipátiáit sohasem emelte vezérelvek rangjára.

A művészet iránt érdeklődő elvtársak emlékeznek a Központi Bizottságnak a művészet kérdéseivel foglalkozó felhívására, amely elég élesen elítélte a futurizmust. Erre vonatkozólag nincsenek közelebbi értesüléseim, de azt hiszem, nagy szerepe volt benne magának Vlagyimir Iljicsnek. Abban az időben Vlagyimir Iljics, egyébként teljesen alaptalanul, azt hitte, hogy én a futurizmus híve vagyok, illetve kizárólag a futurizmus iránt vagyok elnéző, s valószínűleg ezért nem is tanácskozott velem, mielőtt kiadták a Központi Bizottságnak ezt a dokumentumát, amely nézete szerint hivatva volt helyreigazítani irányvonalamat.

Elég éles nézeteltéréseink voltak Vlagyimir Iljiccsel a Proletkultot** illetően is. Egyszer alaposan meg is szidott. Mindenekelőtt le kell szögeznem, hogy Vlagyimir Iljics korántsem tagadta a proletárok közül írókat és művészeket nevelő munkáskörök jelentőségét, és célszerűnek tartotta ezeknek a köröknek az országos egyesítését is, de nagyon félt a Proletkultnak attól az igényétől, hogy a proletár tudomány és általában az egész proletár kultúra kidolgozásával foglalkozzon. Ezt először is teljesen időszerűtlen és e szervezet erejét meghaladó feladatnak

* Vándorkiállítók Társasága (1870–1923) – kritikai realista szellemben festő művészek társulása (Kramszkoj, Repin, Szurikov, Levitan stb.).

** Proletár kultúra – szervezet és irányzat az új, proletár művészetek megteremtésére.

tartotta, másodszor, úgy gondolta, hogy az ilyen, egyelőre természetesen még korai ötletek alapján a proletariátus elzárkózik majd a tanulás, a már kész tudomány és kultúra elemeinek elsajátítása elől, s harmadszor, Vlagyimir Iljics nyilván attól is tartott, hogy a Proletkult esetleg valamilyen politikai eretnekség fészkévé válik. Elég barátságtalanul fogadta például azt, hogy abban az időben a Proletkultban olyan nagy szerepet kapott A. A. Bogdanov.

Vlagyimir Iljics a Proletkult egyik kongresszusa idején, azt hiszem, 1920-ban, azzal bízott meg, hogy menjek el a kongresszusra, és határozottan szögezzem le, hogy a Proletkultnak a Közoktatásügyi Népbiztosság irányítása alatt kell állnia, és e népbiztosság intézményének kell tekintenie magát stb. Vagyis Vlagyimir Iljics azt akarta, hogy a Proletkultot vonjuk be az államapparátusba, ugyanakkor lépéseket tett annak érdekében is, hogy közelebb hozzák a párthoz. A kongresszuson mondott beszédemet elég rugalmas és békülékeny hangnemben fogalmaztam meg. Nem tartottam volna helyesnek valamiféle rohamot indítani és elkeseríteni az egybegyűlt munkásokat. Vlagyimir Iljicshez ezt a beszédet még enyhébb fogalmazásban juttatták el. Lenin magához hívatott, és alaposan megmosta a fejem. Később a Proletkultot Vlagyimir Iljics útmutatásai szerint szervezték át. Ismétlem, feloszlatására soha nem is gondolt. Ellenkezőleg, tisztán művészeti feladatai iránt rokonszenvvel viseltetett.

A forradalom idején kialakult új művészeti és irodalmi képződmények nagyobbrészt elkerülték Vlagyimir Iljics figyelmét. Nem ért rá foglalkozni velük. Mégis meg kell mondanom, hogy Majakovszkij *150 000 000* című verse Vlagyimir Iljicsnek határozottan nem tetszett. Túlságosan erőltetettnek és körmönfontnak találta.* Igazán kár, hogy a forradalom felé forduló irodalom más, későbbi, érettebb megnyilvánulásairól már nem nyilatkozhatott.

* Viszont Majakovszkijnak az aktatologatással foglalkozó egyik kis versén Vlagyimir Iljics jót mulatott, és néhány sorát még idézte is. – *A. L.*

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja: Lenin életének utolsó hónapjai

Júliustól gyógyulás mutatkozott, és ettől teljesen megváltozott a hangulat. Vlagyimir Iljics sokat tréfálkozott, nevetett, néha még el is dúdolta az *Internacionálé*-t, a *Vörös lobogó*-t, *A dagesztáni völgyben*-t.

A főépületben helyeztük el Vlagyimir Iljicset, úgy, ahogy ő akarta, abban a szobában, amelyikben azelőtt, a betegsége előtt lakott – ez volt a legszerényebb szoba az egész házban –, leszedtük a képeket a falról, beállítottunk egy spanyolfalat, fotelt, kisasztalt. A szoba most is úgy van, ahogy akkor volt. A fotel az ablak előtt állt, s az ablakból látni lehetett a falut. Egyszer, azt hiszem, 1920 decemberében, járt is ott Iljics. A legnagyobb házban összegyűlt a falu valamennyi gazdája, egy gombostűt se lehetett volna leejteni. Iljics beszélt hozzájuk, és még azután is sokáig beszélgetett az egybegyűltekkel. Aztán gondoskodott róla, hogy vezessék be a villanyt Gorkiba, s adjanak a parasztoknak vetőmagot, palántákat, gépeket.

Az utolsó hónapokban Vlagyimir Iljics szerette elnézni Gorkit, miközben valamivel foglalatoskodott.

Ekkortájt reménykedni kezdtem a felgyógyulásában. Ahogy tudtam, elmondtam Vlagyimir Iljicsnek, miért gondolom, hogy meg fog gyógyulni. És még arról beszélgettünk, hogy türelemmel kell lennie, hogy éppen úgy kell felfognia ezt a betegséget, mint egy börtönbüntetést. Emlékszem, Jekatyerina Ivanovna, az ápolónő, felháborodott ezen a hasonlaton: „Nahát, miket beszél! Még hogy börtön!" Hogy miért jutott eszembe épp a börtön? Arra gondoltam, hogy viselkedett Vlagyimir Iljics 1895-ben a börtönben. Óriási energiáról tett tanúbizonyságot. Azonkívül, hogy dolgozott – anyagokat válogatott és dolgozott fel *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című könyvéhez, röplapokat írt s egy illegális brosúrát *A sztrájkokról* címmel, és a börtönből is irányította a szervezet munkáját –, raboskodó elvtársaival is kapcsolatot teremtett, kiterjedt levelezést folytatott velük (a leveleket a könyvek sorai közé írták tejjel és citrommal); és minden leveléből sugárzott a bizakodás és az elvtársakkal való törődés. „Tömjétek be ronggyal az ablakot, hogy ne húzzon...", és hogy erről gondoskodni kell, annak ilyen meg ilyen könyvre van szüksége stb., stb.

1914-ben Vlagyimir Iljicset Galíciában letartóztatták, mert azzal gyanúsították, hogy orosz kém. Nowy Targ városkában tartóztatták le és az ottani börtönbe zárták, ahol a már előbb lecsukott „bűnözők" közé került. A legtöbbjük tanulatlan, elesett paraszt volt: ki valamilyen formaságnak nem tett eleget, kinek az iratai nem voltak rendben, ki valamilyen adót nem fizetett meg. Voltak köztük olyanok is, akik szembe merészeltek szállni a hatalmasokkal, és ezek vettették börtönbe őket. Vlagyimir Iljics ebbe a körbe is elevenséget vitt. Amikor meglátogattam, meghagyta: ennek védőügyvédet kell keríteni, annak a családjáról gondoskodni... Beadványokat írt helyettük, elmagyarázta, mit kell tenniük. A börtönben ülő parasztok „bivalyerős fickónak" nevezték el.

Hát ezért mondtam Vlagyimir Iljicsnek, hogy úgy kell tekinteni a betegséget, mint a börtönt, amikor az ember egy időre kénytelen-kelletlen kiesik a munkából.

És Vlagyimir Iljics a betegségét is épp olyan erős lélekkel viselte el, mint annak idején a börtönt. Most is „bivalyerős fickónak" mutatkozott.

Akárcsak a börtönben, Vlagyimir Iljics állandóan gondoskodott a többiekről, figyelte, van-e nemezcsizmájuk az ápolóknak, megkérdezte, adtak-e nekik enni. Egyszer Marija Iljinyicsna éppen Moszkvában volt, amikor megjött Nyikolaj Szemjonovics,* és én nem gondoskodtam róla, hogy nyomban adjanak neki enni. Vlagyimir Iljics a pohárszékhez vitette magát, vajat, sajtot, kenyeret vett elő, lerakta Nyikolaj Szemjonovics elé, aztán szemrehányóan csóválta a fejét: „Micsoda dolog ez, hogy nem gondoskodtál róla." És milyen figyelmesen látta vendégül V. Sumkint, egy régi munkáselvtársat, aki annak idején Krakkóba jött hozzánk irodalomért, és most Gorkiban élt.

És hogy gondoskodott a cipészről, aki különleges csizmát készített neki, és mértéket venni jött hozzánk.

Amikor a parkon kívülre vittük sétálni, Vlagyimir Iljics valahogy különös buzgalommal köszöngetett a szembejövő parasztoknak, munkásoknak, a szovhozban a tetőt festő mesterembereknek. A gyerekekhez különösen figyelmes és gyöngéd volt. Amikor ősszel nálunk lakott az unokaöccse, a hatéves Vitya** barátjával, Ljosa Pavlovval együtt, milyen gyöngéd pillantásokat vetett a két kisfiúra: figyelmesen hallgatta gyerekes fecsegésüket, nyájasan nevetett, elnézte, hogy hallgatják a meséket, meghagyta, hogy ne feddjék meg őket semmiért.

Vlagyimir Iljics nem szerette, ha „szórakoztatták", ez terhére volt. De ha látta, hogy valami örömet okoz másoknak, szívesen ráállt. Így volt a gombászással, a filmvetítéssel, a sztereoszkóppal.

Mikor megkezdhette a szellemi foglalatosságot, hamarosan rájött, hogy egyedül is tud olvasni. És ettől kezdve (augusztus 10-e után) ragaszkodott hozzá, hogy adjanak neki újságot. Egészen haláláig naponta olvasott újságot, kezdetben a *Pravdá*-t, majd később az *Izvesztyijá*-t is. Nagyon féltünk tőle, hogy az újságolvasás felizgatja, de elképzelhetetlen volt, hogy eltiltsuk tőle, megfosszuk a világgal való kapcsolattól. A következő rendszert alakítottuk ki: először Vlagyimir Iljics maga nézte át az újságot, azután én olvastam fel a távirati jelentéseket, a vezércikket és az általa kijelölt cikkeket. Roppant gyorsan tájékozódott az újságban – az orvosok egészen el voltak képedve –, és nem engedett kihagyni semmi fontosat. Egy alkalommal kihagytam a Rappoport elvtárs leánya ellen elkövetett merénylet hírét, de rajtakapott. Nem siettünk beszámolni neki Vorovszkij haláláról sem, ám kevéssel a per kezdete előtt Vlagyimir Iljics talált egy utalást az újságban a gyilkosságra, és nyomban megkérdezte, miről van szó. Rendkívüli figyelemmel és feszülten hallgatta a gyilkosságról szóló közleményt, majd mindvégig figyelemmel kísérte a pert. Újságolvasás közben Vlagyimir Iljics szüntelenül kérdezett hol erről, hol arról az elvtársról, és ha magam nem tudtam róluk, elküldött, hogy tudakozódjam telefonon. Érdeklődött Potreszov, Akszelrod, Sztanyiszlav Volszkij, Bogdanov felől; Akszelrodról eszébe jutott, hogy vajon mi van Martovval. Én úgy tettem, mintha nem érteném. Másnap levitette magát a könyvtárszobába, az emigráns lapokban kikereste a Martov haláláról szóló közleményt, és szemrehányóan mutatta nekem. Érdeklődött Gorkij után is, és nagyon nyugtalan lett, amikor megtudta, hogy megint beteg. Figyelemmel kísérte a megjelenő könyvek jegyzékét, és kijelölte azokat, amelyeket be kellett szerezni a részére, a hirdetések között rábukkant az értesítésre, hogy Petrográdban kijött a *Zvezda* egy olyan cikkével, amely addig sehol sem jelent meg nyomtatásban. Kérte, hogy szerezzük meg a „mjasznyikovizmusról" szóló, újra kiadott könyvecskét. A cikkeket úgy válogatta ki, ahogyan egészségesen is válogatta volna. Csak azt olvastatta fel magának, amiben tények voltak, például megkérte, hogy olvassam fel a Hilferding pénzügyi reformjairól és a kezességi bankról szóló cikket, Larin cikkét az Állami Könyvkiadó kalkulációjáról és főleg az Angliára és Németországra vonatkozó híreket. Agitációs cikkeket nem olvastatott fel. Nagyon féltem a pártvitától.* De Vlagyimir Iljics csak a fő dokumentumokra volt kíváncsi, és csak amikor

* N. Sz. Popov, Lenin orvosa a betegsége alatt.

** D. I. Uljanov fia.

* Trockij, Lenin betegségét kihasználva, megpróbálta a pártot megnyerni a maga álbaloldali irányvonalának, és megszerezni a párt vezetését.

megkezdődött a pártkonferencia, kérte, hogy olvassam fel az egész beszámolót egyfolytában. Szombaton szemmel láthatólag nyugtalan lett, erre megmondtam neki, hogy a határozatokat egyhangúlag fogadták el. A szombat és a vasárnap a határozatok olvasásával telt el. Vlagyimir Iljics nagy figyelemmel hallgatta, olykor kérdezett valamit. Az újság megkönnyítette, hogy eltaláljam, mit akar kérdezni Vlagyimir Iljics. Kérdéseit azért tudtam megfejteni, mert ha az ember egy egész életet él le valakivel, akkor tudja, hogy mi milyen asszociációkat kelt benne. Hogy például Kalmikováról beszéltem, tudtam, hogy a kérdő hanglejtéssel kiejtett „mi" szócska Potreszovra vonatkozik, az ő mostani politikai álláspontjára. Így alakult ki egy sajátságos beszélgetési mód közöttünk.

Az újságon kívül könyveket is olvastunk. Minden újonnan megjelent könyvet elküldtek nekünk. Vlagyimir Iljics átnézte a beérkező csomagokat, és kiválasztotta azokat a könyveket, amelyek érdekelték: a tudományos munkaszervezésről, a pénzügyi kérdésekről szólókat, Vorovszkij, Trockij munkáit, a pártvitához kapcsolódó irodalmat, a *Pod znamenyem markszizmá*-t*, a *Vörös legenda* című új antológiát, az osztályharcról szóló szöveggyűjteményt, Kovalenszkij *Ma és holnap*-ját, Zamiszlovszkaja *Száz év alatt*-ját, atlaszokat, kézikönyveket.

Szerette, ha esténként felolvasok neki valamit: sokat olvastuk Gyemjan Bednijt, a forradalmi versek antológiáját, Béranger-t. Egymás után több estén át olvastuk Gorkijtól *Az én egyetemeim*-et; Vlagyimir Iljics először azt kérte, hogy Korolenkóról olvassak fel, azután más cikkeket is elolvastunk. Vlagyimir Iljics félretette magának Jack London elbeszéléseit, megpróbáltunk olvasni belőle, de rögtön egy olyan ízig-vérig burzsoá moráltól csöpögő novellába botlottunk, hogy Vlagyimir Iljics csak elnevette magát és legyintett.

Ő maga is olvasott. Hajmo elvtárs a Kominterntől odaadott neki egy falusi naptárt, amit a Komintern adott ki. Vlagyimir Iljics hosszan nézegette ezt a kalendáriumot. Megnézte Gyenyi karikatúráit is és különféle illusztrációkat, amelyeket Marija Iljinyicsna szerzett neki.

Ami a látogatásokat illeti, rosszul alakult a dolog. Legelőször véletlenül találkozott össze Jevgenyij Alekszejevics Preobrazsenszkijjel. Nagyon megörült, de arra a kérdésre, hogy meg van-e elégedve, tagadólag rázta meg a fejét. Még egyszer találkozott Jevgenyij Alekszejeviccsel, aztán kétszer Ivan Ivanovics Szkvorcovval, majd Pjatnyickijjal, Voronszkijjal, a már említett Sumkinnal, Pankovval (egy Gorkiban gazdálkodó paraszttal), a bogorodszki munkásokkal, Kresztyinszkijjel. Minden egyes találkozás felizgatta. Ha megkérdeztük, nem akar-e még valakit látni az elvtársak közül, akikkel munka közben szoros kapcsolata volt, nemet intett a fejével: tudta, hogy mérhetetlenül nehezére esne. De nagyon szívesen hallgatta, ha beszéltünk róluk. Valahányszor a városban jártam, utána mindig be kellett számolnom, hogy mit csináltam, kiket láttam. Nem nagyon gyakran utaztam Moszkvába, általában egyszer egy héten, ebéd után. Vlagyimir Iljics minden egyes alkalommal megbízásokat adott. Október elején ő maga is velem szándékozott jönni. Az orvosok attól féltek, hogy majd ott is akar maradni, ezért mindenképpen lebeszéltük az utazásról, de egy szép napon fogta magát, lement a garázsba, beült az autóba és ragaszkodott hozzá, hogy menjünk Moszkvába. Ott végig bejárta a szobákat, bement a dolgozószobájába, bepillantott a Népbiztosok Tanácsának üléstermébe, majd azt akarta, hogy hajtsunk végig a városon; a kocsi a mezőgazdasági kiállítás mellett haladt el. Rendbe rakta a füzeteit, kiválasztott három kötet Hegelt, hogy majd magával viszi őket... Másnap sürgetni kezdett, hogy menjünk vissza Gorkiba.

Moszkváról többé nem esett szó.

Szeptemberben és októberben sokat autóztunk. Vlagyimir Iljics szerette az erdőt, a tágas mezőket, és szívesen kocsikázott, ő mutatta, merre menjünk. Jól ismerte a környéket. A napsütéses téli napokon is kiautóztunk az erdőbe; az elvtársak puskával mentek, két alkalommal kutyát is vittek magukkal. Néha láttak is egy-egy rókát, nyulat. Vlagyimir Iljics kedvelte ezeket az utakat, de engem és Marija Iljinyicsnát ilyenkor nem vitt magával.

* *A marxizmus zászlaja alatt* – ateista folyóirat.

K. Pausztovszkij | Januári fagy

Fekete, gyantás füst gomolygott a tüzek rőt lángja fölött.

Az éjszakai tűz füstje és a januári fagy ködje fojtón rátelepedett Moszkvára.

A villamosok csikorogva kúsztak át a füstön. A kocsikat belül zúzmara lepte be, olyanok voltak, mint a jégbarlang.

Egész rönkökből és régi távíró-oszlopokból raktak tüzet a tereken. Milicisták melegedtek körülötte szürke prémes, vörös csúcsos sapkájukban. A „pirókok". Így hívták a milicistákat akkoriban. A kantárszárba kapaszkodva tartották féken a deres, türelmetlen lovakat.

A Vörös tér felől robbanások hallatszottak. A kővé fagyott földet robbantották szét.

A tűzzel és a füsttel Moszkva vörös-fekete gyászba öltözött. Vörös-fekete szalag díszítette az emberek karját, akik az Oszlopcsarnok felé haladó, végtelenül lassan kúszó sorokat figyelték. Ott feküdt Lenin.

A sorok nagyon messze kezdődtek, Moszkva külvárosaiban. Én éjjel két órakor a Kurszki pályaudvarnál álltam be az egyikbe.

A Ljubljanszkaján már hallani lehetett az Oszlopcsarnok felől a gyászinduló távoli hangjait. E hangok lépésről lépésre erősödtek, a beszélgetés elhalkult, egyre nyugtalanabbul szakadozott le a pára az ajkakról.

A zsarnokság dőzsölt és ülte torát,
És százezrek vérével festette bíborát...

– – kezdte valaki halkan énekelni, de nyomban elhallgatott. Minden hang feleslegesnek tetszett ebben a sarki éjszakában. A sok ezer láb alatt ropogott a hó – csak ez volt törvényszerű, állandó, és fenséges: vonultak a ravatalhoz az emberek a külvárosokból, a Moszkva környéki településekről, a földekről, a leállt gyárakból. Jöttek mindenünnen.

A csend megdermedt a város fölött. Még a távoli vasútvonalakon sem füttyögtek a mozdonyok, mint máskor.

Az ország csak vonult a magas katafalk elé, ahol a virágok és a bíborvörös zászlók között nem is vette észre rögtön az ember az elcsigázott arcot, a sápadt, magas homlokot, a lezárt szemeket.

Eljött mindenki, mert nem volt egyetlen olyan ember sem, akinek az életére ne hatott volna Lenin léte, egy sem, aki ne tapasztalta volna az ő akaratát. Úgy megmozgatta az életet, mintha csak egy óriási földrengés rázta volna meg alapjaiban egész Oroszországot.

A dermesztően hideg Oszlopcsarnokban párává állt össze a sok ezer ember lehelete. A zenekar méltóságteljesen hullámzó hangjain időnként áttörtek a fanfárok metsző jajdulásai. De gyorsan elhaltak, s ismét fenségessé vált a zene, ünnepélyessé avatva a szomorúságot, de nem enyhítve a bánatot.

Zuzenko tengerészkapitány, a *Na vahte* című tengerészlap munkatársa jött mellettem a tömegben, aki egyébként dácsaszomszédom volt Puskinóban.

Lelassítottuk lépteinket. A ravatal mellett egészen lassan mentünk el, hogy még egyszer utoljára emlékezetünkbe véssük Lenin arcát, boltozatos homlokát, összeszorított ajkait, kis kezét.

Halott volt az az ember, aki oly titáni akarattal átalakí-

totta a világot. Mindnyájan arra gondoltunk, hogy mi lesz ezután. Mi lesz az országgal? Milyen sors vár a forradalomra?

Mintha csak megállt volna az idő. A kor eljátszotta szerepét, elnémult, s aligha akad valaki, aki meg tudja tartani az eddigi úton.

– A gyerekeink irigyelni fognak bennünket – mondta Zuzenko, amikor kiléptünk az Oszlopcsarnokból. – Hacsak nem lesznek tökfilkók. Mi a történelem kellős közepébe másztunk. Nem igaz?

De igaz; így éreztem én is, és így érezte mindenki, aki abban a nyugtalan, viharos korban élt. Egyetlen nemzedék sem élte át azt, amit mi. Se olyan fellendülést, se olyan reményeket, se olyan szorongást, csalódásokat és győzelmeket. Az éhségtől zöld és a harcoktól fekete győzteseket csak a törhetetlen hit éltette: hogy a holnap diadalt hoz.

Aztán sokáig zötyögtünk Zuzenkóval a néptelen helyiérdekűn, Puskino felé. A vonat álmosan dohogott a sűrű gőzfelhőben. A kerekek dallamosan zakatoltak a síneken. A zakatolást felerősítette az éjszakai visszhang. Úgy rémlett, hogy a visszhang is megfagy, ezért cseng-bong, ropog, mint a hasadozó vékony jég.

Szívesen be-bekukkantottam Zuzenkóhoz. Kis dácsája egészen az ablakok pereméig süppedt a hóba.

Némán megittuk a teát, fekete kétszersültet ropogtattunk hozzá. Aztán Zuzenko megkérdezte:

– Elmegy holnap Lenin temetésére?

– Hát persze.

– Mit vesz fel? Holnap még hidegebb lesz. A maga vékonyka felöltője tiszta kender, hogy mást ne mondjak. De hiszen már most is rázza a hideg. Sajnos, nincs hőmérőm.

– Nekem van.

– Mérje csak meg a lázát. Majd holnap reggel átmegyek.

Elmentem.

Az én szobámban szintén olyan hideg volt, mint egy jól bezárt jégveremben. Megraktam a kályhát, s azonnal lefeküdtem, le se vetkőztem, csak magamra húztam a kopott medvebőrt.

A fejem zúgott. Arra gondoltam, hogy most, ezekben a napokban egyszerűen nem szabad engedni a kusza és szomorú gondolatoknak, nem szabad átadni magunkat a szomorúságnak.

Megrendült a világ. A dühöngő fagy sem tudja kiölni a bánatot az emberek szívéből. Moszkva gyásztüzek lángjában ég. Az emberek azt várják, hogy teljesen megszabaduljanak az ezeréves tehetetlen szenvedésektől. S eltávozott az az ember, aki tudta, mi a teendő.

Ő tudta. De mi tudjuk-e?

Az óráért nyúltam. A tűz leégett. A parázs fényénél láttam, hogy már hat óra. Nagyon fájt a fejem.

Az ablakon át szürke félhomály kúszott a szobába, s nyomban beleveszett a sötétbe.

Szedelőzködnöm kellett, s indulnom Moszkvába.

Zuzenko bekopogott az ablakon, s tenyerét a szája elé tartva kiabálta be, hogy ne is próbáljak neki ajtót nyitni, mert a fagy úgy nekibőszült, hogy égeti a tüdőt.

– Nem szabad Moszkvába mennie! – kiabálta az ablakon át. – Maradjon itthon! Feküdjön le! Én megyek, hamarosan visszajövök, és mindent részletesen elmesélek.

Se erőm, se hangom nem volt vitatkozni. Zuzenko elment. Mégiscsak felvettem a kabátomat, körülbugyoláltam a nyakamat egy kopott sállal, fülemre húztam a sapkámat, s kiléptem a házból.

Éppen akkor értem a vasúti átjáróhoz, amikor az utolsó reggeli vonat elment. Lekéstem.

A sínek mentén elindultam gyalog Moszkva felé.

De alig tettem meg két kilométert, szédülés fogott el. Szerettem volna leülni a töltésoldalban a hóba, csak egy kicsit pihenni. De tudtam, hogy ilyen rettenetes fagyban nem szabad. Ezért csak mentem, mentem, botladozva, míg rá nem jöttem, hogy tovább gyalogolnom semmi értelme, vissza kell fordulnom.

Győzködtem magam, hogy ebben a törékeny csendben biztosan meghallom a moszkvai gyári szirénák távoli, együttes búgását, sőt talán a sortűz dörgő sóhaját is.

De néma csend volt. Csak az erdő recsegett-ropogott a fagytól.

Végül is Puskino felől egyre erősödő zaj csapta meg a fülemet: füst- és gőzoszlopokat eregetve robogott a szibériai expressz Moszkva felé.

Ez a vonat mindig ebben az időpontban haladt el Puskino mellett, de nem állt meg, nem is fékezett, csak átcibálta a váltókon a nehéz pullmankocsikat. Egyre úgy rémlett, hogy a vagonok szeretnének lemaradni, megpihenni, de a mozdony könyörtelenül robog velük tovább, s nem hagyja, hogy kifújják magukat.

A vonat közeledett. Hirtelen megrándult. Csörömpöltek, csikorogtak a fékek. A kerekek zakatolása megszakadt, s a szerelvény megállt az erdő közepén. A mozdony fújtatott, mint az agyonhajszolt ló.

A vonat megállt, mert most, ebben a pillanatban búcsúztatták el Lenint.

A gőz vastag sugárban tört elő a mozdony gyomrából, s a mozdony fütyülni kezdett, és fütyült egyfolytában. Ugyanazon a hangon szólt, mégis kétségbeesés, harag, harci riadó hallatszott ki belőle. És betöltött mindent, az erdőt, a fagyot, a földeket, melyeket vastagon elborított a szűz hótakaró.

Múltak a percek, és a mozdony még mindig épp olyan nyomasztóan, bánatosan és állhatatosan fütyült, hírül adva a világnak, hogy Moszkvában a Vörös téren most temetik Lenint.

Az expressz ezer meg ezer kilométert hagyott maga mögött a nagy orosz télben, mégis elkésett. Talán negyven percet késett.

Úgy éreztem, hogy nemcsak a szibériai expressz üvöltését hallom, hanem egész Moszkva jajkiáltását is.

Ebben a pillanatban megállt az élet.

Még a tengerjáró hajók is egyhelyben vesztegeltek, és óriási szirénáik sírása megremegtette az ólmos téli vizet.

A fütyülés hirtelen elhallgatott, s a vonat elindult a ködös távolba, a már közeli Moszkvába.

Mindennek vége volt. Elindultam hazafelé.

A dácsák ormán holtan csüngtek a gyászlobogók.

Visszafelé egyetlen emberrel sem találkoztam. Úgy rémlett, kihalt az egész világ, kialudt az élet, kihunyt az utolsó rideg fény is ezen a januári napon, csak a gyűlöletes fagy kínozza tovább a természetet, s a füst keserű szaga száll az ég felé.

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja: Beszéd a szovjetek II. kongresszusának gyászülésén 1924. január 26-án

Elvtársak, amit mondani fogok, a legkevésbé sem fog hasonlítani semmilyen parlamenti szónoklatra. De minthogy a dolgozók köztársaságainak képviselőihez szólok, hozzám közelálló, kedves elvtársakhoz, akikre az a feladat vár, hogy új alapokon nyugvó, új életet teremtsenek, ezért, elvtársak, úgy gondolom, nem kell betartanom semmiféle formaságot.

Elvtársak, ezekben a napokban, amikor Vlagyimir Iljics koporsójánál álltam, átgondoltam magamban az ő egész életét, és erről szeretnék beszélni önöknek. Szívében forró szeretet élt minden elnyomott iránt. Ő maga sohasem mondta ezt, és máskor, kevésbé ünnepélyes pillanatokban valószínűleg én sem mondanám. Azért beszélek erről, mert ezt az érzést ő a hős orosz forradalmi mozgalomtól kapta örökül. Ez az érzés késztette arra, hogy szenvedélyesen, lázasan keresse a választ erre a kérdésre: milyen úton lehet felszabadítani a dolgozókat? Kérdésére Marxtól kapta meg a feleletet. Nem szobatudósként fordult Marxhoz. Úgy fordult Marxhoz, mint aki gyötrő, sürgető kérdésekre keres választ. És megtalálta ezeket a válaszokat. E válaszok birtokában ment el a munkásokhoz.

Ez a kilencvenes években volt. Akkor nem beszélhetett gyűléseken. Pétervárra ment, a munkás tanuló körökbe. Azért ment oda, hogy elmondja, amit Marxtól megtudott, hogy beszámoljon azokról a válaszokról, amelyeket megtalált nála. Nem úgy állt oda a munkások elé, mint egy dölyfös tanító, hanem mint az elvtársuk. S nemcsak beszélt és mondta a magáét, hanem figyelmesen hallgatta, amit a munkások mondtak neki. És a pétervári munkások nem csupán a gyárakban uralkodó viszonyokról, nem csupán a munkások elnyomott sorsáról beszéltek neki. Meséltek a falujukról is.

A Szakszervezetek Házának termében, Vlagyimir Iljics ravatalánál láttam egy munkást, aki annak idején Vlagyimir Iljics tanulóköréhez tartozott. Egy Tulából való paraszt volt. S ez a tulai paraszt, a Szemjannyikov-gyár munkása, így szólt Vlagyimir Iljicshez: „Itt a városban olyan nehezen tudok mindent elmagyarázni. Elmegyek haza, Tula kormányzóságba, és elmondok mindent, amit magától hallottam; elmondom az atyámfiainak, a többi parasztnak. Ők hinni fognak nekem. Hiszen közülük való vagyok. És ott semmiféle csendőr nem fog zavarni bennünket."

Mostanában sokat beszélünk a munkások és a parasztok összefogásáról. Ez az összefogás, elvtársak, magából a történelemből adódik. Az orosz munkás egyik fele munkás, másik fele paraszt. Amikor Vlagyimir Iljics a pétervári munkások között dolgozott, beszélgetett velük, meghallgatta őket, akkor értette meg Marx nagyszerű eszméjét, azt a gondolatát, hogy a munkásosztály valamennyi dolgozó élcsapata, hogy őt követik a dolgozó tömegek, minden elnyomott, s hogy ebben rejlik a munkásosztály ereje, ez a győzelmének záloga. Csak így, valamennyi dolgozó vezéreként arathat győzelmet a munkásosztály. Ezt értette meg Vlagyimir Iljics, amikor a pétervári munkások között dolgozott. És ez a gondolat, ez az eszme világította be egész további tevékenységét, minden lépését. Hatalmat

akart a munkásosztálynak. Tisztában volt vele, hogy a munkásosztálynak nem arra kell a hatalom, hogy könnyű életet teremtsen magának a többi dolgozó rovására; tudta, hogy a munkásosztály történelmi feladata valamennyi elnyomott, valamennyi dolgozó felszabadítása. Ennek az alapeszmének a jegyét viseli magán Vlagyimir Iljics egész tevékenysége.

Küldött elvtársak, a szovjet köztársaságok, a dolgozók köztársaságainak képviselői! Arra kérem önöket, hogy különösképpen szívleljék meg Vlagyimir Iljicsnek ezt az eszméjét.

Még néhány szót szeretnék mondani befejezésül. Meghalt a mi szeretett, drága Vlagyimir Iljicsünk.

Kommunista elvtársak, emeljétek magasra a zászlót, amely Leninnek oly drága volt: a kommunizmus zászlaját!

Elvtársak, munkások, parasztok, az egész világ dolgozói, zárkózzatok föl szorosan, álljatok Lenin zászlaja alá, a kommunizmus zászlaja alá!

*Clara Zetkin | Visszaemlékezések Leninre**

Ezekben a nehéz órákban, amikor valamennyien a legnagyobb fájdalom nyomasztó súlyával érezzük, hogy egy pótolhatatlan ember távozott el közülünk, az élet elevenségével tör ránk az emlékezés, mint egy ragyogó fénysugár, amely villanásszerűen megmutatja a nagy vezérben a nagy embert. A vezér és az ember nagyságának harmonikus összhangja jellemezte Lenin alakját, ez az, amiért a világproletariátus örökre szívébe zárta őt, ami – Marx szavai szerint – a kommunizmus harcosainak legnagyobb dicsősége. Hiszen a dolgozók, a gazdagság áldozatai, akik – hasonlóan Seume, a költő kanadai embereihez – nem ismerik „Európa kendőzött udvariasságát" (értsd: a polgári világ konvencionális hazudozásait és képmutatását), finom ösztönnel tudnak különbséget tenni a valódi és a hamis között, az egyszerű nagyság és a pöffeszkedő felfuvalkodottság között, az irányukban megnyilvánuló áldozatkész, cselekvésre ösztönző szeretet és a népszerűséghajhászás között, amely puszta hiúságról tanúskodik.

Mindig idegenkedtem attól, hogy személyes dolgokat a nyilvánosság elé vigyek. Mégis úgy érzem, kötelességem, hogy átadjak egyet s mást abból a kincsből, amit a felejthetetlen vezérről és barátról őrzött emlékeim jelentenek. Kötelességem ez vele szemben, aki az elmélet útján és tettekkel tanított bennünket arra, hogy a forradalmi akarat képes tudatosan kialakítani azt, ami történelmileg szükségszerű és megérett. Kötelességem azokkal szemben, akiket szeretett és akikért cselekedett: az egész világ proletárjaival, dolgozóival, kizsákmányoltjaival, rabszolgáival, a szenvedőkkel szemben, akiket együttérző szíve magához ölelt, és akiket büszke gondolata a forradalom harcosaiként, egy magasabbrendű társadalmi rend építőiként becsült.

1920 kora tavaszán láttam először Lenint azóta, hogy az orosz forradalom elindult világot rengető útján. Közvetlenül Moszkvába érkezésem után történt, ha jól emlékszem, a Kreml Szverdlov-termében tartott pártértekezleten. Úgy láttam, hogy Lenin semmit sem változott, alig öregedett. Meg mertem volna esküdni rá, hogy ugyanaz a szerény, gondosan kikefélt öltöny van rajta, amelyikben a II. Internacionálé 1907-es stuttgarti kongresszusán első ízben láttam. Rosa Luxemburg, aki a művész szemével ismerte föl a jellegzeteset, akkor ezekkel a szavakkal mutatta meg nekem Lenint:

– Jól nézd meg ezt az embert! Ez Lenin. Nézd ezt az akaratos, kemény koponyát. Igazi orosz parasztkoponya, néhány enyhén ázsiai vonással. Ez a koponya falakat akar ledönteni. Lehet, hogy összezúzza magát, de engedni sohasem fog.

Lenin viselkedése és egész fellépése is teljesen a régi volt. A vita időnként ugyancsak élénkké, mondhatni, viharossá vált. Lenin, akárcsak annak idején, a II. Internacionálé kongresszusain, végig figyelemmel követte; látszott rajta, hogy magabiztos nyugalma mögött megfeszített belső érdeklődés, energia és rugalmasság rejlik. Ezt bizonyították többszöri közbekiáltásai és megjegyzései, majd felszólalásai. Éles pillantása, világos esze előtt semmi sem maradt észrevétlen, ami figyelemre méltó volt. Ezen az ülésen is úgy éreztem – akárcsak a későbbiek alatt –,

* Részlet az azonos című könyvből.

hogy Lenin legkiemelkedőbb jellemvonása az az egyszerűség és szívélyesség, az a magától értetődő természetesség, amellyel az összes elvtársakkal érintkezett. Azt mondom: természetesség, mert az a határozott benyomás alakult ki bennem, hogy ez az ember nem tud másnak látszani, mint amilyen valójában. Belső lényének természetes kifejeződése az, ahogy az elvtársakkal beszél.

Lenin osztatlanul elismert vezére volt annak a pártnak, amely céltudatosan és iránymutatóan vezette az orosz proletárokat és parasztokat a hatalomért vívott harcukban, és amely most a dolgozók bizalmától övezve kormányozta az országot, gyakorolta a proletárdiktatúrát. Amennyire az egyes ember erre egyáltalán képes, Lenin alkotója és vezetője volt annak a nagy birodalomnak, amely a világ első munkás- és parasztállamává alakult át. Gondolatai, akarata milliókban élt Szovjet-Oroszország határain túl is. Véleménye minden fontos döntés meghozatalánál mértékadó volt, neve pedig a reménység és a felszabadulás jelképe mindenütt, ahol csak kizsákmányoltak és elnyomottak éltek. „Lenin elvtárs elvezet bennünket a kommunizmushoz, most már kitartunk, bármilyen nehéz is" – jelentették ki az orosz munkások, akik – szívükben a magasrendű humanitás eszményi birodalmának képével – éhezve, fázva siettek a frontra, vagy kimondhatatlan nehézségek közepette fáradoztak az ipar helyreállításán. „Miért féljünk attól, hogy az urak visszajönnek és elveszik a földünket? Iljics és a bolsevikok a vöröskatonákkal megmentenek bennünket." – Így vélekedtek a földhöz juttatott parasztok. *„Evviva Lenin!"* – ez állt nem egy olasz templom falán, valamelyik proletár lelkes csodálatának kifejezéseként, aki az orosz forradalomban saját felszabadulásának úttörőjét köszöntötte. Lenin nevével szervezkedtek az elégedetlenek – Amerikában éppúgy, mint Japánban és Indiában – a vagyonosok leigázó hatalma ellen.

Milyen egyszerűen, milyen szerényen viselkedett Lenin, aki pedig már egy példátlanul nagy történelmi tettre tekinthetett vissza, és akire a hivő bizalom, a legsúlyosabb felelősség és a szakadatlan munka nyomasztó terhe nehezedett! Valósággal elmerült az elvtársak tömegében, egy volt velük, egy a sok közül. Egyetlen gesztusával, egyetlen arckifejezésével sem akart mint „személyiség" hatni. Az ilyesmi mindig távol állt tőle – mert ő valóban személyiség volt. Szüntelenül hozták a küldöncök az üzeneteket a különféle hivatalokból, polgári és katonai szervezetektől. Az üzenetekre gyakran csak néhány hirtelenében odavetett szó volt a válasz. De Leninnek minden küldönc számára volt egy barátságos mosolya vagy fejbólintása, és viszonzásul mindig örömtől ragyogó arcok tekintettek rá vissza. Az ülések alatt feltűnés nélkül értekezett a vezető elvtársakkal. A szünetekben pedig valósággal megostromolták Lenint. Moszkvából, Petrográdból és a mozgalom más központjaiból érkezett férfiak és nők tolongtak körülötte, és mindig különösen sok fiatal. – Vlagyimir Iljics, kérem... – Lenin elvtárs, ne vegye rossz néven... – Tudjuk jól, Iljics, hogy ön... de... – ilyen és hasonló kérések, kérdések, javaslatok rajzottak körülötte.

Lenin kifogyhatatlan, megható türelemmel hallgatta meg az embereket, és válaszolt nekik. Mindenki számára volt valami jó tanácsa, akár pártügyben, akár személyes panasszal fordultak hozzá. Szívet-lelket üdítő volt látni, ahogy a fiatalokkal érintkezett: elvtársiasan, minden fontoskodó leckéztetéstől mentesen. Sohasem viselkedett olyan fölényeskedően, mintha a kor már egymagában véve is felülmúlhatatlan erény volna. Úgy mozgott az emberek között, akikkel minden idegszálával össze volt kötve, mint egyenlő az egyenlők között. Nyoma sem volt benne a *Herrenmensch*-nek*; a pártban élvezett tekintélye az eszményi apa tekintélye volt, akire felnéznek, mert tudják, hogy megértő és maga is megértésre vágyik. Nem minden keserűség nélkül gondoltam a Lenin körül kialakult légkörben a német szociáldemokrata „pártatyák" merev, méltóságteljes viselkedésére. És még inkább arra az ízléstelen parvenüségre, ahogy a szociáldemokrata Ebert mint „birodalmi elnök úr" igyekszik buzgón ellesni a burzsoáziától, „hogyan krákog és köp", arra a parvenüségre, amely megfeledkezik arról, kogy elsősorban a proletariátus történelmi jelentőségére kellene büszkének lennie, és megfeledkezik minden emberi méltóságáról. Persze ezek az urak sohasem akartak „dőrén és vakmerően" forradalmat csinálni, mint Lenin. És az ő oltalmuk alatt a burzsoázia

* Az uralkodó típusa.

egyelőre nyugodtabban horkolhat a néhai „Római Birodalom gyerekszobájában", mint Heinrich Heine idejében 34 fejedelem alatt. Mindaddig, amíg a forradalom végre itt is előtör a történelmileg megérett szükségszerűség árjából, és mennydörögve kiáltja oda ennek a társaságnak *„Quos ego!"**

A Lenin családjánál tett első látogatásom csak elmélyítette bennem azt a benyomást, melyet a pártértekezleten szereztem, és amelyet azóta számos beszélgetés megerősített. Igaz, Lenin a Kremlben lakott, a korábbi cári palotában, és több őrségen kellett keresztülmenni, amíg az ember eljutott hozzá (ami nagyonis szükséges rendszabály volt, mert az ellenforradalom még nem adta fel azt a tervét, hogy merényleteket kövessen el a forradalom vezetői ellen). Ha kellett, Lenin a pazar, dús aranyozású hivatali termekben is fogadott. Magánlakása azonban egészen egyszerű és igénytelen volt. Nem egy munkáslakásban jártam már, amelynek berendezése jóval gazdagabb volt, mint a „mindenható moszkvai diktátor" otthonáé. Lenin feleségét és nővérét vacsoránál találtam; mindjárt meghívtak, hogy tartsak velük. A vacsora a nehéz időknek megfelelően egyszerű volt: tea, fekete kenyér, vaj, sajt. Később Lenin nővére „a vendég tiszteletére" utánanézett, nem akad-e valami „édesség", és boldogan bontott ki egy kis üveg eperbefőttet. Köztudomású volt, hogy a parasztok bőséges liszt-, szalonna-, tojás-, gyümölcs- stb. küldeményekkel kedveskednek „az ő Iljicsüknek", de az emberek azt is tudták, hogy mindebből semmi sem marad Lenin háztartásában. Minden a kórházakba és a gyermekotthonokba vándorol; Lenin családja szigorúan tartotta magát ahhoz az elvhez, hogy nekik sem szabad jobban élniük, mint másoknak, vagyis a dolgozó tömegeknek.

Krupszkaja elvtársnőt, Lenin feleségét az 1915 márciusában tartott bemi Nemzetközi Szocialista Nőkonferencia óta nem láttam. Kedves arca, meleg, jóságos tekintete letagadhatatlanul magán viselte annak az alattomos betegségnek a bélyegét, amely szervezetét kikezdte. Ettől eltekintve azonban ő is ugyanaz maradt, aki volt: a nyíltszívűség, szerénység és szinte puritán egyszerűség megtestesülése. Simán hátrafésült hajával, amelyet a tarkóján egyszerű kontyba tűzött föl, sima, dísztelen ruhájában inkább egy agyonhajszolt munkásasszonynak nézhette volna az ember, akinek örökös gondja az, hogyan tudna egy kis időt megtakarítani, időt nyerni. Polgári felfogás és terminológia szerint „a nagy Orosz Birodalom első asszonya" – kétségtelenül az első, ami önfeledt áldozatkészségét, a munka nehéz terhét viselő dolgozó emberek ügyéért való odaadását illeti. Életútjuk és életművük legbensőségesebb közössége fűzte össze Leninnel. Lehetetlen Leninről beszélni anélkül, hogy ne gondolnánk Krupszkajára is. „Lenin jobbkeze", legelső és legjobb titkára, legmeggyőződésesebb eszmetársa, nézeteinek leghozzáértőbb magyarázója és közvetítője, aki egyforma eréllyel és bölcsességgel toborzott a zseniális mesternek barátokat és híveket, és végzett az ő szellemében propagandamunkát a munkásság körében. Emellett megvolt a saját egyéni tevékenységi köre, hivatása is, amelyet szívvel-lélekkel szolgált: a népművelés és a nevelésügy.

Nevetséges és sértő lett volna az a feltevés, hogy Krupszkaja elvtársnő mint „Lenin felesége" reprezentál majd a Kremlben. Ő Leninnel együtt és őérte dolgozott és küzdött egy egész életen át – akkor is, amikor az illegalitás és a legvadabb üldözés elválasztotta őket egymástól. Veleszületett anyáskodó természete minden lakást – s ebben Lenin nővére, Marija Iljinyicsna készségesen támogatta – „otthonná" varázsolt a szó legnemesebb értelmében. Nem a német nyárspolgáriság értelmében, hanem a szellemi légkör révén, amely megtöltötte, s amely a benne élő és tevékenykedő emberek kapcsolatában alakult ki. Érezte az ember, hogy ezt a kapcsolatot az őszinteség, a megértés és igazi melegség hatja át. Noha Krupszkaja elvtársnőt mindaddig személyesen csak kevéssé ismertem, „birodalmában" és barátságos gondoskodása mellett mégis mindjárt otthon éreztem magam. Amikor megérkezett Lenin, és valamivel később egy nagy macska is megjelent, amelyet a család nagy örömmel üdvözölt, és amely a „diktátor" vállára ugrott, majd pedig az ölében kényelembe helyezte magát, valóban az lehetett az érzésem, hogy odahaza vagyok, vagy Rosa Luxemburgnál, akinek Mimi cicája szinte legendás hírűvé vált a barátok körében.

* Én (megmutatom) nektek!

Amikor Lenin betoppant, mi asszonyok éppen művészeti, népművelési és nevelési kérdésekről beszélgettünk. Én lelkes csodálattal beszéltem a bolsevikok egyedülálló, titáni kulturális munkájáról, a művészet és a nevelés új útjait kereső alkotó erők eleven kibontakozásáról. Mindamellett nem titkoltam, hogy benyomásom szerint igen sok a bizonytalan, zavaros tapogatózás és kísérletezés, és hogy az új tartalomért, az új formákért, a kulturális élet új útjaiért folytatott szenvedélyes küzdelem mellett nyugati mintákat követő művészeti és kulturális „divathóbortok" is felbukkannak. Lenin azonnal élénken bekapcsolódott a beszélgetésbe.

– Azoknak az erőknek a felébredése és tevékenykedése, amelyek új művészetet és kultúrát akarnak teremteni Szovjet-Oroszországban, jó dolog, nagyon jó – mondta. – Az, hogy ez a fejlődés ilyen viharos ütemben folyik, érthető és hasznos is. Évszázadok mulasztását kell pótolnunk és pótolni is akarjuk. A kaotikus forrongás, az új megoldások és jelszavak lázas keresése, az, hogy bizonyos művészeti és szellemi irányzatokról ma hozsannát zengenek, holnap meg „feszítsd meg"-et kiáltanak rájuk, mindez elkerülhetetlen.

– A forradalom kiszabadítja az addig bilincsben tartott erőket, és a mélyből a felszínre hajtja őket. Hogy csak egy példát mondjak: gondoljon arra, milyen hatással volt a festészetünk, a szobrászatunk és az építészetünk fejlődésére a cári udvarban uralkodó divat vagy szeszélyek s az arisztokraták és a burzsoák ízlése és bogarai. A magántulajdon alapján álló társadalomban a művész a piac számára termel, vevőkre van szüksége. A mi forradalmunk felszabadította a művészeket ezeknek a nagyonis prózai feltételeknek a nyomása alól. Most a szovjet állam a pártfogójuk és megrendelőjük. Minden művész és mindenki, aki annak tartja magát, él azzal a jogával, hogy szabadon, saját eszményei szerint alkosson, akár érnek azok valamit, akár nem. Ebből a forrongás, a kísérletezés, a kaotikus áramlatok.

– De mi persze kommunisták vagyunk. Nem ülhetünk ölbetett kézzel, és nem hagyhatjuk, hogy a káosz tetszése szerint kavarogjon. Ezt a folyamatot is tudatosan, biztos kézzel kell irányítanunk, és meg kell kísérelnünk eredményeit kialakítani, meghatározni. De hát ettől még messze, nagyon messze vagyunk. Úgy látszik, nekünk is megvannak a magunk dr. Karlstadtjai*. Túlságosan is „képrombolók" vagyunk. Pedig tartsuk csak meg azt, ami szép, vegyük mintául, induljunk ki belőle, még ha „régi" is. Miért is fordulnánk el attól, ami igazán szép, miért is vetnénk el egyszer s mindenkorra csak azért, mert „régi"? Miért borulnánk le az új előtt, mint valami istenség előtt csak azért, mert „új"?. Ez esztelenség, nem más, mint esztelenség. Mellesleg, van benne jó adag konvencionális képmutatás és a Nyugaton uralkodó művészeti divat túlzott tisztelete is. Persze nem tudatosan. Mi jó forradalmárok vagyunk, de kötelességünknek tartjuk bebizonyítani, hogy a „korszerű kultúra színvonalán" állunk. Hát én nem félek attól, hogy „barbárnak" tűnjek. Én képtelen vagyok az expresszionizmus, futurizmus, kubizmus és még tudj'isten milyen „izmus"-ok alkotásait a művészi lángelme legmagasabbrendű megnyilvánulásainak tekinteni. Nem értem őket. Nem találok bennük semmi gyönyörűséget.

Kénytelen voltam bevallani, hogy belőlem is hiányzik az érzék ahhoz, hogy felfogjam, miért lenne az átszellemült lélek művészi megnyilvánulási formája az orr helyett egy háromszög, és miért kellene a forradalmi tettvágynak a tagolt emberi testet két ötágú villában végződő gólyalábra állított, formátlan zsákká változtatnia. Lenin szívből kacagott:

– Bizony, kedves Clara, hiába, mi ketten már öregek vagyunk. Meg kell elégednünk azzal, hogy a forradalomban maradjunk egyelőre fiatalok, és az első sorokban haladjunk. Az új művészettel már nem tudunk lépést tartani, csak mögötte bukdácsolunk.

– De – folytatta Lenin – nem az a fontos, hogy mi hogyan vélekedünk a művészetről. Még csak nem is az a fontos, hogy mit ad a művészet néhány száz, vagy akár néhány ezer embernek, amikor népünk milliókat számlál. A művészet a népé. A dolgozók nagy tömegeiben

* Dr. Karlstadt (Andreas Bodenstein, 1480–1514) – a reformáció kiemelkedő képviselője, a katolikus szentképek összetörésének egyik vezéralakja.

kell mély gyökereket eresztenie. Azt kell elérnie, hogy a tömegek értsék meg és szeressék. Az ő érzéseiket, gondolkodásukat és akaratukat kell összefognia és felemelnie. Köztük kell a művészeket felfedeznie és kifejlesztenie. Szabad egy kisebbségnek édes, sőt különleges sütemények felszolgálnunk, amíg a munkás- és paraszttömegek fekete kenyéren tengődnek? És ezt, ami kézenfekvő, nemcsak a szó betű szerinti értelmében gondolom, hanem képletesen is. Tartsuk mindig a munkásokat és a parasztokat szem előtt. Tanuljunk meg az ő kedvükért gazdálkodni és ővelük számolni a művészet és a kultúra területén is.

– Ahhoz, hogy a művészet eljusson a néphez, és a nép eljusson a művészethez, először az általános műveltségi és kulturális színvonalat kell felemelnünk. Hogy állunk ezzel az országban? Maga lelkesen beszél azokról a roppant kulturális eredményekről, amelyeket a hatalom átvétele óta elértünk. Hát igen, minden dicsekvés nélkül elmondhatjuk, hogy ebben a tekintetben sokat, nagyon sokat tettünk. Nemcsak „leütöttünk fejeket", amivel az egész világ mensevikjei és az önök kautskyjai vándolnak bennünket, hanem világosságot is teremtettünk az emberek fejében. Sokak fejében. De csupán a múlthoz és a múlt uralkodó osztályainak és klikkjeinek bűneihez mérten „sokakéban". Itt áll előttünk a munkások és parasztok felébredt és éppen általunk ösztökélt, mérhetetlenül nagy művelődési és kulturális éhe. És nemcsak Pétervárott, Moszkvában és az ipari központokban, hanem a legkisebb falvakban is. Mi pedig szegény, koldusszegény nép vagyunk! Akár akarjuk, akár nem, az öregek túlnyomó része a kultúrának továbbra is kitagadottja marad. Persze, az analfabétizmus ellen valóban makacs hadjáratot folytatunk. Könyvtárakat és olvasószobákat létesítünk a nagy- és kisvárosokban és a falvakban. Különféle tanfolyamokat szervezünk. Jó színielőadásokat és hangversenyeket rendezünk, „kultúrvonatokat" és vándorkiállításokat indítunk az ország minden részébe. De ismétlem: mindez semmi azokhoz a milliókhoz képest, akik még a legelemibb tudásnak, a legprimitívebb kultúrának is híjával vannak! Miközben Moszkvában ma talán tízezren és holnap újabb tízezren gyönyörködnek a kitűnő színházi előadásokban, millióknak arra van szükségük, hogy megtanulják a betűvetést és az egyszeregyet, hogy hozzájussanak a legelemibb műveltséghez, és megtudják, hogy a Föld gömbölyű, nem pedig lapos, hogy a világmindenséget természeti törvények kormányozzák, nem pedig a „mennybéli atyuska" a boszorkányokkal és varázslókkal egyetemben.

– Ne panaszkodjék olyan keserűen az analfabétizmusra, Lenin elvtárs – vetettem közbe. – Talán éppen ez könnyítette meg némileg Oroszországban a forradalmat, mert megóvta a munkásokat és a parasztokat attól, hogy polgári fogalmakkal és nézetekkel tömjék tele és zavarják meg az agyukat. A maguk propagandája és agitációja szűz talajra hull. Könnyebb ott vetni és aratni, ahol nem kell előbb egy egész őserdőt kiirtani.

– Igen, ez igaz – válaszolta Lenin –, de csak bizonyos határok között, vagy jobban mondva: harcunknak egy bizonyos szakaszában. Az analfabétizmus valóban megfért a hatalom meghódításáért folytatott harccal, a régi államapparátus összezúzásának szükségességével. De vajon mi csak a rombolás kedvéért rombolunk? Nem. Mi azért rombolunk, hogy jobbat építsünk. Az analfabétizmus roszszul, sőt egyáltalán nem fér meg az építés feladataival. Az építés Marx szerint maguknak a munkásoknak, és én hozzáteszem: a parasztoknak műve kell hogy legyen, ha valóban szabadok akarnak lenni. A mi szovjet rendszerünk megkönnyíti ezt a feladatot. A szovjet rendszernek köszönhető, hogy ma a dolgozó nép gyermekei ezerszám tanulják meg a szovjetekben és a szovjet szervekben az építés munkáját. Ahogy maguknál mondani szokás: csupa „ereje virágában" levő férfi és nő. Ez azonban azt jelenti, hogy legtöbbjük még a régi rendszerben nőtt fel, tehát műveltség és kultúra nélkül. Most mohón vetik rá magukat. Egyik fő törekvésünk, hogy egyre újabb férfiakat és nőket vonjunk be a szovjet munkába, és ezáltal gyakorlatilag és elméletileg neveljük őket. Mindamellett még távolról sem tudjuk biztosítani a közigazgatáshoz, az építéshez szükséges erőket. Kénytelenek vagyunk igénybe venni a régi bürokratákat, aminek következtében valami céhbeli bürokratizmus üti fel a fejét. Én tiszta szívemből gyűlölöm a bürokráciát. Nem az egyes bürokratákat. Ezek

lehetnek derék emberek is. A rendszert gyűlölöm. Megbénít és korrumpál mindent, lent is, fönt is. A bürokrácia legyőzésének és kiirtásának legfontosabb előfeltétele a legszélesebb körű népművelés és népnevelés.

– Milyen kilátásaink vannak a jövőre nézve? Nagyszerű intézményeket létesítettünk, és valóban helyes intézkedéseket léptettünk életbe avégből, hogy a munkás- és parasztfiatalok tanulhassanak, elsajátíthassák a kultúrát. De itt is felmerül a kínzó kérdés: mi ez a millióknak? S ami még rosszabb: koránt sincs még elegendő óvodánk, gyermekotthonunk és elemi iskolánk. A gyermekek milliói nőnek fel nevelés, oktatás nélkül. Épp olyan tudatlanok és műveletlenek lesznek, mint apáik és nagyapáik. Mennyi tehetség vész kárba emiatt, mennyi vágy lesz semmivé! Kegyetlen bűntett ez a felnövekvő nemzedék boldogsága ellen, s megraboljuk vele a szovjet államot is, amelyből a kommunista társadalomnak kell kifejlődnie. Nagy veszélyt rejt ez magában a jövőre nézve.

Lenin máskor oly nyugodt hangjában fojtott felháborodás morajlott. Mennyire szívén viselheti ezt a dolgot, gondoltam, mennyire foglalkoztathatja, ha még mi hárman előtt is valóságos agitációs beszédet mond! Valamelyikünk, nem emlékszem már, hogy ki, a művészeti és kulturális élet néhány szemet szúró jelenségével kapcsolatban „enyhítő körülményekre" hivatkozott, s a pillanatnyi helyzettel indokolta őket. Lenin így válaszolt erre:

– Persze, tudom! Egyesek őszintén meg vannak győződve arról, hogy *„panem et circenses"** segítségével úrrá lehetünk a pillanatnyi nehézségeken és veszélyeken. Kenyérrel minden bizonnyal. Ami pedig a cirkuszi játékokat illeti: ám legyen! De ne feledjük emellett, hogy a cirkusz nem igazi, nagy művészet, hanem csupán többé-kevésbé jó szórakozás. És ne feledjük el, hogy a mi munkásaink és parasztjaink nem azonosak a római lumpenproletariátussal. Nem az állam tartja el őket, hanem ők tartják el munkájukkal az államot. Ők „csinálták meg" a forradalmat, és példátlan áldozatok árán, a vérük hullatásával védték meg. A mi munkásaink és parasztjaink valóban többet érdemelnek, mint cirkuszi játékokat. Joguk van az igazi, komoly művészetre. Ezért a legfontosabb feladat a széles körű népművelés és népnevelés. Ez teremti meg azt a kulturális talajt – feltéve, hogy megoldódik a kenyérkérdés is –, amelyből egy valóban új, nagy művészet, a kommunista művészet sarjad majd ki, és az a tartalomnak megfelelő formákat is kialakítja. Roppant nagy és igen hálás feladatok várnak itt értelmiségünkre. Ha ezt megértenék és megvalósítanák, ezzel lerónák tartozásukat a proletárforradalommal szemben, amely az ő számukra is kitárta a szabadság kapuját, kivezette őket azok közül a lealázó létfeltételek közül, amelyeket oly felülmúlhatatlanul jellemzett a *Kommunista Kiáltvány*.

Beszélgetésünk, amely a késő éjszakai órákba nyúlt, még néhány kérdést érintett. De minden más benyomás elhalványult Leninnek a művészet, a kultúra, a népnevelés és a népművelés kérdéseiről tett megjegyzései mellett. Milyen őszintén és forrón szereti ez az ember a dolgozó népet! Egyre ez járt az eszemben, miközben forró fővel a hűvös éjszakában hazafelé tartottam. És még vannak emberek, akik Lenint valamiféle hideg észlénynek tartják, száraz képletek rideg fanatikusának, aki az emberekben csak „történelmi kategóriákat" lát, és mint a sakkfigurákkal számol és játszik velük. Lenin észrevételei olyan nagy hatással voltak rám, hogy vezérszavakban azonnal papírra vetettem őket, mint ahogy első látogatásom alkalmával, amelyet Szovjet-Oroszország forradalomtól megszentelt földjén tettem, általában napról napra feljegyeztem mindent, amit figyelemre méltónak találtam.

* Kenyeret és cirkuszt.

Gorkij | V. I. Lenin

Vlagyimir Iljics Lenin meghalt.

Még ellenségeinek táborában is becsületesen elismerik néhányan, hogy Lenin személyében a világ azt az embert veszítette el, „aki valamennyi nagy kortársa közül a legragyogóbban képviselte a zsenialitást".

A *Prager Tageblatt* című német nyelvű burzsoá lap Leninről szóló cikke, amely tele van lenyűgöző alakja iránti tisztelő csodálattal, e szavakkal végződik:

„Lenin még halálában is nagynak, elérhetetlennek és félelmetesnek látszik."

A cikk hangneméből világosan kitűnik, hogy nem fiziológiai elégedettség váltotta ki, amelyet cinikusan az az aforizma fejez ki, hogy „az ellenség hullája mindig jó szagú", nem az az öröm, amelyet akkor éreznek az emberek, amikor egy nyugtalan nagy ember távozik el közülük – nem, ebből a cikkből az csendül ki harsogva, hogy az ember büszke az emberre.

Az orosz emigráns sajtónak sem ereje, sem érzéke nem volt ahhoz, hogy Lenin halálát olyan tisztelettel fogadja, mint amilyet a burzsoá lapok tanúsítottak, midőn Lenint az életakarat és a rettenthetetlen ész egyik legnagyobb képviselőjének minősítették.

Arcképét nehéz megfesteni. Lenin kifelé csupa szó, mint ahogy a hal is csupa pikkely. Egyszerű és őszinte volt, mint mindaz, amit mondott.

Hősiességéből csaknem teljesen hiányzik a külső csillogás, hősiessége az Oroszországban eléggé gyakori, szerény, aszketikus áldozatkészség, a becsületes orosz értelmiségi forradalmár áldozatkészsége, aki rendületlenül hiszi, hogy a földön lehetséges a szociális igazságosság: annak az embernek a hősiessége, aki az emberek boldogságáért fáradozik, s ezért lemond a világ minden örömérőL

Amit nem sokkal a halála után írtam róla, azt levert lelkiállapotban, sietve és rosszul fogalmaztam. Egyet-mást nem írhattam meg „tapintatból", ami, remélem, teljesen érthető. Éles elméjű és bölcs ember volt, márpedig „sok bölcsesség sok bút okoz".

Messzi előre látott, s a tizenkilences–huszonegyes évek szereplőiről gondolkodva és beszélgetve, gyakran és csalhatatlanul megjósolta, milyenek lesznek ezek az emberek néhány év múlva. Nem mindig akartunk hinni a jóslatainak, ezek gyakran bántóak voltak, ám sajnos, jó néhány személy igazolta szkeptikus jellemzéseit. Vele kapcsolatos emlékeimet nemcsak rosszul írtam meg, hanem következetlenül is, bosszantóan hiányosan. A londoni kongresszussal kellett kezdenem, amikor Lenin alakja némelyek kétségeinek és hitetlenségének, mások nyílt ellenségeskedésének, sőt gyűlöletének éles fényében jelent meg előttem.

Még most is szinte látom a londoni külváros nevetségesen nyomorúságos fatemplomának csupasz falait, a szegény iskolák tantermére emlékeztető, keskeny kis terem csúcsíves ablakait. Az épület csak kívülről hasonlított templomhoz, belsejéből teljesen hiányoztak a kegytárgyak, sőt, még az alacsony szószék sem elöl volt, a terem belsejében, hanem a bejáratnál, a két ajtó között.

Akkor találkoztam először Leninnel,* s addig nem is ol-

* Gorkij később helyesbítette ezt az adatot: Lenint legelőször Pétervárott, 1905. november 27-én, az OSZDMP Központi Bizottságának ülésén látta.

vastam tőle annyit, amennyit kellett volna. De amit sikerült elolvasnom, különösen pedig személyes barátainak lelkes elbeszélései nagy erővel vonzottak. Amikor megismerkedtünk, keményen kezet szorított velem, átható tekintetével szinte végigtapogatott, és a régi ismerős hangján, tréfálkozva szólalt meg:

– Jó, hogy eljött! Hiszen szereti a verekedést, nem? Itt nagy verekedés lesz.

Nem ilyennek képzeltem Lenint. Valamit hiányoltam. Raccsolt, a hóna alá tette a kezét, úgy állt. És egyáltalán, valahogy túl egyszerű volt, semmi „vezérit" nem éreztem benne. Én irodalmár vagyok. Hivatásom kötelez, hogy megfigyeljem az apróságokat, ez a kötelesség szokásommá vált, néha már untat is.

Plehanov, amikor „eléje vezettek", mellén keresztbe font karral állt, és szigorúan, kissé unottan nézett rám, ahogyan a munkájába belefáradt tanító néz egy újabb tanítványra. Egy igen elcsépelt frázist mondott:

– Tehetségének hódolója vagyok.

Szavaiból ezen kívül semmi sem maradt meg emlékezetemben. S az egész kongresszus alatt sem őbenne, sem énbennem nem ébredt fel a vágy, hogy „bizalmasan" elbeszélgessünk.

Ám ez a raccsoló, kopasz, zömök, szívós ember, egyik kezével szókratészi homlokát dörzsölve, másikkal a kezemet rázva, csodálatosan élénk szemét nyájasan csillogtatva, nyomban *Az anya* című könyvem hibáira terelte a szót; kiderült, hogy Ladizsnyikovtól kapta meg a kéziratot. Elmondtam, hogy sietve írtam ezt a könyvet, de még meg sem magyarázhattam, miért siettem, amikor Lenin, bólintva, maga magyarázta meg: nagyon jó, hogy siettem, ez hasznos könyv, sok munkás ösztönösen, nem tudatosan vett részt a forradalmi mozgalomban, s ezeknek most hasznára válik, ha elolvassák a regényt.

Nagyon időszerű könyv.

Ez volt az egyetlen, de számomra nagyon értékes bók. Azután gyakorlatiasan érdeklődött, lefordítják-e *Az anyá*-t idegen nyelvekre, s mennyit rontott a könyvön az orosz meg az amerikai cenzúra, amikor pedig értesült róla, hogy szerzőjét bíróság elé szándékoznak állítani, először összeráncolta a homlokát, majd fejét hátravetve, szemét lehunyva, különös nevetésben tört ki; nevetése munkásokat csalt oda, azt hiszem, az uráli Foma és még vagy három ember lépett hozzánk.

Nagyon ünnepélyes hangulatban voltam: a háromszáz legjobb pártmunkás közé kerültem; megtudtam, hogy másfélszázezer szervezett munkás küldte őket a kongresszusra; ott láttam magam előtt a párt valamennyi vezető politikusát, régi forradalmárokat, Plehanovot, Akszelrodot, Deutschot. Ünnepi hangulatom tehát teljesen természetes volt, s az olvasó bizonyára megérti, ha azt mondom, hogy a hazámtól távol töltött két esztendő alatt szokásos jókedvem nagyon megcsappant.

Ez már Berlinben kezdődött, ahol találkoztam a szociáldemokrácia minden nagyobb vezérével, August Bebelnél ebédeltem, a nagyon kövér Singer mellett és más, ugyancsak igen jelentős emberek között.

Tágas, kényelmes lakásban ebédeltünk, a kanárikalitkákat ízlésesen hímzett terítőcskékkel takarták le, s a karosszékek támláihoz is hímzett terítőcskéket tűztek, hogy a vendégek tarkója ne piszkítsa be a huzatot. Körös-körül minden nagyon szolid és biztonságos volt, valamennyien ünnepélyesen ettek, és ünnepélyesen mondogatták egymásnak:

– *Mahlzeit.**

Ezt a szót nem ismertem, de tudtam, hogy a francia *mal* jelentése rossz, a német *Zeit*-é pedig idő, tehát: rossz idő.

Singer két ízben is így nevezte Kautskyt: „az én romantikusom". A sasorrú Bebelt meglehetősen önteltnek találtam.

Rajnai bort ittak meg sört; a bor savanyú és langyos, a sör viszont jó volt; az orosz forradalomról meg a szociáldemokrata pártról szintén savanyúan és lenézően beszéltek, a magukéról, a német pártról viszont csupa szépet mondtak; általában körös-körül mindenből önelégültség áradt, úgy éreztem, még a székek is elégedettek, mert a vezérek tiszteletre méltó lágy testrésze nehezedik rájuk.

A német párttal volt egy „kényes" ügyem: egyik tekintélyes tagjának, a később ugyancsak híressé vált Parvusnak

* Egészségére.

a Znanyije kiadó meghatalmazást adott az *Éjjeli menedékhely* színházi tantième-jének az átvételére. Ezt a meghatalmazást 1902-ben, Szevasztopolban, a pályaudvaron kapta Parvus, aki illegálisan érkezett oda. Az általa megkapott összeg felosztási aránya ez volt: az egész összeg húsz százalékát ő kapja, a maradék egynegyed részét nekem, háromnegyed részét pedig a szociáldemokrata pártkasszának kell átadnia. Parvus természetesen ismerte a feltételeket, sőt lelkesedett értük. Négy év alatt a színdarab bejárta Németország minden színházát, s csak Berlinben több mint ötszázszor adták elő; Parvusnál véleményem szerint százezer márka gyűlhetett össze. Ő azonban pénz helyett egy levelet küldött Pjatnyickijnak a Znanyijé-hez: kedélyesen közölte, hogy az egész összeget olaszországi útjára költötte, amelyet egy fiatal hölgy társaságában tett. Minthogy ez a minden bizonnyal igen kellemes utazás engem személy szerint csak egynegyed részben érintett, feljogosultnak éreztem magam, hogy a német párt központi bizottságának figyelmét felhívjam a fentmaradó háromnegyedre. Ladizsnyikov útján hívtam fel a figyelmüket. A központi bizottság közömbösen vette tudomásul Parvus utazását. Utóbb hallottam, hogy Parvust megfosztották bizonyos pártrangoktól; őszintén szólva, jobban szerettem volna, ha megcibálják a fülét. Még később, Párizsban mutattak nekem egy nagyon szép leányzót, illetve hölgyet, és közölték, hogy ő utazott Parvusszal.

„Drágaságom – gondoltam magamban –, ó, be drága vagy."

Berlinben láttam irodalmárokat, képzőművészeket, mecénásokat és egyéb embereket; csak az önelégültség és öncsodálat fokozataiban különböztek egymástól.

Amerikában nagyon gyakran találkoztam Morris Hillquittel, aki New York polgármestere vagy kormányzója akart lenni; az öreg Debsszel, aki magányosan és fáradtan üvöltött mindenkire és mindenre – éppen akkor hagyta el a börtönt –, sok mindenkit és sok mindent láttam, de egyetlenegy olyan emberrel sem találkoztam, aki megértette volna az orosz forradalom egész mélységét, s mindenütt éreztem, hogy csak „az európai élet sajátos megnyilvánulásának" tekintik, amely megszokott jelenség egy olyan országban, ahol – „a szocializmussal rokonszenvező" egyik *handsome lady*-t* idézve – „mindig vagy kolera, vagy forradalom van".

Az az ötlet, hogy Amerikába utazzam, és a „bolsevikok" kasszájának pénzt szerezzek, Leonyid Kraszintól származott. Titkáromként és előadásaim szervezőjeként Vaclav Vorovszkijnak kellett volna velem utaznia, ő jól tudott angolul, a párt azonban valami más megbízást adott neki, s Burenyin utazott el velem, a bolsevik Központi Bizottság harci csoportjának tagja; ő „nyelv nélkül" jött, csak útközben és a helyszínen látott hozzá a tanuláshoz. Az eszerek, megtudván, milyen céllal utazom, ifjonti élénkséggel kezdtek érdeklődni utazásom iránt; még Finnországban felkeresett Csajkovszkij meg Zsitlovszkij, és azt ajánlották, hogy ne a bolsevikoknak, hanem „általában a forradalomnak" szerezzek pénzt. Ezt visszautasítottam. Ekkor a „Nagymamát"** küldték ki, s így az amerikaiaknál két ember jelent meg, akik egymástól függetlenül, egymást elkerülve gyűjteni kezdték a pénzt, szemlátomást két különböző forradalom céljára: azt kitalálni, hogy ezek közül melyik a jobb, a megbízhatóbb, az amerikaiaknak természetesen nem volt sem idejük, sem kedvük. A „Nagymamát", úgy látszik, már korábbról ismerték, amerikai barátai jó reklámot csináltak neki, énmiattam pedig a cári nagykövetség botrányt rendezett. Az amerikai elvtársak szintén csak „sajátos és sikertelen ügynek" tartották az orosz forradalmat, kissé „liberálisan" kezelték a pénzt, amit a tömeggyűléseken gyűjtöttem; egészében véve nagyon kevés dollárt szereztem, alig tízezret. Úgy határoztam, hogy az újságoknak is „dolgozom", de Amerikában is akadt egy Parvus. Egyáltalán utazásom nem sikerült, de ott írtam meg *Az anyá*-t, s ez a tény is megmagyarázza e könyv néhány „melléfogását", fogyatékosságát.

Azután továbbutaztam Olaszországba, Capriba, ott belemerültem az orosz újságok, könyvek olvasásába, ez is nagyon nyomasztóan hatott hangulatomra. Ha az állkapocsból kivert fog képes érezni, akkor bizonyára ugyanolyan egyedül érezheti magát, mint akkor én. Nagyon csodálkoztam azon a bohóchoz méltó fürgeségen és ügyes-

* Csinos hölgyet.

** Az eszer J. K. Bresko-Breskovszkaja illegális neve.

ségen, amellyel ismerőseim átugrottak az egyik „platformról" a másikra.

Oroszországból alkalmi, szétugrasztott, megrémült forradalmárok érkeztek; dühösek voltak önmagukra meg azokra, akik belerángatták őket a „reménytelen vállalkozásba".

– Minden elveszett – mondták. – Mindent szétvertek, kiirtottak, száműztek, bebörtönöztek!

Sok nevetséges eset akadt, de ezek a legkevésbé sem voltak mulatságosak. Az egyik oroszországi vendég, mégpedig egy tehetséges író, azt bizonygatta nekem, hogy én az *Éjjeli menedékhely* Lukájának szerepét játszottam: jöttem, vigasztaló szavakat szóltam a fiatalsághoz, az hitt nekem és betörte a fejét, én pedig megszöktem. Egy másik erősködött, hogy engem felfalt az „irányzatosság", s „bukott ember" vagyok, aki csak azért tagadom a balett jelentőségét, mert az „cári". Egyáltalán nagyon sok nevetséges ostobaság hangzott el, s gyakran úgy éreztem, Oroszországból dohos port hoz a szél.

És hirtelen, mint a mesében: ott termettem az oroszországi szociáldemokrata párt kongresszusán. Persze, hogy ünnep ez!

De csak az első ülésig ünnepeltem, a „napirend" feletti vitáig. E viták szilajsága egyszeriben lehűtötte lelkesedésemet, s nemcsak azért, mert éreztette, milyen élesen szakadt ketté a párt reformistákra és forradalmárokra – ezt már 1903 óta tudtam –, hanem mert a reformisták ilyen ellenségesen viselkedtek Leninnel. Ez szűrődött és fröcskölt át beszédeiken, mint a nagynyomású víz az ócska tűzoltófecskendőből.

Amit mondanak, az nem mindig fontos – de mindig fontos, hogyan mondják. Plehanov nyakig begombolt kabátjában protestáns lelkészhez hasonlított; megnyitotta a kongresszust, s akár egy hitoktató, abban a meggyőződésben szónokolt, hogy gondolatai vitathatatlanok, minden szava egy-egy drágakő, sőt még a szavai közt a szünetek is azok. Nagyon ügyesen aggatta a levegőbe, az ülésezők feje fölé a szépen kicirkalmazott frázisokat, és ha a bolsevikok padjaiban valaki megmoccant, összesúgott valamelyik társával, akkor a tiszteletre méltó szónok, rövid szünetet tartva, szögként döfte bele pillantását.

Kabátjának egyik gombját jobban kedvelte, mint a többit, ezt kedveskedve és szakadatlanul simogatta az ujjával, és ha szünetet tartott, úgy nyomogatta, mint egy csengőgombot; az ember azt hihette, hogy éppen ez a gombnyomás szakítja félbe a beszéd egyenletes folyását. Az egyik ülésen Plehanov éppen válaszolni akart valakinek, karját keresztbe fonta mellén, és hangosan, megvetően ennyit mondott:

– H-he!

Ezen a bolsevik munkások nevettek. Plehanov felhúzta a szemöldökét, és fél arca elsápadt; azért mondom, hogy fél arca, mert én profilból láttam az arcát.

Mialatt Plehanov az első ülésen beszélt, a bolsevikok padjában leggyakrabban Lenin fészkelődött, hol összehúzódott, mintha fázna, hol kinyújtózott, mintha melege volna; ujjait bedugta a hóna alá, állát dörzsölte, megrázta értelmes fejét, és valamit súgott Tomszkijnak. Amikor pedig Plehanov kijelentette, hogy „a pártban nincsenek revizionisták", Lenin előrehajolt, kopasz feje kipirult, válla rázkódott a hangtalan nevetéstől, a mellette és mögötte ülő munkások ugyancsak mosolyogtak, a terem végéből pedig valaki zordul és hangosan megkérdezte:

– Hát a túlsó oldalon mifélék ülnek?

A tömzsi kis Fjodor Dan úgy beszélt, mint akinek a hamisítatlan igazság a tulajdon édeslánya, ő szülte, ő nevelte fel, és még most is nevelgeti; ő maga, Fjodor Dan pedig Marx Károly tökéletes megtestesülése, és a bolsevikok faragatlanok, illetlen gyerkőcök, ami különösen kiviláglik a mensevikekkel szemben tanúsított viselkedésükből, akik között „a marxizmus minden kiváló teoretikusa" megtalálható – mondta.

– Önök nem marxisták – jelentette ki megvetően –, nem, önök nem marxisták! – és sárga öklét jobb felé emelte a levegőbe.

Az egyik munkás megkérdezte tőle:

– Hát maga mikor teázik majd megint együtt a liberálisokkal?

Nem emlékszem, hogy Martov felszólalt-e az első ülésen. Ez a lenyűgözően rokonszenves ember fiatalos tűzzel beszélt, és úgy látszott, különösen mélyen átérzi a szakadás drámáját, az ellentmondások fájdalmát.

Egész testében remegett, hajlongott, görcsösen gombolgatta keményített ingének gallérját, hadonászott; kabátja ujjából kiugró kézelője eltakarta a keze fejét, ezért magasra emelte a kezét, és megrázta, hogy a kézelőt visszazökkentse törvényes helyére. Olyan volt, mintha Martov nem érvelne, hanem könyörögne, rimánkodna: a szakadást feltétlenül meg kell szüntetni, a párt túl gyenge ahhoz, hogy kettéhasadjon, a munkásnak mindenekelőtt „szabadságjogokra" van szüksége, lelket kell beléje önteni. Beszéde olykor majdnem hisztérikusan hangzott, szóbősége érthetetlenné tette, maga a szónok pedig fárasztó volt. Beszédének végén s mintegy attól függetlenül, de mégis „harcias" hangon, továbbra is tüzetesen ellenezte a harci csoportokat és általában a fegyveres felkelést előkészítő tevékenységet.

Jól emlékszem, amint a bolsevikok padjaiból valaki álmélkodva felkiáltott:

– Ejnye már, no!

S ekkor, azt hiszem, Tomszkij megkérdezte:

– Talán még a kezünket is levágassuk, hogy Martov elvtárs megnyugodjék?

Ismétlem, nem vagyok biztos benne, hogy Martov az első ülésen beszélt-e, csak azért említettem meg őt, hogy elmondjam, *hogyan* beszéltek.

Beszéde után a munkások az ülésterem előtti helyiségben zordan mondogatták:

– Lám, még Martov is! Pedig „iszkrás" volt!

– Az értelmiségi elvtársak renegáttá válnak.

Szépen, szenvedélyesen és élesen fogalmazva beszélt Rosa Luxemburg, kitűnően forgatta az irónia fegyverét. De íme, felsietett az emelvényre Lenin, és raccsolva megszólalt: – Elvtársak! – Úgy rémlett, rosszul beszél, de egy perc múlva engem is, akárcsak a többieket, magával ragadott a beszéde. Először hallottam a politika legbonyolultabb kérdéseiről ilyen egyszerűen beszélni. Nem próbált ő szép mondatokat szerkeszteni, hanem minden szavát mintegy a tenyerén nyújtotta át, bámulatos könnyűséggel tárva fel a szó pontos értelmét. A szokatlan élményt nagyon nehéz érzékeltetnem.

Kezét előrenyújtotta és kissé felemelte, tenyerében mintegy mérlegre tette minden egyes szavát, kirostálta az ellenfelek mondatait, s ellenük szegezte a maga meggyőző állításait, bebizonyítva, hogy a munkásosztálynak joga és kötelessége a maga útján haladni, nem pedig a liberális burzsoázia mögött vagy akár mellett kullogni – mindez szokatlan volt, és úgy hangzott, mintha ő, Lenin nem magától, hanem valóban a történelem akaratából mondaná. Beszédének egyöntetűsége, nyíltsága és ereje, egész lénye, amint az emelvényen állt, mintha egy klasszikus műalkotás lett volna, amelyben megvan minden, és semmi sem felesleges, nincs díszítés, és ha van is, nem látszik, ugyanolyan természetes és nélkülözhetetlen, mint az arcon a két szem, a kézen az öt ujj.

Rövidebb ideig beszélt, mint az előbbi szónokok, a hatása mégis jóval nagyobb volt; nemcsak én éreztem ezt, a hátam mögött lelkesen suttogták:

– Milyen tömören beszél.

Így is volt; minden érv önnönmagától, a benne rejlő erőtől bontakozott ki.

A mensevikek nem átallották kimutatni, hogy Lenin beszéde kellemetlenül érinti őket, ő maga pedig több mint kellemetlen. Minél meggyőzőbben bizonyította annak szükségét, hogy a pártnak fel kell emelkednie a forradalmi elmélet magaslatára, mert így lehet minden szempontból ellenőrizni a gyakorlat helyességét, annál dühösebben szakították félbe beszédét.

– A kongresszuson nincs helye filozófiának!

– Ne tanítson minket, nem vagyunk gimnazisták!

Különösen egy szatócskép̋ű, szakállas, magas termetű ember ágált; padjából felugorva, dadogva kiáltozta:

– Ö-össze-es-küvők... Ö-összeesküvést játszanak! B-blan-quisták!

Rosa Luxemburg viszont bólogatott, s az egyik következő ülésen alaposan megmondta a magáét a mensevikeknek:

– Maguk nem állnak a marxizmus alapján, hanem ülnek, sőt, fekszenek rajta.

Az ingerültség, a gúny, a gyűlölet dühös, forró szellője fújt a teremben, a tekintetek százai különféle módon világították meg Lenin alakját. Nem lehetett észrevenni, hogy az ellenséges támadások felizgatják; hévvel, de nyomatékosan, nyugodtan beszélt; néhány nap múlva meg-

tudtam, milyen árat kellett fizetnie külső nyugalmáért. Nagyon furcsa és bántó dolog volt, hogy csak emiatt a természetes gondolatmenete miatt ellenségeskednek vele: a párt csak az elmélet magaslatáról ítélheti meg világosan a soraiban keletkezett nézeteltérések okait. Az a véleményem alakult ki, hogy a kongresszus minden napja új és új erőt ad Leninnek, frissebbé, biztosabbá teszi, beszédei mindennap egyre súlyosabban hangzanak, s a kongresszusi tagok egész bolsevik csoportja eltökéltebbé, keményebbé válik. Az ő beszédein kívül majdnem ugyanígy feltüzelt Rosa Luxemburgnak a mensevikek ellen irányuló remek, metszően éles beszéde.

Lenin a munkások között töltötte szabad perceit, óráit, életük legaprólékosabb részleteiről is kikérdezgette őket.

– No és a nők? Felőrli őket a háztartás? De azért csak tanulnak, olvasnak?

A Hyde Parkban néhány munkás, aki először látta Lenint, kongresszusi magatartásáról beszélt. Egyikük jellemzően ezt mondta:

– Lehet, hogy van itt Európában egy másik, ugyanilyen okos emberük a munkásoknak, Bebel vagy még valaki, nem tudom. De hogy létezne még egy ember, akit én így, egyszerre megszerethetnék, azt nem hiszem!

Egy másik munkás mosolyogva hozzátette:

– Ő a mi emberünk!

Volt, aki ellene vetette:

– Plehanov is a mi emberünk.

És hallottam a találó feleletet:

– Plehanov a tanítónk, a gazdánk. Lenin viszont a vezérünk és elvtársunk.

Az egyik fiatal legény tréfásan megjegyezte:

– No, Plehanovot szorítja a cipő.

Egy megtörtént eset: vendéglőbe menet Lenint megállította egy mensevik munkás, kérdezett tőle valamit. Lenin meglassította lépteit, társasága pedig továbbment. Amikor mintegy öt perccel később megérkezett a vendéglőbe, elkomorodva mesélte:

– Furcsa, hogy egy ilyen naiv legény eljuthatott a pártkongresszusra! Azt kérdezi tőlem: tulajdonképpen miben rejlik a nézeteltérések igazi oka? Ide hallgasson, mondom, a maga elvtársai a parlamentben ülésezni akarnak, mi pedig meg vagyunk róla győződve, hogy a munkásosztálynak harcra kell készülnie. Azt hiszem, megértette.

Szűk társaságban, s mindig ugyanabban az olcsó kisvendéglőben étkeztünk. Megfigyeltem, hogy Lenin nagyon keveset eszik: két-három tojásból rántottát, egy darabka sonkát, s felhörpint egy korsó sűrű barna sört. Mindebből látszott, hogy önmagával keveset törődik; annál inkább meglepett, mennyire gondoskodik a munkásokról. Ellátásukat Andrejeva intézte, s tőle kérdezte meg Lenin:

– Mit gondol, nem éheznek az elvtársak? Nem? Hm, hm... Nem lehetne nagyobb szendvicseket adatni nekik?

Felkeresett a szállodában, hát látom: gondterhelten tapogatja végig az ágyat.

– Mit csinál?

– Azt nézem, nem nyirkos-e a lepedő.

Nem értettem meg mindjárt, miért kell neki tudnia, hogy milyenek Londonban a lepedők. Ekkor, észrevéve értetlenségemet, megmagyarázta:

– Vigyáznia kell az egészségére.

1918 őszén megkérdeztem Dmitrij Pavlov szormovói munkást, nézete szerint melyik Lenin legjellemzőbb tulajdonsága.

– Az egyszerűség. Egyszerű, mint az igazság.

Ezt mint alaposan megfontolt, régen eldöntött véleményét mondta ki.

Az ember legszigorúbb bírája közismerten az alkalmazottja. Lenin sofőrje, Gil, aki sokat tapasztalt az életben, ezt mondta:

– Lenin különleges ember. Még egy ilyen nincs... A Mjasznyickaja utcában viszem Vlagyimir Iljicset. Óriási a forgalom, lassan hajtok, félek, hogy összetörik a kocsit, állandóan dudálok, izgulok, Vlagyimir Iljics meg kinyitja a kocsi ajtaját, kilép a hágcsóra, s nem törődve azzal, hogy lesodorhatják, előreül: „Ne nyugtalankodjék, Gil – mondja –, hajtson csak úgy, mint a többiek." Régi sofőr vagyok, tudom én, hogy ilyesmit más nem tesz.

Nehéz érzékeltetni, bemutatni azt a természetességet és rugalmasságot, amellyel élményei egyetlen mederbe folytak össze.

Gondolata, mint az iránytű a hegyével, mindig a dol-

gozó nép osztályérdekei felé fordult. Londonban egy szabad este adódott, és néhányan elmentünk egy demokratikus kis színházba, egy music-hallba. A bohócok, artisták láttán Lenin boldogan és a többieket is magával ragadóan nevetett, minden egyebet egykedvűen nézett, viszont különös figyelemmel adózott a brit-kolumbiai munkások favágó-számának. A kis színpadon, erdei díszlet előtt, két markos legény egyetlen perc alatt felvágott egy körülbelül méteres vastagságú fatörzset.

– No, ez persze a közönség számára van, valójában képtelenek ilyen gyorsan dolgozni – jegyezte meg Lenin. – Világos azonban, hogy ott is fejszével dolgoznak, s a fa nagy részét értéktelen forgáccsá változtatják. No lám, a művelt angolok!

A kapitalista rendszer termelési anarchiájára terelte a szót, a haszontalanul elfecsérelt nyersanyag hatalmas százalékára, és végtelenül sajnálkozott, hogy mindeddig még senkinek sem jutott eszébe könyvet írni erről. Én valamit nem értettem világosan ebből a gondolatmenetből, de nem volt időm megkérdezni Lenint, mert máris az artisták művészetéről beszélt igen érdekesen, mint a színházművészet különleges formájáról.

– Van ebben a bevett szokásoknak valamilyen szatirikus vagy szkeptikus értelmezése, valami olyan törekvés, hogy ezeket a visszájukra fordítsák, kissé eltorzítsák, megmutassák a dolgok logikátlanságát. Nyakatekert, de érdekes!

Vagy két évvel később Capriban Lenin az utópisztikus regényről beszélgetett Bogdanov-Malinovszkijjal, s ezt mondta neki:

– Inkább a munkásoknak írna regényt arról a témáról, hogyan rabolták el a kapitalizmus ragadozói a földet, s hogyan fecséreltek el minden olajat, minden vasat, fát, minden szenet. Ez nagyon hasznos könyv volna, machista uram!

Amikor Londonban elbúcsúztunk, azt mondta nekem, hogy feltétlenül ellátogat Capriba pihenni.

Mielőtt azonban rászánta magát az utazásra, még egyszer találkoztunk Párizsban, egy kétszobás diákszálláson, amely csak a méretét tekintve volt diák-jellegű, egyébként ragyogó tisztaságot és szigorú rendet tartottak benne. Nagyezsda Konsztantyinovna teát főzött nekünk, majd elment, és mi kettesben maradtunk. Akkoriban bomladozott a Znanyije, s én azért utaztam oda, hogy megbeszéljem Leninnel: szervezzünk egy olyan új kiadóvállalatot, amely a lehetőséghez képest minden írónkat egyesítené. Vlagyimir Iljicsnek, Vorovszkijnak és még valakinek felajánlottam, hogy legyenek a kiadó külföldi szerkesztői, Oroszországban pedig Gyesznyickij-Sztrojev képviselte volna őket.

Úgy véltem, szükséges volna több könyvet írni a nyugati irodalmak történetéről és az orosz irodalomról, a művelődés történetéről – olyan könyveket, amelyek gazdag adattárul szolgálnának a munkások önképzéséhez és a propagandához.

Lenin azonban elvetette ezt a tervet, utalt a cenzúrára és arra, hogy milyen nehéz megszervezni embereinket; a legtöbb elvtársat leköti a gyakorlati pártmunka, nincs idejük írni. De legfőbb és számomra legmeggyőzőbb érve körülbelül így hangzott: vastag könyvre nincs idő, vastag könyvvel az értelmiség táplálkozik, az pedig, mint látja, a szocializmustól a liberalizmushoz pártol át, s mi nem tudjuk letéríteni a maga választotta útról. Nekünk újságra, brosúrára van szükségünk, jó volna visszaállítani a Znanyije kiskönyvtárát, ez azonban Oroszországban a cenzúra, itt pedig a szállítási feltételek miatt lehetetlen: tíz- és százezrével kell ontani a röplapokat a tömegnek, s ilyen mennyiséget illegálisan nem lehet szállítani. Várjunk a kiadóval jobb időkig.

A reá mindig jellemző lenyűgöző élénkséggel és szabatossággal a dumára terelte a szót, a kadet pártiakra, akik „szégyellik, hogy októbristák"*, meg hogy „nekik csak jobb felé visz az útjuk", majd egy sereg bizonyítékot sorolt fel, hogy közel van a háború, s „bizonyára nem is egy, hanem a háborúk egész sora"; ez a jóslata csakhamar beigazolódott a Balkánon.

Felállt, jellegzetes mozdulatával hóna alá, a mellényébe dugta ujjait, és hunyorogva, csillogó szemmel lassan felalá járkált a szűk szobácskában.

* Októbristák – az 1905. október 17-i cári kiáltvány után nagytőkésekből és földbirtokosokból alakult, a cárt támogató párt.

– Háború lesz. Elkerülhetetlen. A kapitalista világ elérkezett a rothadó erjedés állapotába, az embereket máris megfertőzte a sovinizmus, a nacionalizmus mérge. Azt hiszem, még megéljük az általános európai háborút. A proletariátus? A proletariátus aligha fog önmagában erőt találni a véres viszály elhárítására. Hogy is lehetne ezt elérni? Általános európai munkássztrájkkal? Ehhez nem eléggé szervezett, nem eléggé öntudatos. Egy ilyen sztrájk a polgárháború kezdete lenne: mi reálpolitikusok vagyunk, erre nem számíthatunk.

Megállt és cipője talpával a padlón csoszogva, komoran mondta:

– A proletariátus persze rettenetesen megsínyli majd, egyelőre ez a sorsa. De ellenségei egymást fogják meggyengíteni. Ez is elkerülhetetlen.

És hozzám lépve, mintegy maga is csodálkozva, igen nyomatékosan, de halkan kijelentette:

– Igen. Gondolja csak meg: miért hajtják a jóllakottak az éheseket egymás mészárlására? Ismer-e ennél idiótább és undorítóbb bűnt? A munkások szörnyű árat fizetnek majd ezért, de végeredményben ők győznek. Ez a történelem akarata.

Gyakran emlegette a történelmet, de beszédeiben sohasem éreztem, hogy fetisista módon meghajolt annak akarata és ereje előtt.

A beszéd felizgatta, az asztalhoz ült, megtörölte izzadt homlokát, hörpintett a hideg teából, és váratlanul megkérdezte:

– Miféle botrány volt magával Amerikában? Az újságokból tudom, miről van szó, de hogyan történt?

Röviden elmondtam neki kalandjaimat.

Nem találkoztam még senkivel, aki olyan ellenállhatatlanul nevetett volna, mint Lenin. Szinte furcsa volt, hogy egy ilyen szigorú realista, aki jól látja, mélyen átérzi a nagy társadalmi tragédiák elkerülhetetlenségét, s kérlelhetetlenül és rendíthetetlenül gyűlöli a tőkés világot – gyermek módjára, könnyesen fulladozva tud nevetni. Nagy és egészséges lélek kellett ahhoz, hogy így nevethessen.

– Eh, hiszen maga humorista! – mondta kacagva. – Látja, ezt nem is gondoltam volna. Tudja az ördög: nagyon mulatságos...

S a nevetéséből fakadt könnyeket törülgetve, immár komolyan, jóindulatú, szelíd mosollyal mondta:

– Jó dolog az, hogy tréfásan viseli el a balsikert. A humor kitűnő, egészséges tulajdonság. Nagyon megértem a humort, bár belőlem hiányzik. Pedig az életben talán több a mulatságos dolog, mint a szomorú, igen, több.

Megbeszéltük, hogy másnap felkeresem, de rossz idő volt, este sok vért köptem, s másnap elutaztam.

Párizs után Capriban találkoztunk. Erről igen furcsa emlékem maradt: mintha Lenin két ízben, két homlokegyenest különböző hangulatban járt volna Capriban.

Az egyik Lenin, már amikor elébe mentem a kikötőbe, nyomban határozottan kijelentette:

– Tudom: maga, Alekszej Makszimovics, mégiscsak azt reméli, hogy kibékíthet a machistákkal, pedig már megírtam, hogy ez lehetetlen! Tehát ne is próbálkozzék.

A lakásom felé vezető úton és otthon is magyarázni próbáltam neki, hogy nincs egészen igaza: nem volt és nincs is szándékomban összeegyeztetni a filozófiai ellentéteket, amelyeket egyébként sem nagyon értek. Ráadásul fiatal korom óta meg vagyok fertőzve azzal, hogy nem hiszek semmiféle filozófiában. E hitetlenségem oka pedig a filozófia és az én személyes „szubjektív" tapasztalatom közötti ellentmondás volt és marad: számomra a világ csak most kezdődött, „keletkezett", a filozófia pedig fejbe csapdosta ezt a világot, és teljesen helytelenül, alkalmatlan időben kérdezgette:

„Hová mégy? Mi okból? Miért gondolkozol?"

Néhány filozófus meg éppenséggel egyszerűen és szigorúan így vezényelt:

„Állj!"

Ezenkívül már tudtam, hogy a filozófia olyan, mint a nő: lehet nagyon csúnya, sőt visszataszító, de annyira ügyesen és meggyőzően öltözködik, hogy az ember szépasszonynak véli. Ez megnevettette Lenint.

– Nos – mondta –, ez már humorizálás. De hogy a világ csak most kezdődik, most keletkezik, az igaz! Ezen gondolkozzék csak el komolyan, innen eljut oda, ahová már régóta el kellett volna jutnia.

Aztán elmondtam neki, hogy szerintem Bogdanov,

Lunacsarszkij, Bazarov kitűnően, sokoldalúan képzett, nagyszerű emberek, a pártban nem találkoztam hozzájuk hasonlókkal.

– Tegyük fel, hogy így van. Nos, mi következik ebből?

– Végeredményben azt tartom, az ő céljuk is ugyanaz, a cél egysége pedig, ha mélyen megértik és átérzik, el kell törölje, meg kell semmisítse a filozófiai ellentéteket...

– Tehát mégiscsak él magában a kibékítés reménye? Hiábavaló dolog – mondta. – Kergesse el magától, mégpedig minél messzebb, ezt barátian tanácsolom! Maga szerint Plehanovnak is ugyanaz a célja, márpedig én, köztünk legyen mondva, azt hiszem, hogy az ő célja egészen más, pedig ő nem metafizikus, hanem materialista.

Beszélgetésünk ezzel véget is ért. Talán fölösleges megjegyeznem, hogy nem szóról szóra, nem betű szerint reprodukáltam. De értelmileg kétségtelenül pontosan.

Tehát Vlagyimir Iljics Lenint még szilárdabbnak, még hajthatatlanabbnak láttam, mint a londoni kongresszuson. Ott azonban izgatott volt, s akadtak pillanatok, amikor világosan lehetett érezni, hogy a pártszakadás igen súlyos perceket szerez neki.

Itt nyugodt, kissé hűvös és gúnyos volt, ridegen elutasította a filozófiai beszélgetéseket, és általában óvatosan viselkedett. Bogdanov, ez a bámulatosan rokonszenves, szelíd és Leninbe valósággal szerelmes, de kissé öntelt ember igen éles és súlyos szavakat volt kénytelen végighallgatni:

– Schopenhauer mondja: „Aki világosan gondolkozik, az világosan fogalmaz", s én azt hiszem, hogy ennél jobbat sohasem mondott. Maga, Bogdanov elvtárs, zavarosan fogalmaz. Magyarázza meg nekem két-három mondatban, mit ad a maguk „helyettesítése" a munkásosztálynak, és hogy a machizmus miért forradalmibb a marxizmusnál!

Bogdanov megpróbálta elmagyarázni, de valóban zavarosan és bőbeszédűen.

– Hagyja abba – tanácsolta Lenin. – Valaki, azt hiszem Jaurès, azt mondta: „Jobb igazat mondani, mint miniszternek lenni". Én még hozzátenném: és machistának lenni.

Ezután sakkozni kezdett Bogdanovval, könnyelműsködött, s amikor veszített, megharagudott, valósággal elszontyolodott, mint egy gyerek. Érdekes: még ez a gyerekes elszontyolodása, akárcsak bámulatos nevetése – még ez sem bontotta meg jellemének töretlen egységét.

Volt Capriban egy másik Lenin is: a nagyszerű elvtárs, a jókedvű ember, aki élénk és fáradhatatlan érdeklődést tanúsít a világon minden iránt, s lenyűgözően szelíd az emberekkel.

Egyszer, késő este, amikor a többiek sétálni mentek, velem és Andrejevával beszélgetett. Szomorúan, mélységes sajnálkozással mondta:

– Okos, tehetséges emberek, sokat tettek a pártért, tízszer annyit is tehetnének, és mégsem fognak velünk tartani! Nem tarthatnak velünk. S tucatjával, százával töri meg az ilyen embereket, torzítja el őket ez a bűnös rendszer.

Egy másik alkalommal ezt mondta:

– Lunacsarszkij majd visszatér a pártba, ő kevésbé individualista, mint a másik kettő. Páratlanul gazdag tehetségű ember. Nekem ő a „gyengém"; az ördög vigye el, milyen ostoba kifejezés: hogy valaki egy másiknak a gyengéje! Tudják, szeretem őt, remek bajtárs! Van benne valami franciás csillogás. A könnyelműsége is franciás, az ő könnyelműsége esztétizmusából ered.

Részletesen kikérdezett a capri halászok életéről, keresetükről, a papok befolyásáról, az iskoláról; érdeklődésének széles skáláján őszintén elcsodálkoztam. Amikor felhívták a figyelmét, hogy van itt egy papocska, aki szegényparaszt fia, nyomban követelte, hogy gyűjtsünk neki adatokat: milyen gyakran adják papneveldébe gyermekeiket a parasztok, s vajon a parasztfiúk visszajönnek-e szülőfalujukba lelkipásztorkodni.

– Érti, ugye? Ha ez nem véletlen jelenség, akkor azt jelenti, hogy ez a Vatikán politikája. Ravasz politika!

Nem tudok elképzelni másvalakit, aki ennyire magasan állt az emberek fölött, és mégis távoltartotta magától az önhittség csábítását, és nem vesztette el az „egyszerű emberek" iránti élénk érdeklődését.

Volt benne valami delejesség. Vonzotta a dolgozó emberek szívét, rokonszenvét. Nem beszélt olaszul, de a capri halászok, akik már találkoztak Saljapinnal és más híres oroszokkal, valami megérzésből Lenint azonnal külön helyre sorolták. Nevetése megnyerő volt, annak az ember-

nek a „szívből jövő" nevetése, aki, bár remekül észreveszi a suta emberi butaságot és az elme akrobatikus furfangjait, élvezni tudja az „egyszerű szívűek" gyermeki naivitását is.

Egy öreg halász, Giovanni Spadaro, azt mondta róla:

– Csak becsületes ember nevethet így.

Lenin az égbolthoz hasonló kék és áttetsző hullámokon csónakázva, az „ujjával" tanult halat fogni: zsineggel, horgászbot nélkül. A halászok magyarázgatták neki, hogy akkor kell rántani, amikor ujja megérzi a zsineg remegését:

– *Così: drin-drin. Capisci?**

Lenin nyomban felrántotta a halat, megmutatta és gyermeki lelkesedéssel, a vadász szenvedélyével kiáltotta:

– Ahá! Drin-drin!

A halászok fülsiketítő s ugyancsak gyerekesen jókedvű hahotában törtek ki, és halásztársukat így nevezték el: „signor Drin-drin."

Elutazott, amazok pedig egyre kérdezgettek:

– Hogy van signor Drin-drin? Nem csípi el, ugye, a cár? Nem emlékszem, hogy Plehanov még Lenin előtt vagy után járt-e Capriban.

A capri emigráns kolónia néhány tagja – Oliger író, a szocsi felkelés megszervezéséért halálra ítélt Lorenc-Metner, Pavel Vigdorcsik és azt hiszem, még ketten – beszélni akartak vele. Plehanov elutasította őket. Joga volt hozzá: beteg volt, pihenni érkezett. Oliger és Lorenc azonban elmondták, hogy nagyon sértő módon utasította el őket. Az ideges Oliger azt bizonygatta, hogy Plehanov valami olyasmit mondott, hogy „belefáradt a rengeteg emberbe, aki mind beszélni akar, de cselekedni nem tud". Amikor nálam járt, valóban nem akart találkozni az ottani kolónia egyetlen tagjával sem. Vlagyimir Iljics mindenkivel találkozott. Plehanov semmiről sem kérdezősködött, ő már mindent tudott, és ő maga mesélt. Oroszosan pazar tehetségű és európai neveltetésű ember lévén, szerette fitogtatni ékes, szellemes beszédét, és nyilván éppen az elmésség kedvéért kegyetlenül éreztette külföldi és orosz elvtársainak fogyatékosságait. Úgy véltem, hogy elmésségei nem mindig sikerültek; csak a sikerületlenek maradtak meg emlékezetemben: „a mértéktelenül mérsékelt Mehring", „az önjelölt Enrico Ferri, akiben egy lat vas sincs" – amely szójáték azon alapul, hogy a *ferro* vasat jelent. És valamennyi ilyesfajta volt. Általában lenézően bánt az emberekkel, persze nem úgy, mint egy isten, de kissé hasonló módon. Mint igen tehetséges írót s a párt megalapítóját mélyen tiszteltem, de nem rokonszenveztem vele. Túl sok „arisztokratizmus" rejlett benne. Az is lehet, hogy tévesen ítélem meg. Nem szeretem különösebben a tévedéseket, de mint mindenki, én is tévedhetek. De ami tény, az tény: ritkán találkoztam egymástól annyira elütő emberekkel, mint Plehanov és Lenin. S ez természetes is: az egyik befejezte a régi világ lerombolásának munkáját, a másik pedig már elkezdte az új világ építését.

Az élet olyan ördögi ügyességgel van elrendezve, hogy aki nem tud gyűlölni, az képtelen őszintén szeretni. Már pusztán ez az embert gyökerestül eltorzító lélekhasadási kényszer, hogy szeretni csakis gyűlölet által lehet, egymagában is pusztulásra ítéli a mai életkörülményeket.

Oroszországban, abban az országban, ahol a „lélekmentés" általános módszere a feltétlen szenvedés, egyetlen olyan emberrel sem találkoztam, senki mást nem ismerek, aki annyira mélyen és erősen gyűlölte, utálta és megvetette volna az emberek szerencsétlenségét, bánatát, szenvedését, mint Lenin.

Ezek az érzések, az élet drámáinak és tragédiáinak ez a gyűlölete az én szememben különösen magasra emelik Vlagyimir Lenint, annak az országnak fiát, ahol a szenvedés dicsőítésére és szentté avatására a legtehetségesebb evangéliumokat írták, és ahol a fiatalok az apró, köznapi drámák tulajdonképpen egyforma leírásával telezsúfolt könyvek szerint kezdik életüket. Az orosz irodalom Európa legpesszimistább irodalma, nálunk minden könyv arról az egyetlen témáról szól, hogy miként szenvedünk fiatalságunkban és érett korunkban: az értelem hiányától, az elnyomatástól, a nőktől, a felebaráti szeretettől, a világmindenség rosszul sikerült rendjétől; öregkorunkban: az életünk során elkövetett hibáink tudatától, fogaink hiányától, az elégtelen emésztéstől és a halál elkerülhetetlenségétől.

* Így: ... Érted?

Minden orosz, aki „politikáért" legalább egy hónapig ült, vagy száműzetésben töltött el egy évet, szent kötelességének érzi, hogy megajándékozza Oroszországot szenvedésének naplójával. De mindmáig senkinek sem jutott eszébe könyvet írni arról, hogyan örvendezett egész életében. Minthogy pedig az orosz ember hozzászokott, hogy kigondolja az életét, de berendezni rosszul tudja, ezért nagyon valószínű, hogy egy boldog élet könyve arra tanítaná meg, hogy egy ilyen életet hogyan kell kigondolni.

Az én szememben Lenin éppen azért volt kivételesen nagy, mert engesztelhetetlenül, olthatatlanul gyűlölte az emberek bajait, lángolóan hitte, hogy a balszerencse nem a lét kiküszöbölhetetlen alapja, hanem olyan nyavalya, amelyet az emberek kötelesek és képesek is eltávolítani maguktól.

Ezt az alapvető jellemvonását a materialista ember harcos optimizmusának nevezném. S éppen ez vonzotta lelkemet különösképpen ehhez az emberhez, ehhez a nagybetűvel írandó Emberhez.

1917–1918-ban Leninhez fűződő kapcsolataim korántsem voltak olyanok, amilyennek szerettem volna, de nem lehettek mások.

Lenin politikus. Teljességgel magáénak mondhatta azt az élesen kidolgozott, elvhű látásmódot, amelyre feltétlenül szüksége van egy olyan hatalmas, súlyos hajó kormányosának, mint amilyen az ólomsúlyú, paraszti Oroszország.

Én viszont alkatilag utálom a politikát, nemigen hiszek a tömegek értelmében általában, s különösen nem a paraszttömegek értelmében. Az értelem, ha nem irányítja egy eszme, korántsem olyan erő, amely alkotó módon hatolhat be az életbe. A tömegek értelmében nincs eszme egészen addig, amíg nincs meg benne valamennyi egyén érdekközösségének tudata.

Évezredekig a jobb iránti törekvésben él a tömeg, ez a törekvés azonban tulajdon húsából megteremti a ragadozókat, akik rabságba döntik, a véréből élnek, s ez így is lesz mindaddig, amíg tudatára nem ébred, hogy a világon csak egyetlenegy erő szabadíthatja ki a ragadozók rabságából: Lenin igazságának ereje.

Amikor Lenin 1917-ben Oroszországba érkezve közzétette „téziseit", azt hittem, hogy e tézisekkel a politikailag képzett munkásoknak számszerűen jelentéktelen, minőségileg hősies csapatát és az egész őszintén forradalmi értelmiséget áldozatul dobja oda az orosz parasztságnak, s Oroszországnak ez az egyetlen aktív ereje mint egy maréknyi só fog beleszóródni a falu sótlan mocsarába, és nyomtalanul feloldódik, felszívódik benne, mit sem változtatva az orosz nép lelkén, életformáján, történelmén.

A tudományos, műszaki és általában a szakképzett értelmiség véleményem szerint lényegénél fogva forradalmár, s az én szememben a szocialista munkásértelmiséggel együtt az egyedüli értékes erő volt, amelyet Oroszország felhalmozott; más olyan erőt, amely képes lett volna megragadni a hatalmat és megszervezni a falut, a 17-es Oroszországban én nem láttam. Ezek a számszerűen elenyésző és ellentéteik folytán szétforgácsolt erők azonban csak a legszilárdabb belső egység esetén tudták volna betölteni szerepüket. Lenyűgöző feladat várt rájuk: megfékezni a falu anarchiáját, ráébreszteni a muzsikot szabadságára, megtanítani arra, hogy ésszerűen dolgozzék, átalakítani gazdálkodását, s ennek segítségével gyors ütemben előbbre vinni az országot. Mindezt csak úgy lehetett elérni, ha a falu ösztönösségét valóban alávetik a város szervezett értelmének. A forradalom legelső feladatának olyan körülmények megteremtését tartottam, amelyek előmozdították volna az ország kulturális erőinek növekedését. Ebből a célból javasoltam, hogy létesítsenek munkásiskolát a reakció éveiben, 1907–1913-ban Capriban, és erőmhöz mérten igyekeztem minden úton-módon fokozni a munkások szellemi frisseségét.

Ezért mindjárt a februári fordulat után, 1917 tavaszán megalakult „A pozitív tudományok fejlesztésének és terjesztésének szabad társulása", amely azt tűzte ki feladatául, hogy egyrészt tudományos kutatóintézeteket szervezzen Oroszországban, másrészt pedig nagy arányokban népszerűsítse a munkások körében a tudományos és technikai ismereteket. A társulás élén kiváló tudósok, az Orosz Tudományos Akadémia tagjai, V. A. Sztyeklov, L. A. Csugajev, Fersmann, Sz. P. Koszticsev, A. A. Petrovszkij és mások álltak. Szorgalmasan gyűjtötték az anyagi ala-

Lenin jegyzeteket készít a Kommunista Internacionalé III. kongresszusán. 1921 június-július

Lenin Gorkiban. 1922. augusztus–szeptember

Lenin Gorkiban. 1922. augusztus–szeptember

Lenintől búcsúzik Moszkva. 1924 január

A kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozásának részvevői Lenin mauzóleumánál. 1969. június 17.

N. A. Scserbakov szobra Leninről

pokat; Sz. P. Koszticsev már helyet is keresett a zootechnika kérdéseivel foglalkozó kutatóintézet építéséhez.

A világosság kedvéért elmondom, hogy egész életemben elkeserített, milyen nyomasztó túlsúlyban van a tudatlan falu a várossal szemben, milyen állatiasan önző a parasztság, s mennyire hiányzik belőle szinte minden szociális érzés. Nézetem szerint a tudományos és műszaki értelmiséggel szoros szövetségben álló, politikailag képzett munkások diktatúrája volt az egyetlen megoldás ebben a súlyos helyzetben, melyet különösen megnehezített a háború, mert még nagyobb anarchiát teremtett falun.

A kommunistákétól eltérő véleményem volt az értelmiségnek az orosz forradalomban betöltött szerepéről, hiszen a forradalmat éppen ez az értelmiség készítette elő, ehhez tartozott minden „bolsevik", aki százával nevelte a munkásokat a szociális hősiesség és magasfokú intellektualitás szellemében. Az orosz értelmiség – mind a tudományos, mind a munkásértelmiség – volt, maradt és lesz még sokáig az az egyetlen igásló, mely Oroszország történelmének súlyos szekerét húzza. A néptömegek esze, minden ösztönzés és lelkesítés ellenére, továbbra is olyan erő, amelynek külső vezetésre van szüksége.

Így gondoltam tizenhárom évvel ezelőtt, és így – tévedtem. Emlékezéseimnek ezt a lapját tehát ki kellene tépnem. Ámde: „amit leírt a tollad, fejsze nem vágja ki." Ezenkívül: „tévedéseinkből tanulunk" – mondogatta gyakran Lenin. Hadd ismerjék hát az olvasók ezt az én tévedésemet. Jó volna, ha tanulságul szolgálna mindazoknak, akik hajlamosak megfigyeléseikből elsietett következtetéseket levonni.

Persze a szakemberek egy részének sorozatos alávaló kártevései után meg kellett változtatnom – és meg is változtattam – a tudomány és technika dolgozóiról alkotott felfogásomat. Ilyen véleményváltoztatás nem könnyű, különösen öregkorban.

A nép becsületes vezéreinek feladata emberfelettien nehéz. Hiszen a Lenin által vezetett forradalom elleni harcot is nagyszabásúan és nagy erővel szervezték. Ráadásul figyelembe kell venni, hogy a „civilizáció" fejlődésével az emberi élet értéke szemlátomást csökken, amit vitathatatlanul tanúsít az, hogy a mai Európában kialakult az emberirtás technikája és kedvtelése.

De mondják meg tiszta lelkiismerettel: mennyire helyénvaló és nem nagyonis visszataszító-e azoknak a „moralistáknak" a képmutatása, akik az orosz forradalom vérszomjáról beszélnek mindazok után, hogy ők maguk a szégyenletes európai mészárlás négy esztendeje alatt nemcsak hogy nem sajnálták a kiirtott emberek millióit, hanem minden úton-módon uszítottak a förtelmes háború „teljes győzelemig" való folytatására? Jelenleg a „kultúrnemzetek" vereséget szenvedtek, kimerültek, elvadultak, és győzött az általánosan emberi, kispolgári butaság; szoros hurkai a mai napig is fojtogatják az embereket.

Sokat írtak és beszéltek Lenin kegyetlenségéről. Természetesen én nem engedhetem meg magamnak azt a nevetséges tapintatlanságot, hogy megvédjem őt a hazugságtól és a rágalomtól. Tudom, hogy a rágalom és a hazugság a kispolgári politika törvényerőre emelt módszere, az ellenség elleni küzdelem megszokott fogása. E világ nagy emberei közt alig akad egyetlenegy is, akit ne próbáltak volna sárral bekenni. Ez köztudomású.

Ezenkívül mindenkiben megvan az a törekvés, hogy ne csak a saját felfogásának színvonalára süllyessze le a kiváló embert, hanem a lába alá igyekezzék tiporni amazt, abba a nyúlós, mérgezett sárba, amelyet ezek az emberek, miután megteremtették, „mindennapi életnek" neveztek el.

Élesen emlékezetembe vésődött az alábbi visszataszító eset. 1919-ben Pétervárott tartották a „szegényparasztok" kongresszusát. Oroszország északi kormányzóságaiból eljött néhány ezer paraszt, s közülük több százat a Romanovok Téli Palotájában szállásoltak el. Amikor a kongresszus véget ért, és ezek az emberek elutaztak, kiderült, hogy nemcsak a palota minden fürdőkádját, hanem az igen értékes sèvres-i, meisseni és kínai vázák tömegét is összerondították, éjjeli edénynek használták. Erre pedig nem a szükség kényszerítette őket, hiszen a palota illemhelyei rendben voltak, a vízvezeték működött. Nem, ez a gazemberség azt a vágyat juttatta kifejezésre, hogy elrontsák, beszennyezzék a szép dolgokat. A két forradalom és a háború alatt százszor is megfigyelhettem az emberekben a szép

dolgok összetörésének, megcsonkításának, kigúnyolásának, tönkretevésének ezt a sötét, acsarkodó vágyát.

Ne gondolják, hogy a „szegényparasztok" viselkedését azért emeltem ki, mert szkeptikus vagyok a muzsikkal szemben. Nem, tudom, hogy a szép dolgok összerondításának beteges vágya az értelmiség bizonyos csoportját is gyötri, például azokat az emigránsokat, akik szemlátomást azt gondolják, hogy ha ők nincsenek Oroszországban, akkor már ott nincs semmi jó.

A kivételesen szép dolgok lerombolásának gonosz vágya ugyanabból a forrásból fakad, mint az az undorító törekvés, hogy a rendkívüli embert mindenáron be akarják mocskolni. Minden rendkívüli dolog zavarja az embereket abban, hogy úgy éljenek, ahogyan ők akarnak. Az emberek egyáltalán nem társadalmi szokásaik gyökeres megváltoztatását, hanem csak azok kibővítését kívánják, ha ugyan kívánják. A többség tulajdonképpeni sóhaja és jajszava ez: „Ne zavarjatok bennünket abban, hogy a megszokott módon éljünk."

Lenin úgy megzavarta az embereket megszokott életükben, mint ahogyan előtte senki sem tudta megtenni. A világ burzsoáziájának ellene irányuló gyűlölete leplezetlenül és visszataszítóan nyilvánvaló; kék pestisfoltjai mindenütt élénken virítanak. Ez az önmagában is visszataszító gyűlölet értésünkre adja, hogy a világ burzsoáziájának szemében milyen hatalmas és félelmetes Lenin, a világ proletárjainak lelkesítője és vezére. Ma már testi valóságában nem létezik, de hangja egyre harsányabban, diadalmasabban cseng a világ dolgozóinak fülében, s már nincs a földnek olyan zuga, ahol ez a hang ne ébresztette volna fel a munkásnépben a forradalomnak, az új életnek, az egyenlő emberekből álló világ építésének vágyát. Lenin tanítványai, erejének örökösei egyre biztosabban, szilárdabban, eredményesebben végzik magasztos munkájukat.

Bámulatba ejtett a belőle áradó élniakarás, s az élet örtelmének tevékeny gyűlölete; gyönyörködtem abban a fiatalos merészségben, amely mindenbe átáradt, amihez csak nyúlt. Lenyűgözött emberfeletti munkakészsége. Mozdulatai könnyedek, ügyesek voltak, s kevés, de heves taglejtése teljes összhangban állt beszédével, melyet ugyancsak kevés szó és sok gondolat jellemzett. Mongol típusú arcában is az élet hazugsága és keserűsége ellen fáradhatatlanul küzdő ember éles szeme villogott, tüzelt, hunyorgott, kacsintott, gúnyosan mosolygott, haragtól lángolt. Szemének csillogása még tüzesebbé és érthetőbbé tette beszédét.

Az ember olykor úgy érezte, hogy szemében szellemének fékezhetetlen energiája szikrázik, és szavai ezzel az energiával telítve ragyognak. Beszéde nyomán az ember szinte fizikailag érezte a megcáfolhatatlan igazságot.

Szokatlan és furcsa látvány volt a gorki parkban sétáló Lenin – hiszen alakjával annyira összeforrott annak az embernek a képe, aki a hosszú tanácskozóasztal végén ül, s éles, villogó kormányosszemével mosolyogva, okosan, ügyesen vezeti elvtársainak vitáit, vagy az emelvényen állva, fejét hátravetve az elnémult tömeg, az igazságot éhező emberek mohó szemébe szórja szabatos, világos szavait.

Ezek a szavak mindig az acélforgács hideg csillogására emlékeztettek. Mögülük művészien csiszolt, csodálatos egyszerűséggel bukkant elő az igazság.

Természetéhez hozzátartozott a szenvedélyesség, ám ez nem a játékos haszonleső szenvedélye volt, hanem Leninnek azt a kivételes lelki frisseségét mutatta, amely csak abban az emberben van meg, aki rendíthetetlenül hisz tulajdon elhivatottságában, aki sokoldalúan és mélységesen érzékeli a külvilággal való kapcsolatát, s hiánytalanul megértette a kaotikus világban neki jutó szerepet: a káosz ellenségének szerepét. Ugyanolyan élvezettel tudott sakkozni, mint amilyennel *A divat története*-t nézegette, óraszámra vitatkozott partnerével, horgászott, Capri déli naptól átizzott, köves ösvényein sétált, a rekettye aranysárga virágaiban és a halászok szurtos gyerekeiben gyönyörködött. Este pedig Oroszországról, a faluról szóló elbeszéléseket hallgatva, irigyen sóhajtozott:

– Milyen kevéssé ismerem Oroszországot! Szimbirszk, Kazany, Pétervár, a száműzetés, s ez majdnem minden!

Szerette a tréfát, és egész testével tudott nevetni, néha valóban „gurult" a kacagástól, még a könnye is kicsordult. Jellegzetes rövid indulatszavának, a „hm-hm"-nek végtelen skálájú árnyalatot tudott adni, a maró gúnytól az óvatos

kételkedésig, s e „hm-hm"-ből gyakran csendült ki az az okos humor, mely az élet ördögi ostobaságait kitűnően ismerő, éles látású ember tulajdonsága.

A Szókratész-koponyájú és éles látású, tömzsi, izmos Lenin nemegyszer furcsa s kissé mulatságos pózba vágta magát: fejét hátraszegte és vállára hajtotta, ujjait valahová a hóna alá, a mellényébe dugta. Volt ebben a testtartásában valami bámulatosan kedves és mulatságos, valami győzelmesen kakaskodó, s ilyenkor egész valója örömtől sugárzott, e gyarló világ nagy gyermeke volt, remek ember, akinek fel kellett áldoznia önmagát az ellenségeskedéseknek és gyűlöletnek, hogy valóra váljék a szeretet műve.

1918-ig, a Lenin ellen elkövetett alávaló és förtelmes gyilkossági kísérletig Oroszországban nem találkoztam vele, sőt, még messziről sem láttam. Akkor látogattam meg, amikor még alig volt ura kezének, és alig bírta mozgatni átlőtt nyakát. Felháborodásomra válaszolva, kelletlenül, mintha valami unalmas dologról beszélne, ezt mondta:

– Verekszenek. Mit tegyünk? Mindenki úgy cselekszik, ahogy tud.

Találkozásunk nagyon baráti volt, de persze a nyájas Lenin átható, éles tekintete leplezetlen sajnálkozással nézett rám, az „eltévelyedettre".

Néhány perc múlva szenvedélyesen mondta:

– Aki nincs velünk, az ellenünk van. A történelemtől független ember: merő fantázia. Ha feltételezzük is, hogy valamikor éltek ilyen emberek, most nincsenek, nem lehetnek. Senkinek sem kellenek. Mind egy szálig belesodródtak az élet forgatagába, s a valóság úgy összebonyolódott, mint még soha. Azt mondja, hogy túlságosan leegyszerűsítem az életet? S hogy ez a leegyszerűsítés a kultúra pusztulásával fenyeget, mi?

S a jellegzetesen gúnyos: „Hm-hm..."

Éles tekintete még élesebbé válik. Lehalkított hangon folytatja:

– Nos, maga szerint a sok milliónyi puskás muzsik nem fenyegeti a kultúrát, mi? Azt hiszi, az alkotmányozó gyűlés megbirkózott volna az anarchiájukkal? Maga, aki annyit lármázik a falu anarchiájáról, másoknál jobban meg kellene értse a mi munkánkat. Az orosz tömegnek nagyon egyszerű, nagyon könnyen felfogható dolgot kell mutatnunk. A szovjetek és a kommunizmus pedig egyszerű dolog.

– A munkások és az értelmiség szövetsége, ugye? Nem rossz dolog, nem bizony. Mondja meg az értelmiségnek, hogy jöjjön hozzánk. Hiszen maga szerint őszintén szolgálják az igazság érdekeit. Hát akkor mi a baj? Fáradjanak hozzánk: hiszen mi magunkra vállaljuk a nép talpra állításának kolosszális munkáját, azt, hogy a világnak megmondjuk az élet teljes igazságát, a népeknek megmutassuk a rabságból, a nyomorból, a megaláztatásból az emberi élethez vezető egyenes utat.

Elnevette magát, és minden harag nélkül jegyezte meg:

– Hát ezért kaptam én golyót az értelmiségtől.

Amikor pedig a beszélgetés hőfoka a szokásosra mérséklődött, elkeseredetten és szomorúan mondta:

– Hát azt vitatom én, hogy szükségünk van az értelmiségre? Hiszen maga látja, milyen ellenségesek velem szemben, milyen rosszul értelmezik a pillanat követelményeit. És nem látják be, hogy nélkülünk erőtlenek, nem jutnak el a tömeghez. Az ő bűnük lesz, ha túl sok edényt törünk össze.

Csaknem minden találkozásunkkor ennél a témánál kötöttünk ki. S jóllehet szavakban az értelmiség iránt bizalmatlan, ellenséges maradt, valójában mindig helyesen értékelte a szellemi energia jelentőségét a forradalom folyamatában, és mintha egyetértett volna azzal, hogy a forradalom tulajdonképp éppen ennek az energiának a kirobbanása, amely energia a túlhaladott és korlátozó feltételek között nem találja meg a törvényszerű fejlődés lehetőségeit.

Emlékszem, egyszer a Tudományos Akadémia három tagjával együtt látogattam meg. Arról beszélgettünk, hogy Pétervár egyik legfőbb tudományos intézményét feltétlenül újjá kell szervezni. Lenin, amikor kikísérte a tudósokat, elégedetten mondta:

– Ezt megértem. Ezek okos emberek. Náluk minden olyan egyszerű, mindent szabatosan fogalmaznak, az ember rögtön látja, hogy pontosan tudják, mit akarnak... Valóságos öröm ilyenekkel dolgozni. Különösen tetszett nekem az a...

És kimondta az orosz tudományos élet egyik legnagyobb nevét, másnap pedig már tréfásan kérdezte tőlem telefonon:

– Kérdezze meg Sz.-től, hajlandó-e velünk dolgozni!

S amikor Sz. elfogadta az ajánlatot, Lenin őszintén örült, és kezét dörzsölve tréfálkozott:

– Lám csak, mi minden orosz és európai Archimédészt magunk mellé állítunk, egyiket a másik után, s akkor a világ, ha akarja, ha nem, kifordul sarkaiból!

A VIII. pártkongresszuson Buharin többek között ezt mondta:

– A nemzet: a burzsoázia és a proletariátus együttesen. Semmivel sem egyeztethető össze, hogy elismerjük a megvetésre méltó burzsoázia önrendelkezési jogát.

– Nem, bocsánatot kérek – vetette ellene Lenin. – Ez megegyezik azzal, ami van. Önök a proletariátusnak a burzsoáziától való elkülönülésére hivatkoznak, de majd meglátják, hogy megy ez végbe.

Majd Németország példáján bebizonyította, milyen lassan és nehezen halad előre ez az elkülönülési folyamat, és emlékeztetve rá, hogy „a kommunizmust nem erőszakos úton vezetik be", arról a kérdésről, hogy mi a jelentősége az értelmiségnek az iparban, a hadseregben és a szövetkezetekben, az alábbi módon nyilatkozott. (Szavait az *Izvesztyijá*-nak a kongresszusról közölt beszámolója szerint idézem.)

„Ezt a kérdést a jelenlegi kongresszuson teljes határozottsággal meg kell oldani. A kommunizmust csak akkor építhetjük fel, ha a burzsoá tudomány és technika eszközei hozzáférhetőbbé teszik a tömegek számára.

Ehhez azonban el kell venni az apparátust a burzsoáziától, be kell vonni a munkába minden szakembert. Burzsoá szakemberek nélkül lehetetlen fejlesztenünk a termelőerőket. Az elvtársias együttműködés légkörével, munkásbiztosokkal, kommunistákkal kell őket körülvennünk, olyan feltételeket kell teremtenünk számukra, hogy ne szakadhassanak el tőlünk, de meg kell adni a lehetőséget, hogy jobb viszonyok között dolgozhassanak, mint a kapitalizmus alatt, máskülönben ez a réteg, amelyet a burzsoázia nevelt, nem fog dolgozni. Egy egész réteget nem lehet bottal munkára kényszeríteni. A burzsoá szakemberek hozzászoktak a kulturált munkához, ezt a munkát mozdították elő a burzsoá rend keretei között, azaz óriási anyagi vívmányokkal gazdagították a burzsoáziát, a proletariátus számára pedig csak morzsákat juttattak belőlük. De mégiscsak előbbre vitték a kultúrát, ez volt a hivatásuk. Ha látni fogják, hogy a munkásosztály nemcsak megbecsüli a kultúrát, hanem még segít is a tömegek közt elterjeszteni, akkor ezek a szakemberek meg fogják változtatni a viselkedésüket velünk szemben. Akkor aztán erkölcsileg győztük le őket, nemcsak politikailag szigeteltük el őket a burzsoáziától. Be kell vonnunk őket az apparátusunkba, és ennek érdekében néha áldozatokat is kell hoznunk... A szakemberekkel szemben nem szabad a kicsinyes piszkálódás módszerét alkalmaznunk. Minél jobb életkörülményeket kell biztosítanunk számukra. Ez lesz a legjobb politika... Tegnap a kispolgári pártok legalizálásáról beszéltünk, ma viszont mensevikeket és baloldali eszereket tartóztatunk le; mindezen ingadozások ellenére mégis az egyetlen következetes magatartás: elvágni az ellenforradalom útját, felhasználni a képzett burzsoá apparátust."

A nagy politikusnak e remek beszédében sokkal több az eleven, megvalósítható értelem, mint a kispolgári, erőtlen és tulajdonképpen álszent „humanizmus" minden jajveszékelésében. Sajnos, sokan azok közül, akiknek érteniük és értékelniük kellett volna ezt a felhívást, mely a munkásosztállyal való becsületes együttműködésre szólított fel, nem értették, nem értékelték. Inkább vállalták az alattomos kártevést, az árulást.

A jobbágyság eltörlése után a „cselédnépből" sokan, a természetüknél fogva jobbágyok, ugyancsak tovább szolgálták uraikat, ugyanazokban az istállókban, ahol az urak valamikor botozták őket.

Gyakran volt alkalmam a forradalmi taktika és gyakorlat kegyetlenségeiről beszélni Leninnel.

– Mit akar? – kérdezte csodálkozva és haragosan. – Hát lehet szó emberségről egy ilyen hallatlanul elkeseredett küzdelemben? Hol van itt helye lágyszívűségnek és nagylelkűségnek? Európa blokád alá vesz minket, az európai proletariátustól nem kapjuk meg a várt segítséget, minden oldalról medveként támad ránk az ellenforradalom, hát mit tegyünk? Nem kötelességünk, nem jogunk-e harcolni, ellenállni? Már bocsásson meg, mi nem vagyunk ostobák. Tudjuk: azt, amit mi akarunk, senki sem tudja megcsinálni,

csak mi. Vagy talán azt gondolja, hogy én itt ülnék, ha meg volnék győződve ennek az ellenkezőjéről?

– Milyen mértékkel méri a verekedésben szükséges és fölösleges ütéseket? – kérdezte tőlem egyszer egy heves beszélgetés után. Erre az egyszerű kérdésre én csak költői módon válaszolhattam.

Azt hiszem, más válasz nincs is.

Igen gyakran zaklattam különféle kérésekkel, s néha úgy éreztem, hogy Lenin sajnál engem, amiért közbenjárok az emberek érdekében. Időnként megkérdezte:

– Nem érzi, milyen jelentéktelen ügyekkel, milyen semmiségekkel foglalkozik?

Én azonban azt tettem, amit szükségesnek találtam, és nem riasztottak vissza annak az embernek ferde, haragos pillantásai, aki jól tudta, mi van a proletariátus ellenségeinek számláján. Ő bánatosan csóválta a fejét, és ezt mondta:

– Kompromittálja magát az elvtársak, a munkások előtt.

Én viszont azt hangsúlyoztam, hogy az elvtársak, a munkások „a lobbanékonyság és ingerültség állapotában" nemegyszer túl könnyedén és „egyszerűen" kezelik a szabadságot, értékes emberek életét; és hogy véleményem szerint ez a fölösleges, olykor teljesen értelmetlen kegyetlenség nemcsak kompromittálja a forradalom becsületes, komoly ügyét, hanem mindentől függetlenül árt is ennek az ügynek, mert igen sok tekintélyes erőt visszariaszt tőle.

– Hm, hm – dörmögte szkeptikusan Lenin, és sorolni kezdte, hogy az értelmiség hányszor árulta el a munkások ügyét.

– Köztünk legyen mondva – mondta –, sokan nemcsak gyávaságból fordulnak ellenünk, válnak árulóvá, hanem becsvágyból, vagy mert belezavarodnak, rettegnek, hogy dédelgetett teóriájuk csődöt mond, ha összeütközésbe kerül a gyakorlattal. Mi ettől nem félünk. Az elmélet, a hipotézis számunkra nem „szentség", hanem munkaeszköz.

És mégsem emlékszem olyan esetre, hogy Lenin elutasította volna kérésemet. S ha mégis előfordult, hogy kérésem nem teljesült, ez nem az ő hibájából történt, hanem bizonyára ama „szerkezeti hiányosságok" folytán, amelyekben a suta orosz államgépezet mindig is bővelkedett. Feltehető az is, hogy valakinek a tudatos gonoszsága akadályozta értékes emberek sorsának könnyítését, életük megmentését. Itt is lehetséges a „kártevés"; az ellenség ugyanolyan cinikus, mint amilyen fortélyos. A bosszúvágy és a düh gyakran a tehetetlenségi erőnél fogva hat. S persze vannak lelkibeteg emberkék, akik kóros szenvedéllyel élvezik felebarátaik szenvedéseit.

Lenin egyszer mosolyogva mutatott egy táviratot:

„Megint letartóztattak, szóljon, hogy engedjenek ki."

Az aláírás: Ivan Volnij.*

– A könyvét olvastam, nagyon tetszett. Látja, őbenne az első öt szó után rögtön megéreztem azt az embert, aki megérti, hogy a hibák elkerülhetetlenek, és nem haragszik, nem mászik falra a személyes sérelme miatt. Pedig, ha jól tudom, harmadízben tartóztatják le. Jó volna, ha tanácsolná neki, hogy utazzék el abból a faluból, mert még megölik. Úgy látszik, ott nem szeretik. Tanácsolja neki. Táviratban.

Gyakran nagyon elámultam, hogy Lenin milyen készségesen segít olyanoknak, akiket ellenségeinek tart, és nemcsak segít, hanem a jövőjükre is gondol. Így például egy tábornokot – tudós volt, vegyész – halál fenyegetett.

– Hm, hm – mondta Lenin, miután figyelmesen végighallgatott. – Tehát maga szerint ez az ember nem tudta, hogy laboratóriumában fegyvert rejtegetnek a fiai? Van ebben valami romantika. Hadd bogozza ki ezt az ügyet Dzerzsinszkij, neki finom érzéke van az igazsághoz.

Néhány nap múlva telefonált nekem Petrográdra:

– Azt a maga tábornokát kiengedjük, talán már ki is engedték. Mit akar csinálni ez az ember?

– Homoemulziót...

– Úgy, úgy, az valami karbolsav! Nos, hát főzzön karbolsavat. Maga pedig mondja meg nekem, mire van szüksége...

Néhány nap múlva megint megkérdezte:

– Mi van a tábornokkal? Elhelyezkedett?

1919-ben a pétervári konyhákban felbukkant egy nagyon szép nő, és szigorúan követelte:

– Én Cs. hercegnő vagyok, adjanak csontot a kutyáimnak!

* Azonos a 96. old.-on lévő cikk szerzőjével.

Mesélték, hogy nem bírta a megaláztatást és éhezést, s a Névába akarta ölni magát, de négy kutyája megérezte úrnője végzetes szándékát, utánafutottak és vonításukkal, izgalmukkal visszatartották az öngyilkosságtól.

Elmeséltem ezt a legendát Leninnek. Ferdén, felülről lefelé nézett rám, egyre csak hunyorgott, s végül egészen behunyva szemét, haragosan megjegyezte:

– Kitalálásnak sem rossz. A forradalom tréfája.

Elhallgatott. Felállt és az asztalán fekvő papírokban lapozgatva, elgondolkozva folytatta:

– Hát igen, ezeknek az embereknek nehéz a soruk; a történelem rideg édesanya, s ha megtorlásról van szó, semmitől sem riad vissza. Mit mondjak? Ezeknek rossz a soruk. Az okosabbja persze tudja, hogy tövestül tépték ki, és nem fog megint gyökeret ereszteni. Az átplántálás pedig, hogy Nyugat-Európában eresszenek új gyökeret, az okosakat nem elégíti ki. Nem igen tudnak ők ott meggyökerezni. Maga mit gondol?

– Úgy vélem, hogy nem.

– Tehát vagy velünk tartanak, vagy megint intervenciót akarnak majd kieszközölni.

Megkérdeztem, valóban sajnálja-e ezeket az embereket, vagy csak én látom így.

– Az okosakat sajnálom. Nálunk kevés az okos ember. Mi nagyobbrészt tehetséges nép vagyunk, de az eszünk lustán forog.

És megemlített néhány olyan elvtársat, aki felülemelkedve osztálya „zoopszichológiáján", együtt dolgozik a „bolsevikokkal". Bámulatos szeretettel beszélt róluk.

Lenin, lenyűgözően erős akaratú ember lévén, a legnagyobb mértékben rendelkezett azokkal a tulajdonságokkal, melyek a forradalmi értelmiség legjobbjait jellemzik: az önmérséklettel, mely gyakran az önsanyargatásig, az öncsonkításig, a rahmetovi túlzásokig* fokozódott, Leonyid Andrejev egyik hősének logikájáig:

„Az emberek rosszul élnek, tehát nekem is rosszul kell élnem."

* Rahmetov – Csernisevszkij *Mit tegyünk?* c. regényének forradalmár hőse.

A súlyos, éhínséges 1919-es évben Lenin restellte megenni azokat az élelmiszereket, amelyeket vidékről kapott elvtársaktól, katonáktól, parasztoktól. Amikor a küldeményeket felvitték sivár lakására, zavartan ráncolta homlokát, és sietve szétosztotta a lisztet, cukrot, vajat a hiányos táplálkozástól legyöngült vagy beteg elvtársak között. Egyszer meghívott ebédre.

– Füstölt hallal fogom megkínálni – mondta. – Asztrahanyból küldték. – És szókratészi homlokát ráncolva, metsző pillantású szemével oldalt sandítva hozzátette: – Ideküldik, mint egy földesúrnak! Hogy lehetne erről leszoktatni őket? Ha visszautasítom, ha nem fogadom el, megsértődnek. Pedig körös-körül mindenki éhezik.

Nem voltak szenvedélyei, a szeszes italtól, dohányzástól idegenkedett, reggeltől estig bonyolult, nehéz munka foglalta le, képtelen volt gondoskodni önmagáról, de éberen figyelte elvtársai életét. Dolgozószobájában ül az asztalánál, sebesen ír, és tollát fel sem emelve a papírról, így szól:

– Üdvözlöm, hogy van? Mindjárt befejezem. Egy vidéki elvtársról van szó, elkeseredett, úgy látszik, elfáradt. Lelket kell öntenem belé. A hangulat nagyon fontos!

Egyszer Moszkvában, amikor nála jártam, megkérdezte:

– Ebédelt?

– Igen.

– Nem lódít?

– Tanúim vannak rá, a Kreml étkezőjében ebédeltem.

– Azt hallom, ott pocsékul főznek.

– Nem pocsékul, de főzhetnének jobban is.

Nyomban részletesen kifaggatott, mi a rossz, és hogy lehetne jobban.

Zsörtölődött:

– Hogy lehet, hogy nem tudnak egy ügyes szakácsot találni? Az emberek a szó szoros értelmében az ájulásig dolgoznak, ízletesen kellene főzni nekik, hogy többet egyenek. Tudom, kevés az élelmiszer és rossz is, de ügyes szakács kell. – És idézte egy tudós fejtegetését, hogy az ételek ízletes elkészítése mennyire befolyásolja tápértéküket és az emésztést. Megérdeklődtem:

– Hogyan jut rá ideje, hogy még ilyesmiken is gondolkodjék?

Ő is megkérdezte:

– Az ésszerű táplálkozásról?

S hanglejtésével adta értésemre, hogy kérdésem nem helyénvaló.

Régi ismerősöm, az ugyancsak szormovói, érzékeny lelkű Szkorohodov panaszolta, milyen terhes számára a munka a Csekánál. Azt feleltem neki:

– Én is úgy vélem, hogy ez nem magának való munka, nem illik a természetéhez.

Szomorúan helyeselt:

– Egyáltalán nem illik a természetemhez. – Majd elgondolkozott, és így szólt: – De ha eszembe jut, hogy hiszen Leninnek is bizonyára gyakran „meg kell keményítenie a szívét", akkor szégyenkezem a gyengeségem miatt.

Ismertem és ismerek jó néhány munkást, akiknek összeszorított foggal kellett és kell „megkeményíteniük a szívüket", erőt venniük természetadta „társadalmi idealizmusukon" annak az ügynek győzelméért, amelyet szolgálnak.

Vajon magának Leninnek is „meg kellett keményítenie a szívét"?

Ő sokkal kevesebbet törődött önmagával ahhoz, hogy magáról beszéljen másokkal; lelkének titkos viharairól úgy tudott hallgatni, mint senki más. Egyszer azonban Gorkiban, gyermekeket cirógatva, így szólt!

– Lám, ezeknek már jobb életük lesz, mint nekünk; abból, amit mi átéltünk, ők sokat nem fognak végigszenvedni. Az ő életük nem lesz ilyen kegyetlen.

És a távolba nézett, a dombokra, ahová makacsul befészkelte magát egy falu, és elgondolkozva hozzátette:

– Mégsem irigylem őket. A mi nemzedékünknek sikerült teljesítenie egy páratlan történelmi jelentőségű feladatot. Életünk kegyetlenségét, melyre a körülmények kényszerítettek, meg fogják érteni, és meg fogják bocsátani. Mindent meg fognak érteni, mindent!

Vigyázva cirógatta a gyermekeket, különösen könnyed és féltő mozdulatokkal.

Felkerestem egyszer, és látom: a *Háború és béke* egyik kötete fekszik asztalán.

– Igen, Tolsztoj! Kedvem támadt, hogy elolvassam a vadászjelenetet, de hirtelen eszembe jutott, hogy írnom kell egy elvtársnak. Így az olvasásra nem jut időm. Csak ma éjjel olvastam el a maga füzetét Tolsztojról.

Mosolyogva, hunyorogva, élvezettel nyújtózkodott karosszékében, és halkabban, szaporán folytatta:

– Micsoda sziklatömb, ugye? Micsoda óriás! Ez aztán a művész, barátom... És tudja, mi még a csodálatos? Hogy ez előtt a gróf előtt nem volt igazi paraszt az irodalomban.

Majd rámhunyorított és azt kérdezte:

– Kit lehet Európában őmellé állítani?

És maga felelt rá:

– Senkit.

És kezét dörzsölve, elégedetten felnevetett.

Gyakran felfedeztem benne, hogy büszke Oroszországra, az oroszokra, az orosz művészetre. Ezt a tulajdonságát – Leninről lévén szó – néha különösen idegennek, valósággal naivnak éreztem, később azonban megtanultam, hogy ebben a munkásnép iránti, mélyen elrejtett szeretet csengett vissza.

Capriban, amikor azt figyelte, milyen óvatosan bogozzák szét a halászok a cápák által széttépett és összekuszált hálókat, megállapította:

– A mieink fürgébben dolgoznak.

Amikor pedig kijelentettem, hogy én ebben kételkedem, nem minden neheztelés nélkül mondta:

– Hm, hm, nem felejti el maga Oroszországot, amíg itt él, ezen a földkupacon?

Gyesznyickij-Sztrojev mesélte, hogy egyszer Svédországban egy vagonban utazott Leninnel, s egy Dürerről szóló német monográfiát nézegetett.

A mellettük ülő németek megkérdezték, miféle könyv az. Majd kiderült, hogy sohasem hallottak nagy festőművészükről. Lenin ettől szinte fellelkesült, és kétszer is büszkén mondta Gyesznyickijnek:

– A saját embereiket sem ismerik, mi pedig ismerjük.

Egy este Moszkvában, Peskova lakásán Lenin, amikor Beethoven szonátáit hallgatta Issay Dobrowen előadásában, így szólt:

– Nem ismerek szebbet az *Appassionatá*-nál, mindennap szívesen végighallgatnám. Lenyűgöző, földöntúli zene. Mindig büszkén, talán naiv büszkeséggel gondolom: milyen csodákat tudnak alkotni az emberek!

És hunyorítva elmosolyodott, majd szomorúan hozzátette:

– De nem hallgathatok gyakran zenét, hat az idegeimre, ilyenkor szeretnék kedves butaságokat mondani és megsimogatni azoknak az embereknek a fejét, akik a szennyes pokolban élve ilyen szépséget tudnak alkotni. Pedig ma senkinek a fejét nem szabad megcirógatni, mert leharapnák az ember kezét, hanem ütni kell a fejeket, irgalmatlanul ütni, holott mi eszmeileg ellenzünk minden emberellenes erőszakot. Hm-hm, pokolian nehéz a mi dolgunk!

1921. augusztus 9-én, már majdnem betegen, nagyon fáradtan ezt írta nekem:

„Alekszej Makszimovics!
Átküldtem levelét Kamenyevnek. Annyira fáradt vagyok, hogy semmihez sincs erőm. Ön viszont vért köp, és nem utazik el! Igazán mondom, ez lelkiismeretlenség és ésszerűtlen dolog. Európában egy jó szanatóriumban majd kezelik is, és háromszor annyit dolgozhat. Bizony-bizony. Nálunk pedig se gyógykezelés, se munka – csak *kapkodás*. *Hidbavaló kapkodás*.

Utazzék el, gyógyuljon meg. Kérem, ne makacskodjék.

Az ön Leninje"

Több mint egy évig lenyűgöző csökönyösséggel követelte, hogy utazzam el Oroszországból, és én csodálkoztam: ez az ember, akit teljesen elborít a munka, hogyan emlékezhet arra, hogy valaki, valahol beteg, és szüksége van pihenésre?

A fentebb idézett levélhez hasonlókat bizonyára tucatjával írt különböző embereknek.

Elmondottam már, milyen rendkívüli kapcsolat fűzte az elvtársakhoz, s milyen mélyre ható figyelmet tanúsított irántuk, szinte kitalálta életüknek még a legapróbb kellemetlenségeit is.

Ebben az érzésében azonban sohasem fedeztem fel azt a bizonyos haszonleső gondoskodást, amelyet olykor az okos gazda tanúsít becsületes és ügyes munkásai iránt.

Nem, ez igazán az őszinte elvtárs szívből fakadó figyelmessége volt, az egyenlő emberek egymás iránti szeretete. Tudom, hogy nem tehetünk egyenlőségjelet Lenin és pártjának még legkiemelkedőbb emberei közé sem, ő azonban mintha nem tudta volna ezt, vagy inkább nem akarta tudni. Ha vitatkozott, éles hangon beszélt, könyörtelenül kinevette, sőt, néha maróan kigúnyolta az embereket – ez mind igaz.

De hányszor megtörtént, hogy az előző napon kipellengérezett és „megrótt" emberekről szólva, hangjából egészen tisztán kicsendült, milyen őszintén tiszteli ezeknek az embereknek a tehetségét és erkölcsi állhatatosságát, az 1918–1921-es évek pokoli körülményei között végzett szívós és nehéz munkájukat, amikor a világ minden országának és pártjának kémei vették őket körül, s az ország háborúban lesoványodott testén gennyes daganatokként duzzadtak az összeesküvések. Pihenés nélkül dolgoztak, keveset és silányat ettek, állandó nyugtalanságban éltek.

Maga Lenin azonban mintha nem érezte volna e körülmények súlyát, és a polgárháború vérzivatara által alapjaiban megrendített élet riadalmait. Csak egyszer történt, meséli Andrejeva, hogy – az ő szavait idézem – beszélgetésükkor valami panaszféle tört ki belőle:

– Mit is tehetnénk, kedves Marija Fjodorovna? Harcolni kell! Feltétlenül! Hogy nehéz a dolgunk? Persze! Azt hiszi, nekem sohasem nehéz? De bizony, és még mennyire! Nézze csak Dzerzsinszkijt, mi lett belőle! Nincs mit tenni! Inkább legyen nehéz a sorunk, csak megbirkózhassunk vele!

Én magam csak egyszer hallottam panaszkodni:

– Kár, hogy Martov nem tart velünk, nagyon kár! Milyen bámulatos elvtárs, milyen tiszta ember!

Emlékszem, milyen jókedvűen és hosszan nevetett, amikor Martovnak ezt a mondását olvasta valahol:

„Oroszországban csak két kommunista van: Lenin és Kollontaj."

S amikor jól kinevette magát, felsóhajtott:

– Ez aztán az okos fickó! Eh...

Tisztelettel és csodálattal mondta, amikor dolgozószobájából kikísérte az egyik „gazdasági vezetőt":

– Régen ismeri? Bármelyik európai országban miniszterelnök lehetne.

És kezét dörzsölve, nevetve tette hozzá:

– Európa szegényebb tehetséges emberekben, mint mi.

Meghívtam, hogy látogasson el a Tüzérségi Főparancsnokságra, és tekintse meg ott egy bolsevik, egy volt tüzér találmányát: olyan szerkezetről volt szó, amely pontosabbá teszi a légvédelmi tüzelést.

– Ugyan, mit értek én ehhez? – kérdezte, de eljött. A homályos szobában, az asztal körül, amelyen a szerkezet állt, hét komor tábornok gyűlt össze, csupa nagy bajuszú, ősz öregember, tudósok – köztük Lenin szerény civil alakja szinte elveszett, észrevétlenné vált. A feltaláló magyarázni kezdte a készülék szerkezetét. Lenin két-három percig hallgatta, majd helyeslően mondta:

– Hm-hm! – És máris olyan folyékonyan kérdezgette a feltalálót, mintha politikai kérdésekből vizsgáztatná:

– Hogy tudta elérni azt, hogy az a célpontot meghatározó gépezet egyszerre két munkát végezzen? Nem lehetne-e az ágyúcsövek beállítását önműködően összekötni a gépezet jelzéseivel?

Érdeklődött még a belőtt terület nagyságáról és más egyébről; a feltaláló és a tábornokok buzgón elmagyarázták neki, másnap pedig a feltaláló ezt mesélte nekem:

– Közöltem tábornokaimmal, hogy ön meg fog látogatni egy elvtárssal, de nem mondtam meg, hogy ki ez az elvtárs. Nem ismerték fel Lenint, bizonyára el sem tudták képzelni, hogy csinnadratta, parádé, őrség nélkül jelenjék meg. Megkérdezték: műszaki ember, professzor? Hogy Lenin? Szörnyen elcsodálkoztak: hogy lehet ez? Hihetetlen! És – már engedje meg! – honnan ismeri ő a mi furfangjainkat? Olyanokat kérdezett, mint egy technikailag képzett ember! Ez ámítás! Azt hiszem, el sem hitték, hogy valóban Lenin járt náluk...

Lenin pedig, amikor együtt távoztunk a Tüzérségi Főparancsnokságról, izgatottan nevetgélt, és ezt mondta a feltalálóról:

– Lám, hát ennyire tévedhet az ember valakinek a megítélésében! Tudtam, hogy régi, becsületes elvtárs, de olyannak ismertem, aki nem találja fel a puskaport. És íme, kiderült, hogy képes rá. Remek ember! És azok a generálisok hogy rámförmedtek, amikor kétségbe vontam a szerkezet gyakorlati értékét! Pedig szándékosan tettem, látni akartam, hogy ők mennyire becsülik ezt a szellemes holmit.

Sokáig nevetett, majd megkérdezte:

– Mondja csak, ennek az I.-nek van más találmánya is? Miről van szó? Fontos, hogy semmi egyébbel ne foglalkozzék. Hej, ha mindezeknek a műszakiaknak ideális munkafeltételeket biztosíthatnánk! Huszonöt év múlva Oroszország lenne a világ legelső országa!

Igen, gyakran hallottam, hogyan dicsérte az elvtársakat. Még azokról is, akik – mint hallottam – nem dicsekedhettek személyes rokonszenvével, Lenin úgy tudott beszélni, hogy elismerte munkaképességeiket.

Nagyon csodálkoztam, milyen nagyra becsülte Trockij szervezőképességét. Vlagyimir Iljics észrevette csodálkozásomat.

– Igen, tudom, hazudnak valamit a kettőnk viszonyáról. De ami igaz, az igaz, ami pedig nincs, az nincs, ezt én is tudom. Ugye, hogy meg tudta szervezni a katonai szakértőket!

Egy ideig hallgatott, majd halkabban, szárazon hozzáfűzte:

– És mégsem a mi emberünk! Velünk tart, de nem a mi emberünk. Becsvágyó. És van benne valami... valami rossz, Lassalle-ból...

E szavakat, hogy „velünk tart, de nem a mi emberünk", két ízben hallottam tőle, másodszor ugyancsak egy nagy emberrel kapcsolatban, aki nem sokkal Vlagyimir Iljics után halt meg. Lenin nyilvánvalóan nagyon jól ismerte az embereket. Egyszer, a dolgozószobájába belépve, egy emberbe botlottam, aki hátrálva igyekezett az ajtóhoz, nagyokat hajlongott Lenin felé, ő pedig rá sem hederített, hanem írt.

– Ismeri? – kérdezte azután, az ajtó felé mutatva, s én megmondtam, hogy kétszer is ehhez az emberhez fordultam a *Világirodalom* dolgában.

– No és?

– Mit tagadjam: faragatlan, durva ember.

– Hm-hm... Afféle talpnyaló. És bizonyára csirkefogó. Egyébként most láttam első ízben, lehet, hogy tévedek.

Nem, nem tévedett: az az ember néhány hónappal később teljes mértékben igazolta a Lenin adta jellemzést.

Sokat gondolkozott az emberekről, nyugtalanította az, amit így fejezett ki:

– A mi apparátusunk vegyes. Október után sok idegen is bekerült. Ez az ön kedvencének, a jámbor értelmiségnek a bűne, ez az ő alávaló szabotázsuk következménye. Úgy bizony!

Ezt akkor mondta, amikor együtt sétáltunk Gorkiban. Nem emlékszem, miért tereltem a szót Alekszinszkijra;* azt hiszem, éppen az idő tájt követett el valami gazemberséget.

– Elképzelheti: első találkozásunk óta valóságosan fizikailag undorodom tőle. Leküzdhetetlenül undorodom. Soha senki nem ébresztett bennem ilyen érzést. Amikor együtt kellett dolgoznunk, minden erőmmel uralkodtam magamon, nem volt könnyű dolog, mert éreztem, hogy ki nem állhatom ezt az elfajzott embert!

Csodálkozva vont vállat, és így folytatta:

– És lám, azon a semmirekellő Malinovszkijon nem bírtam keresztüllátni. Nagyon sötét eset ez a Malinovszkij...**

Velem úgy viselkedett, mint a szigorú tanító és jóságos, „gondos barát".

– Rejtélyes ember maga – jegyezte meg egyszer tréfálkozva. – Az irodalomban, a jelek szerint, kiváló realista, az emberekkel való kapcsolataiban pedig romantikus. Magánál mindenki a történelem áldozata? Mi ismerjük a történelmet, s azt mondjuk az áldozatoknak: döntsétek le az áldozati oltárokat, zúzzátok szét a szentélyeket, le az istenekkel! Maga pedig arról akar meggyőzni, hogy a munkásosztály harcos pártja mindenekelőtt az értelmiségiek kényelméről köteles gondoskodni.

Lehet, hogy tévedek, de úgy vélem: Leninnek jólesett velem beszélgetni. Csaknem mindig invitált:

– Ha megjön, hívjon fel, találkozzunk.

Egyszer pedig ezt mondta:

– Magával mindig érdekesen lehet beszélgetni, a maga élményvilága gazdagabb és tágabb.

Kérdezgetett az értelmiség hangulatáról, különös figyelemmel a tudósokról, én ugyanis akkoriban Halatovval együtt dolgoztam a tudósok életkörülményeinek megjavításával foglalkozó bizottságban. Érdeklődött a proletárirodalom iránt:

– Mit vár tőle?

Mondtam, hogy sokat, de feltétlenül szükségesnek tartom, hogy irodalmi főiskolát szervezzünk, nyelvtudományi, idegen – nyugati és keleti – nyelvű, néprajzi, világirodalomtörténeti és külön orosz irodalomtörténeti tanszékekkel.

– Hm-hm – mondta hunyorogva, és nagyot kacagott. – Nagyszabású és káprázatos! Hogy nagyszabású legyen, azt nem ellenzem, de vajon ilyen káprázatos is lesz? Saját professzoraink nincsenek ebben a szakmában, a burzsoák pedig olyan történelmet fognak bemutatni, hogy... Nem most nem szabad ilyenbe kezdenünk. Még várnunk kell három, öt évecskét.

És így panaszkodott:

– Egyáltalán nincs időm olvasni!

Nyomatékkal és több ízben hangsúlyozta Gyemjan Bednij munkájának agitációs jelentőségét, de így vélekedett róla:

– Kissé nyers. Az olvasó után kullog, pedig kicsivel előtte kellene haladnia.

Majakovszkijról bizalmatlanul, sőt ingerülten nyilatkozott:

– Kiabál, mindenféle torz szavakat talál ki, és valahogy nem sikerül neki; szerintem nem sikerül, és kevéssé érthető. Mindent szétszór, nehéz olvasni. Tehetséges? Sőt nagyon? Hm-hm, majd meglátjuk! De nem gondolja, hogy nagyon sok verset írnak? A folyóiratokban egész oldalakat töltenek meg a versek, és csaknem naponta jelennek meg újabb kötetek.

Azt feleltem, hogy a fiatalság ilyen időkben természetesen dalra vágyik, és hogy véleményem szerint könnyebb dolog közepes verset írni, mint jó prózát, s a vers kevesebb időt kíván; ráadásul nagyon sok emberünk van, aki kitűnően tanítja a verstant.

* G. A. Alekszinszkij – az opportunista mozgalom tipikus képviselője, aki végül ellenforradalmár lett.

** R. V. Malinovszkij 1906-ban csatlakozott a munkásmozgalomhoz, és 1914-ig szolgáltatott róla adatokat a rendőrségnek.

– No, hogy verset írni könnyebb a prózánál, azt nem hiszem! Nem tudom elképzelni! Még ha megnyúznának se tudnék két sort írni – mondta és elkomorodott. – Az egész régi forradalmi irodalmat el kell juttatni a tömegekhez, az egészet, ami csak nálunk és Nyugat-Európában van.

Orosz volt, de sokáig élt Oroszországon kívül, ezért figyelmesen vizsgálgatta saját hazáját, amely távolról színesebbnek, ragyogóbbnak látszott. Helyesen mérlegelte az ország potenciális erejét, a nép rendkívüli tehetségét, mely még alig nyilatkozott meg, még nem rázta fel nehéz és nyomasztó történelme, de ez a tehetség a fantasztikus orosz élet sötét háttere előtt mindenütt aranycsillagként ragyog.

Vlagyimir Lenin, e világ nagy és igaz embere meghalt. Halála nagyon fájdalmasan sújtotta mindazok szívét, akik ismerték, nagyon fájdalmasan!

A halál komorsága azonban még nyomatékosabban hangsúlyozza a világ előtt, milyen jelentős személyiség volt: ő volt a világ dolgozó népének vezetője.

S ha az ellene irányuló gyűlölet felhője, a neve körül terjengő hazugság- és rágalomfelhő még sűrűbb volna is, az sem számítana: semmiféle erő nem homályosíthatja el annak a fáklyának a fényét, amelyet Lenin emelt magasra e tébolyult világ fojtogató sötétségében. Rajta kívül nem volt még senki, aki ennyire méltó volna a világ örök emlékezetére.

Vlagyimir Iljics meghalt. De élnek elméjének és akaratának örökösei. Élnek és olyan eredményesen dolgoznak, mint ahogy senki sem dolgozott még soha, sehol a világon.

I. V. Sztálin | Leninről. Beszéd a Kreml katonai tanfolyama hallgatóinak emlékestjén 1924. január 28-án

Elvtársak! Közölték velem, kogy önök itt Lenin-emlékestet rendeznek, s engem meghívtak az est egyik előadójának. Úgy vélem, nincs szükség arra, hogy Lenin tevékenységéről összefüggő előadást tartsak. Azt hiszem, jobb lesz, ha arra szorítkozom, hogy néhány olyan tényt közöljek, amelyek némely vonatkozásban Lenint mint embert és mint politikust jellemzik. E tények közt talán nem is lesz belső összefüggés, de ennek nem lehet döntő jelentősége akkor, amikor általános képet akarunk kapni Leninről. Mindenesetre nincs módomban ez alkalommal többet adni, mint amennyit az imént megígértem.

A KŐSZÁLI SAS

Első ízben 1903-ban találkoztam Leninnel. Igaz, hogy ez az első találkozás nem volt személyes, hanem látatlanban, levélváltás útján jött létre. De kitörölhetetlen benyomást tett rám, amely nem hagyott el a pártban végzett munkám egész ideje alatt. Szibériában voltam akkor száműzetésben. Mikor Lenin forradalmi tevékenységével a kilencvenes évek végén és különösen 1901 után, az *Iszkra* kiadása után megismerkedtem, arra a meggyőződésre jutottam, kogy Lenin személyében rendkívüli emberrel van dolgunk. Lenin az én szememben akkoriban nem egyszerű vezetője volt a pártnak, hanem a párt igazi megteremtője, mert egyedül ő értette meg pártunk belső lényegét és elodázhatatlan szükségleteit. Amikor összehasonlítottam pártunk többi vezetőjével, mindig úgy tetszett nekem, hogy Lenin fegyvertársai – Plehanov, Martov, Akszelrod és a többiek – egész fejjel kisebbek nála, hogy Lenin hozzájuk képest nem egyszerűen a vezetők egyike, hanem magasabb típusú vezető, kőszáli sas, aki a harcban nem ismer félelmet, és bátran vezeti a pártot előre az orosz forradalmi mozgalom felderítetlen útjain. Ez a benyomás oly mélyen vésődött lelkembe, hogy szükségét éreztem annak, hogy egy akkor emigrációban levő jóbarátomnak írjak róla, és a véleményét kérjem. Nem sokkal ezután, amikor már száműzetésben voltam Szibériában – ez 1903 végén történt –, lelkes hangú választ kaptam barátomtól és egy egyszerű, de mélyenszántó, tartalmas levelet Lenintől, akivel, mint kiderült, barátom közölte levelem tartalmát. Lenin levele aránylag rövid volt, de ez a levél pártunk gyakorlatának merész, rettenthetetlen kriitkáját és a pártnak a legközelebbi időszakra szóló egész munkaterve csodálatosan világos és tömör kifejtését tartalmazta. Csak Lenin tudott a legösszekuszáltabb dolgokról is ilyen egyszerűen és világosan, ilyen tömören és merészen írni, úgy, hogy minden egyes mondata egy-egy lövés, amely pontosan célba talál. Ez az egyszerű és merész levélke még jobban megerősített engem abban, hogy Lenin pártunk kőszáli sasa. Nem tudom magamnak megbocsátani, hogy Leninnek ezt a levelét, mint sok más levelet is, a régi illegális pártmunkás szokása szerint, elégettem.

Ettől az időtől kezdődik ismeretségem Leninnel.

SZERÉNYSÉGE

Először 1905 decemberében találkoztam valóságosan Leninnel, a bolsevikok tammerforsi (Finnország) konferenciáján. Reméltem, kogy meglátom pártunk kőszáli sasát, a nagy embert, aki nem csak politikailag nagy, hanem, hogy úgy mondjam, fizikailag is, mert Lenin az én képzeletemben úgy élt, mint egy óriás, aki hatalmas növésű és tekintélyes külsejű. Mekkora volt csalódásom, mikor a legmindennapibb embert pillantottam meg, közepesnél alacsonyabb növésűt, aki semmiben, a szó szoros értelmében semmiben sem különbözött a közönséges halandóktól...

Megszoktuk, hogy a „nagy ember" rendszerint elkésik a gyűlésről, úgyhogy a gyűlés részvevői szorongó szívvel várják megjelenését, ráadásul a nagy ember megjelenése előtt a részvevők figyelmeztetik egymást: „pszt... csendesebben... jön..." Ezt a szertartásosságot nem tartottam feleslegesnek, mert ez imponál, tiszteletet kelt. Mekkora volt csalódásom, amikor megtudtam, hogy Lenin előbb jelent meg a gyűlésen, mint a küldöttek, és egy sarokba húzódva egyszerűen beszélget, a legközvetlenebb beszélgetést folytatja a konferencia legegyszerűbb küldötteivel. Nem titkolom, hogy ezt akkoriban egy némileg szükséges szabály megsértésének tartottam.

Csak utóbb értettem meg, hogy Leninnek ez az egyszerűsége és szerénysége, az a törekvése, hogy észrevétlen maradjon vagy legalábbis ne legyen feltűnő, és ne hangsúlyozza magas pozícióját – ez a vonás egyik legerősebb oldala Leninnek mint az új tömegek, az emberiség legmélyebb, „legalsó" rétegeiből való egyszerű és közönséges tömegek új vezérének.

LOGIKÁJÁNAK EREJE

Nagyszerű volt Lenin két beszéde, melyet ezen a konferencián mondott: az aktuális helyzetről és az agrárkérdésről. Sajnos, nem maradtak fenn. Ihletett beszédek voltak ezek, melyek az egész konferenciából viharos lelkesedést váltottak ki. A meggyőződés rendkívüli ereje, az érvelés egyszerűsége és világossága, rövid és mindenki számára érthető mondatok, semmi póz, semmi megszédítő gesztus és hatásvadászó frázis – mindez előnyösen különböztette meg Lenin beszédét a szokásos „parlamenti" szónokok beszédeitől.

De engem Lenin beszédének nem ez a sajátossága ejtett foglyul. Lenin beszédeiben engem a logikának az az ellenállhatatlan ereje nyűgözött le, mely kissé szárazon hat, de a hallgatóságot annál inkább hatalmába keríti, fokozatosan felvillanyozza, hogy azután, mint mondani szokás, mindenestül rabul ejtse. Emlékszem, a delegátusok közül sokan mondták akkor: „A logika Lenin beszédeiben valami roppant erejű csáp, amely fogóival minden oldalról szorítja az embert, és amelynek öleléséből lehetetlen kiszabadulni: vagy megadod magad, vagy készülj fel a teljes vereségre."

Úgy vélem, hogy Lenin beszédeinek ez a sajátossága szónoki művészetének legerősebb oldala.

SOHASEM SOPÁNKODOTT

Másodízben 1906-ban, pártunk stockholmi kongresszusán találkoztam Leninnel. Ismeretes, hogy ezen a kongresszuson a bolsevikok kisebbségben maradtak, vereséget szenvedtek. Akkor láttam először Lenint a legyőzött szerepében. Egy cseppet sem hasonlított azokhoz a vezérekhez, akik sopánkodnak és elcsüggednek a vereség után. Ellenkezőleg, a vereség Lenint valóságos energiagóccá sűrítette, amely követőit új harcokra, a jövendő győzelemre lelkesítette. Lenin vereségéről beszélek. De miféle vereség volt ez? Csak rá kellett nézni Lenin ellenfeleire, a stockholmi kongresszus győzteseire: Plehanovra, Akszelrodra, Martovra és a többiekre – cseppet sem hasonlítottak igazi győztesekre, mert Lenin a mensevizmus könyörtelen kritikájával, mint mondani szokás, nem hagyott rajtuk ép bőrt. Emlékszem, hogy mi, bolsevik küldöttek csoportba verődve, Leninre szegeztük szemünket, és a tanácsát kértük. Néhány küldött beszédéből fáradtság, csüggedés érződött

ki. Emlékszem rá, Lenin, amikor az ilyen beszédekre válaszolt, maróan, a fogain keresztül szűrve a szót mondta: „Ne sopánkodjatok, elvtársak, minden bizonnyal győzünk, mert nekünk van igazunk." Gyűlöljétek a sopánkodó entellektüeleket, higgyetek a saját erőtökben – ezt mondta nekünk akkor Lenin. Éreztük, hogy a bolsevikok veresége ideiglenes, hogy a bolsevikoknak a közeljövőben győzniük kell.

„Ne sopánkodj, amikor vereség ér" – ez Lenin tevékenységének az a sajátossága, amely segítségére volt abban, hogy mindvégig odaadó és a saját erejében bízó hadsereget tömörítsen maga köré.

SOHASEM KÉRKEDETT

A következő, 1907-es londoni kongresszuson a bolsevikok győztek. Akkor láttam először Lenint a győztes szerepében. Más vezéreket a győzelem rendszerint megszédít, elbizakodottá és kérkedővé tesz. Ilyenkor az a leggyakoribb, hogy elkezdik a győzelmet ünnepelni, pihennek a babéraikon. De Lenin egy csöppet sem hasonlított az ilyen vezérekre. Ellenkezőleg, éppen a győzelem után vált különösen éberré és óvatossá. Emlékszem, milyen állhatatosan magyarázta akkor a küldötteknek: „Először is: ne ragadtassuk el magunkat a győzelemtől és ne kérkedjünk; másodszor: szilárdítsuk meg a győzelmet; harmadszor: semmisítsük meg az ellenséget, mert az ellenség csak meg van verve, de még korántsincs megsemmisítve." Maró gúnnyal figurázta ki azokat a küldötteket, akik könnyelműen erősködtek, hogy „mától fogva a mensevikeknek befellegzett". Nem volt nehéz bebizonyítania, kogy a mensevikeknek még van talajuk a munkásmozgalomban, hogy hozzáértéssel kell ellenük küzdeni, mindenképpen el kell kerülni, hogy túlbecsüljük az erőnket, és különösen azt, hogy lebecsüljük az ellenség erejét.

„Ne kérkedj a győzelemmel" – ez az a lenini jellemvonás, amely segítségére volt abban, hogy az ellenség erejét józanul mérlegelje, és a pártot biztosítsa az esetleges meglepetések ellen.

ELVI SZILÁRDSÁGA

A párt vezéreinek okvetlenül meg kell becsülniük pártjuk többségének véleményét. A többség az az erő, amellyel a vezérnek okvetlen számolnia kell. Lenin ezt éppoly jól tudta, mint minden más pártvezető. De Lenin sohasem vált a többség rabjává, különösen akkor nem, amikor a többségnek nem volt elvi alapja. Voltak olyan pillanatok pártunk történetében, amikor a többség véleménye vagy a párt pillanatnyi érdekei összeütközésbe kerültek a proletariátus életbevágó érdekeivel. Ilyen esetekben Lenin habozás nélkül, eltökélten az elvhűség oldalára állt a párt többségével szemben. Mi több: nem félt ilyen esetekben a szó szoros értelmében egymaga fellépni mindenki ellen, abból indulva ki, hogy – mint gyakran beszélt erről – „az elvi politika az egyetlen helyes politika".

Különösen jellemző ebben a vonatkozásban az alábbi két tény:

Az első tény. Az 1909–1911-es évek az az időszak, amikor az ellenforradalom által szétvert párt teljesen felbomlóban volt. Az az időszak volt ez, amikor nem hittek a pártban, az az időszak, mikor a pártot nemcsak az értelmiségiek, hanem részben a munkások is tömegesen elhagyták, az illegalitás tagadásának időszaka, a likvidátorság és a bomlás időszaka. Nemcsak mensevikek, de a bolsevikok is egész sor frakciót és áramlatot alkottak ekkor, amelyek nagyobbrészt el voltak szakadva a munkásmozgalomtól. Ismeretes, hogy éppen ebben az időszakban merült fel az illegális munka teljes beszüntetésének és a munkások legális, liberális sztolipini pártba való szervezésének gondolata. Lenin volt ekkor az egyetlen, aki ellenállt az általános ragálynak, és magasra tartotta a párt zászlaját, bámulatos türelemmel és páratlan szívóssággal gyűjtötte össze a párt szétszórt és szétvert erőit, küzdött a munkásmozgalmon belül jelentkező, minden néven nevezendő pártellenes áramlattal, hallatlan bátorsággal, példátlan kitartással szállt síkra a párthűségért.

Ismeretes, hogy ebben a párthűségért folyó vitában azután Lenin győzött is.

A második tény. Az 1914–1917 közötti időszak az impe-

rialista háború dühöngésének korszaka, amikor az összes, illetve majdnem az összes szociáldemokrata és szocialista párt, engedve az általános hazafias bódulatnak, hazai imperializmusuk szolgálatába szegődött. Ez volt az az időszak, amikor a II. Internacionálé meghajtotta zászlaját a tőke előtt, amikor a soviniszta hullámmal szemben még olyan emberek sem állták meg a helyüket, mint Plehanov, Kautsky, Guesde és mások. Lenin volt ekkor az egyetlen, illetve majdnem az egyetlen, aki erélyes harcot indított a szociálsovinizmus és szociálpatriotizmus ellen, leleplezte a Guesde-ek és Kautskyk árulását, és megbélyegezte a középutat kereső „forradalmárok" felemásságát. Lenin tudatában volt annak, hogy mögötte jelentéktelen kisebbség van, de nem tulajdonított ennek döntő jelentőséget, mert tudta, hogy az egyetlen helyes politika, amelynek jövője van: a következetes internacionalizmus politikája, mert tudta, hogy az elvi politika az egyetlen helyes politika.

Ismeretes, hogy ebben az új Internacionáléért folyó vitában is Lenin lett a győztes.

„Az elvi politika az egyetlen helyes politika" – ez az a tétel, melynek segítségével Lenin újabb „bevehetetlen" állásokat vett be rohammal, és a forradalmi marxizmus oldalára állította a proletariátus legjobb elemeit.

A TÖMEGEKBE VETETT HITE

Teoretikusok és pártvezérek, akik ismerik a népek történetét, akik a forradalmak történetét elejétől végig áttanulmányozták, néha kellemetlen betegségben szenvednek. E betegség neve: félelem a tömegektől, hitetlenség a tömegek teremtő erejében. Ennek következtében a vezérekben néha bizonyos arisztokratizmus keletkezik a tömegekkel szemben, amelyek nem jártasak ugyan a forradalmak történetében, de hivatottak arra, hogy lerombolják a régit, és felépítsék az újat. Félelem attól, hogy az elemi erők felülkerekedhetnek, kogy a tömegek „sok mindent feleslegesen összetörhetnek", vágyódás a nevelőanya szerepére, aki könyvekből akarja tanítani a tömegeket, de ő maga nem akar a tömegektől tanulni – ez az alapja az ilyesfajta arisztokratizmusnak.

Lenin homlokegyenest ellentéte volt az ilyen vezéreknek. Nem ismerek még egy forradalmárt, aki olyan mélyen hitt volna a proletariátus teremtő erejében, osztályösztönének forradalmi célszerűségében, mint Lenin. Nem ismerek még egy forradalmárt, aki olyan kíméletlenül tudta volna ostorozni „a forradalom káoszának" és „az önhatalmú tömegakciók bacchanáliájának" önelégült kritikusait, mint Lenin. Emlékszem, hogy egy beszélgetés alkalmával az egyik elvtársnak arra a kijelentésére, hogy „a forradalom után helyre kell állítani a normális rendet", Lenin gúnyosan megjegyezte: „Nagy baj, ha olyan emberek, akik forradalmárok akarnak lenni, elfelejtik, hogy a legnormálisabb rend a történelemben a forradalom rendje."

Innen ered Lenin megvetése mindazokkal szemben, akik lóhátról próbáltak lenézni a tömegekre, és könyvekből akarták tanítani őket. Innen Lenin szüntelen intelme: tanulni kell a tömegektől, fel kell ismerni akcióiknak értelmét, gondosan tanulmányozni kell a tömegek harcának gyakorlati tapasztalatait.

A tömegek teremtő erejébe vetett hit – ez Lenin tevékenységének az a sajátossága, amely lehetővé tette számára, hogy az elemi erők értelmét felismerje, s mozgásukat a proletárforradalom medrébe irányítsa.

A FORRADALOM LÁNGELMÉJE

Lenin a forradalomra született. A forradalmi robbanásoknak valóságos lángelméje és a forradalmi vezetésnek legnagyobb mestere volt. Soha olyan felszabadultnak és derűsnek nem érezte magát, mint a forradalmi megrázkódtatások korszakában. Ezzel egyáltalán nem azt akarom mondani, hogy Lenin egyaránt helyeselt minden forradalmi megrázkódtatást, vagy hogy mindig és minden körülmények között a forradalmi robbanások mellett foglalt állást. Korántsem. Ezzel csak azt akarom mondani, hogy Lenin zseniális éleslátása éppen a forradalmi robbanások idején nyilvánult meg legteljesebben és legvilágosabban. Forradalmi fordulatok napjaiban valósággal kivirult, látnokká lett, megjósolta az osztályok mozgását és a forradalom

menetének cikcakkjait, amelyeket úgy ismert, akár a tenyerét. Nem hiába szállóige pártunk körében: „Iljics úgy tud úszni a forradalom hullámain, mint hal a vízben."

Innen ered Lenin taktikai jelszavainak „kápráztató" *világossága* és forradalmi elgondolásainak „szédítő" *merészsége*.

Két különösen jellemző tényre emlékszem vissza, amely Leninnek ezt a sajátosságát megvilágítja.

Az első tény. Az Októberi Forradalom előtti időszakban történt: a munkások, parasztok és katonák milliói, akiket a hátországban és a fronton a válság ostoroz, békét és szabadságot követelnek; a tábornoki kar és a burzsoázia a katonai diktatúrát készíti elő „az utolsó csepp vérig" folytatandó háború érdekében; az egész úgynevezett „közvélemény", az összes úgynevezett „szocialista párt" a bolsevikok ellen foglal állást, akiket „német kémeknek" szidalmaz; Kerenszkij megpróbálja illegalitásba kergetni – és részben már sikerült is neki – a bolsevikok pártját; az osztrák–német koalíciónak akkor még hatalmas és fegyelmezett hadserege áll a mi fáradt és bomladozó hadseregünkkel szemben; a nyugat-európai „szocialisták" pedig még mindig zavartalan blokkot alkotnak kormányaikkal „a teljes győzelemig folytatandó háború" érdekében...

Mit jelentett a felkelés lángralobbantása ebben a pillanatban? A felkelés lángralobbantása ilyen körülmények között annyi, mint mindent egy kártyára feltenni. Lenin azonban nem félt a kockázattól, mert tudta, látnoki szemével látta, hogy a felkelés elkerülhetetlen, hogy a felkelés győzni fog, hogy az oroszországi felkelés előkészíti az imperialista háború végét, hogy az oroszországi felkelés felrázza majd a Nyugat megkínzott tömegeit, hogy az oroszországi felkelés az imperialista háborút polgárháborúvá fogja átváltoztatni, hogy a felkelés megteremti a szovjetek köztársaságát, hogy a szovjetek köztársasága védőbástyája lesz az egész világ forradalmi mozgalmának.

Ismeretes, hogy Leninnek ez a forradalmi jövőbelátása a továbbiak során példátlan pontossággal beteljesedett.

A második tény. Az Októberi Forradalom utáni első napokban történt, amikor a Népbiztosok Tanácsa a lázadó tábornokot, Duhonyin hadsereg-főparancsnokot megpróbálta rákényszeríteni arra, hogy szüntesse be a hadműveleteket, és kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a németekkel. Emlékszem, hogy Lenin, Krilenko (aki később hadsereg-főparancsnok lett) meg én Petrográdban elmentünk a vezérkar épületébe, hogy onnan táviratilag tárgyaljunk Duhonyinnal. Kínos pillanat volt. Duhonyin és a főhadiszállás a leghatározottabban megtagadta a Népbiztosok Tanácsa parancsának végrehajtását. A hadsereg parancsnoki kara teljes egészében a főhadiszállás kezében volt. Ami a katonákat illeti, nem lehetett tudni, mit mond majd a tizennégymilliós hadsereg, amely a szovjethatalom ellen hangolt úgynevezett hadseregbeli szervezeteknek volt alávetve. Magában Petrográdban, mint köztudomású, akkor érlelődött a hadapródiskolák növendékeinek felkelése. Azonkívül Kerenszkij haddal vonult Petrográd ellen. Emlékszem, hogy egy kis szünet után a távírókészülék mellett álló Lenin szemében szokatlan fény villant fel. Látni lehetett, hogy már határozott. „Gyerünk a rádióállomásra – szólt Lenin –, hasznát fogjuk venni: külön parancsban elmozdítjuk Duhonyin tábornokot, helyére kinevezzük hadsereg-főparancsnoknak Krilenkót, és a parancsnoki kar feje fölött a katonákhoz fordulunk ezzel a felhívással: zárjátok körül a tábornokokat, szüntessétek be a hadműveleteket, létesítsetek kapcsolatot az osztrák–német katonákkal, és vegyétek kezetekbe a béke ügyét!"

Ez „ugrás" volt a „bizonytalanba". De Lenin nem félt ettől az „ugrástól"; ellenkezőleg, örömest tette meg, mert tudta, hogy a hadsereg békét akar, és ki is harcolja a békét, elsöpörve maga elől a békéhez vivő úton minden akadályt; mert tudta, hogy a béke létrehozásának ez a módja megteszi hatását az osztrák–német katonákra; hogy ez fokozza majd a békevágyat kivétel nélkül minden fronton.

Ismeretes, hogy Leninnek ez a forradalmi jövőbelátása később szintén teljes pontossággal beteljesedett.

Zseniális éleslátás, az a képesség, hogy a közelgő események belső értelmét gyorsan felfogja és kibogozza – ez az a tulajdonsága Leninnek, amely segítségére volt abban, hogy megállapítsa a helyes stratégiát, és világosan kijelölje a követendő magatartás irányvonalát a forradalmi mozgalom fordulópontjain.

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja: Milyen volt Lenin, az ember?

I

A fiatalságot különösen nagyon érdekli, milyen volt Lenin mint ember. Ma ezzel a kérdéssel szeretnék foglalkozni.

Tudjuk, hogy a szocializmus építése nemcsak az ipar és a mezőgazdaság átalakításából áll, hanem az emberek is mássá lesznek. Milyen irányban változik az emberek arculata?

Amikor a kilencvenes években a diákifjúság körében létrejöttek az első marxista körök, kezdetben szenvedélyes viták folytak arról, hogy mi az egyén szerepe a történelemben. Elolvastuk Mihajlovszkij cikkét: *A hősök és a tömeg*-et. Akkoriban még a haladó politikusok többsége is úgy vélekedett, hogy a haladás mozgatói a kritikailag gondolkodó egyének, a hősök, s őket követi a jellegtelen, szürke sokaság, a tömeg. A tömeget úgy értelmezték, hogy teljesen közömbös volt, munkások, parasztok, katonák vagy nyárspolgárok tömegéről van-e szó. A tömeg egyszerűen a felvilágosulatlan sokaság. Ez a sokaság csupán utánoz, vezetni a hősök vezetik. A tömeg vak. A tömeget olyan emberek ragadják magukkal, akik hatni tudnak rá, hipnotizálják és meghódítják. Emlékszem, mennyire felháborított minket, fiatal marxistákat Mihajlovszkijnak ez a tanulmánya, a tömegnek ez a megvetése.

Az ilyen nézetek gyökerei a messzi múltba nyúltak vissza. A XIX. század elején Oroszországban a nemesség volt az uralkodó osztály. A nemesség szemében a parasztság rabszolgák ostoba tömege volt, amely csak arra jó, hogy engedelmesen szót fogadjon jótevőinek, az uraknak. Az urak nem ismerték rabszolgáikat, mint emberek nem is érdekelték őket; az ő szemükben ők voltak a „csőcselék". A nemességet elsöprő és a polgárság kezét szabaddá tevő nagy francia forradalom eszméi Oroszországba is behatoltak; behatolásukat különösen elősegítette a francia seregek betörése 1812-ben. De ezek a feudális bilincsek ellen irányuló eszmék nem jutottak el a parasztsághoz, csak a nemesség felső rétegeibe hatoltak be. A nemességet mint osztályt nem hódíthatták meg, hiszen elsősorban ellene irányultak. Csak a nemesi osztály egyes képviselőit hódították meg, de ezek előtt sem váltak, nem is válhattak cselekvésre vezérlő elvvé, amellett egészen sajátos módon átértelmeződtek a fejükben. Csupán úgy hatottak a nemesekre, akik lelkesedtek értük, hogy fölébe emelték őket környezetüknek. Aminek az volt a következménye, hogy magányosnak, meg nem értettnek érezték magukat.

A dolog lényegét tekintve azonban az életről, a munkáról, az emberek egymáshoz való viszonyáról, a szerelemről, a barátságról, a dolgozó tömegről vallott nézeteik mélységesen magántulajdonosi jellegűek maradtak, még ha olykor új frazeológiába öltöztek is. Ez a jelenség elég világosan tükröződik az orosz irodalomban Puskin és Lermontov műveiben. Az egyéniség kultusza, a dicsőségszomj, a szerelem mint erőteljes élményeket nyújtó mély szenvedély, a szerelem tárgyának tulajdonként való kezelése, vad féltékenység, s a barátság:

Mi a barátság? Borgőzös mámor,
Sértődés, dölyf, álbüszkeség,
Hiúság-vásár, könnyelmű tábor
Zaja, vagy meggörnyedt derék.

– írta Puskin. A tömeg: csőcselék. Puskin leírta, hogyan pengette lantját az ihletett poéta, „s körben a tanulatlan nép bárgyún figyelte őt".

A polgári szabadságnak Nyugatról ide hallatszó eszméi érintetlenül hagyták ezt a magántulajdonosi lelkületet, mert magának a polgárságnak a lelkülete is keresztül-kasul magántulajdonosi, individualista. Meg aztán a szabadságeszmék fölöttébb bizonytalan, felszínes jellegűek voltak. És csak a katonai körökhöz tartozó nemesek jelentéktelenül kis csoportja – azok, akik a legközelebbi kapcsolatban állottak a Nyugattal – kísérelte meg, hogy véget vessen a cári önkényuralomnak. A dekabristák kísérlete vereséget szenvedett, és ez elkerülhetetlen is volt, mert nem támaszkodott semmiféle forradalmi tömegmozgalomra.

Az országban kialakuló tőkés gazdálkodási formák, az ipar fejlődése felbomlasztotta a feudális rendet, és mérhetetlenül súlyosbította a parasztok kizsákmányolását, akiket kilátástalan helyzetük ösztönös lázadásokba kergetett. Létrejött a talaj a forradalmi mozgalom számára. Ezúttal a forradalmi eszmék hordozója a vegyes rendű értelmiség volt. Ez már nem nézte le a paraszti tömegeket. Ellenkezőleg: idealizálta, nem vette észre kispolgári osztálylényegét, figyelmen kívül hagyta a parasztok kistulajdonosi pszichológiáját, a parasztság széttagoltságát, ami nem szétszórtságából, nem is az utak hiányából fakad, hanem az egész kistulajdonosi életformából, amelynek fő szabálya: „mindenki magáért, csak az Úristen mindenkiért". A kistulajdonosi lelkület nem állt ellentétben a család, a szerelem nemesi-magántulajdonosi felfogásával, nem állt ellentétben az egyéniség kultuszával, a hőskultusszal.

A proletariátus nálunk akkor még nem formálódott osztállyá, a parasztság pedig tudatlan és gyönge volt, és ez rányomta bélyegét forradalmi mozgalmunkra. A mozgalom magányos forradalmárok hősiességére támaszkodott, akik életüket áldozták a „népért", ám a „nép" félrehúzódott, és nem értette meg őket. Így értük meg a kilencvenes éveket. A kilencvenes években Mihajlovszkij elmélete dívott, melyben szeszélyesen összefonódott a tömeg nagyúri megvetése a forradalmár hősök kultuszával.

A kilencvenes évek fiatal marxistáit mélységesen felháborította a kérdés ilyetén való felvetése. Ők megfejtették a „nép" fogalmát: a forradalom mozgató erejének a munkásosztályt tartották, benne látták az összes dolgozó vezérét, az egyén, a „személyiség" történelmi szerepét pedig abban látták, hogy a „személyiség" álljon a lehető legközelebb a munkásosztályhoz, kapcsolódjon be harcába, és az ő ügyét tekintse saját ügyének. A forradalmi marxista nem állította szembe magát a munkások tömegével, azt tűzte ki a maga feladatául, hogy minél jobban ki tudja fejezni azt, amit a munkásosztály élenjáró része gondol, érez, elérni törekszik.

A marxizmus nem csupán a forradalom mozgató erejére vonatkozó nézeteket változtatja meg; gyökeresen megváltoztatja a régi, tulajdonosi és kistulajdonosi jellegű felfogást a családra, a nőre, a gyermekekre, fejlődésük, nevelésük körülményeire és céljaira vonatkozólag is. A marxizmus nemcsak a termelési eszközök magántulajdonát tagadja, hanem azt is, hogy a feleséget és a gyermekeket tulajdonnak tekintsék. A forradalmi marxista mindenekelőtt kollektivista, s ez teljesen megváltoztatja viszonyát a körülötte élő emberekhez. A polgári „individualista – "aki mélységesen egoista – a maga egyéni érdekeit állítja előtérbe, nem tud elvtársként, barátként viselkedni a másik emberrel, még a hozzá legközelebb állóval sem.

A barátságot a puskini értelemben fogja fel („borgőzös mámor" stb.). Az olyan barátságot, amilyen Marx és Engels között volt, képtelen fölfogni, képtelen megérteni. Mert nem képes megérteni, milyen sokat ad az embernek az együttes munka, mennyi öröme fakad a közös ügyért végzett munka során kialakuló kapcsolatból, hogyan erősíti-fejleszti a kollektív munka – és milyen sokat ad a többi embernek is. A közösség nem személytelenség. A jól szervezett, helyesen célratörő közösségben az ember nem vész el, nem merül alá. Ellenkezőleg, a közösségben sokkal jobban kifejlődnek erői, világosabban feltárul személyisége. Megváltozik munkaszemlélete: a munka „isten büntetéséből" az öröm forrásává változik.

Az „individualista" magányos – a forradalmi marxista kollektivistát szoros szálak kötik össze azokkal, akikkel a közös ügyön munkálkodik, akikkel vállvetve harcol. Nem a saját „én"-jével foglalkozik, nem választja el ezt a „mi"-től. Az ilyen kollektivistának egészen más elképzelése van

arról, hogy mi rossz és mi jó, és mi a boldogság, mint az individualistának. A kollektivista, a forradalmi marxista élete sokkal teljesebb és boldogabb.

De mi köze ehhez Leninnek? – kérdezi az olvasó. Hiszen az elején azt mondtam, hogy Leninről lesz szó, Leninről, mint emberről, az ő jelleméről.

Lenin a szíve mélyéig forradalmi marxista és kollektivista volt. Egész életét, tevékenységét egyetlen nagy célnak rendelte alá: a szocializmus győzelméért vívott harcnak. Ennek jegyében fogant minden érzése, minden gondolata. Távol állt tőle minden kicsinyesség, irigység, kicsinyes harag, bosszúvágy, hiúság – mindaz, ami oly jellemző a kistulajdonosi individualistákra.

Lenin harcolt, élesen vetette fel a kérdéseket, de sohasem kevert a vitákba semmilyen személyes motívumot, mindig az ügy szempontjából közelítette meg a dolgokat, ezért az elvtársak általában nem is nehezteltek meg az éles hangnemért. Nagyon alaposan megfigyelte az embereket, meghallgatta, mit mondanak, igyekezett a leglényegesebbet megragadni, ezért a sok jelentéktelen apróságból is képet tudott alkotni az emberek jelleméről, rendkívül tapintatosan tudott bánni az emberekkel, felszínre tudta hozni bennük mindazt, ami jó, ami értékes volt bennük, amit a közös ügy szolgálatába lehetett állítani.

Újra meg újra láthattuk, mennyire mások lettek az emberek, mikor Iljicshez jöttek. Ezért is szerették az elvtársak Iljicset, ő maga pedig oly sokat merített a velük való együttlétből, mint senki talán. Nem mindenki tud tanulni az élettől, az emberektől. Iljics tudott. Senkinek nem panaszkodott, nem adta a diplomatát, senkinek nem hintett port a szemébe, s az emberek érezték, hogy egyenes, őszinte velük szemben.

Jellemző tulajdonsága volt az elvtársakról való gondoskodás – a börtönben éppúgy, mint szabadlábon, a száműzetésben és az emigrációban éppúgy, mint amikor a Népbiztosok Tanácsának elnöke volt. És nemcsak az elvtársakról gondoskodott, hanem nagyon távol álló emberekről is, ha rászorultak a segítségére. Az egyetlen hozzám írt levelében, amely megmaradt, a következő mondat olvasható: "...A segítséget kérő leveleket, melyek időnként a címedre érkeznek, elolvasom, és igyekszem megtenni, amit lehet." Ez 1919 nyarán volt, amikor Iljicsnek igazán volt elég egyéb gondja is. Teljes erővel dúlt a polgárháború. Ugyanebben a levélben ezt írja: „Úgy látszik, a Krím megint a fehéreké." Szinte ki sem látszott a munkából, de ha segíteni kellett valakin, sohasem hallottam tőle, hogy nem ér rá.

Állandóan mondogatta, hogy többet kell törődnöm a munkatársaimmal, s amikor egyik beosztottamat a Közoktatásügyi Népbiztosságról a tisztogatás alkalmával alaptalanul megtámadták, tudott időt szakítani arra, hogy a régi dokumentumok közül előássa azt az anyagot, amely szerint az illető még október előtt, még a Bund* tagjaként védelmébe vette a bolsevikokat.

Lenin jó ember volt, mondják némelyek. De a régi erényszótárból vett jóság kevéssé illik Iljicsre, valahogy nem is elég, meg nem is pontos.

Iljics sohasem vonult vissza családjába vagy a maga körébe, ami régen annyira általános volt. Soha nem különítette el a személyest a társadalmitól, e kettő eggyéolvadt benne. Sohasem tudott volna megszeretni egy olyan nőt, aki nem azonos nézeteket vall vele, aki nem társa a munkában. Szenvedélyesen ragaszkodott az emberekhez: rendkívül jellemző a Plehanovhoz való ragaszkodása, akitől oly sokat kapott – ez azonban soha nem tartotta vissza attól, hogy teljes erőből harcoljon Plehanov ellen, ha úgy látta, hogy Plehanovnak nincs igaza, hogy álláspontja árt az ügynek, és nem tartotta vissza attól sem, hogy végleg szakítson vele, mikor „honvédő" lett.

Az ügy sikerei szívből jövő örömet szereztek Iljicsnek. Az ügy volt az élete, szerelme, szenvedélye. Arra törekedett, hogy minél közelebb kerüljön a tömegekhez, és ezt el is tudta érni. Ő maga nagyon sokat köszönhetett a munkásokkal való kapcsolatának; ennek köszönhette, hogy minden egyes szakaszban helyesen értelmezte a proletariátus harcának feladatait. Ha figyelmesen tanulmányozzuk, hogyan dolgozott Lenin mint tudományos kutató, mint propagandista, mint agitátor, mint szerkesztő, mint

* 1897-ben zsidó félproletár kisiparosokból alakult szervezet, amely 1898-ban csatlakozott az OSZDMP-hez. Szeparatista, nacionalista és opportunista állásfoglalásai miatt a pártból többször kilépett.

szervező, akkor mint embert is megértjük. A cikkeiben és beszédeiben elszórt megjegyzések, sőt egyes kifejezések, fordulatok ezreiből sugárzik felénk Iljicsnek, a kollektivistának, a munkásügy harcosának egyénisége. Kollektivistának, a munkásügy harcosának lenni nagy boldogság. Az ember szüntelenül érzi, hogyan válik egyre tágabbá a látóköre, mélyebbé az életszemlélete, szélesebbé tevékenységének szférája, s hogyan nő a hozzáértése; hogyan nő, erősödik együtt a tömeggel, az üggyel. Ezért tudott Iljics olyan magával ragadóan nevetni, ezért tréfálkozott olyan vidáman, ezért szerette úgy „az élet zöld fáját", ezért lelte akkora örömét az életben. Lenin nem lehetett volna olyan, amilyen volt, ha nem ebben a korban, nem a proletárforradalmak és a szocializmus építésének korában élt volna, hanem egy másik korban. A marxizmus elméletének köszönhette megingathatatlan hitét a proletariátus ügyének győzelmében s éleslátását, amelyre oly nagy szükség volt; a proletariátushoz kivételes közelségben folytatott harca és munkája, a proletariátus ügyéért vívott harca alakította ki benne a jövő emberének vonásait, akinek jelleme annyira más, mint a „tömegtől", a sokaságtól egyaránt távol álló nemesi, vagy polgári és kispolgári hősé.

Ha megértjük Iljicset mint embert, akkor jobban megértjük azt is, mi a szocializmus építése, akkor megérezzük azt is, milyen a szocialista rendszer embere.

II

Nagyon sokat írnak mostanában Vlagyimir Iljicsről. Ezekben a visszaemlékezésekben gyakran valamiféle aszkétának, jámbor filiszter-családapának ábrázolják őt. Valahogyan eltorzul a róla alkotott kép. Nem ilyen volt ő. Olyan ember volt, akitől semmi sem idegen, ami emberi. Az életet a maga teljességében, sokrétűségében szerette és szomjasan itta.

Életünket is úgy festik le, mintha csupa nélkülözés lett volna. Ez nem igaz. Az olyan nyomort, hogy nincs miből kenyeret venni, soha nem ismertük. Talán így éltek az emigráns elvtársak? Igaz, akadtak köztük, akik két éven át nem jutottak kenyérkeresethez, és Oroszországból sem kaptak pénzt, úgyhogy valóban éheztek. Velünk ez nem fordult elő. Az igaz, hogy egyszerűen éltünk. De talán a duskálásban és pompában van az élet öröme? Vlagyimir Iljics értett hozzá, hogy élvezze az élet valódi örömeit. Nagyon szerette a természetet. Most nem beszélek Szibériáról, de az emigrációban is állandóan eljártunk a városon kívülre, kogy teleszívjuk magunkat friss levegővel, jó nagyokat csavarogtunk, és a levegőtől, a mozgástól, az élményektől megittasulva tértünk haza. A mi életmódunk erősen különbözött a többi emigránsétól. Ezek szerették a véget nem érő beszélgetéseket, fecsegést egy-egy csésze tea mellett, füstfelhőkbe burkolózva. Vlagyimir Iljicset az ilyen fecsegés szörnyen fárasztotta, és mindig megszökött, hogy egy kicsit sétáljon. Emlékszem, emigránsélетünk első évében, Münchenben egy alkalommal magunkkal vittük sétálni Martovot és Anna Iljinyicsnát, hogy megmutassuk nekik kedvenc helyünket – egy elhagyatott zugot az Isar partján, ahová a sűrű bozóton át kellett utat törni. Alig telt el egy fél óra, ők annyira kimerültek és olyan zsörtölődésbe fogtak, hogy gyorsan áteveztünk velük a város civilizált részébe, és azután nélkülük mentünk el a „mi" helyünkre. Még Londonban is módját ejtettük, hogy kijussunk a természet lágy ölére, pedig ebből a füstös-kormos, örökké köd borította monstrumból nem olyan könnyű kivergődni, kivált ha az ember nem akar másfél pennynél többet költeni omnibuszra.

Később, amikor Svájcban már kerékpárunk is volt, kirándulásaink köre jócskán megnőtt. Emlékszem, Londonban egyszer valamelyik elvtárs, aki azt hitte, hogy Iljics mást se tesz, mint reggeltől estig a British Museumban kuksol, mennyire elcsodálkozott azon, hogy sétálni készül, mire Vera Ivanovna Zaszulics felháborodottan kiáltott fel: – De hiszen szenvedélyesen szereti a természetet! – Emlékszem, én akkor azt gondoltam magamban: bizony, így igaz.

Nagyon szerette még Iljics megfigyelni a mindennapi életet. Hová mindenhová el nem keveredtünk vele Münchenben, Londonban, Párizsban! Kikereste az újságokból, mikor és hol, melyik peremkerületben, olcsó kis kávéházakban, vagy – Angliában – templomokban tartanak

különféle szocialista gyűléseket. Látni akarta a német, az angol, a francia munkás életét, hallani, hogy beszél – nem a népes nagygyűléseken, hanem baráti körben; tudni akarta, hogyan gondolkozik, miféle célok éltetik. Csak választási gyűlésen hányon vettünk részt Párizsban! Azokban az országokban, ahol éltünk, jobban ismertük a munkások életét, mint az emigránsok általában. Emlékszem, Párizsban volt egy időszak, amikor a francia forradalmi dalokért lelkesedtünk. Vlagyimir Iljics megismerkedett egy Montéhus nevű énekessel, aki forradalmi dalokat szerzett és adott elő kivételes tehetséggel. Egy kommünár fia volt, s a munkásnegyedek kedvence. Iljics egy időben nagyon sokat dúdolta egyik dalát, a *Salut á vous, soldats de 17*-et*: azokhoz a francia katonákhoz szólt, akik megtagadták, kogy tüzet nyissanak a sztrájkolókra. Tetszett neki az a dala is, amelyben azokat a szocialista képviselőket gúnyolta ki, akiket a tudatlan parasztok választottak meg, s akik a 15 000 frankos képviselői fizetésért árulják el a parlamentben a nép szabadságát... Aztán jött a színházba járás időszaka. Iljics kikereste a hirdetésekből, hogy melyik külvárosi színházban tartanak előadást Montéhus felléptével. Párizs térképével felfegyverkezve jutottunk el ezekbe a távoli külvárosokba. Előbb végignéztük a színdarabot, többnyire valami szentimentális-sikamlós sületlenséget, amivel olyan előszeretettel eteti a francia burzsoázia a munkásokat, s ezután következett Montéhus. A munkások tomboló tapsorkánnal fogadták, ő pedig rövid munkás-zekében, a nyaka körül kendővel, ahogy a francia munkások járnak, aktuális dalokat énekelt nekik, kicsúfolta a burzsoáziát, dalolt a nehéz munkássorsról és a munkásszolidaritásról. A párizsi külvárosok publikuma, a munkásközönség élénken reagál mindenre: a divatos, magas kalapot viselő hölgyre, akit az egész nézőtér csúfolni kezd, éppúgy, mint a darab tartalmára. – Ejnye, te csibész! – kiáltja oda az egyik a háztulajdonost alakító színésznek, mikor ez azt követeli a házában lakó fiatal lánytól, hogy legyen az övé. Iljics szeretett feloldódni ebben a munkástömegben. Montéhus egyszer fellépett a mi orosz összejöveteleink egyikén, és utána késő éjszakáig beszélgetett Vlagyimir Iljiccsel a közelgő világforradalomról. A kommünár fia és az orosz bolsevik – mindkettő a maga módján álmodozott erről a forradalomról. A háború alatt Montéhus hazafias dalokat kezdett írni.

Egy másik periódusban választási gyűlésekre jártunk. A munkások ezekre a gyűlésekre magukkal hozták a gyerekeiket is, akiket nem volt kire hagyni. Hallgattuk a szónokokat, figyeltük, mi az, ami felvillanyozza, izgalomba hozza a tömeget, elgyönyörködtünk a szónokot csillogó szemmel hallgató kovács robusztus alakjában és hozzásimuló, félig még gyermek fiában, aki, akárcsak az apja, szinte itta a szónok szavait. Meghallgattuk, hogy beszél a szocialista képviselő munkás-hallgatóság előtt, majd elmentünk, hogy meghallgassuk, miket mond az értelmiségiek, a tisztviselők gyűlésén, és saját fülünkkel hallhattuk, hogy halványulnak el, öltenek a kispolgárság számára elfogadható színt a szónok ajkán azok a gyújtó hatású, nagy eszmék, amelyek lángra lobbantották a munkáshallgatóságot. Hiszen az a fő, hogy minél több szavazatot szedjen össze! S a gyűlésről hazafelé menet Iljics a szocialista képviselőről szóló Montéhus-dalocskát dúdolta: – *T'as bien dit, mon ga' !**

Londonban a Hyde Parkba jártunk meghallgatni az alkalmi szónokokat: az egyik istenről beszélt, a másik arról, hogy milyen nehéz a kereskedősegédek élete, a harmadik a kertvárosokról. Eljártunk Whitechapelbe, a londoni zsidónegyedbe, ahol orosz matrózokkal meg a zsidó szegénynéppel ismerkedtünk meg, s bánatos dalaikat hallgattuk. Voltunk egy szocialista körben, ahol egy ifjú angol szocialista a municipális szocializmusról tartott előadást, egy régi párttag pedig – aki előzőleg a Seven Sisters** elnevezésű szocialista templomban tartott sajátos istentiszteleten a szocialista pap szerepét töltötte be, s azt fejtegette, hogy a zsidók kivonulását Egyiptomból úgy kell felfogni, mint annak előképét, ahogy a munkások vonulnak ki a kapitalizmus birodalmából a szocializmus birodalmába – lehordta az ifjú szónokot opportunizmusa miatt...

* Üdv néktek, tizenhetesek.

* Helyes a beszéd, fiú!

** Hét nővér.

Ha valaki ért ahhoz, hogy megfigyelje az életet, az emberi életet a maga sokrétűségében, sajátos megnyilvánulásaival együtt, s megtalálja benne a saját élményeivel összecsengő hangokat, ez nem azt jelenti, hogy élvezi az életet? Vajon érthet-e ehhez egy aszkéta?

Vlagyimir Iljics szerette az embereket. Nem állította maga elé, az asztalára szeretteinek fényképeit, mint nemrégiben írta valaki. De szenvedélyesen szerette az embereket. Így szerette például Plehanovot. Plehanov óriási szerepet játszott Vlagyimir Iljics fejlődésében, segítségére volt abban, hogy rátaláljon a helyes forradalmi útra. Ezért Iljics szemében Plehanovot sokáig dicsfény vette körül, és a legjelentéktelenebb nézeteltérésük is roppant fájdalmasan érintette. A szakítás után is gondosan figyelte, miket mond Plehanov. Micsoda örömmel idézgette Plehanovnak ezeket a szavait: „Nem akarok opportunistaként meghalni." Még 1914-ben is, amikor kitört a háború, még ekkor is rettenetesen izgatottan készült a háborúellenes felszólalására azon a lausanne-i gyűlésen, amelyen Plehanovnak is kellett beszélnie. „Hát csakugyan nem érti meg?" – mondogatta Vlagyimir Iljics. P. N. Lepesinszkij visszaemlékezéseiben van egy teljesen valószerűtlen rész. Lepesinszkij azt mondja, hogy Lenin egyszer így szólt hozzá: „Lám, Plehanov meghalt, én pedig, én élek." Ez nem lehetett így. Minden bizonnyal valamilyen más árnyalata volt, amit Lepesinszkij nem értett meg. Vlagyimir Iljics sohasem állította szembe magát Plehanovval.

Fiatal elvtársaink, miközben a párttörténetet tanulmányozzák, valószínűleg nincsenek egészen tisztában azzal, mit is jelentett a mensevikekkel való szakítás.

Vlagyimir Iljics nemcsak Plehanovot szerette, hanem V. I. Zaszulicsot és Akszelrodot is. – Majd megismered Vera Ivanovnát. Kristálytiszta ember – így szólt hozzám Vlagyimir Iljics aznap este, mikor megérkeztünk Münchenbe. Hosszú ideig Akszelrodot is dicsfénnyel övezte.

Az utolsó időkben, nem sokkal halála előtt, Akszelrod felől kérdezett (rámutatott az újságban a nevére, és ezt kérdezte: – Mi? –); megkért, hogy érdeklődjem meg telefonon Kamenyevtől, mit tud róla, és figyelmesen hallgatta, amit elmondtam. Amikor A. M. Kalmikováról meséltem neki, és ezután kérdezte, hogy „mi?", már tudtam, hogy Potreszov felől érdeklődik. Elmondtam, amit tudtam, és megkérdeztem: – Tudakoljam meg részletesebben? – Tagadólag intett. – Azt mondják, Martov is a halálán van – mondta Vlagyimir Iljics kevéssel azelőtt, hogy elvesztette beszélőképességét. És valahogy olyan lágyan csengett a hangja.

A személyes vonzalom soha nem befolyásolta Vlagyimir Iljics politikai állásfoglalását. Bármennyire szerette is Plehanovot vagy Martovot, politikailag szakított velük, amikor az ügy szempontjából szükségessé vált (és akivel politikailag szakított, azzal személyesen is szakított, nem is tehetett másképp, hiszen egész élete a politikai harchoz kapcsolódott).

Az emberekhez való személyes ragaszkodás azonban hihetetlenül nehézzé tette Vlagyimir Iljics számára ezeket a szakításokat. Emlékszem, milyen rettenetesen érezte magát, mikor a második kongresszuson világossá vált, hogy elkerülhetetlen a szakítás Akszelroddal, Zaszuliccsal, Martovval és a többiekkel. Egész éjjel ott ültünk és reszkettünk az idegességtől. Ha Vlagyimir Iljics nem lett volna ilyen szenvedélyesen ragaszkodó ember, nem ment volna tönkre olyan korán. A politikai becsület – a szó igazi, mély értelmében –, az, hogy az ember politikai ítéleteiben és cselekedeteiben szabaddá tudja tenni magát minden személyes rokonszenvtől vagy ellenszenvtől, nem mindenkinek adatik meg, és akinek igen, annak nagyon megnehezíti az életét.

Vlagyimir Iljicset mélységesen érdekelték az emberek. Minduntalan rajongott valakiért. Felfedez valakiben valamilyen érdekes tulajdonságot, és máris valósággal csüng rajta. Emlékszem Natanszonnal való kéthetes „regényére", aki a szervező tehetségével kápráztatta el. Másról se lehetett hallani tőle, mint Natanszonról. Különösen érdekelték azok, akik Oroszországból érkeztek. És az emberek Vlagyimir Iljics kérdéseinek hatása alatt, anélkül, hogy ők maguk észrevették volna, énjüknek legjobb részét tárták elé, amely a munkához való viszonyukban, munkájuk egész felfogásában jutott kifejezésre. Valahogy önkéntelenül költői színben festették le a munkájukat Iljics előtt. Iljics szenvedélyesen szerette az embereket, és szenvedélyesen szerette a munkát. Ez a két szenvedély eggyé-

fonódott benne. Ez tette életét kivételesen gazdaggá, intenzívvé és teljessé. Valósággal itta magába az életet, egész bonyolultságában és sokrétűségében. Nem, az aszkéták nem ilyenek.

Iljics a maga élet- és emberszemléletével, azzal a szenvedélyességével, amely minden vonatkozásban jellemezte, a legkevésbé sem volt az az erényes nyárspolgár, aminek mostanában olykor ábrázolják: példás családapa, feleség, gyerekek, az asztalon családi fényképek, könyv, háziköntös, ölben doromboló kiscica, s körülötte az úri „berendezés", melynek bútorai közt „kipiheni" a közélet fáradalmait. Vlagyimir Iljics minden egyes lépését valamiféle kispolgári szentimentalizmus prizmáján át láttatják. Jobb lenne, ha minél kevesebbet írnának erről a témáról.

Vlagyimir Iljics semmit sem vetett meg annyira, mint a pletykálkodást, a mások egyéni életébe való beavatkozást. Az ilyesmit megengedhetetlennek tartotta.

Amikor a száműzetésben éltünk, nemegyszer beszélt erről. Azt mondta, gondosan távol kell tartanunk magunkat a különféle száműzött-históriáktól, amelyek termőtalaja rendszerint a pletykálkodás, egymás megszólása, a mások lelkében való turkálás, a henye kíváncsiság. Ez posványos kispolgáriság, nyárspolgáriság.

Londonban 1902-ben Vlagyimir Iljics igen éles összeütközésbe került az *Iszkra* szerkesztőségének némely tagjával. Ezek ugyanis el akarták ítélni az egyik elvtársat valamilyen „rút" tettéért, amelyet állítólag a száműzetésben követett el. A vizsgálat természetesen azzal járt, hogy durván beletapostak az illető magánéletébe. Vlagyimir Iljics hevesen tiltakozott ezellen, kereken megtagadta, hogy részt vegyen ebben a gyalázatban, ahogy kifejezte magát. Ezekután azzal vádolták később, hogy nincs benne tapintat...

Én azt hiszem, az a követelése, hogy ne vájkáljanak buzgó kézzel mások lelkében, éppen a valódi tapintat megnyilvánulása volt.

Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja: Válaszok az agykutató intézet kérdőívére (1935)

...Nem volt gyönge, de különösebben erős sem volt. Testi munkát nem végzett. Legföljebb a kommunista szombatokon. Meg emlékszem rá: mikor a száműzetésben voltunk, megjavította a kerítést. A kirándulásokon nem fáradt el hamar. Mozgékony volt. Szeretett járni. Otthon is folyton járkált, fel-alá, gyorsan, a szoba hosszában, olykor lábujjhegyen. Gondolkodott valamin. Miért lábujjhegyen? Azt hiszem, részben azért, hogy ne zavarjon senkit, például az emigrációban, mikor szobát béreltünk, ne zavarja a lakás tulajdonosait sem. De csak részben ezért.

Ezenkívül valószínűleg azért is, mert ez a gyors, zajtalan, lábujjhegyen való járkálás még erősebb koncentrációra késztette.

Heverészni kifejezetten nem szeretett.

A mozdulataiban nem volt semmi félszegség. Mozdulatai nem voltak lágyak, de nem is voltak szögletesek.

Gyorsan járt. Járás közben nem himbálta magát, és nem lóbálta különösebben a kezét.

Nem volt esetlen, inkább ügyes. Keményen állt a lábán.

Tornászni nem tornászott; gorodkit játszott. Úszott, jól korcsolyázott, szeretett kerékpározni. A száműzetésben a folyón, a part mellett korcsolyázott. A Volgánál, ahol felnőtt, nincsenek gombatermő helyek. Miután megérkeztem hozzá a száműzetésbe, gyakran mentünk az erdőbe gombát szedni. Jó szeme volt, s amikor (egykettőre) megtanulta, hogyen kell megkeresni a gombát, szenvedélyes gombaszedővé vált. Szeretett vadászni. Általában borzasztóan szeretett az erdőben járni.

Nem értett semmilyen mesterséghez, hacsak a titkos levélírást nem számítjuk annak.

Gyorsan öltözött és vetkőzött. A betegsége alatt igyekezett mindig ugyanazt a sorrendet betartani, éppen azért, hogy gyorsan végezzen mindennel.

Kedvelt gesztusok és szokásos mozdulatok: beszéd közben a jobb kézzel előre és jobb felé. Nemrég láttam egy képet a szónokló Iljicsről, a jobb kezét így tartja: az alsókar előre, felsőkar a törzshöz szorítva; így nem csinált soha, a kezét kinyújtva vagy lekerekített mozdulattal előrelendítette, messze a törzsétől.

Nem verte öklével az asztalt, nem fenyegetőzött az ujjával – ilyesmit sohasem csinált.

Modorosságot, mesterkéltséget, különcködést, teátrálitást, szenvelgést nem lehetett felfedezni a mozdulataiban.

Mimikája és gesztikulációja mindig kifejező volt; betegsége alatt határozottan élénkebbé vált. Nagyon gyakran mosolygott. Mosolya őszinte volt, nem kaján, sem „udvarias".

Hogy tudott hahotázni! Még a könnyei is potyogtak. Nevetés közben hátravetette a törzsét.

Semmi úgynevezett udvarias mosoly vagy nevetés, semmi erőltetettség. Mindig abszolút természetesen mosolygott.

A hangja erős, de nem kiabáló mellhang volt. Bariton. Énekelt. A repertoár: *Nem templomban eskettek* (népdal), Jeleckij áriája a *Pikk dámá*-ból, *A rablánc a lábon nehéz volt, Warszawianka, Fel, vörösök, proletárok, Eljött május vig napja, Tomboljatok, zsarnokok, Vous avez pris Elsass et Lorraine, Soldats de dixseptième*".*

* Bevettétek Elszász-Lotaringiát; Üdv, tizenhetesek.

Gyorsan beszélt. A gyorsírók nehezen tudták követni. Egyébként lehet, hogy nem is azért, vagy nem annyira azért, mert gyorsan beszélt, hanem mert 1) akkori gyorsíróink elég gyengék voltak; 2) mondatainak felépítése nehéz volt.

A Lef* antológiájában van egy cikk, melynek szerzői, Iljics beszédeinek szerkezetét elemezve, arra a következtetésre jutnak, hogy beszédének (mondatainak) felépítése latinos.

Iljics egyszer azt mondta nekem, hogy annak idején nagyon szerette a latint.

Hangja kifejező, nem monoton. Különösen kifejezőek – a moduláció tekintetében is – a *Zwischenruf*-jai**. Mintha most is hallanám.

Beszéde egyszerű volt, nem cikornyás, nem teátrális, nem volt sem „természetesen mesterkélt" és franciásan „dallamos" (mint például Lunacsarszkij beszédmodora), sem száraz, merev, monoton, „angol" típusú; az orosz beszéd e két véglet között valahol középütt van. Ilyen volt Iljicsé is: „közbülső", tipikus orosz beszéd. Érzelmileg telített, de nem mesterkélt, nem erőltetett, hanem természetesen emocionális. A modulációja nem volt sablonosan egyforma és ismétlődő. A szavakat és mondatokat zökkenésmentesen, minden nehézség nélkül szedte össze. Igaz, mindig igen gondosan készült a felszólalásaira, de nem a mondatokat fogalmazta meg, hanem a beszéd vázlatát, a mondanivalót, a gondolatokat fontolgatta.

Mindig belemelegedett a beszédbe, akár szónokolt, akár beszélgetett. Gyakran előfordult – nagyon emocionális volt –, hogy felszólalására készülve, fel-alá járkált a szobában, és halkan mondta például a cikket, amit megírni szándékozott. Előfordult, hogy sétálni mentünk és ő néma, gondolataiba merülve ment mellettem. Ilyenkor én se szóltam, hagytam, hogy magába mélyedjen. Azután elkezdett beszélni, részletesen, alaposan, és nagyon nem szerette a közbevetett kérdéseket. Viták, megbeszélések után gyakran mogorva, szűkszavú, levert volt. Én soha nem kérdezősködtem; később mindig elmondta magától, mi történt.

A sétákon gyakran valamilyen váratlan megjegyzése mutatta, hogy séta közben is feszülten gondolkodott, töprengett.

„Felmászik valami festőien szép hegyre, s közben egyáltalán nem a hegyre gondol, hanem a mensevikekre" (lásd M. Esszen visszaemlékezéseit).

Éppen ez volt a baj, mikor a betegsége elkezdődött. Amikor az orvosok eltiltották az olvasástól és mindenfajta munkától. Azt hiszem, helytelen volt. Iljics gyakran mondogatta: – De hiszen azt úgysem tudják megtiltani (és én se magamnak), hogy gondolkozzam.

Mindig élt benne a törekvés, hogy tisztázza, megfogalmazza, kimondja a maga álláspontját.

Soha nem fordult elő, hogy szavak, mondatok vagy fordulatok kiestek volna az emlékezetéből, vagy hogy nem értette volna meg a másik fél szavainak értelmét. Ellenkezőleg, rendkívül gyorsan megértette és felfogta. Feljegyzései gyakran egyetlen szóból, egyetlen mondatból állnak.

Otthon, ha valamilyen kérdés erősen izgatta, mindig suttogva beszélt.

Nagyon friss, állhatatos és kitartó ember volt. És derűlátó.

A börtönben maga volt a megtestesült állhatatosság és frisseség. A betegsége alatt történt, hogy az ápolónő jelenlétében ezt mondtam neki: „Látod, vissza fog térni a beszélőképességed, csak lassan. Vedd úgy, mintha egy ideig börtönben lennél". Az ápolónő felháborodott: „Nahát, miket beszél, Nagyezsda Konsztantyinovna! Még hogy börtön!"

Iljics megértett: ez után a beszélgetés után észrevehetően jobban uralkodott magán.

Szeretett dúdolni és fütyörészni.

Rettenetesen gyorsan írt, tele rövidítésekkel. Sokat és szívesen írt. Előadásaihoz mindig leírta a beszéd gondolatait és vázlatát. Mások előadását hallgatva, jegyezte az előadó gondolatmenetét és egyes megfogalmazásait. Ezekben a jegyzetekben mindig minden lényeges benne volt, semmi fontos nem sikkadt el.

* *Levij Front* – Balfront – a húszas évek futurista irodalmi folyóirata.

** Közbekiáltásai.

A kézírása gondosabbá vált, ha valami olyasmiről írt (például a leveleiben), ami különösen érdekelte, izgatta.

Levelei összefüggők és logikailag következetesek voltak. Nagyon gyakran rövidítette a szavakat, elhagyott betűket (főleg magánhangzókat) és szótagokat, hogy meggyorsítsa az írást.

Kéziratait mindig rögtön tisztázatban írta. Nagyon kevés javítással.

Nem mondható, hogy akár az írásbeli, akár a szóbeli kifejezés dominált volna. Szerintem mind a kettő igen fejlett volt. Egyforma könnyen és folyékonyan írt és beszélt.

A statisztikai táblázatokat, számokat, kivonatokat mindig rendkívül gondosan, különös buzgalommal írta, ezek a „szépírás" mintaképei. Szívesen írt ki statisztikákat: számokat, görbéket, grafikonokat, de rajzos grafikonokat soha.

A statisztikai grafikát bőségesen alkalmazta, ő maga vonalazgatta, nagyon gondosan.

Rajzolni soha nem rajzolt.

Rendkívül gyorsan olvasott. Magában. Hangosan soha nem olvastunk fel egymásnak, nálunk ez nem volt szokás: nagyon feltartja az embert.

Néha olvasás közben félhangon mormolta magában, ami az olvasmánnyal kapcsolatban eszébe jutott.

Jól látott messzire. Mamával (az én anyámmal) gyakran versenyeztek ebben.

Jó szemmértéke volt, jó lövő és ügyes gorodki-játékos volt.

A színeket és árnyalatokat nagyon jól meg tudta különböztetni.

Vizuális memóriája kitűnő. Az arcokat, oldalakat, sorokat pontosan megjegyezte magának, sokáig megőrizte emlékezetében, még az egészen apró részleteket is.

Imádta a természetet. Szerette a hegyeket, az erdőt és a naplementét. Nagyon szerette és értékelte a színek kombinációit. A saját öltözetére nem sok gondot fordított. Azt hiszem, teljesen mindegy volt neki, milyen színű a nyakkendője. A nyakkendőt különben is afféle szükséges rossznak tekintette.

Jól hallott mind a két fülére. Jól meghallotta a suttogást is. Ismeretlen helyen jól tájékozódott. Hallás után is jól fel tudta becsülni a távolságot és irányt.

Nagyon jól emlékezetébe véste, amit hallott. Mindig pontosan, magabiztosan és fennakadás nélkül adta tovább. Úgy gondolom, hogy vizuális és auditív memóriája megközelítőleg egyformán fejlett volt.

Amikor felszólalásaira készült és általában amikor dolgozott, szerette az aláhúzogatást, széljegyzeteket, idézeteket és konspektusokat, s ezeket gyakran és bőségesen igénybe is vette. Jegyzetei rövidek és kifejezőek voltak.

Nagyon szerette hallgatni mások elbeszéléseit. Komolyan, figyelmesen, kedvvel hallgatta őket. Egy munkáscsoport meglátogatta a felgyógyulása után. Ezek a munkások visszaemlékezésükben azt írják, hogy Iljics elbeszélgetett velük. Valójában csak hallgatta őket.

Nagyon szeretett zenét hallgatni, de borzasztóan elfáradt tőle. Ha zenét hallgatott, azt is komolyan csinálta. Nagyon szerette Wagnert. De többnyire az első felvonás után szinte betegen ment haza.

A lármát általában nem szerette. Nem a népes utcák, a tömeg, a nagyváros lármájáról beszélek. De a lakásban nem szerette a zajt.

Muzikális. Zenei memóriája jó. A hallott dallamot jól megjegyezte, de nem valami gyorsan. Legjobban a hegedűt szerette. A zongorát is. Abszolút hallás? Nem tudom. Ritmus? Kotta? Tudott-e kottát olvasni? Nem tudom.

Az operát jobban szerette, mint a balettot.

Szerette a *Pathétique* és az *Appassionata* szonátát.

Szerette a *Torreádor-induló*-t. Párizsban szívesen járt hangversenyekre. De ilyesmire nem sok idő jutott az életünkből. A színházat nagyon szerette, mindig erősen hatott rá.

Svájcban megnéztük *Az élő holttest*-et.

A magasságtól nem félt, a hegyekben a „legszélen" járt. A gyors utazást szerette.

Ha beszélgettek körülötte, nem tudott (nem szeretett) írni, teljes csendre volt szüksége.

Szó nélkül megevett mindent, amit elé raktak. Egy időben minden nap lóhúst ettünk. Ő meg Innokentyij nagyon ízletesnek találta.

Fiatal korában és a börtönben gyomor- és bélhurutja

volt. Később aztán, áttérve a házikosztra, ami kigyógyította ebből a bajból, gyakran megkérdezte: – Ezt szabad ennem? – A mustárt és a borsot szerette. A földiepret nem bírta (idioszinkrázia).

Nagy élvezettel ette az aludttejet. Íz- és szagérzékelése általában kevéssé volt fejlett. A szagokat természetesen meg tudta különböztetni, de nem volt érzéke hozzájuk sem általában, sem egyes szagokhoz különösen.

A szobában nem állhatta a kerti virágokat. Annál inkább szerette a mezei virágokat és a zöld növényeket. Nagyon szerette a tavaszi szagokat. A kerti virágoktól, különösen az erős illatúaktól idegenkedett.

Emlékszem, 1922-ben azon kaptam, hogy langyos vizet tölt a korsóba, amelybe duzzadó rügyekkel teli ágakat raktunk (tavasszal történt a dolog).

Optimista. Szibériában és Franciaországban általában sokkal idegesebb volt. Rettenetes álmatlanság gyötörte. A reggelei mindig rosszak voltak, későn aludt el és rosszul aludt. Svájcban sokat használt a svájci élet szabályos ritmusa, Franciaországban azonban megint össze-vissza éltünk. Késő éjszakába nyúló beszélgetések és viták (Szibériában és külföldön). Szibériában a száműzetés letelte előtt rettenetesen félt, hogy esetleg meghosszabbítják; ekkor különösen ideges és ingerlékeny volt. Még le is fogyott.

Melankóliára, apátiára nem volt hajlamos. Hangulatváltozásainak általában mindig világos okuk volt, és adekvátak voltak vele. Nagyon felidegesítették a külföldi perpatvarok, veszekedések és viták Plehanovval és a vperjodistákkal.

Általában nagyon erősen érzelmi beállítottságú volt.

Domináns lelkiállapota: a megfeszített összpontosítás.

Vidám volt és tréfálkozó.

Hangulatváltásai nem voltak gyakoriak. Általában mindig indokoltak voltak.

Nagyon tudott uralkodni magán.

Amikor beszélt, ha nem kellett valamilyen okból mérsékelnie magát, mindig élesen vetette fel a kérdéseket, még ki is élezte őket, „személyekre való tekintet nélkül". Az olyan emberekkel, akiket nevelt, nagyon tapintatosan beszélt.

Fogékony természet. Nagyon erősen reagált mindenre.

Brüsszelben, a Plehanovval való összetűzés után nyomban nekiült, hogy epés megjegyzéseket írjon Plehanov epés megjegyzéseire; hiába próbáltam rábeszélni, hogy menjünk sétálni: – Nézzük meg a székesegyházat.

Ha felizgatta magát, elsápadt.

Beszédének lenyűgöző szenvedélyessége még akkor is érződött, ha látszólag nyugodtan beszélt.

Minden felszólalása előtt nagyon izgult: magába merült, szűkszavúan kitért a más témájú beszélgetések elől, az arcán látszott, hogy izgul, töpreng.

Nagyon erősen kifejezésre jutott az a törekvése, hogy elmélyülten, kutató módjára közelítse meg a kérdéseket.

Susában* például egy paraszt két óra hosszat mesélte neki, hogyan veszett össze a rokonaival, mert azok nem kínálták meg a lakodalmukon. Iljics rendkívül figyelmesen kérdezgette, igyekezett megismerkedni ezzel az életformával.

Mindig szerves kapcsolata volt az élettel.

Bámulatos koncentráltság.

Önkritikus természet; nagyon szigorú volt önmagához. De gyűlölte a lélekben való vájkálást és a kínzó önelemzéseket.

Ha nagyon felizgatta magát, fogott egy szótárt (például a Makarovot), és képes volt órákon át olvasni.

Harcias ember volt.

Adoratszkijnak részletekbe menően elmondta, milyen lesz a szocialista forradalom.

Vadászszenvedély: négykézláb a kacsák nyomában. Fölöslegesen – magáért a kockázatért – nem vállalt kockázatot. De elsőnek vetette magát a vízbe. Semmi félelem, semmi ijedtség.

Bátor volt és merész.

* Susenszkojében.

A cikkek szerzői

Adoratszkij V. V. (1878–1945) – marxista tudós, 1900-ban kapcsolódott be a forradalmi mozgalomba. Az Októberi Forradalom után a Szovjet Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének és a Marx–Engels–Lenin Intézetnek igazgatója.

Bodjaskin I. N. (1889–1963) – a forradalom előtt tanító, a forradalom alatt és a polgárháborúban a hadseregbeli katona-tanácsok egyik vezetője, számos szovjet-kongresszus delegátusa.

Boncs-Brujevics V. D. (1873–1955) – a bolsevik párt egyik legrégibb tagja, aki már a Munka Felszabadítása csoport szervezésében és az *Iszkra* megalapításában részt vett. A forradalom után a Népbiztosok Tanácsának hivatalvezetője, majd könyvkiadói és múzeumigazgató.

Bos J. V. (1879–1925) – a februári forradalom után a kijevi pártbizottság vezetője, az Októberi Forradalom után az első ukrajnai forradalmi kormány tagja.

Brjuszov V. J. (1873–1924) – orosz költő, műfordító és irodalomtudós.

Bezimenszkij A. J. (1898–) – szovjet költő.

Danyilov P. A. (1889–1940) – Putyilov-gyári munkás.

Fofanova M. V. (1883–) – a századelő óta részese a forradalmi mozgalomnak. A februári forradalom után a Petrográdi Szovjet tagja; ő adott otthont Leninnek utolsó illegalitása alatt.

Gorkij M. (1868–1936) – szovjet író.

Karavajeva A. A. (1893–) – szovjet írónő.

Karpinszkij V. A. (1880–1965) – a bolsevik párt egyik legrégibb tagja és propagandistája. Az emigrációban vált Lenin hívévé, a bolsevikok valamennyi kiadványában közreműködött és genfi dokumentációs központjukat vezette. A forradalom után a közgazdasági tudományok terén tevékenykedett.

Kazakevics A. E. (1913–1962) – szovjet író.

Kedrov M. Sz. (1878–1941) – a februári forradalom után a párt katonai szervezetének egyik vezetője, az Októberi Forradalom után is a hadseregben tevékenykedett, majd a népgazdaság újjászervezésében.

Kollontaj A. M. (1872–1952) – a kilencvenes években kapcsolódott be a forradalmi mozgalomba, a párt II. kongresszusa után azonban a mensevikekhez csatlakozott, s csak a világháború alatt vált Lenin hívévé. A februári forradalom után mint a Petrográdi Szovjet tagja a Balti Flotta matrózai és a petrográdi helyőrség katonái közt végzett forradalmi munkát. Az Októberi Forradalom után népjóléti népbiztos, majd a párt nőbizottságának és a Komintern nemzetközi nőtitkárságának vezetője. A Szovjetunió első női diplomatája.

Krzsizsanovszkij G. M. (1872–1959) – Lenin legelső fegyvertársainak egyike, neves energetikus tudós. Leninnel együtt száműzték Szibériába. Aktív résztvevője már az 1905-ös forradalomnak is. Az Októberi Forradalom után Moszkva energiahálózatának újjáépítését irányította, majd az ország villamosítási tervének megvalósítását s az egész népgazdaság újjászervezését mint az Állami Tervbizottság vezetője.

Krupszkaja N. K. (1869–1939)

Lepesinszkij P. N. (1868–1944) – régi forradalmár, aki a szibériai száműzetésben ismerkedett meg Leninnel, és híven kitartott mellette az emigrációs évek küzdelmeiben. Az Októberi Forradalom után felelős gazdasági beosztásokat töltött be.

Lunacsarszkij A. V. (1875–1933) – hivatásos forradalmár. Mint a bolsevik csoport tagja, annak valamennyi kiadványában közreműködött, az 1905-ös forradalom után azonban tévútra került egy időre és az „istenépítők" csoportjához csatlakozott. Az Októberi Forradalom

után közoktatási népbiztos. Forradalmi munkája mellett az irodalom és művészet kérdéseivel is behatóan foglalkozott.

Malkov P. D. (1887–1965) – az Októberi Forradalom aktív részvevője, a Szmolnij, majd a Kreml őrségének parancsnoka.

Mescserjakov N. L. (1865–1942) – a forradalmi mozgalom régi tagja, „iszkrás", majd bolsevik. Az Októberi Forradalom után számos pártkiadvány szerkesztője, majd a Nagy Szovjet Enciklopédia főszerkesztőhelyettese.

Pausztovszkij K. G. (1892–) – szovjet író.

Podvojszkij N. I. (1880–1948) – a Vörös Hadsereg egyik megszervezője, az Októberi Forradalomban a petrográdi katonai forradalmi bizottság elnöke s a felkelés, majd a polgárháború és az intervenció elleni harc egyik fő irányítója.

Reed, John (1887–1920) – angol író és forradalmár.

Rolland, Romain (1866–1944) – francia író.

Rudas László (1885–1950) – magyar forradalmár és társadalomtudós, a magyar kommunista párt egyik megalapítója.

Saginjan M. Sz. (1888–) – szovjet-örmény írónő.

Szamuely Tiborné (1895–) – a magyarországi Tanácsköztársaság kiváló vezetőjének özvegye, leánynevén (Szilágyi Jolán) nemzetközileg ismert harcos politikai karikaturista.

I. V. Sztálin (1879–1953)

Sztaszova J. D. (1873–1966) – a forradalmi mozgalom egyik legrégibb tagja, 1899 óta a párt tagja. A februári forradalom után a párt Központi Bizottságának titkára, majd a Komintern funkcionáriusa, 1934-ben a háborúellenes és antifasiszta nemzetközi nőbizottság egyik megalapítója.

Tyer-Arutyunjanc M. K. (1894–1961) – katonai vezető, az októberi napokban a Péter-Pál erőd hadszertárának biztosa, a polgárháború egyik katonai irányítója.

Varga József – magyar internacionalista.

Volnov I. J. (1885–1931) – orosz író.

Wells, H. G. (1866–1946) – angol író.

Williams, A. R. – haladó szellemű amerikai újságíró.

Zetkin, Clara (1857–1933) – német forradalmárnő, a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Az első világháború idején harcos antimilitarista és a nemzetközi nőmozgalom vezetője, 1920-tól a német parlament képviselője, aki elsőnek szállt szembe az éledő fasizmussal.

Tartalom

V. I. Lenin	*Beszéd az OK(b)P Moszkvai Bizottságának V. I. Lenin 50. születésnapja tiszteletére rendezett gyűlésen 1920. április 23-án* [7]
V. Brjuszov	*Leninről* [9]
Anna Karavajeva	*Iljics szülőföldjén* [10]
Marietta Saginjan	*A történelemtétel* [13]
G. M. Krzsizsanovszkij	*Vlagyimir Iljicsről* [16]
P. N. Lepesinszkij	*Két évszázad mezsgyéjén* [30]
N. L. Mescserjakov	*Emlékeim Leninről (Részletek)* [38]
J. D. Sztaszova	*A tanítómester és jóbarát* [43]
V. V. Adoratszkij	*Tizennyolc év* [49]
V. A. Karpinszkij	*Lenin, a szerkesztő* [53]
A. V. Lunacsarszkij	*Találkozásaim Vlagyimir Iljiccsel az emigrációban* [59]
E. Kazakevics	*Lenin Párizsban* [62]
M. V. Fofanova	*Iljics 1917 októbere előtt* [66]
N. I. Podvojszkij	*Lenin 1917-ben* [69]
John Reed	*Tíz nap, amely megrengette a világot* [72]
Albert R. Williams	*Lenin – az ember és az ügy* [75]
Alekszandra Mihajlovna Kollontaj	*Lenin a Szmolnijban* [79]
P. A. Danyilov	*Lenin váratlan megjelenése éjjel egy órakor a Putyilov-gyárban* [81]
Boncs-Brujevics	*A népbiztosok tanácsának első napjai* [83]
M. K. Tyer-Arutyunjanc	*Lenin mint katonai vezető a szovjethatalom létrejöttének idején* [86]
P. D. Malkov	*A Kreml őrparancsnokának jegyzetei* [91]
Alekszandra Mihajlovna Kollontaj	*Lenin a nagy ügyek mellett nem feledkezett meg az aprókról sem* [94]
I. J. Volnov	*Adalék a Lenin elleni merénylethez* [96]
M. Sz. Kedrov	*Október után* [99]
Varga József	*Egy magyar földműves találkozása Leninnel* [108]

Jevgenyija Bogdanovna Bos	*Találkozások és beszélgetések Vlagyimir Iljiccsel* [110]
A. Bezimenszkij	*A Munkás-Paraszt Ifjúsági Szövetség I. kongresszusának küldöttsége Leninnél* [116]
Rudas László	*Találkozás Leninnel* [120]
H. G. Wells	*A Kreml álmodója* [122]
Szamuely Tiborné	*Drága emlékek* [126]
Romain Rolland	*Lenin: a művészet és a tett embere* [128]
A. V. Lunacsarszkij	*Lenin és a művészet* [133]
Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja	*Lenin életének utolsó hónapjai* [136]
K. Pausztovszkij	*Januári fagy* [139]
Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja	*Beszéd a szovjetek II. kongresszusának gyászülésén 1924. január 26-án* [142]
Clara Zetkin	*Visszaemlékezések Leninre* [144]
A. M. Gorkij	*V. I. Lenin* [150]
I. V. Sztálin	*Leninről – (Beszéd a Kreml katonai tanfolyama hallgatóinak emlékestjén 1924. január 28-án)* [172]
Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja	*Milyen volt Lenin, az ember?* [177]
Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkaja	*Válaszok az agykutató intézet kérdőívére (1935)* [184]
	A cikkek szerzői [189]

A kötetben szereplő írások forrásai: Воспоминания о Ленине. I–III. 1956. Живой Ленин, 1965. О Ленине. Воспоминания Зарубежных современников, 1966. Рассказы и очерки о Ленине, 1967. Magyarok Leninről. Visszaemlékezések, Szikra 1955. Lenin. Magyar Helikon 1959. Lenin–Gorkij: Levelek, visszaemlékezések. Európa 1959. Clara Zetkin: Visszaemlékezések Leninre. Budapest 1957. Lenin Művei. 30. köt. Budapest 1953. Sztálin Művei. 6. köt. Budapest 1951.

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója. A borító, a kötésterv és a tipográfia Szántó Tibor munkája. Műszaki vezető Szécsi Andor. Képszerkesztő Fábri Magda. Műszaki szerkesztő Székffy Gyula. A szedést 1969. IX. 30-án kezdték meg. Megjelent 1970. március 15-én, 21 000 példányban. Terjedelme 19,6 (A/5) ív + 2 ív képmelléklet. PL – 31 K – 7073 690322/1 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Bolgár Imre igazgató

25,- Ft

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ KÖNYVBARÁTAI

10+1 akciója

2

1970-ben is folytatja Kiadónk a 10+1 könyvakciót. S hogy olvasóinknak még könnyebbé tegyük az akcióban való részvételt, a szelvények beküldői már öt könyv megvásárlása esetén is 50,– Ft vásárlási utalványt kapnak. Viszont aki mind a tíz könyvet megvásárolta, 100,– Ft-os utalványt kap. A felsorolt könyvek borítójáról levágott 1—10-ig számozott szelvényeket küldje be a Kossuth Könyvkiadó terjesztési főosztályára (Budapest, VI., Révay u. 16.). Postafordultával kap egy utalványt 100,– Ft (illetve öt könyv után 50,– Ft) értékben, amelyért tetszés szerint vásárolhat Kossuth-könyvet a politikai irodalom terjesztőknél éppúgy, mint az Állami Könyvterjesztő Vállalat, a Művelt Nép vagy a Szövetkezeti Könyvterjesztő Vállalat boltjaiban.

A következő 10 könyv tartalmazza a szelvényeket:

A felszabadulás krónikája Közreadja: Karsai Elek és M. Somlyai Magda	56,– Ft
Találkozások Leninnel	25,– Ft
diszkiadásban	50,– Ft
Rátóti–Tolnay: A világ országai	30,– Ft
Beljajev, A.: Az utolsó atlantiszi – A levegőkereskedő	25,– Ft
Zsukov, G.: Emlékek, gondolatok	80,– Ft
Kende István: Forró béke – hidegháború	34,– Ft
Brecht, B.: Irodalomról és művészetről	60,– Ft
Smith, A.: Testünk titkai	65,– Ft
Dolmányos István: A Szovjetunió története	60,– Ft
Karl Marx – Életrajz	65,– Ft